

Biblioteka

Prevodi

AUGUSTE CONTE

Ogist Kont
KURS POZITIVNE FILOZOFIJE,

Prevod i priprema:
dr Radomir Lukić

Urednici
prof, dr Ra tko Božović
Dragan Vukčević

Izdavači:
NIO »UNIVERZITETSKA RIJEČ«,
NIŠIĆ
CENTAR ZA ISTRAŽIVAČKO-IZDAVAČKU
DJELATNOST RK SSO CRNE GORE

Za izdavače :
Janko Brajković
Srđan Darmanović

Tehnički urednik:
Rajko Babović

Ti raž:
1000 primjeraka

YU ISBN 427-0112-9

Štampa: »Kultura«, **Backi Petrovac**

KURS POZITIVNE FILOZOFIJE

ČETVRTO IZDANJE

prošireno« predgovorom jednog učenika i proučavanjem
razvoja pozitivizma

Nikšić
1989.

O SOCIOLOGIJI OGISTA KONTA

Ogist Kont (Auguste Conte) rođen je 1798. u Monpeljeu u monarhističkoj katoličkoj porodici, koja je jako uticala na njegova kasnija shvatanja. U suprotnom pravcu uticala je na njega Politehnička škola u Parizu, revolucionarna i jakobinska, koju je pohađao i u kojoj je kasnije služio kao ispitivač i korepetitor. Zalazeći u godine, ponovo se vraća konzervativizmu, pa čak pada i u mistiku, osobito pod uticajem jedne pobožne žene, Klotilde de Vo, s kojom je imao kratkotrajnu sentimentalnu vezu. Na njegove naučne poglede važan je bio uticaj Sen-Simona, čiji je sekretar u mladosti bio. Umro je 1857.

Kont je bio poznati matematičar i čovjek širokog enciklopedijskog znanja. Bio je plodan i kao pisac. Glavna su njegova djela TEČAJ POZITIVNE FILOZOFIJE u šest knjiga (1832—42), osnovno djelo, u kome je obrađena i sociologija; SISTEM POZITIVNE POLITIKE ILI SOCIOLOŠKA RASPRAVA KOJOM SE USTANOVLJAVA RELIGIJA ČOVJEČANSTVA (1851—4) i SUBJEKTIVNI SISTEM ILI UNIVERZALNI SISTEM SVOJSTVEN NORMALNOM STANJU ČOVJEČANSTVA (1856).

Kao mislilac, Kont je tipičan primjer nedoumice na raskršću društvenih epoha, pa i filozofije. On je, s jedne strane, empirist-pozitivist, koji svijet hoće da objasni naučno, pozitivistički, čime se izražava nov stav prema svijetu, koji donosi nov način proizvodnje, kapitalizam; s druge strane, on se zaustavlja na tom pravcu i vraća se ponovo u staru, srednjevjekovnu mistično-religijsku skolastiku pokušavajući da izgradi novu religiju s »prirodnim«, socio-loški shvaćenim božanstvom. Okovi stare misli srednjevjekovnog feudalizma nijesu mu dopuštali da se pojavi kao nosilac nove, čisto pozitivne misli. Ipak, ovi nanosi mistike i religije nijesu bili dovoljni da prevladaju nad novom, pozitivističko-empirijskom suštinom njegove misli, te ona zadržava sav svoj istorijski značaj. Ovi mistično-religijski činoci zato ostaju samo svjedoci napora koje je novi pozitivistički duh morao da učini da bi izišao na pravi put, ali i opomena da čist pozitivizam ne može uspješno da rješava ne-

ka duboko filozofska pitanja, koja prevazilaze iskustvo (i koja su, uostalom, i osnovna pitanja filozofije).

Iako je ovdje riječ o Kontu kao jednom od osnivača sociologije, treba istaći da—on nije ograničavao samo na sociologiju. On je sebe smatrao filozofom i izgradio je sistem filozofije zasnovan najozbiljnije na filozofskom pravcu. U suštini on je svoju pozitivnu filozofiju izgradio na sintezu nauke, — dakle, kao naučnu filozofiju. Tek u okviru te filozofije izgradio je i svoju sociologiju, kao njen dio. Izlažući tako rezultate nauke, on je dijeli na šest djelova, posebnih nauka, koje se raspoređuju u sistem prema svojim predmetima. Ovi predmeti se pak pojavljuju istorijskim redoslijedom, onako kako se pojavljuju u prirodi, na osnovu zakona evolucije. Ukoliko se kasnije pojavi, vrsta pojava je utoliko složenija od prethodnih vrsta i služi za bolje razumijevanje prethodne vrste, kao što se i sama objašnjava njome. Tih šest nauka su po Kontu matematika, astronomija, fizika, hemija, biologija i najzad društvena fizika, kojoj je kasnije dao naziv sociologija.

Izlažući tako svoj filozofski sistem u »Tečaju pozitivne filozofije«, Kont ipak najveći dio izlaganja posvećuje upravo sociologiji, što je i opravdano, pošto smatra da su društvene pojave (koje se u istoriji prirode javljaju najkasnije) istovremeno i najsloženije.

Tako je Kontova filozofija jedna vrsta enciklopedije nauka, suštinski različita od ranije, spekulativne filozofije, koju on odbacuje kao zablude.

Ali on se na tome ne zadržava. U stvari, njegov osnovni cilj nije niti istorija ljudskog saznanja ni ljudskog društva, odn. zasnivanje sociologije. Ovo poslednje je došlo samo kao popunjavanje jedne praznine, koje je bilo neophodno da bi se dopunilo ljudsko saznanje svijeta, čovjeka i društva. Ali samo to potpuno saznanje, ta pozitivna filozofija, teorijsko znanje, nije ništa drugo do sredstvo za ono što je mnogo važnije, za racionalnu naučnu djelatnost na daljem i konačnom uređenju društva naučnim, pozitivnim metodom — za jednu pozitivnu, naučnu politiku, koju Kont izlaže u svom sljedećem glavnom djelu — **SISTEMU POZITIVNE POLITIKE**. Jer on je u stvari društveni reformator, koji hoće da dovrši započeto djelo francuske revolucije i uspostavi jedno na pozitivnom znanju zasnovano racionalno ljudsko društvo.

Ovaj svoj osnovni stav Kont izražava svojom poznatom devizom: »Znati da bi se predvidjelo, predvidjeti da bi se moglo« (uticati), (*Savoir pour prévoir, prévoir pour pouvoir*). Tako on poslije sociologije, koja pokazuje iz čega je društvo sastavljeno i po kojim se zakonima razvija, izlaže politiku, shvaćenu kao praktičnu primjenu nauke, ali koja i sama ima elemente nauke, jer predviđa novo društvo koje nužno slijedi upotrebi naučno utvrđenih sredstava za njegovo stvaranje. Težeći da stvori novo društvo svojim naučnim pozitivističkim metodom, Kont se dodiruje s Mark-

som, koji je takođe htio novo društvo zasnovano naučnim metodima i izgrađeno na isti način. Ali on ima dodira i s drugim socijalističkim reformatorima, naročito Sen-Simonom, čiji je uticaj nesumnjivo trpeo.

Cilj ovih i drugih reformatora bio je u velikoj mjeri sličan. Svi oni teže novom, humanijem društvu zasnovanom na novom, humanijem, razvijenijem, »naučnijem« čovjeku. Jedino im se sredstva za ostvarenje takvog društva razlikuju, a Kontova i Marksova gotovu.

Marks misli da se do novog društva može doći samo revolucijom — potpunim uništenjem starog društva silom koju će upotrijebiti proleterska klasa, revolucionarna po samom svom lošem društvenom položaju; Kont se oslanja na filozofiju, koja treba da prosveti ljude i mirnim putem ih uvede u novo društvo, oplemenjujući čovjeka. Ne treba revolucionarnom borbom rušiti staro društvo, kako je mislio Marks, nego, po Kontu, treba prosvjećivanjem duha obezbijediti da svi ljudi uvide istinu o novom društvu i da ovo složno i ostvare.

Kont je bio konzervativac, grozio se revolucionarnog nasilja i htio je poštovanje poretka umjesto revolucionarnog haosa, poštovanje autoriteta, slogu umjesto borbe, ljubav, altruizam i solidarnost svih članova društva i cijelog čovječanstva. Da se sve to ostvari, mora se uspostaviti duhovno jedinstvo društva u cjelini, jer ako ono ne postoji, umjesto sloge i sklada u društvu vladat će nered i borba. Društveno jedinstvo je ranije ostvarivano religijom (teologijom) u prvoj episi, a u drugoj metafizikom, ali oba sredstva su nenaučna, neprihvatljiva za savremeno doba, kad su ljudi došli do pozitivnog, istinskog znanja, koje daje nauka. Stoga ova mora biti temelj društvenog preobražaja, preko pozitivne filozofije, koja je jedna vrsta sinteze nauke, odn. sintetička nauka. U tom osobito važnu ulogu ima sociologija, kao nauka o društvu.

Doduše, Kont je smatrao da se upomoć mora pozvati ne samo nauka nego i religija, jer ona može da pokrene osjećanja ljudi i da ih neposredno i snažno motiviše za akciju, pa i na žrtvu radi, preobražaja društva i učvršćenja njegove postojanosti u jedino ispravnom društvenom poretku. Ali i ta nova religija, kojom on hoće da zamijeni staru, fantastičnu religiju, upravo stoga i nije prava religija. To je nova, u stvari razumska, naučna religija, slična onoj iz Francuske revolucije. Njena spoljna strana, ritual i neka vrsta misticizma u ovome, liči na staru religiju, ali njena unutrašnja strana, njen sadržaj je u stvari nauka, odn. naučni zaključak o uređenju društva i ponašanju čovjeka. Njeno božanstvo je zato čovječanstvo naoružano znanjem, koje on naziva »Veliko biće«.

Teško je objasniti ovakav preokret u Kontovim shvatanjima, čime je porekao svoje osnovne dotadašnje stavove. Objašnjenje

uticajem njegove prijateljice Klotilde de Vo, iako može nešto doprinijeti objašnjenju, svakako ne može objasniti glavno. U njemu se očigledno desio neki snažan unutrašnji prevrat, koji mora da ima dublju osnovu od uticaja, makako važnog, jedne ličnosti. Tako je njegov pozitivistički sistem sociologije i njene primjene u praksi ostao nezavršen, a padom u misticizam Kont je iznevjerilo samog sebe. To ipak ne može smanjiti njegov značaj za nastanak sociologije.

Pošto je ovdje riječ o Kontu prvenstveno kao sociologu, to će se ukratko iznijeti njegovi glavni sociološki stavovi.

On je sociologiju shvatio kao opštu nauku o ljudskom društvu, ali uzetom u cjelini, kao jedinstvena, iako složena pojava. Sve raznovrsne pojave u njemu su u skladu (sto je jedan od Kontovih osnovnih zaključaka), međusobno zavisne, pa se stoga mogu saznati samo o jednom jedinom naukom, sociologijom. Posebne društvene nauke, kao, npr., politička ekonomija, po Kontu zato ne mogu potpuno da objasne pojave koje proučavaju, jer se svaka pojava može objasniti samo u cjelovitom društvenom sklopu, što može učiniti jedino sociologija, kao opšta društvena nauka.

Kao pozitivna nauka (a nauka je istinska nauka samo ako je pozitivna), sociologija treba da primjenjuje pozitivne metode, čime Kont zasniva svoj naučno-filozofski pravac pozitivizam. Pozitivni metod uzima u obzir samo pozitivno utvrđene činjenice, tj. činjenice date u iskustvu. One se mogu nesumnjivo iskustveno utvrditi, obavezno iste za sve koji se tim metodom služe. I možda važnije od toga — te činjenice u svom skupu međusobno se objašnjavaju dajući takođe iskustveno provjerljive zakone društvenog sastava i razvoja, što potvrđuje istorija društva. Za objašnjenje društva nema potrebe pribjeći nikakvim spekulacijama: činjenice su jasne, makar i ne bile proste. Stvarnost je data tako reći na dlanu — treba samo dobro otvoriti oči.

Da bi se činjenice tačno saznale, najvažnije je posmatranje (opservacija) kao sastavni, i glavni, dio pozitivnog metoda. Kont odbacuje spekulaciju, čisto umovanje, bez činjenica, kojom se služilo ranije, pod uticajem skolastike i teologije.

Ipak, ako treba odbaciti spekulaciju, po Kontu ne treba odbaciti i maštu i ako je treba potčiniti posmatranju. Shvatajući društvene pojave kao realne pojave, date u prostoru i vremenu, s pravom je isticao metod posmatranja, što objektivnijeg. Pri tom se, razumljivo, nije ograničavao samo na posmatranje u užem smislu, tj. neposredno posmatranje pojave koja se nalazi pod okom istraživača, nego je smatrao da je veoma važan i metod upoređivanja posmatrane pojave s drugim pojavama iste ili bliske vrste. Osobit je značaj, razumljivo, pridavao istorijskom metodu, koji je u stvari poređenje odnosnih pojava u sadašnjosti i prošlosti, kako bi se utvrdio njihov razvoj, ukoliko ga ima. Istorijski metod za

Konta je od velikog značaja i jer je njegov glavni sociološki zakon o tri stupnja društvenog razvoja upravo dobijen istorijskim metodom kao zakon kretanja društva u vremenu.

Naglašavanjem posmatranja društvenih pojava kao realnih pojava, dostupnih relativno objektivnom posmatranju, on je zaista znatno doprineo učvršćivanju i pobjedi pozitivnog metoda u sociologiji kao osnovnog naučnog metoda, što je velika zasluga kad se zna da je u dotadašnjem proučavanju društva vladao iracionalni, spekulativni, metafizički metod uz relativno male izuzetke. Time je Kont znatno doprineo naučnom zasnivanju sociologije, bez obzira na neke nedostatke i tog metoda uopšte i svog primjenjivanja ovog metoda, o čemu će kasnije biti riječi. On je čak pominjao i metod eksperimenta gdje je moguć.

Opravdano osporavanje se pojavilo u odnosu na Kontovo shvatanje suštine same sociologije kao nauke, koje shvatanje u osnovi proističe iz njegovog shvatanja same nauke. U borbi protiv zamjenjivanja pozitivne nauke spekulacijom, što je opravdano, on je ipak pretjerao smatrajući da nauka ne može da utvrđuje uzroke pojava nego samo njihove odnose (stalne, nepromjenljive). Ne ulazeći u pitanje da li zaista postoji korjenita razlika između uzroka i odnosa ili se prvi mogu svesti na druge, ipak treba reći da je time Kont znatno uprošćavao problem oštro podvlačeći nužnost izbacivanja zakona iz sociologije (i nauke uopšte).

Kont je istakao da se društvene pojave, najsloženije i najpromjenljivije, najkasnije nastale u razvoju prirode, upravo zato i najteže naučno tačno saznati. Društvo, najsloženija pojava u prirodi, određeno je svim prostijim pojavama nastalim prije njega, ali se ne može svesti na njih, pa zato sociologija mora da se služi rezultatima svih prethodećih joj nauka, koje proučavaju pojave nastale prije nastanka društva. U društvu, npr., imaju velik uticaj biološki činioci, ali se ono ne može svesti na njih, pa se zato sociologija ne može svesti na biologiju nego mora biti nauka o vrsti, a ne o pojedincu, kao biologija. Zato se po Kontu ljudsko društvo i ne može objasniti voljom i svijesću pojedinaca nego njihovim povezanim djelovanjem u društvu kao cjelini. Usljed toga je društvo istorijska pojava, jer u njemu prethodna pokoljenja djeluju na sljedeća i zato se ono, za razliku od životinjskog društva, razvija. Otud i istorijski metod u sociologiji.

Odavde logički izlazi i podjela sociologije na dva dijela. U prvom se proučava sastav ljudskog društva (društvena STATIKA), a u drugom — razvoj društva (društvena DINAMIKA). U razvoju društva svaki kasniji stupanj nužno je određen prethodnim stupnjem, odn. stupnjevima. Time Kont utvrđuje jedan osnovni uzročni način razvoja društva, nasuprot svom načelnom stavu da sociologija ne utvrđuje uzročne veze među pojavama nego samo njihove

ve stalne odnose istovremenog sapostojanja (koegzistencije) i istorijskog sljedovanja.

Društvena statika ispituje »uzajamne akcije i reakcije koje neprekidno vrše jedni na druge svi razni bilo koji djelovi društvenog sistema«. Ovim Kont izražava svoj čuveni osnovni stav po kome su svi sastavni činiooci društva u neprekidnoj uzajamnoj vezi i sklad (consensus) i duboko utiču jedni na druge. Ovo je jedna od najvažnijih njegovih misli i jedna od osnovnih postavki sociologije uopšte. Činjenica je zaista da su sve društvene pojave međusobno povezane i da se istovremeno razlikuju od društva do društva, čime je i određen opšti tip datog društva, različitog od ostalih. U dva različita tipa društva, pored postojanja različitih vrsta pojava, jer se društva razvijaju i javljaju se nove pojave, kao što i nestaju stare, ovo Kontovo načelo utvrđuje i činjenicu da su i pojave u suštini iste vrste različite u raznim tipovima društva, jer tip društva prožima sve pojave i ujednačava ih u crtama osobenih za sebe.

Razmatrajući sastav društva, Kont utvrđuje da između čovječanstva (koje u stvari predstavlja jedno jedinstveno, najobuhvatnije društvo, pa je kao takvo osnovni predmet sociologije) i pojedinca (koji je predmet biologije, a ne sociologije) postoje uže društvene zajednice, od kojih su glavne dvije — porodica i domovina, odn. narod. U porodici, kao osnovnoj društvenoj zajednici, razvija se ljudska društvenost, koja je biološki instinkt (rađanje potomstva, ljubav). Ali u njoj ima i čisto društvenih elemenata (sараdnja u materijalnoj proizvodnji i vaspitanja podmlatka). Porodica se time razlikuje od šireg društva, u kome postoji podjela rada i racionalno se usklađuje proizvodnja i cio društveni život. Narodi, kao šira društva, usljed težnje za proširenjem, jednom se moraju ujediniti u čovječanstvo kao jedinstveno društvo.

Društvo počiva na prirodnoj ljudskoj društvenosti, ali je ovu društvenost konkretno uobličila i razvila istorija tokom vremena. razvijajući početne ljudske biološke dispozicije. Ukoliko se društvo više razvija, utoliko istorijski činilac igra sve važniju ulogu u oblikovanju društvene prirode ljudi i u samom sastavu i razvoju društva. Tako je ljudsko društvo sve više tvorevina sopstvene istorije nego prvobitnog biološkog činiooca i danas je vdše određeno nasleđem dobijenim od prethodnih pokoljenja nego biološkim činiocem, što znači da, kako kaže Kont, »mrtvi vladaju živima«, kao što se i samo čovječanstvo kao cjelina sastoji više od mrtvih nego od živih, jer tvorevine mrtvih žive u živima.

Pomenuti sklad među raznim sastavnim djelovima društva, odn. društvenim pojavama, proizvod je kako istovjetne društvene osnove tako i usklađivanja jednih djelova drugima svjesnim putem. Spontano nastali sklad se izražava u društvenom redu, jednom od najvažnijih pojmova Kontove sociologije, koji se i održava spontano, samim djelovanjem sklada čiji je izraz. Ali on ispravno

podvlači da tom spontanom društvenom redu treba da se prilagodi i s njim uskladi i politički sistem društva, odn. država, kao važan činilac njegovog održavanja, što važi i za pravo.

Uporedo s razvojem društva, porodica, zasnovana na instinktu, igra sve manju, a društvo kao šira cjelina sve veću ulogu, utemeljenu prvenstveno na podjeli rada, produbljivanju razlika između ljudi, koje je njena posljedica, racionalnom postupanju umjesto instinktivnog, učvršćenju solidarnosti nastale usljed podjele rada, što će sve odvesti ujedinjavanju čovječanstva.

Društvena dinamika je tijesno vezana s pojmom društvenog napretka. Kont je isaojalni optimist — on vjeruje u neprekidan boljitak čovječanstva, njegov stalni napredak. Društvo se po njemu razvija i tako »čini da se sve više ispoljavaju obilježja čovječnosti u poređenju s obilježjima životinjstva«, u čemu glavnu ulogu igra razum. »Dio društveni razvoj počiva na mišljenju«, ljudske ideje pokreću razvoj. S razvojem razuma razvija se i društvo, koje, kao i razum, prolazi kroz tri razvojna stupnja. Prvi je teološki stupanj, koji se dijeli na fetišistički, politetistički i monoteistički. Na tom stupnju čovjek smatra da su glavni činiooci svijeta duhovi, bogovi i demoni. Ali se postupno mnoštvo duhova svodi na jedan — ni Boga. Na drugom, metafizičkom stupnju, suzbija se teološko shvaćanje svijeta i ovu objašnjava apstraktnim filozofskim načelima: suština, krajnji uzrok, krajnji cilj i si. Najzad, na trećem stupnju pozitivno-naučnom, utvrđuju se iskustvene, pozitivne naučne zakonitosti, po kojima se čovjek i upravlja u svojoj djelatnosti. Glavni činilac koji dovodi do trećeg stupnja razvoja je tako nauka, zasnovana na pozitivno utvrđenim činjenicama. Taj treći stupanj Kont smatra krajnjim, posljednjim u razvoju društva i čovjeka. On se dalje može samo razvijati, a ne može biti zamijenjen nikakvim drugim suštinski različitim stupnjem. Ovome, doduše, izgleda da protivreči Kontovo uvođenje religije kao jedne od osnovica izgradnje društva trećeg stupnja. Ali suštinske protivrječnosti nema, jer se religija shvata takođe kao naučna, u stvari kao primjena nauke. Prethodni stupnjevi su samo nužan prelaz ka ovom posljednjem. naučnom stupnju razvoja društva.

Makoliko istiican kao jedna od bitnih odlika Kontovog sistema, ipak zakon o tri stupnja razvoja nije njegova isključiva tvorevina. U stvari, svako razmišljanje o društvu i njegovom razvoju vodilo je razlikovanju stupnjeva tog razvoja. Ako se hoće, može se smatrati da je već Biblija odredila stupnjeve razvoja čovjeka i njegovog društva — prvobitan bezgrešan čovjek, grešno čovječanstvo od prvobitnog grijeha do Hrista Spasitelja, hrišćansko društvo — dakle, opet tri ili, ako se hoće, samo dva stupnja (pošto je stupanj raja kratkotrajan i ima samo dva ljudska bića. Evu i Adama). Pravi naučni temelj stupnjevanju društvenog razvoja postavila je arheologija, i to na materijalističkoj osnovi razvitka oru-

da proizvodnje i sredstava za proizvodnju, na osnovu čega se razlikuje kameno, bakarno, gvozdeno doba, čemu savremena nauka dodaje mašinsko i danas elektronsko doba i sl. Razlika u ovim periodizacijama leži u činjenici da je arheologija zasnivana oruđima za proizvodnju, a Kont na razvoju ljudskog duha.

Slične periodizacije se nalaze i u drugih mislilaca. Jedna od sociološki najznačajnijih je svakako ona Marksova, kojoj prethodi i slična joj Hegelova. Marks, kako je poznato, razlikuje robovlasništvo, feudalizam i kapitalizam, kome treba da slijedi komunizam s prelaznom fazom socijalizmom. Za razliku od klasične navedene periodizacije arheološkog porijekla, zasnovane na oruđima proizvodnje i drugim, Marks svoju periodizaciju zasniva na načinu proizvodnje. Doduše, ovaj način je određen stupnjem razvoja proizvodnih snaga, u koje spadaju i oruđa proizvodnje. Ali je suština Marksovog shvatanja čisto sociološka — osnova su joj odnosi ljudi u proizvodnji materijalnih dobara i proizvodnji ljudi, tj. osobe društvenih odnosa koji čine osnovu društva, od koje zavise svi ostali društveni odnosi. Zasnivajući svoju periodizaciju na odnosima u proizvodnji, Marks je materijalista, nasuprot Kontu, koji je zasniva na razvoju razuma, pa time postaje idealista. Razumije se da ni Marks ne zanemaruje razum, jer u proizvodne snage ulazi i ljudsko znanje i vještina. Ali je bit njegovog materijalizma što razvoj razuma nije samosvojan, nego zavisi od materijalnih društvenih odnosa, dok je po Kontu on samosvojan i sve ostalo zavisi od njega.

Razvoj društva je, po Kontu, njegov napredak i sociologija ustanovljava njegove stalne nužne zakone. Ali iako je napredak stalan, a zakoni razvoja neizmjenjivi, ipak Kont nije slijepi pristalica apsolutnog ravnomjernog napretka i determiniranosti, u čemu sloboda ljudske djelatnosti ne postoji uopšte. Naprotiv, čovjek djeluje i slobodno u granicama koje mu ostavlja nužan napredak. Iako ne može da mijenja zakone napretka, on može u pojedinostima ostvarenja da bira po svojoj volji. Isto tako nije svaka pojedinost u razvoju, ma i stihijska, samim tim što je nužna istovremeno i opravdana, odn. apsolutno racionalna. Može biti nedostataka u razvoju, zaostajanja, što čini potrebnim ljudsko kritičko ocjenjivanje, a samim tim i djelatnost u pravcu napretka. Iako objektivno nužni, zakoni društvenog razvoja nijesu apsolutno strogi kao prirodni zakoni, a ne mogu se ni svesti na ove, kao što se ne mogu svesti ni na jedan jedinstven zakon, kojim će se objasniti sve društvene pojave. Ljudski razum takođe nije svemoćan, on ne može sprečiti druge činioce društvenog razvoja da utiču na ovaj. Među njima Kont naročito ističe osnovne ljudske potrebe, prirodne za ljudsku vrstu, kao i množenje stanovništva.

Ako postoje društveni zakoni razvoja i stalnih odnosa među društvenim pojavama, onda to znači da se društvene pojave mogu

i predviđati i Kont na tome zasniva društvenu djelatnost, odn. pozitivnu politiku. Doduše, on uviđa da se ove pojave ne mogu predviđati s onom detaljnošću i apsolutnom tačnošću kao u prirodnim naukama, ali u svojim granicama sociološka društvena predviđanja su isto onoliko pouzdana kao i ona u ostalim naukama.

S druge strane, iako su zakoni društvenog razvoja isti za sva društva, Kont uviđa da to ne znači da sva društva moraju istovremeno i u svim detaljnostima da imaju istovjetan stupanj razvoja. Nasuprot tome, razni narodi se istovremeno nalaze na raznim stupnjevima razvoja, što omogućava detaljnije i tačnije upoznavanje zakona razvoja.

Iako optimist u pogledu kretanja čovječanstva, Kont ipak lijepo podvlači da opšti društveni sklad ne znači da u razvoju nema borbe između starog i novog, čiji su nosioci, razumije se, ljudi. Rađanje novog i ovdje ide uz muku, napor i borbu. Novo se najprije neprimjetno razvija u krilu starog, a izvire iz njegovih sopstvenih elemenata, koji razvojem dolaze u suprotnost jedni s drugima. Tako svaki stupanj negira sam sebe iznutra. Negacija te unutrašnje samonegacije je novi stupanj, koji nastaje na ruševinama starog poslije jednog razdoblja kolebanja i nejasnosti. Tako se Kont pokazuje i kao dijalektičar, sličan Hegelu.

Dajući opravdan značaj množenju stanovništva, što izaziva sve jaču podjelu rada, koja opet teži da razbije društveno jedinstvo, neophodno za razvoj društva, Kont smatra da se ovo mora jačati svestranom djelatnošću državne vlasti, koja treba da uskladi red i napredak. To je temelj njegovog shvatanja države i politike.

Za društveno jedinstvo, pak, osnova je duhovno jedinstvo ljudi. Kont smatra da je njemu savremeno društvo u krizi upravo zbog razvijanja svog društvenog jedinstva revolucijom i sledećim joj ideološkim borbama. Sociologija, po njemu, kao objektivna nauka treba da bude jedan od temelja tog duhovnog jedinstva, pokazujući da u društvu mora vladati solidarnost i jedinstvo njegovih članova, povezanih podjelom rada. Ali još je značajniji činilac jedinstva religija sa svojom osobenom moći zasnovanom na osjećanjima, a ne, kao nauka, na razum, jer osjećanja jače vezuju ljude nego razum. Zastupajući gledište da je razvoj duha bitan za razvoj društva, Kont pada u idealizam. Pored toga, on tako određuje i uzrok društvenih promjena, iako, načelno, smatra kako je rečeno, da nauka ne može i ne treba da određuje uzroke pojava nego samo njihove stalne odnose. Nasuprot njegovim takvim načelnim izjavama, njegova tvrdnja da se društvo mijenja mijenja njem duha, odn. da stupanj razvoja društva odgovara stupnju razvoja duha - ta tvrdnja se ne može drukčije shvatiti do kao potvrda da je duh uzrok mijenjanja društva. Inače se ne može nikaako objasniti paralelizam između duhovnih i društvenih promjena,

tj. stalan odnos između njih. Kont tvrdi da promjena duha izaziva promjenu društvenog stanja, jer ljudi mijenjaju stanje tek kad stvore ideju o tom mijenjanju. To je, doduše, formalno, samo utvrđivanje sljedovanja jedne pojave drugoj, a ne i uzročne veze među njima. Ali kako objasniti to sljedovanje drukčije nego uzročno-šću?

Kad se razmatra Kontov doprinos sociologiji, treba uočiti da on u stvari nije sociolog u užem smislu. On je bio poznati matematičar i filozof. Kao filozof odbacio je staru, spekulativnu filozofiju, koja se često temeljila na tvrdnjama koje su imale nadiskustveni karakter, načelno neprovjerljiv iskustvom, i koje su izgledale čudne i neshvatljive. Nasuprot takvoj filozofiji, izgradio je svoju filozofiju, koju je nazvao pozitivnom. U stvari, to je bio tipičan primjer naučne filozofije, ukoliko se takva filozofija uopšte može posmatrati filozofijom. Prije je to bila jedna opšta nauka o svetu, koja je trebalo da da opštu sliku o svijetu i njegovim zakonitostima, uopštavajući naučna saznanja. Sama sociologija je ušla u tu opštu sliku o svijetu kao posebna nauka o jednom njegovom posebnom dijelu — društvu.

Kontova sociologija je tako prije filozofija istorije nego sociologijaji u užem smislu riječi kako se danas shvata pogotovu -ne empirijska.sociologija Konta zanima prvenstveno razvoj ljudskog društva i uzroci takvog razvoja. A time se upravo bavila filozofija istorije od Antike do Francuske revolucije i kasnije, sve do danas. Sociologija se tek postupno i teško razdvajala od ove filozofije. Kao idealista, može se reći da je Kont u tom okviru bio najbliži Hegelu, koji je razvoj društva objašnjavao svjetskim duhom, odn. umom, i njegovim lukavstvom, određujući stupnjeve razvoja društva razvojem slobode i razlikujući pri tom, više ili manje, poznatu šemu — stari, srednji i novi vijek. On skoro da nije dao nikakvo podrobnije objašnjenje zašto svjetski duh ide upravo tim etapama sem pozivajući se na opšti zakon dijalektike o prevazilaženju suprotnosti. U Konta je dijalektike manje, mada je, kako je rečeno, ima. A idealizma ima dovoljno, jer ona smatra da se ljudski duh zakonito razvija od nižeg stupnja saznanja, određenog Bogom i mistikom, do pozitivnog stupnja, gdje shvata stvarnost i svijet objašnjava realnim činocima. Ispada da se ljudski duh organski, biološki tako razvija, da se sposobnost mišljenja usavršava sazrevanjem čovječanstva.

Tu je osnovno pitanje da li je duh ograničen biološki i postupno razvija sposobnost saznanja ili ga ograničava sama ograničena, nerazvijena stvarnost, iskustvo. Izgleda da je ovo drugo tačnije, jer oblasti mišljenja koje manje zavise od stvarnosti razvoja pokazuju više-manje istu snagu duha u sva tri stupnja razvoja druš-

tva koja Kont razlikuje, kao npr., u oblasti filozofije ili politike, odn. političke organizacije.

Marks je tu mnogo bliži istini, objašnjavajući razvoj društva (i ljudskog uma) upravo sociološki — mijenjanjem iskustva kojima se um služi, tj. razvojem realnih odnosa ljudi prema prirodi i među sobom, iako je i on pod uticajem Hegela i filozofije istorije. Tako je on svojim istraživanjem društvene strukture, klasne borbe i ideologije postavio niz kamena-temeljaca i empirijskoj sociologiji, što Kontu nedostaje. Stoga bi se moglo sasvim određeno reći da je Marks daleko više učinio za zasnivanje sociologije u savremenom smislu nego Kont, koji je ipak u prvom redu filozof istorije. Međutim, iako međusobno suprotne, i JContova i Marks ova shvatanja su zasnovane na savremenim istorijsko-društvenim prilikama, tj. na buržoaskoj revoluciji, odn. na industriji. Ova revolucija je posljedica razvoja novih moćnih sredstava proizvodnje, a ova su opet tvorevina ljudskog uma, izražena prije svega u nauci. I jedna i druga filozofija iz toga izvlače sociološke zaključke, iako međusobno suprotne. Marks je izvukao materijalistički zaključak o određenosti istorije proizvodnim snagama i proizvodnjom, a Kont — ljudskim umom, Jedan-J.e-biQ^materijalist, drugi — idealist. Ali se oni u stvari više dopunjuju nego što se isključuju.

U zaključku se može reći da su Kontove zasluge za nastanak sociologije svakako znatne. On je nesumnjivo jasno shvatio potrebu takve nauke i uočio da je društvo došlo do onog stupnja razvoja kad se može i zasnovati. Naglašavanjem pozitivizma, on je postavio ispravne metodološke osnove te nove nauke, tim prije što je naglašavao i eksperimentalni, uporedni i istorijski metod. Dao je i niz konkretnih doprinosa shvatanju pojedinih društvenih pojava. Tim i drugim doprinosima se nesumnjivo svrstao među osnivače nove nauke.

Ipak treba reći da je teško tačno odrediti koliki je njegov udio u osnivanju sociologije, jer je takav pojam dosta restegljiv i jer preteča sociologije ima davno prije njega, počev od Antike, pa preko Arabljana (Ibn-Haldun) do niza značajnih engleskih i francuskih pisaca XVIII vijeka, sve do Sen^Simona (čiji je sekretar bio i sam) i koga mnogi s dosta prava smatraju osnivačem sociologije. Kontu ipak nesumnjivo pripada izvjesna prednost u odnosu na svoje prethodnike, jer je on ne samo dao ime novorođenoj nauci nego je i prvi sistematski izložio u cjelini.

Kont je bio i Marksov savremenik, iako nešto stariji od njega, za koga se može takođe smatrati da je istovremeno s njim položio osnove za svoju osobenu sociologiju zasnovanu takođe na suštine društva suprotnu Kontovoj.

Kont je nesumnjivo snažan mislilac, koji duboko prodire u suštinu problema koje raspravlja, držeći se dosljedno svojih osnovnih stavova, koje obrazlaže velikim obiljem razloga i činjeni-

ca. On je izgradio zaista veliki sistem istorijsko-sociološkog karaktera, koji i danas izaziva poštovanje. Niz djelova tog sistema ima i svoju sopstvenu vrijednost, koja još traje. Njegov doprinos izgradnji nove nauke, sociologije svakako je znatan, a njegovo djelo će još dugo vršiti značajan uticaj na njen razvoj.

Ali Kont ima i svoje značajne slabosti i nedostatke, od kojih će se pomenuti samo najupadljivije.

Sto se tiče metodologije, treba reći da, iako je načelno utvrdio ispravnu metodologiju, pozitivističku, zasnivajući nauku na činjenicama, sam on je nije dovoljno dosljedno primenjivao. Njegova uopštavanja su često suviše gruba i nategnuta, njegove pozitivno utvrđene činjenice su u velikoj mjeri izmijenjene da bi poduprle njegove opšte teorijske stavove. S druge strane, on nije dovoljno samokritičan kad apsolutizuje činjenice kao takve. Ima dosta mjesta kad on zbog toga suviše uprošćava složene probleme. Gledajući prvenstveno jasno vidljive činjenice, on zanemaruje da iza njih ima i nekih drugih, složenijih i manje vidljivih činjenica, a iza ovih, opet ima i nekih načela ljudskog mišljenja, pomoću koga se jedino mogu shvatiti činjenica a koja načela doprinose sumnji da se možda činjenice i ne mogu vidjeti tako jasno i nesumnjivo tačno kako to izgleda jednom pristalici isključivog pozitivizma. Pored drugih činilaca, i ovaj doprinosi da njegova sociologija izgleda ponekad malo suviše uprošćena i apodiktična, nekako mehanicistička i previše determinisana, pa time i osiromašena.

U vezi s tim treba ponovo podsjetiti na Manksa. I on je takođe polazio od činjenica, ali gledanih s jednog drugog gledišta, kritičkog, skeptičkog, čime se dolazi do mnogo bogatijeg, složenije i skeptičnije slike društva nego što je Kontova, mada ni ona (budući takođe ograničena na svoj način i u drugom pravcu) nije mogla objasniti niz važnih društvenih pojava i time dokazujući da se društveni živ i nemiran tok ne može, osobito na početku ozbiljnog sociološkog istraživanja, obuhvatiti i objasniti jednostavno usmjerenim pravcima mišljenja.

Vraćajući se opet na Konta, treba reći da je u sredini u kojoj je radio i s obzirom na rezultate nauke kojima se mogao koristiti on teško i mogao da učini mnogo više. Trebalo bi da to mnogo više konkretnih empirijskih istraživanja nego što ih je tada bilo. Stoga je on mnogo pisao na osnovu opštih znanja nego konkretnih istraživanja, često i sam vođen opštim postavkama, zasnovanim više na čistom teoretisanju nego na pouzdanim činjenicama. Tako je njegova sociologija ostala suviše uopštena, apstraktna, umnogom proizvoljna — jednom riječi, više filozofija nego sociologija. Kad se tome doda njegova slabost prema nekoj vrsti misionarstva i težnja da preporodi čovječanstvo čak i uz upotrebu neke vrste religije, mora se zaključiti da je on bolje shvatio zadatak izgrad-

nje sociologije nego što ga je ispunio. Njegova je vrijednost više u viziji nego u ostvarenju.

Način, pak, na koji Kont izlaže svoju misao vrlo je težak. Ako se za francuski stil smatraju svojstvenim lakoća, prozračnost, život, zanimljivost, duhovitost, jasnost, sažetost, mora se reći da je Kontov stil u svemu suprotan. Dugim rečenicama, preopširnim, natrpanim, sa stalnim ponavljanjima istog, nejasnim, često trivijalnim, on sporo izlaže svoje često očigledne, uobičajene misli, koje usled toga i izgube svoju sadržinu, djelujući uspavljujuće na čitaoca. Sve što kaže vrlo opširno moglo bi se reći kraće i, na prvi pogled paradoksalno — mnogo shvatljivije.

Ali ako Kontov stil i nije savršen, njegova misao, ma i preopširno izražena, veoma je bogata. Čak i kad se ne može u suštini prihvatiti, kao što je to slučaj upravo s njegovom osnovnom misliju o tri stupnja razvoja društva, mora se priznati da ona i tad ipak ukazuje na niz činjenica koje se moraju imati u vidu. A i to je dovoljno da joj se prizna značajno mjesto u istoriji sociologije.

Prof. dr Radomir D. Lukić

KURS (Tečaj)
POZITIVNE FILOZOFIJE

PIŠČEVO OBAVESTENJE UZ PRVO IZDANJE

Ovaj kurs, kao opšti rezultat svih mojih radova otkad sam izašao iz Politehničke škole 1816, prvi put je počeo aprila 1826. Posle manjeg broja predavanja teška bolest me sprečila da nastavim s ovim poduhvatom koji je od početka podsticala svojim odobravanjem većina naučnika prvog reda, među kojima sam još onda mogao navesti gg. Aleksandra Humbolta, Blenvila i Poensoa, članove Akademije nauka, koji su sa stalnim interesovanjem pratili izlaganje mojih ideja. Ovaj kurs održao sam ponovo prošle zime u celosti, počev od 4. januara 1829, pred slušaocima među kojima su bili g. Furije, stalni sekretar Akademije nauka, gg. Blenvil, Poenso, Navije, članovi iste Akademije, gg. profesori Bruse, Eskirol, Bine, itd., kojima moram ovde javno odati svoju zahvalnost za način na koji su dočekali ovaj novi filozofski pokušaj.

Pošto su me tolika odobravanja uverila da ovaj kurs može korisno poslužiti i široj javnosti, smatrao sam, u toj nameri, da treba da ga izložim ove zime u kraljevskom Ateneumu u Parizu, gde je upravo otpočeo 9. decembra. Plan je ostao potpuno isti; samo, s obzirom na ovu ustanovu, bio sam primoran da unekoliko suzim izlaganja svog kursa. Ona se nalaze u celosti u današnjem izdanju mojih predavanja, onakva kakva su bila prošle godine. Da bih dopunio ovu istorijsku belešku, biće zgodno da ukazem, što se tiče nekih osnovnih ideja izloženih u ovom kursu, da sam ih izneo ranije u prvom poglavlju jednog dela koje nosi naslov *Sistem pozitivne politike*, štampanom u sto primeraka maja 1822, a zatim ponovo štampano aprila 1824, u znatno većem broju primeraka. To prvo poglavlje nije još bilo zvanično objavljeno, već samo saopšteno, putem štampe, velikom broju evropskih naučnika i filozofa. Ono će se, kako se nadam, definitivno pojaviti tek s drugim poglavljem, krajem 1830.

Smatrao sam neophodnim da ovde konstatujem stvarni publicitet ovog prvog rada, pošto se neke ideje, donekle analogne s jednim delom mojih, nalaze, bez ikakvog spominanja o mojim istraživanjima, u raznim delima kasnije objavljenim, naročito onim koja se odnose na obnavljanje socijalnih teorija. Iako su različiti umovi mogli, bez ikakvih međusobnih veza, kao što to često pokazuje istorija ljudskog duha, posebno doći do sličnih shvatanja

baveći se istom vrstom radova, morao sam ipak insistirati na stvarnoj prethodnosti jednog delà malo poznatog javnosti, kako se ne bi pretpostavljalo da sam uzimao klicu izvesnih ideja iz spisa koji su naprotiv mlađi.

Pošto mi je više osoba tražilo izvesna objašnjenja u pogledu naslova ovog kursa, smatram da je korisno da dam ovde, u tom pogledu, jedno kratko tumačenje.

Budući da je izraz *pozitivna filozofija* stalno upotrebljavan u toku celog kursa u strogo nepromenljivom značenju, izgledalo mi je suvišno da ga definišem drukčije nego jednoobraznom upotrebom, kako sam to uvek i radio. Prvo predavanje, naročito, može čelo biti smatrano kao razvijanje tačne definicije onoga što sam nazvao *pozitivnom filozofijom*. Pri svem tom žalim što sam morao usvojiti, u nedostatku nekog drugog, jedan termin kao što je *filozofija*, koji je bio tako pogrešno upotrebljavan u mnoštvu raznih značenja. Ali pridev *pozitivna* kojim joj menjam značenje izgleda mi dovoljan da razbije, čak i u prvim prilaženjima, svaku vrednost. Ovde ću reći samo toliko da reč *filozofija* upotrebljavam u značenju koje su joj davali stari, a posebno Aristotel, kao reč koja označava opšti sistem ljudskih shvatanja; a, dodajući reč *pozitivna*, stavljam do znanja da ovaj posebni način filozofiranja koji se sastoji u razmatranju teorija, bilo kojeg reda ideja, smatram kao da ima za predmet koordinaciju posmatranih činjenica, a što sačinjava treće i poslednje stanje opšte filozofije, prvobitno teološko a zatim metafizičko, onako kao što to objašnjavam već od prvog predavanja.

Ima, nesumnjivo, mnogo sličnosti između moje pozitivne *filozofije* i onoga što engleski naučnici, naročito posle Njutna, podrazumevaju pod *prirodnom filozofijom*. Ali ja nisam smeo odabrati ovaj drugi naziv, niti opet naziv *filozofija nauka* koji bi možda bio tačniji, pošto se još ni jedan ni drugi ne slaže sa svim vrstama fenomena, dok *pozitivna filozofija*, kojom obuhvatam izučavanje društvenih fenomena isto koliko i svih ostalih, označava jednoobrazan način rasuđivanja koji se može primeniti na sve teme kojima se ljudski duh bavi. Sem toga, izraz *prirodna filozofija* uobičajen je, u Engleskoj, da označi skup raznih eksperimentalnih nauka, uzetih u obzir sve do njihovih najsitnijih specijalnosti; dok pod *pozitivnom filozofijom*, uporedo s *pozitivnim naukama*, podrazumevam samo čisto izučavanje opštih pojmova različitih nauka, shvaćenih kao da su potčinjene jednoj jedinoj metodi i kao da čine različite delove jednog opšteg plana istraživanja. Naziv koji sam morao stvoriti jeste dakle, u isto vreme, širi i uži od naziva, uostalom sličnih, što se tiče osnovnog karaktera ideja, koji bi se mogli na prvi pogled smatrati kao ekvivalentni.

Pariz, 18. decembra 1829.

PRVO PREDAVANJE

Izlaganje cilja ovog kursa ili opšta razmatranja o prirodi i značaju pozitivne filozofije

Predmet ovog prvog predavanja jeste da se jasno izloži cilj kursa, to jest da se tačno odredi u kakvom će duhu biti razmatrane različite osnovne grane prirodne filozofije, grane nagoveštene sažetim programom koji sam vam dao.

Nesumnjivo da će se priroda ovog kursa moći potpuno oceniti i o njoj stvoriti definitivno mišljenje tek onda kad mu raznovrsni delovi budu postupno razrađeni. Takav je obično nedostatak definicija koje se odnose na vrlo opsežne sisteme ideja kad definicije prethode njihovom izlaganju. Ali opšta izlaganja mogu biti shvaćena na dva načina, ili kao kratak pregled jedne doktrine koju treba uspostaviti, ili kao rezime već postavljene doktrine. Ako ta opšta izlaganja stiču svu svoju vrednost samo u ovom drugom slučaju, ona su i u onom prvom od krajnjeg značaja, pošto već od početka karakterišu predmet koji će se razmatrati. Opšte određivanje granice područja naših istraživanja, povučene sa svom mogućom strogošću, jeste, za naš duh, preduslov osobito neophodan u jednom tako opsežnom i dosada tako malo određenom izučavanju kao što je ovo kojim ćemo se mi baviti. Da bih se pokorio ovoj logičnoj nužnosti, smatram da vam već od ovog trenutka moram naznačiti niz osnovnih razmatranja iz kojih je proizišao ovaj novi kurs, i koja će uostalom kasnije biti posebno razrađivana u punom opsegu kakav zahteva veliki značaj svakog od njih.

Da bi se onako kako treba objasnila prava priroda i bitni karakter pozitivne filozofije, neophodno je baciti najpre jedan opšti pogled na progresivni hod ljudskog duha, posmatran u celini: jer se bilo koje shvatanje može upoznati jedino kroz njegovu istoriju.

Izučavajući tako celokupni razvitak ljudske inteligencije u njenim različitim oblastima aktivnosti, od njenog prvog najposrednijeg poleta do naših dana, verujem da sam otkrio veliki osnovni zakon kojem je on potčinjen po stalnoj nužnosti, i koji, čini mi se, može biti čvrsto zasnovan, bilo na racionalnim dokazima koje pru-

ža poznavanje našeg sastava, bilo na istorijskim proveravanjima koja proističu iz pažljivog ispitivanja prošlosti. Taj zakon se sastoji u tome što svako od naših glavnih shvatanja, svaka grana naših saznanja, prelazi postupno kroz tri različita teorijska stanja: teološko ili fiktivno stanje; metafizičko ili apstraktno stanje; naučno stanje ili pozitivno. Drugim rečima, ljudski duh, po svojoj prirodi, upotrebljava redom u svakom od svojih istraživanja tri metode filozofiranja čiji se karakteri bitno razlikuju a čak su u osnovi i suprotni: najpre teološku metodu, zatim metafizičku i najzad pozitivnu. Otuda tri vrste filozofije, ili opštih sistema shvatanja o skupu fenomena, koje se međusobno isključuju: prva je nužna polazna tačka ljudske inteligencije; treća, njeno stanje utvrđeno i definitivno; druga jedino ima za svrhu da posluži kao prelaz.

U teološkom stanju ljudski duh, usmeravajući prvenstveno svoja istraživanja ka unutrašnjoj prirodi bića, početnim i krajnjim uzrocima svih posledica koje ga pogađaju, jednom rečju ka apsolutnim saznanjima, predstavlja fenomene kao proizvod direktnog i neprekidnog delovanja natprirodnih sila, manje ili više brojnih, čija samovoljna intervencija objašnjava sve prividne anomalije stvari.

U metafizičkom stanju, koje je u osnovi samo jedna obična opšta modifikacija prvoga, natprirodne sile su zamenjene apstraktnim silama, istinskim entitetima (personificiranim apstrakcijama) svojstvenim raznim bićima sveta, koji su u stanju da stvore sve posmatrane fenomene čije se objašnjenje onda sastoji u tome da se dodeli svakom od njih odgovarajući entitet.

Najzad u pozitivnom stanju, ljudski duh, uviđajući nemogućnost da stekne apsolutne pojmove, odustaje da traži poreklo i svrhu vasiona i da upozna unutrašnje uzroke fenomena da bi se jedino prihvatio da otkrije, dobro kombinovanom primenom rezonovanja i posmatranja, njihove stvarne zakone, to jest njihove stalne odnose sukcesivnosti i sličnosti. Objašnjenje fakata, svedeno tako na njegove stvarne granice, odsada je samo uspostavljena veza između različitih posebnih fenomena i nekih opštih fakata čiji se broj sve više umanjuje progresom nauke.

Teološki sistem je dostigao za njega najviše moguće savršenstvo kad je božansku silu jednog jedinog bića stavio mesto mnogobrojnih nezavisnih božanstava koje je mašta prvobitno bila stvorila. Na isti način, poslednja reč metafizičkog sistema sastoji se u tome da se shvati, umesto različitih posebnih entiteta, jedan jedini veliki opšti entitet, *priroda*, posmatrana kao jedini izvor svih fenomena. Isto tako, savršenstvo pozitivnog sistema, kojem on ne prestanto teži, mada je vrlo verovatno da ga ne može nikad dostići bilo bi u tome da je u stanju da predstavi sve razne fenomene koji se mogu zapaziti kao posebne slučajeve jednog jedinog opšteg fakata, kao što je, na primer, gravitacija.

Ovde nije mesto da se posebno dokazuje ovaj osnovni zakon razvitka ljudskog duha i da se iz njega izvode najznačajniji zaključci. O njemu ćemo raspravljati neposredno, sa svom potrebnom opširnošću, u onor, delu ovog kursa koji se odnosi na izučavanje društvenih fenomena¹. Ja ga sada uzimam u obzir samo da bih tačno odredio pravi Karakter pozitivne filozofije nasuprot dvema drugim filozofijama koje su jedna za drugom gospodarile, do poslednjih vekova, svim našim intelektualnim sistemom. A sada, da ne bih sasvim zanemario jedan zakon od takvog značaja, čija će se primena često javljati u toku celog ovog kursa, treba da se ograničim na letimično ukazivanje najprimetnijih opštih motiva koji mogu da potvrde njegovu tačnost.

Na prvom mestu, dovoljno je, izgleda mi, saopštiti jedan takav zakon kako bi mu odmah mogli proveriti tačnost ovi oni koji bar malo dublje poznaju apštu istoriju nauka. U stvari, nema među njima ni jedne jedine, danas već u pozitivnom stanju, a da svako ne može lako da je zamisli, u prošlosti, sastavljenu pretežno iz metafizičkih apstrakcija, i, ako se pođe još dalje, potpuno prožetu teološkim shvatanjima. Čak ćemo nažalost imati više nego jednom stvarnu priliku da upoznamo, u raznim delovima ovog kursa, da najsavršenije nauke još i danas imaju u sebi nekih vrlo vidnih tragova ova dva prvobitna stanja.

Ova opšta revolucija ljudskog duha može uostalom danas lako da se konstatuje na jedan vrlo primetan način, mada indirektan posmatrajući razvitak individualne inteligencije. Budući da je ne, minovno ista polazna tačka u obrazovanju jedinke i vrste, različite glavne faze prvog moraju predstavljati osnovne epohe drugog. Zar se svako od nas, posmatrajući svoju sopstvenu istoriju, ne seća da je bio redom, što se tiče najznačajnijih pojmova, u detinjstvu *teolog*, u mladosti *metafizičar*, a u zrelim godinama *fizičar*? Ovo je danas lako proveriti za sve ljude koji su na nivou svoga vremena.

Ali" osim direktnog posmatranja, opšteg ili pojedinačnog, koje pokazuje tačnost ovog zakona, ja moram, u ovom kratkom obaveštenju, naročito spomenuti teorijska razmatranja koja će doprijeti da se uvidi njegova nužnost.

Najznačajnije od svih razmatranja, zahvaćeno iz same prirode predmeta, sastoji se u potrebi, u svakoj eposi, za nekom teorijom da bi se povezala fakata, potrebi kombinovanoj sa očiglednom

¹ Ko bi želeo neposredno dobiti detaljnija objašnjenja o ovome moći će korisno konsultovati tri članka (*Considérations philosophiques sur les sciences et les savants*) koja sam objavio novembra 1852. u zborniku le Producteur (7, 8 et 10), a naročito prvi deo mojeg Systeme de politique positive, upućenog aprila 1824. Akademiji nauka, u kojem sam prvi put saopštio otkriće ovog zakona.

nemogućnošću, za ljudski **duh** u njegovom začetku, da iz posmatranja razvije teorije.

Svi veliki umovi, počev od Bekona, ponavljaju da su stvarna saznanja samo ona koja počivaju na posmatranim faktima. Ova osnovna maksima je očevidno neosporna ako se primeni, kao što treba, na zrelo stanje naše inteligencije. Ali, ako se osvrnemo na svom primitivnom scanju, nije mogao niti je morao tako misliti. Jer ako, s jedne strane, svaka pozitivna teorija treba neophodno da bude zasnovana na posmatranju, tako isto je, s druge strane, očigledno da je našem duhu, da bi se predao posmatranju, potrebna neka teorija. Ako fenomene, posmatrajući ih, ne vezemo odmah za kakve principe, ne samo da bi nam bilo nemoguće da kombinujemo ova pojedinačna posmatranja i, prema tome, da iz njih izvučemo kakvu korist, nego bismo čak, bili potpuno nesposobni da im poklonimo pažnju, a najčešće bi nam fakta, iako pred očima, ostala nezapažena.

Na taj način, pritešnjen između potrebe za posmatranjem da bi stvorio realne teorije i potrebe, ne manje nužne, da stvori bilo kakve teorije da bi se predao neprekidnim posmatranjima, ljudski duh bi se, u svom začetku, okretao u krugu iz kojeg ne bi ni na kakav način mogao izaći da se nije srećom otvorio jedan prirodni izlaz spontanom razvitkom teoloških saznanja, koja su i dala stecište njegovim naporima i pružila hranu njegovoj aktivnosti. Takav je osnovni motiv koji dokazuje logičku neminovnost čisto socijalnih razmatranja koja mu se pridružuju i koja čak ne moram ni navoditi u ovom trenutku.

Ta neminovnost postaje još osetnija ako se uzme u obzir savršena skladnost između teološke filozofije i same prirode istraživanja na koja ljudski duh u svom detinjstvu toliko uisredsređuje svu svoju aktivnost. Zaista, vrlo je upadljivo da su najosnovnija pitanja nedokučiva našim sredstvima — unutrašnja priroda bića, poreklo i svrha svih fenomena — upravo ona koja naša inteligencija u tom primitivnom stanju izdiže iznad svega, a svi problemi koji se zaista mogu rešiti gotovo se smatraju kao nedostojni ozbiljnih razmišljanja. Lako je shvatiti razlog za to; jer jedino je moglo iskustvo da nam pokaže kolike su naše snage; i da čovek u početku nije mislio o njima s puno preterivanja, one nikad ne bi mogle postići sav razvoj za koji su sposobne. Tako zahteva naša priroda. Ali, ma kako bilo, predstavimo sebi, ukoliko je moguće, tu sklonost tako sveopštu i toliko ispoljenu, i zapitajmo se na kakav bi prijem naišla u jednoj takvoj eposi, da je tada postojala, pozitivna filozofija, kojoj je najviša težnja da otkrije zakone fenomena i čija je glavna osobina da smatra kao neminovno zabranjene ljudskom duhu sve one nedokučive tajne koje teološka filozofija, naprotiv, objašnjava s jednom tako zadivljujućom lakoćom sve do njihovih najsitnijih detalja.

Isto je tako i kad se s praktične tačke gledišta posmatra priroda istraživanja kojima se ljudski duh prvobitno bavi. U ovom pogledu ona daju čoveku tako veliku draž bezgranične moći da deluje na spoljni svet, koji smatra kao potpuno njemu namenjen i kao da po svim svojim fenomenima predstavlja tesne i neprekidne veze s našom egzistencijom. Ali, to varljivo verovanje, te preterane ideje o važnosti čoveka u vasioni, koje rađa teološka filozofija a koje nepovratno ruši prvi nalet pozitivne filozofije, jesu u početku, neophodni podsticaj bez kojeg se zaista ne bi moglo shvatiti da bi se ljudski duh prvobitno odlučio za teške poslove.

Mi smo danas tako daleko od tih prvobitnih sklonosti, bar što se tiče većine fenomena, da teško možemo sebi tačno predstaviti moć i neophodnost sličnih razmatranja. Ljudski um je sada dosta zreo da bismo preduzeli naporna naučna istraživanja, a da nismo u vidu nikakav nepoznat cilj koji može jako da deluje na maštu, kao onaj koji se nametao astrolozima i alhemičarima. Naša intelektualna aktivnost je dovoljno podstaknuta čistom nadom da otkrije zakone fenomena, prostom željom da potvrdi ili obori neku teoriju. Ali nije moglo tako biti u ranom dobu ljudskog duha. Bez privlačnih himera astrologije, bez velikih razočarenja alhemije, na primer, odakle bismo crpli neophodnu istrajnost i žar da se prikupe tolika posmatranja i iskustva koja su kasnije poslužila kao osnov prvim pozitivnim teorijama i jedne i druge vrste fenomena?

Ovaj uslov našeg intelektualnog razvitka još odavno je duboko osetio Kepler u astronomiji, a u naše vreme tačno ocenio Bertole u herniji.

Vidimo dakle da je pozitivna filozofija, prema svim ovim razmatranjima, iako je ona pravo i definitivno stanje ljudske inteligencije, ono kojem je uvek sve više težila, morala bar u početku neminovno upotrebiti, i to kroz dugi niz vekova, bilo kao metodu bilo kao privremene doktrine, teološku filozofiju; filozofiju čija je osobina da bude spontana i prema tome čak i jedina mogućna u početku a isto tako jedina koja je mogla pružiti dovoljno interesa našem duhu koji je bio u povelju. Sada je vrlo lako pojmiti da je ljudski duh, da bi prešao iz ove privremene filozofije u definitivnu, morao prirodno da usvoji, kao prelaznu filozofiju, metafizičke metode i doktrine. Ovo poslednje razmatranje je neophodno da bi se dopunio opšti kratak pregled velikog zakona na koji sam ukazao.

Lako je shvatiti zaista da naše poimanje, prinuđeno da ide napred skoro neosetno, nije moglo naglo i bez posrednika preći iz teološke u pozitivnu filozofiju. Teologija i fizika su međusobno tako duboko nepomirljive, njihove koncepcije imaju jedan tako korenito suprotan karakter da je ljudska inteligencija, pre nego što je odbacila jedne da bi isključivo upotreabila druge, morala da

se posluži posrednim koncepcijama dvojakog karaktera i samim tim sposobnih da postupno izvrše prelaz. Takva je prirodna name- na metafizičkih koncepcija: od njih u stvari i nema druge koristi. Zamenjujući u izučavanju fenomena natprirodnu vodeću silu jed- nim odgovarajućim i nerazdvojivim entitetom, iako je ovaj u po- četku shvaćen samo kao emancipacija one prve, čovek se malo pomalo navikao da razmatra jedino sama fakta budući da su poj- movi o metafizičkim faktorima lagano postojali toliko tanani da su u očima svakog trezvenog uma uzimani samo kao apstraktna imena fenomena. Nemoguće je zamisliti kakvim bi drugim postup- kom naš razum mogao preći iz razmatranja izrazito natprirodnih u razmatranja čisto prirodna, iz teološkog sistema u pozitivni sis- tem.

Pošto sam tako utvrdio, koliko mi je to moguće bez upušta- nja u posebnu diskusiju koja bi bila neumesna u ovom trenutku, opšti zakon razvitka ljudskog duha, onako kako ga ja shvatam, biće nam sada lako da tačno odredimo bitnu prirodu pozitivne fi- lozofije — što je i pravi predmet ovog izlaganja.

Vidimo, prema onom što prethodi, da je osnovni karakter po- zitivne filozofije da posmatra sve fenomene kao potčinjene nepro- menljivim prirodnim *zakonima* čije tačno otkrivanje i svodenje na najmanji mogući broj jeste cilj svih naših napora, smatrajući kao apsolutno nedokučivo i besmisleno za nas istraživanje onoga što se zove *uzrocima*, bilo primarnim bilo finalnim. Beskorisno je in- sistirati mnogo na jednom principu koji je sada postao tako blizak svima onima koji su malo dublje proučavali eksperimentalne nau- ke. Svako zaista zna da u našim pozitivnim objašnjenjima, čak i najsavršenijim, nemamo uopšte pretenziju da izložimo početne *uz- roke* fenomena, pošto bismo tada jedino uvećali teškoću, već samo da tačno analiziramo okolnosti njihovog stvaranja i da ih vezu- jemo jedne za druge prema normalnim odnosima sukcesivnosti i sličnosti.

Tako, navodeći u tom smislu najlepší primer, kažemo da su opšti fenomeni vasiona *objašnjeni*, onoliko koliko se mogu objas- niti, Njutnovim zakonom gravitacije, jer, s jedne strane, ova le- pa teorija pokazuje nam svu ogromnu raznolikost astronomskih fakata kao da je samo jedan i isti posmatran s raznih tačaka gle- dišta: stalnu težnju svih molekula jednih prema drugim u pravoj srazmeri njihove mase i u obrnutoj srazmeri kvadrata njihove raz- daljine; dok, s druge strane, ovaj opšti fakat nam je predstavljen kao prosto proširivanje jednog fenomena koji nam je sasvim bli- zak i koji samim tim posmatramo kao sasvim poznatu težu tela na zemljinoj površini. A što se tiče toga da odredimo šta su u suš- tini ova privlačna sila i teža, koji su njihovi uzroci, mi sva ta pita- nja smatramo kao nerešiva, koja nisu više u delokrugu pozitiv-

ne filozofije i koja s pravom prepuštamo mašti teologa ili suptil- nostima metafizičara. Očigledan dokaz nemogućnosti da se dobiju takva rešenja leži u tome što, kad god se tražilo da se kaže o ovoj stvari nešto razumno, najveći umovi su samo mogli da definišu ova dva principa jedan pomoću drugog, govoreći za privlačnu silu da ona nije ništa drugo nego teža, i to sveopšta, a zatim za težu da se ona prosto sastoji u zemljinoj privlačnoj sili. Takva objašnje- nja, koja su smešna kad se želi saznati unutrašnja priroda stvari i način postajanja fenomena, predstavljaju međutim sve što mo- žemo dobiti kao najpouzdanije, pokazujući nam kao identične dve vrste fenomena koji su tako dugo bili smatrani kao da nemaju ni- kakvog odnosa među sobom. Nijedan trezveni um danas ne traži da ide dalje.

Lako bi bilo navesti još ovakvih primera, koji će se javljati u toku očitavog ovog kursa, pošto takav duh isključivo vlada u svim krupnim intelektualnih poduhvatima. Da bih u ovom trenutku na- veo samo jedan od savremenih radova, izabraću niz divnih Furi- jeovih istraživanja o teoriji toplote. Ona nam očigledno potvrđuje opšte prethodne napomene. Zaista u ovom radu, čiji je filozofski karakter izrazito pozitivan, obelodanjeni su najznačajniji i najtač- niji zakoni o toplotnim fenomenima a da pisac ni jedan jedini put nije sebi postavio pitanje o unutrašnjoj prirodi toplote niti spo- menuo — sem da bi pokazao njenu ništavost — tako bumu ras- pravu između pristalica kalorične materije i onih koji smatraju da se toplota sastoji u treperenju svemirskog etera. A ipak naj- krupnija pitanja, od kojih veći broj nije bio nikada ni postavljan, raspravljana su u ovom delu, što je opipljiv dokaz da ljudski duh, ne upuštajući se u nepristupačne probleme i ograničavajući se na istraživanja jednog potpuno pozitivnog reda, može u njima naći neiscrpnu hranu za svoju najjaču delatnost.

Pošto sam okarakterisao koliko sam god tačnije mogao u ovom kratkom opštem pregledu duh pozitivne filozofije, čijem je razvi- janju i namenjen ceo ovaj kurs, sad moram da ispitam u koju je epohu stvaranja došla danas, a šta još ostaje da se uradi da bi se dovršilo njeno izgrađivanje.

Toga radi treba najpre razmotriti da različite grane naših zna- nja nisu morale u svom razvitku preći jednom istom brzinom tri velike napred opisane faze niti, prema tome, istovremeno dospe- ti u pozitivno stanje. Postoji, u ovom pogledu, jedan nepromenlji- vi i nužni red kojim su išla i moraju da idu naša različita shvata- nja u svom napredovanju i čije je tačno razmatranje neophodna dopuna osnovnog zakona koji je već najavljen. Ovaj red biće po- seban predmet idućeg predavanja. A sada neka nam bude dovolj- no da znamo da se on slaže s različitom prirodom fenomena i da je određen njihovim stepenom opštosti, jednostavnosti i uzajamne

nezavisnosti, motivima koji, mada različiti, teže istom cilju. Tako, astronomski fenomeni najpre, kao najglavniji, najprostiji i najnezavisniji od svih ostalih, a zatim, iz istih razloga, fizički i hemijski fenomeni i najzad fiziološki, dovedeni su na pozitivne teorije.

Nemoguće je utvrditi pravo poreklo tog preokreta, jer se o njemu može tačno reći, kao i o svim ostalim krupnijim događajima čovečanstva, da se vršio stalno i sve više jačao, naročito posle Aristotelovih dela i Aleksandrijske škole, a zatim posle uvođenja prirodnih nauka u Zapadnu Evropu od strane Arabijana. Međutim, pošto je potrebno da se odredi neka epoha da bi se sprečilo udaljavanje od predmeta, uzeću epohu velikog pokreta ljudskog duha koji se izvršio pre dva veka pod uticajem Bekonovih propisa, Dekartovih koncepcija i Galilejevih otkrića, kao momenat kada je duh pozitivne filozofije počeo da se jasno izdvaja u očiglednoj suprotnosti s teološkim i metafizičkim duhom. Upravo su se tada pozitivna shvatanja jasno izdvojila iz sujeverne i skolastičke zajednice u kojoj se manje ili više krio istinski karakter svih prethodnih radova.

Počev od te znamenite epohe, pokret uspona pozitivne i pokret opadanja teološke i metafizičke filozofije bili su krajnje jasni. Oni su se najzad tako istakli da je danas postalo nemoguće svim posmatračima koji su svesni svoga veka da zanemare krajnju namenu ljudske inteligencije za pozitivno izučavanje, kao i njeno nepovratno udaljavanje od uzaludnih doktrina i provizornih metoda koje su mogle odgovarati samo njenom prvom zamahu. Tako će se taj koreniti preokret neminovno izvršiti u svoj svojoj širini. Ako joj pak ostaje da sprovede još kakvo veliko osvajanje, da ovlada nekom glavnom granom intelektualnog područja, možemo biti sigurni da će se i tu preobražaj izvesti onako kao i u svim ostalim. Jer bilo bi sasvim kontradiktorno pretpostavljati da ljudski duh, tako sklon jedinstvu metode, neograničeno čuva za jednu klasu fenomena svoj prvobitni način filozofiranja kad je već jednom za sve ostalo usvojio novi filozofski pravac potpuno suprotnog karaktera.

Sve se dakle svodi na jedno prosto činjenično pitanje: da li pozitivna filozofija, koja se postepeno u dva poslednja veka tako silno raširila, obuhvata danas sve vrste fenomena? Očividno je da nije tako i da, prema tome, ostaje da se izvrši jedan veliki naučni posao da bi se pozitivnoj filozofiji dao karakter univerzalnosti neophodne za njeno definitivno učvršćivanje.

Zaista, među četiri glavne kategorije prirodnih fenomena ma ločas nabrojanih, astronomskih, fizičkih hemijskih i fizioloških, primećuje se jedna bitna praznina u pogledu socijalnih fenomena, koji mada se prećutno ubrajaju u fiziološke fenomene, zaslužuju, bilo po svom značaju bilo po stvarnoj teškoći za njihovo izučava-

nje, da obrazuju posebnu kategoriju. Ovaj poslednja red shvatanja koji se odnosi na najosobnije fenomene, najsloženije i najmanje samostalne, nužno je morao, samim tim, da se usavršava sporije od svih ranijih čak i ne uzimajući u obzir posebne smetnje koje ćemo razmatrati kasnije. No, kako bilo, očividno je da on još nije ušao u područje pozitivne filozofije. Teološke i metafizičke metode koje, u odnosu na sve druge rodove fenomena, sada više niko ne upotrebljava, bilo kao istraživačko sredstvo, bilo samo kao sredstvo za dokazivanje, još su, naprotiv, isključivo u upotrebi, u jednom ili drugom pogledu, za sve ono što se odnosi na socijalne fenomene, mada su njihovu nedovoljnost u tom pogledu sasvim osetili svi veliki umovi kojima su dojadile uzaludne i beskraje rasprave oko božanskog prava i suverenosti naroda.

To je dakle velika, ali očigledno jedina praznina koju treba popuniti da bi se dovršilo učvršćivanje pozitivne filozofije. Sada, pošto je ljudski duh osnovao nebesku fiziku, zemaljsku fiziku, bilo biljnu bilo životinjsku, ostaje mu da dovrši sistem eksperimentalnih nauka time što će postaviti temelje *socijalnoj fizici*. To je danas, u više glavnih pogleda, najveća i najhitnija potreba naše inteligencije; to je, usudujem se da kažem, glavni cilj ovog kursa, njegov posebni cilj.

Shvatanja koja ću pokušati da pružim u pogledu izučavanja socijalnih fenomena a čiji je začetak, nadam se, moguće nazreti iz ovog predavanja, ne bi mogla imati za predmet da daju odmah socijalnoj fizici isti stepen savršenosti kao prethodnim granama prirodne filozofije, što bi očigledno bilo neosnovano, pošto ove pružaju u tom pogledu već među sobom krajnju nejednakost, uostalom neizbežnu. Ali one će biti namenjene da dadu ovoj poslednjoj klasi naših saznanja pozitivni karakter koji je već prihvaćen u svakoj od njih. Ako se taj uslov jednom zaista ostvari, biće u potpunosti udaren, temelj novom filozofskom sistemu; jer nijedan od fenomena koji se daju posmatrati ne bi mogao ostati izvan pet velikih već uspostavljenih kategorija: astronomskih, fizičkih, hemijskih, fizioloških i socijalnih. Pošto tako naša osnovna shvatanja postanu homogena, filozofija će biti definitivno dovedena u pozitivno stanje; i ne menjajući više svoj karakter, ostapotpunosti udaren, temelj novom filozofskom sistemu; jer nijedan će joj samo da se neograničeno razvija na sve većim tekovinama iz kojih će neizbežno proizaći nova ispitivanja ili dublja razmišljanja. Kad bude stekla tako karakter univerzalnosti koji joj još nedostaje, pozitivna filozofija će postati sposobna da sasvim, sa svom svojom prirodnom nadmoćnošću, dođe na mesto teološke i metafizičke filozofije, kojima je ova univerzalnost danas jedina stvarna svojina, a koje će, kad budu lišene jednog takvog preimućstva, postojati za naše sledbenike samo istorijski.

Pošto je tako izložen posebni cilj ovog kursa, lako je shvatiti njegov drugi cilj, opšti, to jest da ovo ne bude samo kurs socijalne fizike već i pozitivne filozofije.

Zaista, pošto se osnivanjem socijalne fizike najzad dopunjuje sistem prirodnih nauka, postaje moguće, pa čak i neophodno, da se rezimiraju različita stečena saznanja, koja su dospela u ustaljeno i homogeno stanje, kako bismo ih saobrazili predstavljajući ih kao grane jednog jedinog stabla umesto da ih i dalje shvatamo samo kao izdvojene delove. I u tom cilju, pre nego što pristupim izučavanju socijalnih fenomena, razmatraču postupno po gore izloženom enciklopedijskom redu, različite pozitivne nauke koje već postoje.

Izlišno je, mislim, i pominjati da ovde ne može biti reci o nizu posebnih kurseva iz svake glavne grane prirodne filozofije. Da i ne govorimo o stvarnom trajanju jednog sličnog poduhvata, jasno je da bi takva namera bila za mene neizvodnjivaj a verujem i za svakog drugog, u sadašnjem stanju ljudskog obrazovanja. Naprotiv, kurs kao što je ovaj zahteva, da bi bio pogodno shvaćen, prethodan niz posebnih izučavanja različitih nauka koje će na njemu biti razmatrane. Bez ovog uslova vrlo je teško osetiti, a nemoguće i oceniti, filozofska razmišljanja o tim naukama. Jednom rečju, ovaj kurs što nameravam da održim jeste *Kurs pozitivne filozofije* a ne pozitivnih nauka. Ovde se radi jedino o tome da se svaka osnovna nauka posmatra u njenom odnosu na celokupni pozitivni sistem i na duh koji je karakteriše, to jest u dvostrukom odnosu njenih bitnih metoda i glavnih rezultata. Čak ću najčešće i morati da ove poslednje navodim prema posebnim zanimanjima, trudeći se da procenim njihovu važnost.

Da bih ukratko izložio ideje koje se odnose na dvostruku namenu ovog kursa, moram primetiti da su dva predmeta kojima se bavim, jedan poseban a drugi opšti, mada sami po sebi različiti, neminovno nerazdvojni. Jer, s jedne strane, bilo bi nemoguće shvatiti kurs pozitivne filozofije bez zasnivanja socijalne fizike pošto bi mu tada nedostajao jedan bitni elemenat i što samim tim pogledi ne bi mogli imati onaj karakter opštosti koji mora biti njegovo glavno obeležje, a kojim se naše sadašnje izučavanje razlikuje od niza posebnih izučavanja. S druge strane, kako preduzeti sa sigurnošću pozitivno izučavanje socijalnih fenomena ako se duh nije prethodno pripremio, produbljenim razmatranjem već ocenjenih pozitivnih metoda, za manje komplikovane fenomene, i sem toga ako se nije naoružao poznavanjem glavnih zakona prethodnih fenomena, koji svi utiču, manje ili više neposredno, na socijalna fakta?

Mada sve osnovne nauke ne ulivaju kod manje upućenih isto interesovanje, nijedna od njih ne srne biti zanemarena u izučava-

nju kao što je ovo koje preduzimamo. Sto se tiče njihovog značaja za sreću ljudskog roda, sve su sigurno iste vrednosti kad se temeljno posmatraju. Uostalom one čiji su rezultati na prvi pogled od najmanjeg praktičnog interesa naročito se preporučuju, bilo zbog najveće usavršenosti njihovih metoda bilo stoga što su neophodna osnova svih ostalih. To je jedno razmatranje na koje ću imati posebno priliku da se navratim u idućem predavanju.

Da bih, koliko je to moguće, preduhitrio svako pogrešno tumačenje da je opravdano sumnjati u prirodu jednog novog kursa kao što je ovaj, moram ukratko da dodam prethodnim objašnjenjima nekoliko razmatranja koja se direktno odnose na ovu univerzalnost posebnih saznanja, koju bi nerazmišljeni kritičari mogli smatrati kao cilj ovog kursa, a koja je s razlogom posmatrana kao potpuno suprotna pravom duhu pozitivne filozofije. Ova razmatranja će uostalom imati važniju prednost da predstavljaju taj duh s jednog novog gledišta pomoću kojeg će se raevetliti njegov opšti pojam.

U primitivnom stanju naših saznanja ne postoji nikakva određena podela naših intelektualnih radova; isti duhovi su istovremeno gajili sve nauke. Taj se način organizovanja ljudskih izučavanja, u početku neizbežan i čak neophodan, kao što ćemo imati prilike da to konstatujemo kasnije, menja malo pomalo ukoliko se razvijaju i razne vrste koncepcija. Prema jednom zakonu, čija je neophodnost očigledna, svaka grana naučnog sistema neosetno se odvaja od stabla čim je dovoljno narasla da se može izdvojeno gajiti, to jest kad je došla do onog stepena da može sama predstavljati predmet stalnog izučavanja izvesnih pojedinaca. Upravo toj podeli raznih vrsta istraživanja između različitih redova naučnika dugujemo očevidno tako primetan razvitak kakav je postigla svaka posebna klasa saznanja u naše vreme i koja kod modernih isključuje mogućnost one univerzalnosti istraživanja, tako lake i obične u antičko doba. Jednom rečju, podela intelektualnog rada, sve više usavršavana, jeste jedna od najvažnijih odlika pozitivne filozofije.

Ali priznajući izvanredne rezultate ove podele i gledajući od sada potpuno u njoj pravu osnovicu opšte organizacije naučnog sveta, nemoguće je, s druge strane, da se ne čudimo glavnim smetnjama koje ona povlači za sobom, u svom sadašnjem stanju, zbog preteranih izdvajanja ideja kojiima se isključivo bavi svaki intelektualni pojedinac. Ta nemila posledica je svakako neizbežna do izvesnog stepena jer je tesno vezana za sami princip podele; ustvari, ni na koji način, mi nikad nećemo uspeti da se u tom pogledu izjednačimo sa starima kod kojih je tolika superiornost poticala naročito iz neznatnog razvitka njihovih znanja. Mi ipak možemo, izgleda mi, podesnim sredstvima izbeći štetne posledice pretera-

nog cepkanja a da ne naškodimo životvornom uticaju samog izdvajanja u istraživanjima. Hitno je da se time ozbiljno pozabavimo jer ove smetnje, koje, po svojoj prirodi, teže da se neprestano uvećavaju, postaju već vrlo osetne. Te podele koje služe za najveće usavršavanje naših radova u raznim granama prirode filozofije jesu, kako svi priznaju, krajnje veštačke. Ne zaboravimo da je već, uprkos tom priznavanju, vrlo mali broj umova u naučnom svetu koji u svojim koncepcijama obuhvataju samu celinu jedne jedinstvene nauke a koja međutim i nije ništa drugo već deo jedne velike celine. Većina se i ograničava potpuno na izdvojeno razmatranje jednog manjeg ili većeg odeljka neke određene nauke, ne baveći se mnogo vezom tih posebnih radova s opštim sistemom pozitivnih saznanja. Pohitajmo da lizlečimo zlo pre nego što ono postane ozbiljnije. Bojimo se da se ljudski duh ne izgubi u tim krajnje razbijenim radovima. Ne zavaravajmo se da je upravo to slaba strana preko koje pristalice teološke i metafizičke filozofije mogu još, s izvesnom nadom na uspeh, napasti pozitivnu filozofiju.

Pravi način da se zaustavi štetni uticaj koji izgleda pretili intelektualnoj budućnosti usled prevelike iscepanosti pojedinih istraživanja ne bi očigledno mogao biti taj da se vratimo na antičku zbrku radova, što bi značilo da se ljudski duh vrati unazad, a što je srećom danas postalo nemoguće. On se naprotiv sastoji u usavršavanju same podele rada. Dovoljno je zaista da se od izučavanja opštih pojmova pojedinih nauka stvori jedna struka više. Da se jedna nova klasa naučnika pripremljena podesnim obrazovanjem, ne posvećujući se stručnoj obradi nijedne posebne grane prirodne filozofije, pozabavi jedino titme, posmatrajući razne pozitivne nauke u njihovom sadašnjem stanju, da tačno određuje duh svake od njih, da otkriva njihove odnose i njihovu povezanost, da svodi ukratko, ako je moguće, sve njihove principe na manji broj zajedničkih principa, rukovodeći se stalno osnovnim maksimama pozitivne metode. Da se u isto vreme drugi naučnici, pre nego što se posvete svojim odgovarajućim strukama, osposobljavaju ubuduće izučavanjem sveukupnosti pozitivnih znanja kako bi neposredno koristili znanja koja šire oni naučnici koji su se odali izučavanju opštih pojmova i da sa svoje strane ispravljaju njihove rezultate, a to je stanje stvari kojemu se današnji naučnici iz dana u dan primetno približuju. Kad se jednom ispune ova dva važna uslova, a očividno je da to može biti, podela rada u naukama će se izvršiti bez ikakve opasnosti do te mere koliko razvitak različitih vrsta znanja to bude zahtevao. Pošto će jedna određena grana nauke, koju će druge stalno kontrolisati, imati kao sopstvenu i stalnu funkciju da povezuje svako novo pojedinačno otkriće s opštim sistemom, nećemo više imati da strepimo da će prevelika pažnja

poklonjena detaljima ikada sprečiti da se uoči celina. Jednom rečju, moderno organizovanje naučnog sveta biće tada potpuno ostvareno i samo će imati da se bezgranično razvija, stalno čuvajući isti karakter.

Stvoriti tako od izučavanja opštih naučnih pojmova jedan poseban odeljak velikog intelektualnog rada znači prosto raširiti primenu istog principa podele koji je postupno odvojio razne specijalnosti; jer, dok su razne pozitivne nauke bile slabo razvijene, njihove međusobne veze nisu mogle imati toliko značaja da bi dale mesta, bar ne permanentno, posebnoj klasi radova, a u isto vreme potreba za takvim novim izučavanjem bila je mnogo manje hitna. Ali danas se svaka nauka posebno toliko raširila da ispitivanje njihovih međusobnih odnosa može dati mesta stalnim radovima koji u isto vreme postaju neophodni da bi se preduhitri lo rasipanje ljudskih pogleda.

Tako ja shvatam namenu pozitivne filozofije u opštem sistemu stvarnih pozitivnih nauka. Takav je bar cilj ovog kursa.

Sada, kada sam pokušao da odredim što je moguće tačnije u ovom kratkom pregledu opšti duh jednog kursa pozitivne filozofije, mislim da moram da bih istakao sav karakter tog pregleda, izneti ukratko opšta glavna preimućstva koja može imati jedan takav rad ako su za njega pogodno ispunjeni bitni uslovi saobrazno progresu ljudskog duha. Ovaj poslednji red razmatranja savešću na ukazivanje na četiri osnovna svojstva.

Izučavanje pozitivne filozofije, razmatrajući rezultate aktivnosti naših intelektualnih sposobnosti, pruža nam na prvom mestu jedino istinsko racionalno sredstvo da se iznesu na videlo logički zakoni ljudskog duha koji su dosad bili istraživani tako malo podesnim putevima.

Da bih u tom pogledu objasnio svoju misao kako treba, moram najpre da podsetim na jednu filozofsku koncepciju od najvećeg značaja koju je izložio Blenvil u lepom uvodu svojih *Opštih principa uporedne anatomije*. Ona se sastoji u tome da svako aktivno biće, a naročito svako živo biće, može biti izučavano, u svim njegovim fenomenima, u dva osnovna pogleda, u statičkom pogledu i u dinamičkom pogledu, to jest kao sposobno da delà i kao ono koje stvarno delà. Jasno je zaista da će sva razmatranja koja će se moći pružiti neminovno ući u jednu ili u drugu kategoriju. Primećimo ovu sjajnu maksimu u izučavanju intelektualnih funkcija.

Ako se te funkcije posmatraju sa statičke tačke gledišta, njihovo izučavanje može da se sastoji samo u određivanju organskih uslova od kojih one zavise; na taj način ono sačinjava bitni deo anatomije i fiziologije. Posmatrajući te funkcije s dinamičke tačke gledišta, sve se svodi na to da se prouči stvarni tok ljudskog duha u pokretu ispitivanjem postupaka upotrebljenih za dobijanje

raznovrsnih tačnih saznanja koja je on već stekao, ono što u suštini čini opšti predmet pozitivne filozofije, onako kako sam je definisao u ovom izlaganju. Jednom rečju, uzimajući sve naučne teorije kao krupna logička fakta, jedino se produbljenim posmatranjem datih fakata možemo uzdići do poznavanja logičkih zakona.

To su očevidno jedina dva opšta puta koji se uzajamno dopunjuju i pomoću kojih se može doći do nekih pravih racionalnih pojmova o intelektualnim fenomenima. Vidi se da ni u kojem pogledu nema mesta onoj iluzornoj psihologiji, poslednjem preobražaju teologije, koju danas uzalud pokušavaju da ožive i koja ne brinući se ni za fiziološko izučavanje naših intelektualnih organa niti za posmatranje racionalnih postupaka, koji stvarno rukovode našim raznim naučnim istraživanjima, teži da otkrije osnovne zakone ljudskog duha posmatrajući ga u njemu samom, to jest apstrahujući potpuno i uzroke i posledice.

Positivna filozofija je postepeno postala nadmoćna već od Bekona; danas ona vrši, posredno, tako veliki uticaj čak i na umove koji su ostali po strani u njenom ogromnom razvitku da su se metafizičari koji su se posvetili izučavanju naše inteligencije mogli samo ponadati da uspore dekadenciju svoje nazovinauke, domišljajući se da predstave svoje doktrine kao da su zasnovane na posmatranju činjenica. U tu svrhu oni su izmislili da razlikuju, jednom vrlo čudnom suptilnošću, dve vrste posmatranja podjednakog značaja, jedno spoljašnje a drugo unutrašnje, i od kojih je poslednje namenjeno izučavanju intelektualnih fenomena. Ovde nije mesto da ulazim u posebnu diskusiju o ovom osnovnom sofizmu. Ograničicu se samo da ukazem na glavno razmatranje koje jasno dokazuje da je to nazovi direktno posmatranje duha pomoću njega samog čista iluzija.

Donedavno se verovalo da se vid objasnio govoreći da svetlosno dejstvo tela određuje na mrežnjači odgovarajuće slike spoljašnjih oblika i boja. Na to su fiziolozi s razlogom primetili da bi, ako ti svetlosni utisci deluju kao *slike*, bilo potrebno jedno drugo oko da ih posmatra. Zar nije isto tako, samo jače u datom slučaju?

Zaista je razumljivo da, po nepobitnoj nužnosti, ljudski duh može posmatrati direktno sve fenomene izuzev svojih sopstvenih. Jer, ko bi vršio posmatranje? Shvatljivo je da čovek, što se tiče moralnih fenomena, može posmatrati samog sebe u pogledu strasti koje ga obuzimaju iz tog anatomskog razloga što su organi u kojima se strasti odvijaju odvojeni od onih koji su namenjeni za posmatračke funkcije. Makar i da je svako imao priliku da pravi na samom sebi takva zapažanja, ona očevidno ne bi mogla nikad imati nekog velikog naučnog značaja, i najbolji način da se upoznaju strasti biće uvek da se posmatraju spolja, jer svako veoma izraženo stanje strasti, to jest ono koje bi bilo najvažnije za ispit:

vanje, neminovno je nespojivo s posmatračkim stanjem. Ali, ako bi se na isti način želeli posmatrati intelektualni fenomeni dok se zbivaju nastaje očigledna nemogućnost. Misaono biće se ne bi moglo podeliti na dva, od kojih bi jedno razmišljalo dok bi drugo posmatralo kako se razmišlja. Pošto su u ovom slučaju posmatrani organ i organ koji posmatra identični, kako bi se onda moglo vršiti posmatranje?

Ova nazovipsihološka metoda je dakle radikalno ništavna u svom principu. Pogledajmo do kakvih duboko kontradiktornih postupaka ona dovodi! S jedne strane, preporučuju vam da se izolujete, koliko je god to moguće, od svih spoljašnjih utisaka a naročito da sebi uskratite svaki intelektualni rad; jer kad biste se bavili samo najprostijim računanjem, šta bi bilo s *unutrašnjim* posmatranjem? S druge strane, pošto ste najzad, iz predostrožnosti, dospeli u savršeno stanje intelektualne uspavanosti, morate se pozabaviti posmatranjem radnji koje će se izvršiti u vašem umu kad se u njemu ne bude ništa dešavalo! Naši će potomci bez sumnje videu jednog dana takve pretenzije prenete na pozornicu.

Rezultati jednog tako čudnog načina postupanja potpuno se slažu s principom. Ima dve hiljade godina otkad metafizičari tako gaje psihologiju i još nisu mogli da se sporazumeju ni u jednom shvatljivom i solidno utvrđenom stavu. Oni su, čak i danas, podeljeni na mnoštvo škola koje se bez prestanka prepiru oko osnovnih elemenata njihovih doktrina. *Unutrašnje ispitivanje* stvara skoro toliko protivrečnih mišljenja koliko ima i pojedinaca koji smatraju da su mu se posvetili.

Pravi naučnici, ljudi koji su se odali pozitivnim izučavanjima, još uvek uzalud traže od ovih psihologa da navedu samo jedno stvarno otkriće, veliko ili malo, koje bi se dugovalo toj toliko hvaljenoj metodi. To opet ne znači da su svi njihovi radovi bili apsolutno bez ikakvog rezultata u odnosu na opšti napredak naših saznanja, ne računajući i osobitu uslugu koju su učinili podržavajući aktivnost naše inteligencije u ono doba kad ona nije mogla imati jače hrane. Ali može se tvrditi da sve ono što se u njihovim spisima, prema razboritim recima jednog slavnog pozitivnog filozofa (g. Kivjea), ne sastoji od metafora, smatranih kao konačni sudovi, a predstavlja neki istinski pojam, umesto da potiče iz njihove tobožnje metode, dobijeno je stvarnim posmatranjem na putu ljudskog duha koja su morala nicati, s vremena na vreme, iz razvitka nauka. Čak i ti pojmovi tako retki, isticani s toliko emfaze, a koji su samo plod nedoslednosti psihologa njihovoj tobožnjoj metodi, najčešće su ili vrlo preterani ili vrlo nepotpuni i mnogo inferiorniji od zapažanja koja su bez razmetanja već dali naučnici na osnovu metoda kojima se služe. Bilo bi lako navesti u tom pogledu ubedljive primere da se ne bojim da ću dati ovde suviše mesta jed-

nom takvom pretresanju: setimo se, između ostalih, šta se desilo u pogledu teorije znakova.

Razmatranja na koja sam ukazao u odnosu na logičku nauku još su jasnija kad se prenesu na logičku veštinu.

Zaista, kad je u pitanju ne samo da se ima predstava o pozitivnoj metodi već da se o njoj stekne dosta jasno i temeljno znanje da bi se mogla stvarno koristiti, treba je razmatrati kad je u akciji; potrebno je dakle proučiti njene razne krupnije primene već proverene. Jednom rečju, jasno je da je to moguće postići samo filozofskim ispitivanjem nauka. Ova se metoda ne može izučavati odvojeno od istraživanja u kojima je primenjena; ili bi to pak bilo samo mrtvo izučavanje koje ne bi obogatilo duh koji mu se posvetio. Sve što se o njoj može stvarno reći, kad je apstraktno posmatramo, svodi se na tako nejasna uopštavanja da ona ne bi mogla imati nikakvog uticaja na intelektualni sistem. Ako je neko dobro utvrdio, logički, da sva naša saznanja moraju biti zasnovana na posmatranju, da moramo polaziti čas od činjenica na principe a čas od principa na činjenice, i još neke slične aforizme, teme je daleko manje jasna metoda negoli onom koji je izučavao, na iole produbljen način, jednu jedinu pozitivnu nauku, čak i bez filozofske namere. Zbog toga što nisu poznavali tu osnovnu činjenicu, naši psiholozi su dovedeni na to da svoja sanjarenja smatraju naukom, verujući da razumeju pozitivnu metodu zato što su čitali Bekonove propise ili Dekartovu raspravu.

Ne znam da li će kasnije biti moguće da se *a priori* održi jedan pravi metodski kurs potpuno nezavisan od filozofskog izučavanja nauka; ali sasvim sam ubeđen da je to danas neizvodljivo pošto se krupni logički postupci ne mogu još objašnjavati s dovoljno tačnošću izdvojeno od njihove primene. Staviše, usuđujem se da dodam da, kad bi se kasnije i mogao ostvariti jedan takav poduhvat, što se zaista dâ shvatiti, ipak bi se samo izučavanjem pravilnih primena naučnih postupaka moglo uspeti da se stvori jedan dobar sistem intelektualnih navika, što je međutim i osnovni cilj izučavanja metode. Nije mi potrebno da sada i dalje insistiram na ovom predmetu koji će se često javljati u toku čitavog kursa i o kojem ću posebno dati nova razmatranja u idućem predavanju.

Prvi i neposredni krupni rezultat pozitivne filozofije mora, dakle, biti: otkrivanje na osnovu iskustva zakona po kojima se odvijaju naše intelektualne funkcije i dalje, tačno poznavanje opštih zakonitosti koje su neophodne da bi se pouzdano postupalo u istraživanju istine.

Drugi rezultat, ne manje važan, i mnogo preči, do kojeg neminovno danas dovodi uspostavljanje pozitivne filozofije, definisane u ovom izlaganju, bio bi da se postaramo za opšti preobražaj našeg vaspitnog sistema.

Zaista, svi trezveni duhovi već jednodušno priznaju da je nužno da se naše evropsko vaspitanje, u suštini još teološko, metafizičko i književno, zameni jednim *pozitivnim* vaspitanjem, saobrazno duhu naše epohe i prilagođeno potrebama moderne civilizacije. Razni pokušaji, kojih je bilo sve više u toku poslednjeg stoleća, naročito u naše vreme, da se pozitivno učenje stalno širi i jača, a kojima su se uvek revnosno pridruživale sve evropske vlade, ukoliko nisu od njih i potekli, dovoljno svedoče da se svuda razvija spontano osećanje ove nužnosti. Ali, pomažući koliko je moguće ove korisne poduhvate, ne smemo se zavaravati da u sadašnjem stanju naših ideja oni mogu biti dovoljni da postignu svoj glavni cilj, to jest osnovni preobražaj opšteg vaspitanja. Jer isključiva stručnost, prevelika izdvojenost, koje još karakterišu naš način shvatanja i gajenja nauka, neminovno vrše veliki uticaj na način njihovog izlaganja u nastavi. Ako neki pametan čovek danas želi da izučava glavne grane prirodne filozofije da bi stekao jedan opšti sistem pozitivnih ideja, biće primoran da posebno izučava svaku od njih na isti način i isto tako opširno kao kad bi hteo da postane ili samo astronom, ili samo hemičar, itd. Zbog toga je takvo obrazovanje skoro nemoguće i neminovno veoma nesavršeno, čak i za najjače inteligencije i u najpovoljnijim uslovima. Takav način izučavanja bio bi dakle potpuno neosnovan kad je u pitanju opšte obrazovanje. Pa ipak, ovo poslednje iziskuje bezuslovno jednu celinu pozitivnih pogleda o svim važnijim klasama prirodnih fenomena. Upravo takva jedna celina treba odsada da bude, na višem ili nižem stupnju, čak i u narodnim masama, stalna baza svih ljudskih smeranja koja mora, jednom reci, sačinjavati opšti duh naših potomaka. Da bi prirodna filozofija mogla dovršiti već tako pripremljen preporod našeg intelektualnog sistema, neophodno je da razne nauke iz kojih se ona sastoji, predstavljena kao razne grane jednog jedinog stabla, budu svedene najpre na ono što čini njihovu suštinu, to jest na njihove glavne metode i njihove najznačajnije rezultate. Samo na taj način nastava nauka može postati baza jednog novog opšteg i istinski racionalnog vaspitanja. Da se zatim na ovo osnovno obrazovanje nadovezuju razna posebna naučna izučavanja, koja odgovaraju raznim posebnim obrazovanjima, u to ne može biti nikakve sumnje. Ali ono na šta sam prvenstveno hteo ovde da ukazem sastoji se u tome da bi sve te specijalnosti, šta više teško okupljene, bile u osnovi nedovoljne da stvarno obnove sistem našeg vaspitanja ako se ne bi zasnivale na prethodnoj bazi opšte nastave, direktnog rezultata pozitivne filozofije definisane u ovom izlaganju.

Posebno izučavanje opštih naučnih pojmova nije samo namenjeno da reorganizuje obrazovanje, već ono mora isto tako da do-

prinese i posebnom napretku raznih pozitivnih nauka. To je ono što sačinjava treću osnovnu osobinu na koju sam resio da ukazem.

Zaista, podele koje vršimo u našim naukama, mada nisu proizvoljne, kao što neki misle, u suštini su veštačke. U stvari, predmet svih naših istraživanja je jedan; mi ga delimo samo s namerom da razdvojimo teškoće kako bismo ih bolje resili. Otuda se dešava da bi, suprotno našim klasičnim podelama, značajna pitanja zahtevala izvesnu kombinaciju većeg broja posebnih gledišta kojoj ne može biti mesta u sadašnjem sastavu naučnog sveta; zbog toga ti problemi ostaju nerešeni mnogo duže nego što bi to bilo nužno. Takva nezgoda se javlja za najosnovnije doktrine svake pozitivne nauke ponaosob. Za to se mogu navesti vrlo upadljivi primeri, na koje ću brižljivo ukazivati kako nam ih prirodni tok ovog kursa bude pružao.

Mogao bih u tom smislu navesti, iz prošlosti, jedan primer dostojan pamćenja uzimajući u obzir izvrsnu Dekartovu koncepciju o analitičkoj geometriji. Sta je drugo ovo osnovno otkriće koje je izmenilo lice matematičke nauke, i u kojem treba gledati istinsku klicu svih kasnijih velikih progresa, nego rezultat jednog uspostavljenog zbližavanja dveju nauka dotada shvatanih posebno? Ali ovo zapažanje biće presudnije ako ga prenesemo na još nerešena pitanja.

Ovde ću odabrati samo, iz hernije, tako značajnu doktrinu o određenim proporcijama. Svakako da značajna diskusija koja se danas razvila o osnovnom principu ove teorije, ma kako izgledalo, ne bi još mogla biti smatrana kao neopozivo završena. Jer, kako mi se čini, to nije jedno obično pitanje iz hernije. Da bi se u tom pogledu dobila zaista definitivna odluka, to jest da bi se odredilo da li treba smatrati kao zakon prirode to što se molekuli neminovno kombinuju po utvrđenom broju, smatram da bi bilo neophodno povezati hemijsko gledište sa fiziološkim. Ono što ukazuje na to, po samom priznanju slavnih hemičara koji su najviše doprineli stvaranju ove doktrine, jeste da se u najbolju ruku može reći da se ona stalno obistinjuje ukoliko se odnosi na sastav neorganskih tela; ali ona bar isto toliko stalno podbacuje u pogledu organskih jedinjenja, na koja se, kako do danas izgleda, ona ne bi mogla proširiti. Dakle, pre no što se ova teorija uzdigne do stvarno osnovnog principa, neće li biti potrebno povesti računa o ovom ogromnom izuzetku? Da li možda taj 'izuzetak ne zavisi od onog istog opšteg karaktera svojstvenog svim organskim telima zbog koga je, za ma koji od njihovih fenomena, neumesno i govoriti o nepromenljivim brojevima? No kako bilo, jasno je da je neophodan jedan potpuno novi duh razmatranja, koji bi jednako pripadao li herniji i fiziologiji, da bi se konačno odlučilo na neki način o ovom krupnom pitanju prirodne filozofije.

Smatram da je potrebno navesti ovde i jedan drugi primer iste prirode, ali koji je, pošto se odnosi na jedan znatno specijalniji predmet istraživanja, još ubedljiviji kad hoće da se pokaže poseban značaj pozitivne filozofije u rešavanju pitanja koja zahtevaju kombinaciju većeg broja nauka. I njega uzimam iz hernije. Reč je o pitanju, još nerešenom, koje se sastoji u tome da se odredi da li azot treba da bude smatran, u sadašnjem stanju naših saznanja, kao prosto telo ili složeno. Vi znate kakvim je čisto hemijskim razmatranjima uspeo čuveni Berzelius da poljulja mišljenje skoro svih današnjih hemičara o jednostavnosti ovog gasa. Ali ono što ne smem propustiti da posebno istaknem, jeste uticaj koji je u ovom pogledu vršilo na Berzeliusa, kako on sâm o tome daje dragoceno priznanje, fiziološko posmatranje da životinje koje uzimaju hranu bez azota imaju u sastavu svog tkiva isto toliko azota kao i životinje mesožderi. Prema ome, zaista je jasno da će biti neophodno potrebno, da bi se stvarno resilo da li je azot prosto telo ili ne, da interveniše fiziologija i da se kombinuje, sa čisto hemijskim razmatranjima, jedan niz novih istraživanja o odnosu između sastava živih tela i njihovog načina ishrane.

Sad bi bilo suvišno navoditi više primera o ovim problemima mnogostruke prirode koji bi mogli biti rešeni samo prisnim kombinovanjem više nauka koje se danas gaje potpuno odvojeno. Oni koje sam naveo dovoljni su da se oseti, uglavnom, značaj uloge koju mora vršiti, u usavršavanju svake prirodne nauke ponaosob, pozitivna filozofija čija je neposredna namena da na jedan stalan način organizuje takve kombinacije koje bez nje ne bi mogle da se sprovedu kako treba.

Najzad, moram već sada ukazati na četvrtu i poslednju osobinu onoga što sam nazvao pozitivnom filozofijom i zbog koje će ova nesumnjivo privući opštu pažnju više nego zbog svake druge, pošto je ona danas najvažnija za praksu i što se može smatrati jedinom solidnom osnovom društvene reorganizacije koja mora da okonča kritično stanje u kojem se već odavno nalaze najcivilizovanije nacije. Poslednji deo ovog kursa biće posebno posvećen učvršćivanju gornjeg stava, koji će biti razvijen u svojoj širini. Ali skici opšteg pregleda kojeg sam se latio u ovom izlaganju nedostajao bi jedan od najkarakterističnijih elemenata ako bih propustio da ukazem ovde na jedno tako bitno razmatranje.

Biće dovoljno nekoliko vrlo prostih razmišljanja da opravdaju ono po čemu bi jedna ovakva ocena u prvi mah mogla izgledati odveć usiljena.

Verujem da čitaocima ovog dela ne moram dokazivati da ideje vladaju svetom li da ga potresaју, ili, drugim recima, da sav društveni mehanizam počiva u krajnjoj liniji na mišljenjima. Oni dobro znaju da velika politička i moralna kriza sadašnjeg društva

potiče u suštini od intelektualne anarhije. Naše najteže zlo sastoji se zaista u ovom dubokom razilaženju koje sada postoji između ljudi u pogledu svih osnovnih načela čija je postojanost prvi uslov za pravi društveni poredak. Sve dotle dok pojedinci ne budu jedno-dušno prišli izvesnom broju opštih ideja koje su u stanju da obrazuju jednu zajedničku društvenu doktrinu, jasno je da će stanje nacija neminovno ostati bitno revolucionarno uprkos svim političkim palijativnim merama koje bi se mogle primeniti i u njemu će biti moguće samo privremene institucije. Isto tako je izvesno da, ako se ovo okupljanje duhova u jednu istu zajednicu u pogledu principa ostvari, iz njega će neminovno proisteci odgovarajuće institucije, ne dajući mesta nikakvom teškom potresu pošto bi se samim tim faktom uklonio najveći nered. Eto u tom pravcu treba usmeriti glavnu pažnju svih onih koji osećaju značaj jednog stanja stvari istinski normalnog.

Sada, s više tačke gledišta na koju nas postepeno dovela različita razmatranja ukazana u ovom izlaganju, lako je da se u istima i jasno okarakterise prava suština sadašnjeg društvenog stanja i da se iz njega izvede kojim bi se putem ono moglo bitno izmeniti. Oslanjajući se na osnovni zakon iznet na početku ovog izlaganja, verujem da mogu tačno rezimirati sva posmatranja koja se odnose na sadašnju situaciju društva ako prosto kažem da sadašnji nered potiče, u suštini, od istovremene upotrebe triju filozofija radikalno nepomirljivih: teološke, metafizičke i pozitivne. Zaista je jasno da ako bi bilo koja od ove tri filozofije dobila sveopštu i potpunu nadmoćnost, postojao bi jedan određeni društveni poredak, dok se zlo sastoji naročito u odsustvu svake prave organizacije. Koegzistencija ove tri suprotne filozofije apsolutno sprečava da bude saglasnosti u ma kojem bitnom pogledu. Dakle, ako je tačan ovaj način gledanja, onda se radi samo o tome da se sazna koja od tri filozofije može i mora da nadvlada po prirodi stvari: svaki će se razuman čovek, ma kakva mogla biti njegova posebna mišljenja pre analize pitanja, morati zatim potruditi da uzme učešća u njenoj pobedi. Ako je istraživanje dovedeno do takve jednostavnosti, ne izgleda da će ono morati ostati dugo bez rezultata, jer je očevidno iz svih razloga od kojih sam u ovom izlaganju naveo nekoliko važnijih, da će, prema prirodnom toku stvari, jedino pozitivna filozofija nadvladati. Jedino je ona, kroz dugi niz vekova, stalno napredovala dok su njene protivnice bile stalno u dekadenciji. S pravom ili ne, nema značaja; opšti fakat je neosporan, i to je dovoljno. Nekome može da bude žao, ali taj fakat ne može uništiti pa prema tome ni zanemariti ga, makar bio primoran da se bavi samo iluzornim spekulacijama. Ta opšta revolucija ljudskog duha danas je skoro potpuno izvršena; ne ostaje ništa drugo, kao što sam to već objasnio, nego da se upotpuni pozitivna filozofija

uključujući u nju i izučavanje društvenih fenomena, i da se zatim rezimira u jednoj jedinoj homogenoj doktrini. Kad ovaj dvostruki posao bude dovoljno odmakao, definitivna pobjeda pozitivne filozofije će doći spontano i uspostaviće red u društvu. Tako izrazito prvenstvo koje skoro svi duhovi, od najposvećenijih do najprostijih, ukazuju danas pozitivnim saznanjima u odnosu na nejasne i mistične koncepcije, dovoljno nagoveštava na kakav će prijem naći ova filozofija kad ona bude stekla onu jedinu osobinu koja joj još nedostaje, karakter odgovarajuće univerzalnosti.

Ukratko, teološka i metafizička filozofija se otimaju danas oko zadatka, koji je iznad moći 'jedne i druge, da reorganizuju društvo; jedino između njih postoji još borba u tom pogledu. Pozitivna filozofija je do sada u toj raspi intervenisala jedino da bi ih kritikovala i jednu i drugu, pri čemu ih je potpuno diskreditovala. Stavimo je najzad u položaj u kom bi imala stvaralačku ulogu, ne vodeći dalje računa o prepirkama koje su postale beskorisne. U potpunjući zamašni intelektualni poduhvat koji su započeli Be- kon, Dekart i Galilej, stvorimo neposredno sistem opštih ideja koji će odsada, zahvaljujući ovoj filozofiji, neograničeno preovladati u ljudskom rodu, a revolucionarna kriza koja uznemirava civilizovane narode biće potpuno okončana.

To su četiri glavne tačke gledišta preko kojih sam morao već sad ukazati na spasonosni uticaj pozitivne filozofije, što bi poslužilo kao bitna dopuna njenoj opštoj definiciji koju sam ranije pokušao da izložim.

Pre nego što završim želim da za trenutak skrenem pažnju na jedno poslednje razmišljanje koje mi se čini potrebno kako bi se izbeglo, koliko je to moguće, da se unapred stekne pogrešno mišljenje o prirodi ovog kursa.

Postavljajući za cilj pozitivnoj filozofiji da rezimira u jednoj jedinoj homogenoj doktrini skup stečenih saznanja u pogledu različitih vrsta prirodnih fenomena, bio sam daleko od pomisli da pristupim opštem izučavanju tih fenomena posmatrajući ih sve kao različite posledice samo jednog principa, kao podređene jednom te istom zakonu. Iako moram ovo pitanje u idućem predavanju posebno raspraviti, verujem da treba još sad da kažem nešto o njemu kako bi se sprečili skroz neosnovani prigovori koje bi mi mogli uputiti oni koji bi, pogrešno obavešteni, uvrstili ovaj kurs u pokušaje univerzalnog objašnjenja kakva svakodnevno daju ljudi kojima su potpuno tuđi naučni metodi i saznanja. Ovde nije reč ni o čem sličnom; a ovaj kurs daće o tome jasan dokaz svima onima kod kojih bi objašnjenja data u ovom izlaganju mogla ostaviti neku sumnju u tom pogledu.

Po mom dubokom ličnom ubeđenju ja posmatram ove poduhvate univerzalnog objašnjenja svih fenomena jednim jednim za-

kanom kao krajnje neosnovane, čak i kad potiču od najmerodavnijih. Ja smatram da su sredstva ljudskog duha vrlo slaba a vasiona suviše komplikovana da bi nam ikada bilo na domaku jedno takvo naučno savršenstvo i mislim, uostalom, da se obično stvara vrlo preterano mišljenje o prednostima koje bi iz njega neminovno poticale ako bi ono bilo moguće. U svakom slučaju izgleda mi očevidno da smo, s obzirom na sadašnje stanje naših saznanja, vrlo daleko od toga da bi takvi pokušaji mogli biti razboriti pre jednog dužeg vremenskog perioda. Jer, ako bismo se i mogli nadati da dodemo dotle, to bi po mom shvatanju moglo biti samo kad bi se svi prirodni fenomeni vezali za najopštiji pozitivni zakon koji poznajemo, zakon gravitacije, koji već povezuje sve astronomske fenomene za deo fenomena zemaljske fizike. Laplas je u stvari izložio jedno gledište prema kojem bi se mogle u hemijskim fenomenima videti samo proste molekularne posledice njutnovske privlačne sile, izmenjene oblikom i međusobnim položajem atoma. Ali, sem neodređenosti u kojoj bi verovatno uvek ostala ova koncepcija zbog nedostatka osnovnih podataka o unutrašnjoj građi tela, skoro je sigurno da bi je toliko teško bilo primeniti da bi čovek morao zadržati, kao veštačku, podelu koja danas važi kao prirodna između astronomije i hernije. Uostalom i Laplas je predstavio ovu ideju samo kao jednu običnu filozofsku igru koja nije u stanju da stvarno vrši ma kakav koristan uticaj na progres hemijske nauke. Ali, to još nije sve; jer, pretpostavljajući čak da je ova nepremostiva teškoća savladana, opet ne bi bilo postignuto naučno jedinstvo pošto bi posle toga trebalo pokušati da se skup fizioloških fenomena pripoji istom zakonu; to zaista ne bi bio manje težak deo poduhvata. Pa ipak, hipoteza koju smo ukratko pregledali, ako se sve dobro odmeri, najviše bi odgovarala tome toliko priželjkivanom jedinstvu.

Nije potrebno da dalje ulazim u detalje da bih dokazao da cilj ovog kursa nije nikako da se svi prirodni fenomeni predstavljaju kao da su u osnovi istovetni a da su im okolnosti različite. Kada bi to bilo tako, pozitivna filozofija bi nesumnjivo bila savršenija. Ali taj uslov nije nikako neophodan za njeno sistematsko formiranje, kao ni za realizovanje krupnih i uspešnih rezultata do kojih ona, kao što smo videli, dovodi. Neophodno jedinstvo za to jeste samo jedinstvo metode koje očevidno može i mora da postoji, a već je pretežno i ustaljeno. Što se tiče doktrine, nije neophodno da postoji samo jedna jedlina, dovoljno je da ona bude homogena. Mi dakle s dvostruke tačke gledišta jedinstva metoda i homogenosti doktrina razmatramo, u ovom kursu, različite klase pozitivnih teorija. Težeći da umanjimo, koliko je to god moguće, broj opštih zakona neophodnih za pozitivno objašnjenje prirodnih fenomena, što je u stvari filozofski cilj nauke, mi smatramo kao sme-

lo ići za tim da se nekad, čak i u najdaljoj budućnosti, oni svedu strogo na jedan jedini.

Pokušao sam u ovom izlaganju da tačno odredim, koliko je bilo u mojoj moći, svrhu, duh i uticaj pozitivne filozofije. Označio sam dakle cilj kojem su uvek težili i teže svi moji radovi, bilo u ovom kursu bilo u svakoj drugoj prilici. Niko nije dublje od mene ubeđen u nedovoljnost mojih intelektualnih snaga, pa čak kad bi one bile daleko iznad svoje stvarne vrednosti, da bi odgovorile jednom tako obimnom i uzvišenom zadatku. Ali ono što samo jedan um ne može ostvariti, i u toku samo jednog života, jedan jedini to može jasno predložiti: a to je sva moja ambicija.

Pošto sam izložio pravi cilj ovog kursa, to jest utvrdio tačku gledišta s koje ću posmatrati različite glavne grane prirodne filozofije, u idućem predavanju ću dopuniti ove opšte prethodne napomene, prelazeći na izlaganje plana, to jest na određivanje enciklopedijskog reda koji treba uspostaviti među različitim klasama prirodnih fenomena, pa, prema tome, i među odgovarajućim pozitivnim naukama.

., *Izlaganje plana ovog kursa ili opšta razmatranja o hijerarhiji pozitivnih nauka*

Pošto sam okarakterisao koliko je bilo moguće tačno, u pret-hodnom predavanju, razmatranja koja treba izložiti u ovom kur-su o svim glavnim granama prirodne filozofije, sada treba da ut-vrdim plan kojeg se moramo držati, to jest najpogodniju racional-nu klasifikaciju različitih osnovnih pozitivnih nauka, kako bismo ih izučavali postupno s one tačke gledišta koju smo već utvrdili. Ovo drugo opšte pretresanje je neophodno da bismo već na početku upoznali pravi duh ovog kursa.

Lako je odmah shvatiti da ovde nije reč o kritici, nažalost vrlo lako, mnogobrojnih klasifikacija koje su predlagane, već dva ve-ka, za opšti sistem ljudskih saznanja zamišljen u svoj njegovoj ši-rini. Danas smo potpuno ubeđeni da enciklopedijske lestvice, kao Bekonove i Dalamberove, napravljene prema bilo kojoj razlici po-jedinih sposobnosti ljudskog duha, samim tim imaju osnovne ma-ne čak i kad ta razlika nije, kao što to često biva, više suptilna nego stvarna: jer, u svakoj sferi aktivnosti naš razum upotreblja-va istovremeno sve svoje glavne sposobnosti. Sto se tiče svih osta-lih predlaganih klasifikacija, biće dovoljno primetiti da su različi-te diskusije, vođene o ovom predmetu, imale za krajnji rezultat da pokažu osnovne mane u svakoj od njih tako da nijedna nije mogla steći jednodušno odobravanje i da u tom pogledu postoji gotovo toliko mišljenja koliko i ličnosti. Ovi različiti pokušaji bili su uop-šte čak tako loše zamišljeni da su i nehotice kod većine izazivali nepovoljno predubedenje protiv svakog poduhvata te vrste.

Ne zaustavljajući se više na činjenici tako jasno konstatova-noj, važnije je da joj potražimo uzrok. U stvari, lako se može ob-jasniti potpuna nesavršenost tih enciklopedijskih pokušaja, do da-nas tako često ponavljanih. Nije potrebno da ukazujem da su ove klasifikacije, otkako su prvi radovi te vrste izgubili opšte povere-nje zbog nedovoljne solidnosti, najčešće usvajali samo oni koji su bili skoro potpuno neupućeni u poznavanje predmeta koji se kla-

sifikuju. Ne uzimajući u obzir ovo lično razmatranje, postoji jedan mnogo važniji razlog, uzet iz same prirode predmeta, i koji jasno pokazuje zašto se do danas nije bilo moguće uzdići do jedne enciklopedijske koncepcije stvarno zadovoljavajuće. On se sastoji u nedostatku homogenosti, koga je uvek bilo sve do poslednjeg vremena, između različitih delova intelektualnog sistema, budući da su jedni postepeno postajali pozitivni dok su drugi ostajali i dalje teološki ili metafizički. Očevidno da je bilo nemoguće u jednom tako nepovezanom stanju stvari izvesti ma kakvu racionalnu klasifikaciju. Kako uspeti da se koncepcije, tako duboko kontradiktorne, rasporede u jednom jedinom sistemu? O tu teškoću su se neminovno spoticali svi klasifikatori a da je nijedan od njih nije jasno uočio. Pri svemu tome svako ko je dobro poznao pravu situaciju ljudskog duha mogao je zapaziti da je takav poduhvat preuranjen i da će on biti uspešno (izveden samo onda kad naše glavne koncepcije budu postale pozitivne.

Pošto se sada taj osnovni uslov može smatrati kao ispunjen, prema objašnjenjima datim u prethodnom predavanju, onda je moguće pristupiti zaista racionalnom i trajnom rasporedu jednog sistema čiji su svi delovi postali najzad homogeni.

S druge strane, opšta teorija klasifikacija koju su u svojim filozofskim radovima uspostavili u skorije vreme botaničari i zoolozi dopušta nam da se nadamo stvarnom uspehu u jednom sličnom poslu, pružajući nam sdguran putokaz preko pravog osnovnog principa klasifikovanja koji dotada nikad nije bio jasno shvaćen. Taj princip je nužna posledica direktnog primenjivanja pozitivne metode na samo pitanje klasifikacija, koje, kao i svako drugo, mora biti tretirano na osnovu posmatranja umesto da se rešava razmatranjima *a priori*. On se sastoji u tome da klasifikacija mora proisticati iz samog izučavanja predmeta koje treba klasifikovati i biti određena stvarnim afinitetima prirodne povezanosti koju oni predstavljaju tako da samo klasifikovanje bude izraz najopštijeg fakta, koji se ispoljava u produbljenom poređenju obuhvaćenih predmeta.

Svi ljudski radovi se odnose ili na čistu teoriju ili na akciju. Tako najopštija podela naših stvarnih saznanja sastoji se u tome da ih razlikujemo na teorijska i na praktična. Ako uzmemo u obzir ovu prvu podelu, očevidno je da na jednom ovakvom kursu može biti reći samo o teorijskim saznanjima, jer se ne radi o posmatranju celog sistema ljudskih znanja već jedino o posmatranju sistema osnovnih koncepcija o različitim redovima fenomena, koncepcija koje daju solidnu osnovu svim ostalim našim kombinacijama i koje opet nisu zasnovane ni na kakvom prethodnom intelektualnom sistemu. Dakle, u jednom takvom radu treba razmatrati samo teorijska saznanja, a ne pniмену sem ukoliko ih ova ne rasvetljava. To je verovatno ono što je Bek on podrazumevao, mada ve-

ma nepotpuno, pod *prvom filozofijom*, za koju kaže da treba da proizlazi iz skupa nauka, a koju su tako različito i uvek tako čudno shvatali metafizičari kad su se prihvatili da objasne njegovu misao.

Besumnje, kad se obuhvati potpuna celina svakovrsnih radova ljudskog roda, izučavanje prirode se mora shvatiti kao namenjeno da pruži pravu racionalnu bazu čovekovog delovanja na prirodu, jer poznavanje zakona fenomena, koje nam stalno dozvoljava da ih predvidimo, očevidno može jedino da nas vodi, u aktivnom životu, da ih modifikujemo jedne pomoću drugih u našu korist. Naša prirodna i neposredna sredstva kojima delujemo na tela koja nas okružuju krajnje su slaba i potpuno nesrazmerna našim potrebama. Kad god nam pade za rukom da izvršimo kakvu veliku radnju, to je samo zato što nam poznavanje prirodnih zakona dopusta da uvedemo, u određenim okolnostima pod čijim se uticajem dešavaju razni fenomeni, neke preinačujuće elemente, koji su, ma kako bili slabi sami po sebi, dovoljni da, u izvesnim slučajevima, izmene na naše zadovoljstvo definitivni rezultat sveukupnosti spoljnih uzroka. Ukratko, *nauka, odakle i predviđanje; predviđanje, odakle i akcija*: takva je vrlo prosta formula koja izražava, na tačan način, opštu vezu *nauke i primene*, uzimajući ova dva izraza u njihovom celokupnom značenju.

Ali, uprkos kapitalnom značaju ovog odnosa, koji nikada ne srne biti zapostavljen, shvatiti nauke samo kao bazu primene značilo bi stvoriti o njima nepotpunu predstavu, čemu su nažalost previše skloni u naše doba. Ma kako bile ogromne usluge koje nauke pružaju *industriji* i mada je, prema odlučnom Bekonovom tvrđenju, snaga neminovno proporcionalna znanju, ne smemo zaboraviti da nauke, pre svega, imaju diirektniju i uzvišeniju svrhu — da zadovolje osnovnu potrebu koju naša inteligencija oseća za upoznavanje zakona fenomena. Da bismo osetili koliko je ova potreba duboka i neodoljiva, dovoljno je da pomislimo jedan trenutak na fiziološke posledice *čuda* i da uzmemo u obzir da je najstrašniji onaj utisak koji doživljavamo onda kad nam se čini da se neki fenomen odigrava suprotno prirodnim zakonima koji su nam poznati. Ova potreba da raspoređujemo fakta po jednom takvom redu kako bismo ih mogli lako shvatiti (što i jeste pravi predmet svih naučnih teorija) tako je svojstvena našoj prirodi da bismo se, ako ne bismo uspeali da je zadovoljimo pozitivnim koncepcijama, neizbežno vratili na teološka i metafizička objašnjenja koja su prvobitno i stvorena iz date potrebe, kao što sam izložio u prošlom predavanju.

Učinilo mi se da moram već sada izričito ukazati na jedno razmatranje, koje će se često javljati u toku celog kursa, kako bih pokazao koliko je potrebno da se čuvamo preterano velikog uti-

čaja sadašnjih navika koje smetaju da se steknu pravilne i plemenite ideje o značaju i nameni nauka. Kad, u duhu naučnika, jača sila naše prirode ne bi ispravljala, čak nehotice, ono što je u tom pogledu nepotpuno i skućeno u opštoj težnji naše epohe, ljudska inteligencija, svedena na to da se bavi samo istraživanjima od neposredne praktične koristi, samim tim bi se našla, kao što je to vrlo tačno primetio Kondorse, potpuno zaustavljena u svom napredovanju, čak i u odnosu na primene kojima bi bilo nerazumno posvetiti čisto teorijske radove; jer najznačajnije primene proizlaze stalno iz teorija stvorenih u čisto naučnoj nameni i koje su često gajene u toku više vekova ne pružajući za samu praksu nikakav rezultat. O tome možemo navesti jedan vrlo značajan primer iz divnih teorija grčkih matematičara o kupinim presecima, koje su, posle dugog niza generacija, podstičući obnavljanje astronomije, poslužile da moreplovstvo dovedu najzad do onog stepena savršenosti koji je postiglo u poslednje vreme i do kojeg nikad ne bi došlo bez Arhimedovih i Apolonijsovih čisto teorijskih radova; stoga je Kondorse mogao u tom pogledu s pravom reći: »Mornar, koji je, tačno poštujući geografsku dužinu, čuva od brodoloma, dužuje život teoriji koju su pre dve hiljade godina stvorili genijalni ljudi imajući u vidu čisto matematičke teorije.«

Očevidno je dakle da ljudski duh, posto je uglavnom shvatio da izučavanje prirode služi kao racionalna baza za delovanje na prirodu, mora pristupiti teorijskim ispitivanjima apstrahujući potpuno svaki praktični obzir; jer naša sredstva za otkrivanje istine tako su slaba da, ako ih ne skoncentrišemo isključivo ka tom cilju i ako, tražeći istinu, nametnemo sebi u isto vreme i taj uslov da joj nađemo neposrednu praktičnu korist, bilo bi nam skoro uvek nemoguće da u tome uspemo.

Bilo kako bilo, izvesno je da skup naših saznanja o prirodi i skup naših postupaka koje iz njih izvodimo da bismo izmenili prirodu u našu korist čine dva sistema bitno različita sama po sebi, koje treba odvojeno shvatiti i razrađivati. Osim toga, budući da je prvi sistem baza drugoga, potrebno je prvo njemu posvetiti metodičko proučavanje, čak i kad bismo nameravali obuhvatiti celokupnost ljudskih saznanja kako u praktičnom tako i u teorijskom pogledu. Izgleda mi da bi ovaj teorijski sistem trebalo danas da sačinjava isključivo predmet jednog istinski racionalnog kursa pozitivne filozofije; ja ga bar tako zamišljam. Svakako da bi se mogao zamisliti i jedan opsežniji kurs koji bi se istovremeno odnosio i na teorijske i na praktične opšte pojmove. Ali ja ne mislim da jedan takav poduhvat, čak i nezavisno od njegovog obima, može biti uspešno izveden u sadašnjem stanju ljudskog duha. Izgleda mi da on iziskuje prethodno jedan vrlo značajan posao i to sasvim posebne prirode, posao koji još nije urađen, da se, prema naučnim teprija-

ma u pravom smislu, stvore posebne koncepcije koje bi služile kao direktna baza opštim postupcima primene.

Na stupnju razvitka koji je već dostigla naša inteligencija, nauke nemaju neposrednu primenu na veštine, bar u najsavršenijim slučajevima; između ova dva reda ideja postoji jedan srednji, slabio određen po svom filozofskom karakteru, ali pristupačniji kad se posmatra društvena klasa koja se njim posebno bavi. Između naučnika u pravom smislu i onih koji stvarno rukovode produktivnim radovima počinje danas da se stvara jedna prelazna klasa, klasa *inženjera*, čiji je poseban cilj da organizuje veze između teorije i prakse. Nemajući nikako u vidu tok naučnih saznanja, ona ih posmatra u njihovom sadašnjem stanju da bi iz njih izvodila moguće industrijske primene. Takva je bar prirodna tendencija stvari mada u tom pogledu još ima mnogo zbrke. Doktrina, koja je svojstvena ovoj novoj klasi i koja mora konstituisati direktne istinske teorije o različitim veštinama, svakako bi mogla dati mesta filozofskim razmatranjima od velikog interesa i stvarne vrednosti. Ali jedan rad koji bi ih obuhvatio skupa s razmatranjima koja su zasnovana na naukama u pravom smislu bio bi danas sasvim preuranjen; jer te posredne doktrine između čiste teorije i direktne prakse nisu još stvorene; do danas od njih postoji samo nekoliko nepotpunih elemenata koji se odnose na najnaprednije nauke i veštine i koji dopuštaju samo da se shvati priroda i mogućnost sličnih radova za celinu ljudskih poduhvata. Tako, da bi se o tome naveo najvažniji primer, treba pažljivo razmotriti divnu Monžovu koncepciju o deskriptivnoj geometriji, koja u stvari nije ništa drugo već opšta teorija o konstruisanju. Pobrинуću se da redom ukazem na mali broj već stvorenih sličnih ideja da bi im se ocenila važnost kako se budu javljale tokom samog izlaganja na ovom kursu. Ali jasno je da koncepcije dosad nepotpune ne smeju ući, kao bitni deo, u jedan kurs pozitivne filozofije koji, koliko je god moguće, mora obuhvatiti samo doktrine čiji je karakter ustaljen i jasno određen.

Teškoća oko stvaranja tih prelaznih doktrina koje sam maločas spomenuo shvatiće se utoliko bolje ukoliko se uzme u obzir da svaka veština ne zavisi samo od izvesne odgovarajuće nauke, već u isto vreme od više njih, tako da najvažnije veštine pozajmljuju direktnu pomoć skoro od svih glavnih nauka. Tako prava teorija agrikulture, da se ograničim na najhitniji slučaj, zahteva tesnu povezanost fizioloških, hemijskih, fizičkih, pa čak i astronomskih i matematičkih znanja; tako isto stvar stoji i sa umetnošću. Lako se dâ primetiti, prema ovom razmatranju, zašto se ove teorije nisu mogle još oformiti pošto one pretpostavljaju prethodni razvitak svih različitih osnovnih nauka. Iz ovoga izlazi isto tako jedan novi motiv da se takav red ideja ne obuhvata na jednom kur-

su pozitivne filozofije, pošto opšte teorije svojstvene raznim vestima - nama, daleko od toga da mogu doprineti sistematskom formiranju ove filozofije, moraju naprotiv, kao što to i vidimo, biti verovatno kasnije jedan od najkorisnijih rezultata njenog izgrađivanja.

Ukratko, na ovom kursu moramo razmatrati samo naučne teorije a nipošto i njihove predmete. Ali, pre nego što pređem na metodsku klasifikaciju njegovih različitih delova, ostaje mi da izložim, u odnosu na nauku u pravom smislu, jednu važnu razliku koja će jasno ograničiti pravi predmet ovog izučavanja kojem pristupamo.

Treba razlikovati, u odnosu na sve redove fenomena, dve vrste prirodnih nauka: jedne apstraktne, opšte, imaju za predmet otkrivanje zakona koji vladaju raznim klasama fenomena uzimajući u obzir sve slučajeve koja se mogu zamisliti; druge konkretne, posebne, deskriptivne, a koje ponekad nazivaju pravim prirodnim naukama, sastoje se u primeni tih zakona na stvarnu istoriju različitih postojećih bića. Prve su dakle osnovne i samo ćemo na njih usmeriti naše izučavanje u ovom kursu; druge, ma kakav bio njihov značaj, stvarno su sekundarne i ne smeju, prema tome, ulaziti u sastav jednog rada čija nas ogromna prirodna opsežnost primorava da ga svedemo na što je moguće kraće izlaganje.

Prethodna razlika ne može predstavljati nikakvu nejasnost za one koji imaju neko posebno znanje iz oblasti različitih pozitivnih nauka, pošto je ona skoro ekvivalentna onoj koja se obično iznosi u gotovo svim naučnim udžbenicima pri predanju dogmatske fizike i prirodoписа. Nekoliko primera, uostalom, biće dovoljno da se uoči ova podela čiji značaj još nije dovoljno ocenjen.

Ta razlika će se odmah lako zapaziti ako se uporede, s jedne strane, opšta fiziologija i, s druge strane, zoologija i botanika. Izučavati zakone života, uopšte, ili određivati način egzistencije svakog živog tela, posebno, znači očevitno dva vrlo različita posla. Sem toga, ovo drugo izučavanje je neminovno zasnovano na prvom.

Isti je slučaj s hernijom u odnosu na mineralogiju; prva je očigledno racionalna baza druge. U herniji se razmatraju sve moguće kombinacije molekula, i u svim mogućim okolnostima; u mineralogiji jedino one koje se nalaze ostvarene u samom sastavu zemljine kugle i pod uticajem samo onih okolnosti koje su joj svojstvene. Ono što jasno pokazuje razliku između hemijske i mineraloške tačke gledišta, mada se obe nauke odnose na iste predmete, jeste što većina fakata posmatranih u prvoj ima samo veštačku egzistenciju. Otuda će jedno telo, kao hlor ili kalcijum, moći biti od velikog značaja u herniji po opsegu i energiji svojih afiniteta, dok ih u mineralogiji gotovo neće ni imati; i obrnuto, jedno jedinjenje kao što je granit ili kvare, na koje se odnosi najveći deo mineraloških razmatranja, biće za herniju samo od osrednjeg značaja.

Ono što uopšte čini još osetnijom logičku potrebu ove osnovne razlike između dva velika odeljka prirodne filozofije jeste ne samo što svaki odeljak konkretne fizike pretpostavlja prethodno negovanje odgovarajućeg odeljka apstraktne fizike, nego što on zahteva čak i poznavanje opštih zakona koji se odnose na sve redove fenomena. Tako, na primer, ne samo što posebno izučavanje zemlje, posmatrano sa svih tačaka gledišta, zahteva prethodno poznavanje fizike i hernije, nego ono ne može biti ni izvedeno kako treba a da ne obuhvati, s jedne strane, astronomska saznanja, pa čak, s druge strane, i fiziološka; prema tome, ono zavisi od celokupnog sistema osnovnih nauka. Isto je tako i sa svakom pravom prirodnom naukom. Upravo zbog tog razloga konkretna fizika je do danas tako malo napredovala jer je njeno izučavanje na jedan racionalan način moglo početi tek posle *apstraktne fizike* i kad su sve glavne grane ove poslednje dobile svoj definitivni karakter, što se desilo tek u naše vreme. Dotada se u ovom smislu mogla prikupiti samo manje više nepovezana građa a koja je čak još i vrlo nepotpuna. Poznate činjenice će moći biti sređene u prave posebne teorije o različitim bićima u vasioni tek kad se osnovna razlika, pomenuta napred, bude dublje osetila i pravilnije sproveda i, zatim, kad naučnici koji su se posebno predali izučavanju pravih prirodnih nauka budu uvideli da svoja istraživanja moraju zasnovati na dubljem poznavanju svih osnovnih nauka, a što je uslov koji je danas još vrlo daleko od toga da bude ispunjen kako valja.

Ispitivanje ovog uslova jasno potvrđuje zašto moramo, na ovom kursu pozitivne filozofije, svesti naša razmatranja na izučavanje opštih nauka, ne obuhvatajući istovremeno deskriptivne i posebne nauke. Vidimo da se tu u stvari rađa jedna nova bitna osobina tog čistog izučavanja opštih pojmova apstraktne fizike; a to je da se stvori racionalna baza konkretne fizike, istinski sistematske. Tako bi, u sadašnjem stanju ljudskog duha, postojala izvesna protivrečnost kad bi se uzela zajedno, na jednom istom kursu, dva reda nauka. Može se, štaviše, reći da, kad bi čak konkretna fizika bila dostigla stepen savršenosti apstraktne fizike i kad bi, dalje, bilo moguće na jednom kursu pozitivne filozofije obuhvatiti istovremeno i jednu i drugu, očigledno je da bi i tada bilo potrebno početi apstraktnim odeljkom, koji će ostati nepromenljiva baza onog drugog. Jasno je, uostalom, da je samo izučavanje opštih pojmova osnovnih nauka samo po sebi dosta obimno da je potrebno iz njega odstraniti, koliko je god to moguće, sva razmatranja koja nisu neophodna; jer, ona koja se odnose na sekundarne nauke biće uvek, ma šta se se desilo, jedne posebne vrste. Filozofija osnovnih nauka, predstavljajući sistem pozitivnih koncepcija o svim redovima naših stvarnih saznanja, dovoljna je, samim tim, da se uspostavi ona *prva filozofija* koju je tražio Bekon i koja, budući da je odre-

dena da od sada služi kao stalna baza svim ljudskim ispitivanjima, mora biti brižljivo svedena na što je moguće prostiji izraz.

Nije mi potrebno da i dalje insistiram u ovom trenutku na jednom takvom pretresanju za koje će mi se ukazati prilika više puta u raznim delovima ovog kursa. Prethodno objašnjenje je dosta razrađeno da bi motivisalo način na koji sam ograničio opšti predmet naših razmatranja.

Tako, kao rezultat svega onoga što je izloženo u ovom predavanju, vidimo: 1) da se ljudska nauka, u svojoj celini, sastoji iz teorijskih i iz primenjenih znanja i da ćemo se ovde pozabaviti samo prvim; 2) da se teorijska znanja, ili nauke u pravom smislu, dele na opšte i posebne, i da ćemo ovde morati razmatrati samo prvi red, ograničavajući se na apstraktnu fiziku, ma kakav interes nam mogla pružiti konkretna fizika.

Budući da je na taj način pravi predmet ovog kursa tačno zaokružen, sada je lako pristupiti zaista zadovoljavajućoj racionalnoj klasifikaciji osnovnih nauka, što predstavlja enciklopedijsko pitanje, odnosno predmet ovog predavanja.

Pre svega, treba odmah priznata da, ma koliko mogla biti ta klasifikacija prirodna, ona uvek u suštini ima nešto ako ne proizvoljno a ono bar veštačko, tako da predstavlja pravo nesavršenstvo.

Zaista, glavni cilj koji treba imati u vidu u svakom enciklopedijskom radu jeste da se nauke rasporede prema njihovoj prirodnoj povezanosti, prema njihovoj uzajamnoj zavisnosti, tako da bi se mogle redom izlagati a da se ne bi nikad zašlo u začarani krug. Ali, to je uslov koji mi izgleda nemoguće, ispuniti na jedan do krajnosti tačan način. Neka mi bude dopušteno da ovde nekoliko razmotrim ovo zapažanje koje smatram značajnim da bi se okarakterisala prava teškoća istraživanja kojim se sada bavimo. Ovo razmatranje, uostalom, daće mi priliku da uspostavim, u odnosu na izlaganje naših saznanja, jedan opšti princip čiju ću čestu primenu morati kasnije da izlažem.

Svaka nauka može biti izlagana u dva bitno različita smera: u *istorijskom* i u *dogmatskom*; svaki drugi način njihovog izlaganja bio bi samo kombinovanje.

Po prvom postupku izlažu se redom saznanja prema istom redu kako ih je ljudski duh stvarno sticao i usvajajući, koliko je god moguće, iste puteve.

Po drugom, sistem ideja se predstavlja onako kako bi ga danas mogao shvatiti neko ko bi, nalazeći se na pogodnoj tački gledišta i imajući dovoljno znanja, želeo da iznova stvori nauku u njenoj celini.

Prvi je način očigledno onaj kojim se počinje, po svoj nužnosti, izučavanje svake nauke u povelju; jer on ima tu osobinu da ne

zahteva za izlaganje saznanja nikakav drukčiji trud nego onaj kojim je potreban za njihovo sticanje, a sva didaktika se tada svodi na postupno izučavanje, po hronološkom redu, raznih originalnih dela koja su doprinela napredovanju nauke.

Dogmatski način, pretpostavljajući, naprotiv, da su svi ti posebni radovi prerađeni u jedan opšti sistem, kako bi se izložili po jednom prirodnijem logičkom redu, može se primeniti samo na onu nauku koja je postigla dosta visok stepen razvitka. Ali ukoliko nauka napreduje, *istorijski* red izlaganja postaje sve više nepodesan zbog suviše dugog niza prelaznih stanja koja bi se morala upoznati; dotle *dogmatski* red postaje sve više mogućan, a u isto vreme i neophodan, jer nove koncepcije dopuštaju da se prethodna otkrića predstavljaju neposrednije.

Tako se, na primer, obrazovanje jednog matematičara iz antičkog doba prosto sastojalo u sukcesivnom izučavanju vrlo malog broja dotadašnjih originalnih spisa o različitim oblastima matematike, što se u stvari svodilo na Arhimedove i Apoloniusove spise, dok, naprotiv, jedan moderni matematičar obično završi svoje školovanje a da ne pročita ni jedno jedino originalno delo, izuzev onih koja se odnose na najskorija otkrića i koja se mogu samo na taj način i upoznati.

U izlaganju saznanja, međutim, postoji stalna težnja da se istorijski red zameni dogmatskim koji jedino može i odgovarati savršenijem stanju naše inteligencije.

Opšti problem intelektualnog obrazovanja sastoji se u tome da se za malo godina dostigne jedan jedinstveni način rasuđivanja, najčešće osrednji, na istom stupnju razvitka kakav je postignut kroz dugi niz vekova zahvaljujući velikom broju genija koji su sukcesivno ulagali, tokom celog života, sve svoje snage u izučavanje jednog istog predmeta. Jasno je, prema tome, mada je beskraino lakše i kraće naučiti nego izumeti, da bi sigurno bilo nemoguće dostići postavljeni cilj ako bi svaki pojedinac morao redom prolaziti kroz sve iste faze kroz koje je neminovno morao proći kolektivni genije ljudskog roda. Otuda neophodna potreba za dogmatskim redom koja se naročito danas oseća u naukama koje su najviše odmakle, u čijem uobičajenom načinu izlaganja ne nalazimo više gotovo nikakvog traga od stvarnog porekla njihovih detalja.

Ipak treba dodati, da bi se otklonilo svako preterivanje, da je svaki stvarni način izlaganja neizbežno izvesna kombinacija dogmatskog i istorijskog reda u kojoj samo prvi mora stalno i sve više dominirati. Dogmatski red se, međutim, ne može sprovoditi sasvim isključivo, jer, samim tim što zahteva novu obradu stečenih znanja, on se ne dá primeniti, u svakoj eposi nauke, na novije delove čije izučavanje podrazumeva u suštini samo istorijski red, koji uosta-

lom ne predstavlja, u ovom slučaju, glavne smetnje zbog kojih se on inače odbacuje.

Jedina osnovna nesavršenost koja bi se mogla prebaciti dogmatskom redu bila bi ta što se ostavlja nepoznatim način na koji su postala razna ljudska saznanja, a to je, mada odvojeno od samog sticanja tih saznanja, po sebi samom od najvišeg interesa za celokupan filozofski duh. Ovaj momenat imao bi u mojim očima mnogo značaja kad bi on stvarno išao u prilog istorijskom redu. Ali lako je videti da postoji samo prividna veza između izučavanja jedne nauke na način nazvan *istorijski* i stvarnog poznavanja prave istorije te nauke.

Zaista, ne samo da su se različiti delovi svake nauke, koje svrstavaju u *dogmatski* red, stvarno razvili u isto vreme i pod međusobnim uticajem, zbog čega bismo ih radije uvrstili u *istorijski* red, nego se štaviše vidi, posmatrajući u celini stvarni razvitak ljudskog duha, da su se i različite nauke u suštini usavršavale istovremeno i uzajamno; vidimo čak da su napredak nauka i napredak veština zavisili jedan od drugog usled bezbrojnih međusobnih uticaja, i najzad, da su svi bili u tesnoj povezanosti s opštim razvitkom ljudskog društva. Ova široka povezanost je tako stvarna da je čovek često, da bi shvatio stvarno rađanje jedne naučne teorije, upućen da razmatra usavršavanje neke veštine koja s njom nema nikakve racionalne veze, ili čak neko posebno dostignuće u društvu bez kojeg se to otkriće ne bi ostvarilo. O tome ćemo kasnije videti mnogo primera. Iz ovoga, dakle, izlazi da se istinska istorija svake nauke, to jest stvarnih otkrića od kojih se ona sastoji, može jedino upoznati izučavajući istoriju čovečanstva na opšti i neposredan način. Zbog toga svi do sada sakupljeni podaci o istoriji matematike, astronomije, medicine, itd., ma kako bili dragoceni, mogu biti posmatrani samo kao građa.

Takozvani *istorijski* red izlaganja, čak i kad bi mogao biti strogo sproveden u pogledu detalja svake nauke posebno, bio bi već čisto hipotetičan i apstraktan u najvažnijem pogledu zato što bi razvitak te nauke tretirao izdvojeno. Ne samo da ne bi daneo na videlo pravu istoriju nauke, nego bi vrlo lako mogao dati o njoj pogrešno mišljenje.

I tako, mi smo duboko uvereni da je poznavanje istorije nauka od najvećeg značaja. Ja čak mislim da se jedna nauka i ne poznaje potpuno ako se ne zna i njena istorija. Ali to izučavanje mora biti shvaćeno kao potpuno odvojeno od čistog i dogmatskog izučavanja nauke, bez kojeg štaviše ta istorija ne bi bila razumljiva. Stoga ćemo vrlo brižljivo razmatrati stvarnu istoriju osnovnih nauka koje će biti predmet naših razmišljanja; ali to će biti samo u poslednjem delu ovog kursa, onom koji se odnosi na izučavanje društvenih fenomena, prilikom tretiranja opšteg razvitka čovečan-

stva, u kome istorija nauka sačinjava najvažniji deo, mada dosada najviše zanemarivan. U izučavanju svake nauke uzgredna istorijska razmatranja, koja će se javljati, imaće jasno izdvojen karakter, tako da neće izmeniti bitnu prirodu našeg glavnog rada.

Dosadašnje pretresanje, koje se uostalom, kao što se vidi, mora kasnije posebno razviti, ide za tim da bolje odredi pravi duh ovog kursa, predstavljajući ga s jedne nove tačke gledišta. Ali iz toga naročito proizlazi, u odnosu na sadašnje pitanje, tačno određivanje uslova koje moramo sebi nametnuti i za koje se upravo možemo nadati da ih ostvarimo u izgrađivanju enciklopedijske lestvice raznih osnovnih nauka.

Vidi se zaista da se ova klasifikacija, ma koliko je pretpostavili savršenom, ne bi mogla nikad strogo podudarati s istorijskom povezanošću nauka. Ma kako se postupilo, ne može se potpuno izbeći da se predstavi kao prerhodna neka nauka kojoj će, međutim, biti potrebno da se, u nekim posebnim manje više značajnim pogledima, posluži pojmovima neke druge nauke koja je klasifikovana kao kasnija. Treba se samo truditi da se takva smetnja ne pojavi kad je reč o glavnim koncepcijama svake nauke jer bi klasifikacija u tom slučaju bila loša.

Tako mi, na primer, izgleda neosporno da je u opštem sistemu nauka astronomiji mesto ispred fizike u pravom smislu, a da je ipak više grana ove poslednje, naročito optika, neophodno za potpuno izlaganje prve.

Takvi sekundarni nedostaci, koji su apsolutno neizbežni, ne bi mogli pretegnuti u odnosu na klasifikaciju koja bi inače glavne uslove ispunjavala kako treba. Oni potiču iz onoga veštačkog što nužno postoji u našoj podeli intelektualnog rada.

Mada, prema prethodnim objašnjenjima, nismo mogli usvojiti istorijski red kao bazu za našu klasifikaciju, ipak ne smem propustiti da unapred ukazem, kao na bitnu osobinu enciklopedijske lestvice koju ću predložiti, na njenu opštu saobraznost sa celinom naučne istorije u tom smislu što će, uprkos stvarne i neprekidne simultanosti razvitka različitih nauka, one koje budem uzео kao prethodne zaista biti starije i stalno naprednije od nauka koje ću predstaviti kao kasnije. To je ono do čega neizbežno dolaze ako stvarno uzimamo, kao što se mora, za princip klasifikacije prirodnu logičku povezanost različitih nauka, budući da je polazna tačka vrste neminovno morala biti ista kao i polazna tačka jedinke.

Da bih najzad sa svom mogućom tačnošću odredio pravu teškoću enciklopedijskog pitanja koje imamo da resimo, smatram korisnim da uvedem jedno vrlo prosto matematičko razmatranje koje će tačno rezimirati sva rasuđivanja izložena dosad u ovom predavanju. Evo u čemu se ono sastoji.

Nameravamo da klasifikujemo osnovne nauke. Videćemo uskoro, ako dobro razmotrimo, da ih nije moguće razlikovati manje od šest; mnogi naučnici bi ih verovatno podelili na veći broj. Kad smo pri tome, zna se da šest predmeta sadrže 720 različitih mogućnosti u pogledu raspoređivanja. Osnovne nauke bi dakle mogle dati povoda za 720 klasifikacija između kojih treba izabrati neophodno jednu koja najbolje zadovoljava glavne uslove problema. Vidi se, uprkos velikog broja lestvica koje su dosad predlagane, da se diskusija odnosila samo na vrlo neznatan broj mogućih dispozicija; a pri svem tom ja verujem da se bez preterivanja može reći da, ispitujući svaku od ovih 720 klasifikacija ne bi bilo ni jedne jedine za koju se ne bi našlo prihvatljivih razloga; jer, posmatrajući razne podele koje su stvarno bile predlagane, primećujemo između njih najekstremnije razlike; nauke, kojima su jedni dali mesto na čelu enciklopedijskog sistema, drugi su stavljali potpuno suprotno, i obrnuto. Eto dakle u tom izboru jednog jedinog istinski racionalnog reda, između vrlo velikog broja mogućih sistema, sastoji se stvarna teškoća pitanja koje smo postavili.

Prilazeći sada neposredno ovom krupnom pitanju, podsetimo se najpre da, za dobijanje pozitivne i prirodne klasifikacije osnovnih nauka, možemo da tražimo njen princip u poređenju raznih redova fenomena čije zakone one treba da otkrivaju. Ono što mi hoćemo da odredimo jestve stvarna zavisnost raznih naučnih izučavanja. Ta zavisnost dakle može proizlaziti samo iz zavisnosti odgovarajućih fenomena.

Uzimajući u obzir s te tačke gledišta sve fenomene koji se daju posmatrati, videćemo da ih je moguće klasifikovati u mali broj prirodnih kategorija raspoređenih tako da racionalno izučavanje svake kategorije bude zasnovano na poznavanju glavnih zakona prethodne kategorije i da postane osnova za izučavanje sledeće. Ovaj red je određen stupnjem jednostavnosti ili, što dolazi na isto, stupnjem opštosti fenomena, otkuda proističe njihova sukcesivna zavisnost i, prema tome, manje više velika lakoća za njihovo izučavanje.

U stvari, jasno je *a priori* da najprostiji fenomeni, to jest oni koji se komplikuju manje od drugih, jesu neminovno i najopštiji; jer ono što se u najvećem broju slučajeva zapaža, samim tom se najlakše i izdvaja iz okolnosti koje su svojstvene svakom posebnom slučaju. Treba dakle početi izučavanjem najopštijih ili najprostijih fenomena uzimajući potom u postupak redom ostale, sve do najosobnijih ili najkomplikovanih ih. ako prirodnu filozofiju želimo shvatiti na jedan zaista metodičan način; jer ovaj red opštosti ili jednostavnosti, koji racionalnu povezanost raznih osnovnih nauka nužno određuje prema neprekidnoj zavisnosti njihovih fenomena, utvrđuje tako njihov stupanj lakoće.

U isto vreme, prema jednom uzgrednom razmatranju koje mislim da je važno ovde spomenuti, a koje se stiće tačno sa svim prethodnim, najopštiji ili najprostiji fenomeni, kao neminovno najnepoznatiji čoveku, izučavaju se samim tim u najstaloženijem, najracionalnijem stanju duha, što stvara jedan novi razlog da se odgovarajuće nauke brže razvijaju.

Pošto sam tako pokazao osnovno pravilo koje mora stajati na čelu klasifikacije nauka, mogu neposredno preći na uspostavljanje enciklopedijske lestvice prema kojoj se mora odrediti plan ovog kursa, a koju će svako moći lako oceniti pomoću prethodnih razmatranja.

Prvo posmatranje skupa prirodnih fenomena navodi nas da ih odmah podelimo, shodno principu koji smo uspostavili, na dve velike glavne klase, od kojih prva obuhvata sve fenomene neorganskih tela, a druga sve fenomene organskih tela. Očevidno da su ovi poslednji u stvari komplikovaniji i osobeniji od ostalih; oni zavise od prethodnih, koji, naprotiv, nikako ne zavise od ovih. Otuda i potreba da se fiziološki fenomeni izučavaju tek posle neorganskih. Ma na kakav način se objašnjavale razlike između ovih dveju vrsta tela, sigurno je da se u živim telima zapažaju svi fenomeni, bilo mehanički, bilo hemijski, koji se nalaze u neorganskim telima, a uz njih jedan sasvim poseban red fenomena, vitalnih fenomena u pravom smislu reči, onih koji zavise od *organizacije*. Ovde se ne radi o tome da se ispita da li su dve klase tela iste *prirode* ili nisu, pitanje koje se ne dâ resiti i o kojem se još i danas previše raspravlja zbog ostatka uticaja teoloških i metafizičkih navika; jedno takvo pitanje ne spada u dornen pozitivne filozofije koja izričito podvlači da apsolutno ne poznaje unutrašnju *prirodu* ma kojeg tela. Ali nikako nije neophodno da se neorganska i živa tela posmatraju kao da su u suštini različite prirode da bi se priznala neophodnost odvajanja njihovog izučavanja.

Nesumnjivo, još nisu dovoljno utvrđene ideje o opštem načinu shvatanja fenomena živih tela. Ali, ma kakav se stav zauzeo u tom pogledu usled kasnijeg napretka prirodne filozofije, klasifikacija koju dajemo ne bi zbog toga bila nikako neprirodna. U stvari, čak i kad bi se uzelo kao dokazano, što sadašnje stanje fiziologije jedva dopušta da sagledamo, da su fiziološki fenomeni uvek prosti mehanički fenomeni, električni ili hemijski, izmenjeni po strukturi i bitnom sastavu u organska tela, naša osnovna podela bi isto tako i dalje očuvala svoju vrednost. Jer uvek ostaje tačno. čak i u ovoj našoj pretpostavci, da opšti fenomeni moraju biti izučavani pre nego se pristupi ispitivanju posebnih modifikacija kojima su oni izloženi u izvesnim vasijskim telima, prema posebnom rasporedu molekula. Tako je podela, koja se danas za većinu prosvetljenih duhova zasniva na raznovrsnosti zakona, takve prirode da

će se neograničeno održati zbog zavisnosti fenomena i usled izučavanja, pa ma kakvo se zbliženje moglo ikada pouzdano ustanoviti između dve klase tela.

Nije ovde mesto da se razvija, u svim njegovim bitnim delovima, opšte poređenje između neorganskih i živih tela koje će biti poseban predmet jednog dubljeg ispitivanja u fiziološkom odeljku ovog kursa. Zasada je dovoljno da se u principu uvidela logička nužnost da se odvoji nauka koja se odnosi na prva od nauke koja se odnosi na druga, i da se izučavanju *organske fizike* pristupi tek onda kad se budu uspostavili opšti zakoni *neorganske fizike*.

Predimo sada na određivanje glavnih podrazdela koji se mogu primeniti, po istom pravilu, na svaki od ova dva velika dela prirodnih filozofije.

Za *neorgansku fiziku* vidimo najpre, upravljajući se uvek prema redu opštosti i zavisnosti fenomena, da ona mora biti podeljena na dva odvojena razdela prema tome da li se odnosi na opšte fenomene vasiona ili, pak, na one koji predstavljaju zemaljska tela. Otuda nebeska fizika, ili astronomija, bilo geometrijska, bilo mehanička; i zemaljska fizika. Neophodnost ove podele je upravo slična neophodnosti prethodne podele.

Pošto su astronomski fenomeni najopširniji, najprostiji, najapstraktniji od svih, očigledno je da prirodnu filozofiju treba započeti njihovim izučavanjem, jer zakoni kojima su oni potčinjeni utiču na zakone svih ostalih fenomena, od kojih su oni sami, naprotiv, bitno nezavisni. U svim fenomenima zemaljske fizike primećuju se najpre opšta dejstva gravitacije i još neka druga dejstva koja su im svojstvena i koja modifikuju ona prva. Otuda proizlazi, kad se analizira najprostiji zemaljski fenomen, ne samo ako se uzme neki hemijski fenomen nego čak i neki fenomen čisto mehanički, da je on uvek složeniji nego i najkomplikovaniji nebeski fenomen. Tako, na primer, prosti pokret jednog tela, čak i kad je u pitanju čvrsto telo, stvarno predstavlja, ako hoće da se vodi računa o svim određujućim okolnostima, komplikovaniji predmet istraživanja nego najteže astronomsko pitanje. Jedno ovakvo razmatranje očito pokazuje koliko je neophodno da se jasno izdvoji nebeska od zemaljske fizike i da se pristupi izučavanju druge samo posle izučavanja prve koja za nju predstavlja racionalnu bazu.

Zemaljska fizika se opet deli, prema istom principu, na dva vrlo različita dela prema tome da li posmatra tela s mehaničke tačke gledišta ili hemijske. Otuda je fizika u pravom smislu reci i hemija. Da bi ova poslednja bila shvaćena na zaista metodski način, ona očigledno iziskuje prethodno poznavanje prve. Jer svi hemijski fenomeni su u suštini komplikovaniji od fizičkih fenomena; oni zavise od njih a na njih ne utiču. Svi zaista znamo da je svaka hemijska radnja potčinjena prvo uticaju teže, toplote, elektriciteta.

itd., a predstavlja, osim toga, nešto svojstveno što menja delovanje prethodnih faktora. Ovo razmatranje, koje očigledno pokazuje da hernija može ići samo posle fizike, predstavlja je u isto vreme kao odvojenu nauku. Jer, ma kakvo se mišljenje usvojilo u pogledu hemijskih afiniteta, i, kad bi se u njima čak videle, onako kako se to može zamisliti, samo modifikacije opšte gravitacije stvorene oblikom i uzajamnim rasporedom atoma, ostalo bi neosporno da potreba za stalnim uvidom u posebne uslove ne bi dozvoljavala da se hernija tretira kao obični dodatak fizici. Bili bismo dakle primorani, u svakom slučaju, ako ništa a ono bar radi proučavanja, da zadržimo podelu i povezanost za koje se danas smatra da zavise od heterogenosti fenomena.

Takva je dakle racionalna podela glavnih grana opšte nauke o neorganskim telima. Slična podela se uspostavlja, na isti način, u opštoj nauci o organskim telima.

Sva živa bića predstavljaju dva reda fenomena suštinski različitih, one koji se odnose na jedinku i one koji se odnose na vrstu, naročito kad je ona društvena. Ova osnovna razlika se poglavito odnosi na čoveka. Poslednji red fenomena je očigledno komplikovaniji i osobeniji od prvog; on zavisi od njega, ali na njega ne utiče. Otuda dva velika odeljka u *organskoj fizici*, fiziologija u pravom smislu i socijalna fizika koja se zasniva na prvoj.

U svim društvenim fenomenima najpre se primećuje uticaj fizioloških zakona jedinke, a, osim toga, i nešto posebno što ga menja a što proizlazi iz osobito komplikovanog delovanja jedinki jednih na druge u ljudskoj vrsti i delovanja svake generacije na onu koja dolazi posle nje. Očigledno je dakle da za valjano proučavanje društvenih fenomena treba najpre poći od temeljnog poznavanja zakona koji se odnose na život jedinke. S druge strane, ova nužna zavisnost dvaju izučavanja ne iziskuje uopšte, kako su to neki fiziolozi bili skloni da veruju, da se u socijalnoj fizici vidi jedan obični dodatak fiziologije. Iako su dati fenomeni sigurno homogeni, oni nisu identični, i odvajanje dveju nauka je zaista od osnovne važnosti. Jer, bilo bi nemoguće tretirati izučavanje vrste u celini kao čistu dedukciju izučavanja jedinke, pošto su društveni uslovi koji menjaju delovanje fizioloških zakona upravo najhitniji razlog. Tako, socijalna fizika mora biti zasnovana na direktnim posmatranjima, njoj svojstvenim, uzimajući uvek u obzir njenu neizbežnu unutrašnju vezu s fiziologijom u pravom smislu.

Lako bi se mogla uspostaviti simetrija između podele organske fizike i gore izložene podele neorganske fizike podsećaju na opštepoznatu razliku između biljne i životinjske fiziologije. Bilo bi zaista lako pripojiti ovu potpodelu principu klasifikacije kojeg smo se stalno držali, jer se fenomeni životinjskog sveta pokazuju, bar uopšte, kao komplikovaniji i posebniji od fenomena biljnog sveta.

Ali traženje ove precizne simetrije unelo bi nečeg detinjastog ako bi ono dovelo do toga da se ne priznaju ili da se pak precene stvarne sličnosti ili razlike fenomena. No sigurno je da razlika između biljne i životinjske fiziologije, koja ima veliki značaj za ono što sam nazvao *konkretnom fizikom*, nema skoro nikakvog za *apstraktnu fiziku*, o kojoj je jedino ovde reč. Poznavanje opštih zakona života koje mora biti pred našim očima pravi predmet fiziologije, zahteva istovremeno razmatranje čitave organske serije, ne praveći razliku između biljaka i životinja, razliku koja uostalom iz elana u dan nestaje ukoliko se fenomenima temeljnije izučavaju.

Uzećemo dakle u obzir samo jednu podelu u organskoj fizici iako smo smatrali da treba uspostaviti dve sukcesivne u neorganskoj fizici.

Iz dosadašnjeg raspravljanja se dâ zaključiti da je pozitivna filozofija prirodno podeljena na pet osnovnih nauka čiju sukcesivnost određuje neophodna i nepromenljiva zavisnost, zasnovana, nezavisno od svakog hipotetičnog mišljenja, na običnom temeljnom upoređivanju odgovarajućih fenomena: to su astronomija, fizika, hernija, fiziologija i, najzad, socijalna fizika. Prva razmatra najopštije fenomene, najjednostavnije, najapstraktnije i najudaljenije od čovečanstva; oni utiču na sve ostale ne trpeći nikakav njihov uticaj. Fenomeni koje razmatra poslednja naprotiv su najosobeniiji, za čoveka; oni zavise manje više od svih prethodnih, ne vršeći na njih nikakav uticaj. Između ove dve krajnje granice stepen posebnosti, komplikovanosti i osobenosti fenomena postupno se povećava isto kao i njihova sukcesivna zavisnost. Istinsko filozofsko razmatranje, primenjeno kako valja, a ne uzaludne proizvoljne podele, navodi nas da uspostavimo jedan takav opšti unutrašnji odnos između osnovnih nauka. Takav treba dakle da bude plan ovog kursa.

Ja sam ovde samo skicirao izlaganje glavnih razmatranja na kojima se zasniva data klasifikacija. Da bismo je potpuno shvatili, trebalo bi sada, pošto smo je posmatrali s opšte tačke gledišta, ispitati je u odnosu na svaku nauku ponaosob. To ćemo brižljivo uraditi na početku svakog odeljka ovog kursa. Sklop date enciklopedijske lestvice, razmatrane tako redom, polazeći od svake od pet velikih nauka, doprineće njenoj tačnosti, a naročito će izneti na videlo njenu postojanost. Ova preimućstva biće utoliko primetnija što će se unutrašnja podela svake nauke uspostaviti prirodno po isto¹¹ principu, a to će predstavljati čitav sistem ljudskih saznanja, raščlanjen sve do u detalje prema jednom jedinstvenom i stalno sprovedenom motivu, to jest prema manjem ili većem stepenu apstrakcije odgovarajućih koncepcija. Ali radovi ove vrste, pored toga što bi nas sada odveli suviše daleko, bili bi svakako i neumes-

ni u ovom predavanju u kojem se naš duh mora držati najopštijeg gledišta pozitivne filozofije.

Pri svem tom, da bi se što je moguće potpunije već odsada ceni važnost ove osnovne hijerarhije koju ću primenjivati u toku celog ovog kursa, moram ovde u kratkim potezima da iznesem njene opšte i najhitnije svojstvenosti.

Najpre treba uočiti, kao vrlo presudnu proveru tačnosti ove klasifikacije, njenu suštinsku saglasnost sa koordinacijom, u neku ruku spontanom, koju su u stvari implicitno dopuštali naučnici koji su se posvetili izučavanju različitih grana prirodne filozofije.

Jedan uslov, koji su obično jako zanemarivali neimari enciklopedijskih lestvica, jeste da se nauke, do čijeg je posebnog gajenja, bez neke unapred smišljene namere, dovodio stvarni tok ljudskog duha, predstave kao različite i da se između njih uspostavi povezanost saobrazna prirodnim odnosima koji se ispoljavaju u njihovom svakidašnjem razvitku. Međutim takva saglasnost je očigledno najsigurniji znak dobre klasifikacije, jer podele koje su se spontano sprovodile u naučnom sistemu mogle su biti određene samo zbog toga što je ljudski duh dugo pokazivao stvarnu potrebu za njima, ne zavodeći se pogrešnim opštim pojmovima.

Ali, iako gore izložena klasifikacija potpuno ispunjava dati uslov, što bi bilo suviše i dokazivati, iz ovoga ne bi trebalo zaključiti da bi navike, koje su danas iskustvom ustaljene kod naučnika uopšte, učinile izlišnim ovaj enciklopedijski posao koji smo obavili. One su samo omogućile jedan takav posao koji pokazuje osnovnu razliku između racionalne koncepcije i čisto empirijske klasifikacije. Uostalom ta se klasifikacija obično i ne shvata, a naročito ne sprovodi, sa svom potrebnom preciznošću, niti se njen značaj ceni kako bi trebalo; da bismo se u to uverili, dovoljno je uzeti u obzir svakodnevna ozbiljna narušavanja tog enciklopedijskog zakona, na veliku štetu ljudskog duha.

Drugi veoma bitan karakter naše klasifikacije jeste da je ona neminovno saobrazna stvarnom redu razvitka prirodne filozofije. To potvrđuje sve ono što se zna iz istorije nauka, posebno u toku dva poslednja veka, kad možemo pratiti njihov tok s više tačnosti.

Shvatljivo je zaista da je racionalno izučavanje svake osnovne nauke, iziskujući prethodno negovanje svih onih koje joj prethode u našoj enciklopedijskoj hijerarhiji, moglo stvarno napredovati i steći svoj pravi karakter samo posle velikog razvitka prethodnih nauka koje se odnose na fenomene opštije, apstraktnije, manje komplikovane i nezavisne od drugih. Takvim je redom dakle, iako simultano, moralo teći napredovanje.

Ovo razmatranje mi izgleda od takvog značaja da verujem da je bez njega nemoguće stvarno razumeti istoriju ljudskog duha.

Opšti zakon koji gospodari svom tom istorijom, a koji sam izneo u prethodnom predavanju, ne može pravilno biti shvaćen ako ga u primeni ne kombinujemo s enciklopedijskom formulom koju smo izložili. Jer, različite ljudske teorije su, prema izraženom redu ove formule, dospele postepeno najpre u teološko stanje, zatim u metafizičko i najzad u pozitivno. Ako se u upotrebi zakona ne vodi računa o tom neminovnom napredovanju, nailaziće se često na teškoće koje će izgledati nepremostive, jer je jasno da se teološko ili metafizičko stanje izvesnih osnovnih teorija moralo povremeno podudarati, a neki put se u stvari podudaralo i s pozitivnim stanjem onih koje u našem enciklopedijskom sistemu dolaze pre njih, što dovodi da se na proveravanje opšteg zakona baci senka koja se može ukloniti jedino prethodnom klasifikacijom.

Na trećem mestu, ova klasifikacija ima vrlo značajnu osobinu što tačno označava odgovarajuću usavršenost različitih nauka koja se u suštini sastoji u stepenu tačnosti saznanja i u njihovoj manje više prisnoj koordinaciji.

Lako je osetiti da, ukoliko su fenomeni opštiji, jednostavniji i apstraktniji, i ukoliko manje zavise od drugih, utoliko znanja koja se na njih odnose mogu biti tačnija i u isto vreme njihova koordinacija potpunija. Tako će izučavanje organskih fenomena biti i manje tačno i manje sistematsko nego izučavanje neorganskih tela. Isto tako su, u neorganskoj fizici nebeski fenomeni, s obzirom na njihovu veliku opštost i nezavisnost od svih ostalih, dali mesta nauci mnogo tačnijoj i mnogo više povezanoj nego što je nauka o zemaljskim fenomenima.

Ovo razmatranje, koje je tako upadljivo u stvarnom izučavanju nauka, a koje je često davalo mesta varljivim nadama ili nepravедnim poređenjima, potpuno je objašnjeno enciklopedijskom lestvicom koju sam uspostavio. Ja ću, razume se, imati prilike da ga predstavim u svoj njegovoj širini u idućem predavanju, ukazujući da je mogućnost da se u izučavanju raznih fenomena primeni matematička analiza, pomoću koje se može postići najveći mogući stepen tačnosti i koordinacije, tačno određena položajem koji zauzimaju ovi fenomeni u mojoj enciklopedijskoj lestvici.

Ne smem nikako preći na jedno drugo razmatranje a da ne upozorim čitaoca na jednu vrlo krupnu zabludu u tom pogledu, a koja je, iako vrlo upadljiva, još uvek krajnje česta. Ona se sastoji u tome što se brka stepen preciznosti koji omogućuju naša različita saznanja sa njegovim stepenom sigurnosti, otkuda je potekla vrlo opasna predrasuda: da i drugi stepen mora biti neujednačen zato što je takav onaj prvi. Stoga se još često govori, iako manje nego nekad, o nejednakoj sigurnosti različitih nauka, što direktno dovodi do toga da se beži od gajenja najtežih nauka. Jasno je međutim da su preciznost i sigurnost dve osobine same po

sebi vrlo različite. Jedno potpuno apsurdno tvrđenje može biti krajnje precizno, kao kad bi se na primer kazalo da je zbir uglova jednog trougla jednak zbiru tri prava ugla; a neko vrlo sigurno tvrđenje može dopustiti samo osrednju preciznost, kao kad se na primer tvrdi da će svaki čovek umreti. Ako, prema prethodnim objašnjenjima, razne nauke neminovno pružaju vrlo nejednaku preciznost, tako ne stoji stvar s njihovom sigurnošću. Svaka može pružiti rezultate isto tako sigurne kao što su rezultati svake druge, samo ako ona može da obuhvati svoje zaključke u onom stepenu preciznosti koji dozvoljavaju odgovarajući fenomeni, uslov koji se ne može uvek lako ispuniti. U bilo kojoj nauci, sve što je zasnovano na pretpostavkama samo je manje ili više verovatno, a to ne čini njen bitni dornen: sve što je pozitivno, to jest zasnovano na potvrđenim činjenicama, sigurno je: u tom pogledu nema izuzetaka.

Najzad, najzanimljivija osobina naše enciklopedijske formule, zbog važnosti i mnoštva neposrednih primena koje se mogu iz nje izvući, jeste da se direktno odredi pravi opšti plan jednog naučnog potpuno racionalnog obrazovanja. To je ono što proizlazi odmah iz samog sastava date formule.

Jasno je zaista da, pre nego što se preduzme metodičko izučavanje neke od osnovnih nauka, treba se neophodno pripremiti u naukama koje se odnose na prethodne fenomene u našoj enciklopedijskoj lestvici, pošto ovi uvek snažno utiču na one čiji se zakoni žele upoznati. Ovo razmatranje je tako upečatljivo da, uprkos njegovom prevelikom praktičnom značaju, nije potrebno da sada insistiram više na jednom principu koji će se uostalom kasnije ponavljati povodom svake osnovne nauke. Ja ću ovde samo skrenuti pažnju da, ako se on prvenstveno može primeniti na opšte obrazovanje, on se isto tako može primeniti i na posebno obrazovanje naučnika.

Tako, fizičari koji nisu izučavali najpre astronomiju, bar u opštim pogledima; hemičari koji, pre nego što pridu svojoj glavnoj nauci, ne prostudiraju prethodno astronomiju i zatim fiziku; fiziolozi koji se za svoju struku nisu prethodno pripremili u astronomiji, fizici i herniji, propustili su jedan od osnovnih uslova za svoj intelektualni razvoj. To je još očiglednije kod duhova koji žele da se posvete pozitivnom izučavanju socijalnih fenomena ako najpre nisu stekli opšte znanje iz astronomije, fizike, hernije i fiziologije.

Kako se u naše vreme takvi uslovi retko zadovoljavaju, a kako nikakva redovna institucija nije stvorena da ih ispunjava, možemo reći da za naučnike još ne postoji zaista racionalno obrazovanje. Ovo razmatranje je za mene od tako velikog značaja da se ne bojim da delimično pripišem ovom nedostatku naših sadašnjih obrazovanja stanje krajnje nesavršenosti u kojem se još nalaze najteže

nauke, stanje stvarno lošije nego što to u stvari zahteva komplikovanja priroda odgovarajućih fenomena.

U odnosu na opšte obrazovanje ovaj uslov je još neophodniji. Ja ga smatram tako neophodnim da gledam na naučno izučavanje kao nedovoljno da postigne najbitnije opšte rezultate koje ono treba da ostvari u društvu za obnavljanje intelektualnog sistema ako razne glavne grane prirodne filozofije nisu izučavane po odgovarajućem redu. Ne zaboravimo da, kod skoro svih inteligencija, čak i kod najuzvišenijih, ideje obično ostaju povezane prema redu njihovih prvih sticanja; i da je upravo to jedno zlo, najčešće neizlečivo, što se nije pošlo od početka. Svaki vek ima samo vrlo mali broj mislilaca, kao što su Bekon, Dékart i Lajbnic, sposobnih da, u zrelih godinama, zaista stvore tabulu ražu da bi iz osnova izmislili ceo sistem svojih stečenih ideja.

Značaj našeg enciklopedijskog zakona da posluži kao osnova za naučno obrazovanje može biti pravilno ocenjen samo ako ga posmatramo s obzirom na metodu, umesto da ga posmatramo jedino. kao što smo to sad uradili, u odnosu na doktrinu.

S ove nove tačke gledišta, valjano izvršavanje opšteg plana izučavanja koji smo odredili mora imati neminovno za rezultat da nam pruži savršeno poznavanje pozitivne metode koje se ne bi moglo steći ni na koji drugi način.

Zaista, pošto su prirodni fenomeni tako raspoređeni da oni koji su stvarno homogeni ostaju uvek obuhvaćeni istim izučavanjem, a oni koji su namenjeni za različita proučavanja stvari su heterogeni, opšta pozitivna metoda će se usled toga neminovno stalno menjati na jednoobrazan način u domenu jedne iste osnovne nauke doživljavajući neprestano različite i sve složenije izmene pri prelazu iz jedne nauke u drugu. Tako ćemo dakle biti sigurni da je razmatramo u svim stvarnim varijacijama koje ona može pružiti, što ne bismo mogli da smo usvojili enciklopedijsku formulu koja ne bi ispunjavala goreizložene bitne uslove.

Ovo novo razmatranje je zaista od osnovnog značaja; jer, ako smo u poslednjem predavanju uglavnom videli da je nemoguće upoznati pozitivnu metodu kad se ona izučava odvojeno od njene primene, danas moramo dodati da se o njoj može steći jedna jasna i tačna predstava jedino ako izučavamo, sukcesivno i po utvrđenom redu, njenu primenu na sve razne glavne klase prirodnih fenomena. Jedna jedina nauka ne bi bila dovoljna da se postigne taj cilj, čak i kad bi se odabrala najrazboritije. Jer, mada je metoda u suštini identična u svim naukama, svaka od njih razvija posebno ovaj ili onaj karakterističan postupak čiji bi uticaj, vrlo neosetan u ostalim naukama, ostao nezapažen. Tako se, na primer, glavno sredstvo istraživanja u izvesnim granama filozofije sastoji u posmatranju u pravom smislu te reči, a u drugim granama ono se

sastoji u iskustvu, odnosno ovoj ili onoj vrsti iskustva. Isto je tako i s nekim opštim pravilom koje čini sastavni deo metode, a koje je prvobitno poniklo iz neke određene nauke; mada je ono moglo biti kasnije preneto u druge, mi ga moramo izučavati na njegovom izvoru; kao, na primer, teoriju klasifikacija.

Ako bismo se ograničili na izučavanje jedne jedine nauke, trebalo bi svakako izabrati najsavršeniju da bi se dublje osetila pozitivna metoda. Ali, budući da je najsavršenija u isto vreme i najjednostavnija, steklo bi se samo jedno nepotpuno poznavanje metode pošto se ne bi saznalo kakve bitne izmene ona mora pretrpeti da bi se primenila na komplikovanije fenomene. Svaka osnovna nauka ima dakle u tom pogledu preimućstva koja su joj svojstvena; to jasno potvrđuje neophodnost da se razmatraju sve, inače bismo stekli samo skućene koncepcije i nedovoljnu vičnost. Pošto će se ovo razmatranje i dalje često ponavljati, nije potrebno da ga sada još razvijam.

Pri svem tom, da bi se data metoda dobro upoznala, moram ovde posebno ukazati da je potrebno izučavati razne osnovne nauke ne samo filozofski već i prema enciklopedijskom redu ustanovljenom u ovom predavanju. Čega racionalnog može dati, sem ako po prirodi nije izuzetno obdaren, jedan duh koji se bavi prvo izučavanjem najkomplikovanijih fenomena a da prethodno nije upoznao, ispitivanjem najprostijih fenomena, šta je to *zakon*, šta znači *ispitivati*, šta je to pozitivna koncepcija, a šta povezano rasuđivanje? A ipak tim putem obično danas idu naši mladi fiziolozi koji prilaze neposredno izučavanju živih tela a da se najčešće njihovo prethodno obrazovanje svodi na izučavanje jednog ili dva mrtva jezika i da, u najbolju ruku, imaju samo vrlo površno znanje iz fizike i hemije, a gotovo nikakvo u pogledu metode, pošto ono obično nije stečeno na racionalan način niti polazeći od istinske osnovne pozitivne filozofije. Shvatljivo je koliko je važno izvršiti reformu jednog tako pogrešnog plana školovanja. Isto tako, u pogledu socijalnih fenomena koji su još komplikovaniji, zar se ne bi savremeno društvo, shvativši logičku nužnost, vratilo u zaista normalno stanje na taj način što bi pristupilo izučavanju tih fenomena tek pošto bi postupno uzdiglo svoj intelektualni organ temeljnim filozofskim ispitivanjem svih prethodnih fenomena? Čak se pouzdano može reći da je u tome sva glavna teškoća. Jer danas je malo razboritih duhova koji ne bi bili ubeđeni da socijalne fenomene treba izučavati pozitivnom metodom. Ali, za one koji se bave tim izučavanjem ne znajući i ne uspevajući da tačno uvide u čemu se sastoji ova metoda, zbog toga što je nisu ispitivali u njenim prethodnim primenama, ova maksima je do danas ostala sterilna u pogledu socijalnih teorija koje još nisu izišle iz teološkog ili metafizičkog stanja, uprkos naporima nazovipozitivnih reformatora. Ovo će ra-

zmatranje biti posebno razvijeno kasnije; ovde sam na njega ukazao jedino da bi se uočila sva važnost enciklopedijske koncepcije koju sam predložio u ovom predavanju.

To su dakle četiri glavne tačke gledišta u kojima sam nastojao da jače istaknem opšti značaj napred uspostavljene racionalne i pozitivne klasifikacije osnovnih nauka.

Da bih dopunio opšte izlaganje plana ovog kursa, ostaje mi sada da razmotrim jednu ogromnu i kapitalnu prazninu koju sam namerno ostavio u svojoj enciklopedijskoj formuli i koju je čitalac besumnje već primetio. U stvari, nismo odredili u našem naučnom sistemu mesto matematike.

Razlog za to namerno izostavljanje leži u samom značaju ove osnovne nauke, tako obimne. Jer iduće predavanje će biti potpuno posvećeno tačnom određivanju njenog pravog opšteg karaktera i, prema tome, preciznom određivanju njenog enciklopedijskog ranga. Ali, da ne bi ostao nepotpun, u jednom tako važnom pogledu, pregled koji sam se trudio da u krupnim potezima iznesem u ovom predavanju, moram unapred ukratko izložiti opšte rezultate ispitivanja kojeg ćemo se prihvatiti u idućem predavanju.

U sadašnjem stanju razvitka naših pozitivnih saznanja ja smatram da na matematičku nauku treba da gledamo manje kao na sastavni deo prirodne filozofije u pravom smislu reci nego kao da je, od Dekarta i Njutna, prava osnovna baza čitave te filozofije mada je ona, strogo uzev, istovremeno i jedno i drugo. Danas, u stvari, matematička nauka je mnogo manje važna po saznanjima iz kojih se sastoji, mada vrlo realnim i dragocnim, nego po tome što predstavlja najmoćnije oruđe koje ljudski duh može upotrebiti u istraživanju zakona prirodnih fenomena.

Da bi se u tom pogledu pružila potpuno jasna i strogo tačna koncepcija, videćemo da je matematičku nauku potrebno podeliti na dve velike nauke bitno različitog karaktera: apstraktnu matematiku, ili *račun*, uzimajući ovu reč u njenom najširem opsegu i konkretnu matematiku koja se sastoji iz opšte geometrije s jedne strane i iz racionalne mehanike s druge strane. Konkretni deo je neminovno zasnovan na apstraktnom delu, a on opet postaje direktna baza čitave prirodne filozofije, smatrajući, koliko je god moguće, sve vasijske fenomene kao geometrijske ili mehaničke.

Apstraktni deo je jedini koji bi bio čisto instrumentalan pošto on nije ništa drugo već jedno ogromno i divno proširivanje prirodne logike na izvestan red dedukcija. Geometrija i mehanika, naprotiv, moraju biti zamišljene kao prave prirodne nauke zasnovane, kao i sve druge, na posmatranju, mada, po krajnjoj jednostavnosti njihovih fenomena, one dopuštaju jedan beskrajno savršeniji stepen sistematizacije koji je ponekad mogao prouzrokovati da se zanemari eksperimentalni karakter njihovih prvih principa.

Ali ove dve fizičke nauke imaju kao posebno to što se u sadašnjem stanju ljudskog duha već upotrebljavaju, i biće uvek upotrebljavane, mnogo više kao metoda nego kao neposredna doktrina.

Uostalom, stavljajući tako matematičku nauku na čelo pozitivne filozofije, očigledno je da time samo više proširujemo primenu onog istog principa klasifikacije zasnovanog na sukcesivnoj zavisnosti nauka prema stepenu apstraktnosti njihovih odgovarajućih fenomena koji nam je pružio enciklopedijski niz uspostavljen u ovom predavanju. Sada u stvari samo uspostavljamo tom enciklopedijskom nizu njegov istinski prvi član. čiji je sami značaj zahtevao jedno posebno i detaljnije ispitivanje. Vidi se zaista da su geometrijski ili mehanički fenomeni opštiji, jednostavniji, apstraktniji, nerazložljiviji i nezavisniji od svih ostalih a kojima, naprotiv, služe kao baza. Isto tako lako je shvatiti da njihovo izučavanje treba neophodno da prethodi izučavanju svih ostalih redova fenomena. Matematička nauka dakle treba da čini pravu polaznu tačku svakog racionalnog naučnog obrazovanja, bilo opšteg ili posebnog, što objašnjava sveopštu upotrebu koja se empirijski, nametnula u tom pogledu već odavno, mada je prvobitno bio jedini razlog za to najveća relativna drevnost matematičke nauke. Ovde ću sada ukazati samo u kratkim potezima na ona razna razmatranja koja će biti poseban predmet idućeg predavanja.

U ovom predavanju smo dakle tačno odredili, i to ne prema uzaludnim proizvoljnim teorijama već posmatrajući ga kao predmet istinskog filozofskog problema, racionalni plan kojim se moramo stalno rukovoditi u izučavanju pozitivne filozofije. Ukratko, matematika, astronomija, fizika, hernija, fiziologija i socijalna fizika — to je enciklopedijska formula koja se, između vrlo velikog broja klasifikacija koje dopušta šest osnovnih nauka, jedino logički slaže s prirodnom i nepromenljivom hijerarhijom fenomena. Nije potrebno da ovde podsećam na značaj tog rezultata, koji čitaocu mora postati vrlo blizak, pošto će se stalno primenjivati u toku čitavog ovog kursa.

Krajnji zaključak ovog predavanja, izražen u najprostijem obliku, sastoji se dakle u objašnjenju i pravdanju sažete sinoptičke tabele date u prilogu ovog dela, a u čijem sastavljanju sam se trudio da sprovedem koliko je moguće tačno, što se tiče unutrašnje podele svake osnovne nauke, glavni princip klasifikacije koji nam je pružio opšti red nauka.

ČETRDESET ŠESTA LEKCIJA

Sadržaj — Uvodna politička razmatranja nužnosti i svrsishodnosti socijalne fizike prema osnovnoj analizi aktuelnog društvenog stanja

Ogromna osnovna praznina koju u opštem sistemu pozitivne filozofije, očigledno, ostavlja žalosno stanje produženog djetinjstva u kojem društvena nauka još čami, trebalo bi, bez sumnje, da bude dovoljno da za svaku pravu filozofski um učini krajnje neophodnom strogu potrebu za jednim pothvatom koji bi, najzad, utisnuo u ljudski duh. već tako dobro pripremljen za sva druga gledišta, tu veliku karakteristiku jedinstvenosti, metode i homogenosti doktrine neophodne za ispunjavanje njenog spekulativnog razvoja, bez kojeg čak ni njena praktična aktivnost ne bi mogla imati ni dovoljno uzvišenosti ni dovoljno energije. Makoliko bila ozbiljna unutrašnja težina jednog takvog razmišljanja koje, da pravo kažem, prećutno obuhvata i sva druga, najbolji duhovi danas imaju, u pogledu političkih ideja, suviše površno i suviše usko gledište da bi odmah mogli shvatiti njihov stvarni domet i pronaći u njima dovoljan razlog za uporno podržavanje dugog i teškog napora koji je neophodan za postepeno ostvarivanje jednog tako teškog pothvata. U fazi rađanja nijedna nauka ne bi mogla biti njegovana niti zamišljena izdvojeno od odgovarajuće vještine, kao što sam to konstatovao u četrdesetoj lekciji, u kojoj smo vidjeli da jedan takav spoj mora, prirodno, biti utoliko intenzivniji i duži ukoliko se radi o redu komplikovanih pojava. Ako nam je, dakle, sama biološka nauka, i pored svoje napredne strukture, izgledala još uvijek usko vezana za medicinsku vještinu, treba li se čuditi uobičajenoj tendenciji državnika da preziru, kao uzaludne duhovne igre, sve društvene spekulacije koje nisu neposredno vezane za praktične operacije? Makoliko bio slijep takav stav, treba, u tom slučaju, u njemu istrajati utoliko upornije ukoliko se vjeruje da se u njemu vidi najbolja zaštita od opasne navale nesigurnih i varljivih utopija, iako je najpresudnije iskustvo, svakako, obilato dokazalo veliku slabost tog toliko hvaljenog opreza koji nikako ne može spriječiti svakodnevnu poplavu najneobičnijih iluzija. Najzad,

da bih se prilagodio, onoliko koliko to dopušta priroda ovog rada, onome što je stvarno razumno u osnovi tog djetinjastog naloga, smatram da čitavu ovu lekciju treba da posvetim nekim uvodnim objašnjenjima vezanim za osnovnu i direktnu relaciju operacije koja je čisto apstraktna na izgled i koja treba da stvori danas ono što sam nazvao »*socijalnom fizikom*«, sa svim glavnim potrebama koje žalosno stanje današnjih društava tako energično pokazuje svim ozbiljnim i oštroumnim duhovima. Nakon ovog uvodnog razjašnjenja na koje se kasnije neću vraćati, nadam se da će svi pravi državnici shvatiti da je ovaj veliki rad, bez ikakve trenutne i posebne pretenzije, isto toliko neosporno pogodan za stvarnu i glavnu upotrebu, bez čega on, u stvari, ne bi zasluživao da izazove pažnju onih koje, iznad svega, s pravom, zaokuplja svakim danom sve neophodnija i vidno sve teža obaveza da, najzad, razriješe užasnu revolucionarnu strukturu modernih društava.

Sa gledišta do kojeg su nas, postepeno, dovele tri prve knjige ove Rasprave cjelokupnu društvenu situaciju koja je predstavljena u svojoj punoj svjetlosti i na najjednostavniji način, suštinski karakteriše duboka i sve veća anarhija, iako čisto prolaznog karaktera uostalom, čitavog intelektualnog sistema u toku dugog interregnuma (vladavine) koji mora da proizilazi iz sve veće dekadence teološko-metafizičke filozofije koja je danas' zapala u nemoćnu senilnost, kao i iz neprekidnog, ali još uvijek nepotpunog razvoja pozitivne filozofije, do sada suviše uske, suviše posebne i suviše plašljive da se, najzad, dokopa duhovne vlasti čovječanstva. Odatle treba poći da bi se realno shvatilo pravo porijeklo kolebljivog i kontradiktornog stanja u kojem vidimo danas sve velike socijalne pojmove i koje nepobjedivom nužnošću, tako žalosno uznemirava moralni i politički život; ali jedino se tako može gledati na opšti sistem sukcesivnih operacija, jednih filozofskih, drugih političkih, koje treba postepeno da oslobode društvo od te fatalne tendencije ka sigurnom raspadu i da ga direktno povedu u novu organizaciju koja je i progresivnija i čvršća od one koja počiva na teološkoj filozofiji. To je glavna ideja čija će nepobitna demonstracija spontano proisteći, kako se nadam, iz cijele ove knjige, i koja treba da, ovdje bude kratki pregled prve skice opšteg objašnjenja

Ovaj termin kao i, isto toliko neophodan termin, »pozitivne filozofije« stvoren je prije sedamnaest godina u mojim prvim radovima iz političke filozofije. Iako skorašnji, ovi termini su, na neki način, narušeni pogrešnim pokušajima prisvajanja od strane raznih pisaca koji uopšte nisu shvatili njihov pravi cilj iako sam, od početka pažljivo okarakterisao suštinsko značenje kroz strogo nepromenljivo korišćenje. Posebno moram ukazati na tu zloupotrebu, u pogledu prvog naziva, kod jednog belgijskog naučnika koji ga je, posljednjih godina, uzeo za naslov jednog djela koje predstavlja jednostavnu statistiku.

koji treba da okarakteriše isto tako radikalnu nesposobnost najsuprotnijih političkih škola i konstatuje neophodnu potrebu da se, najzad, unese u te, koliko uzaludne toliko burne okrajaje, potpuno nov duh koji je jedino sposoban, zbog postepenog opšteg uzmaca, da vodi naša društva prema definitivnom kraju revolucionarnog stanja koje se u njima razvija već tri vijeka.

Poredak i progres koji su za prošlost suštinski bili nespojivi, sve više predstavljaju, zbog prirode moderne civilizacije, dva isto takva imperativna uslova čija uska i nerazdvojiva kombinacija (karakteriše otsada) i osnovnu poteškoću i glavni izlaz svakog stvarnog političkog sistema. Nijedan stvarni poredak ne može više di se uspostavi niti posebno da traje ako, u potpunosti nije saglasan sa progresom nijedan veliki progres ne bi mogao da se ostvari ako ne bi konačno težio ka očiglednoj konsolidaciji poretka. Sve što ukazuje na isključivu preokupaciju jedne od ove dvije osnovne potrebe na štetu druge, na kraju dovede, kod današnjih društava, do instinktivnog suprotstavljanja kao dubokog nepoznavanja prave prirode političkog problema. Isto tako, pozitivnu politiku će, u praksi, posebno okarakterisati njena, tako spontana sposobnost da ispuni tu dvostruku potrebu preko koje će poredak i progres direktno pokazati dva nužno nerazdvojna aspekta jednog jistog principa na osnovu glavnog svojstva koje je, u izvjesnom smislu, već postepeno realizovano za razne klase ideja koje su, sada, postale pozitivne. Nadam se da ova knjiga neće, u cjelini, ostaviti nikakvu sumnju u efikasno prenošenje na političke ideje tog opšteg atributa stvarnog naučnog duha koji i dalje predstavlja uslove povezivanja i napredovanja identičnog porijekla. U ovom trenutku mi je dovoljno da, ukratko, ukazem, u tom smislu, na osnovni sud prema kojem stvarni pojmovi poretka i progressa treba da budu tako strogo nerazdvojivi u socijalnoj fizici kao što su, u biologija, pojmovi organizacije i života, odakle, po mišljenju nauke, oni očigledno potiču.

Ali sadašnje stanje političkog svijeta je još uvijek vrlo daleko od tog konačnog neizbježnog izmirenja. Jer, s druge strane, glavna slabost naše društvene situacije sastoji se u tome da su ideja poretka i ideja progressa danas tako duboko razdvojene da čak izgleda da se, nužno, ne podnose. Već pola vijeka, odkako revolucionarna kriza modernih društava razvija svoj pravi karakter, ne može se sakriti da je jedan, suštinski, reakcionarni duh stalno usmjeravao sve velike pokušaje u prilog poretku kao i da su radikalno anarhične doktrine uvijek predvodile glavne napore preduzinane u cilju progressa. U tom pogledu su, nažalost, potpuno zaslužena uzajamna predbacivanja koja danas sebi upućuju najistaknutije stranke. To je taj duboko začarani krug u kojem se vrti današnje društvo i čiji je jedini izlaz jednodušna prevaga doktrine

koja je, isto tako progresivna i hijerarhijska. Zapažanja na osnovu kojih ću, ukratko, skicirati ovu važnu ocjenu, su po svojoj prirodnoj veoma primjenljiva, na sve evropske narode čija je neorganizovanost bila slična, pa čak i istovremena, mada različitog stepena i različitih izmjena, i koji se više ne bi mogli ponovo organizovati nezavisno jedni od drugih, iako su potčinjeni određenom redu. Međutim, posebno moramo imati u vidu francusko društvo, ne zato što se u njemu revolucionarno stanje manifestuje na kompletniji način, već zato što je, u osnovi, uprkos nekim suprotnim izgledima, bolje pripremljeno od ostalih, u pogledu svih važnih odnosa, za jednu stvarnu reorganizaciju, što ću kasnije utvrditi.

Bez obzira na beskrajnu različitost koja, izgleda, prije svega, vlada među svim mišljenjima koja imaju, danas, pravu političku aktivnost, lako je shvatiti, oštroumnom analizom, da su ona danas okružena krajnje uskom sferom, jer se, u stvari, sastoje samo od promjenjivog miješanja dva poretka potpuno suprotnih ideja, od kojih drugi predstavlja, u stvari, samo jednostavnu negaciju prvog, bez ikakve sopstvene i nove dogme. Sadašnja situacija društava može, u stvari, postati jasna tek onda kada se sagleda nastavak i završetak opšte bitke koja se vodila u toku tri prethodna stoljeća za postepeno razaranje starog političkog sistema. Dakle, s jedne takve tačke gledišta, odmah se vidi da, ako je od prije pedeset godina neosporno raspadanje tog sistema počelo sve jasnije da ukazuje na prijeku potrebu da se stvori novi sistem, još uvijek nepotpun osjećaj za tu osnovnu potrebu nije, do sada, nadahnuo nijednu zaista originalnu koncepciju koja je direktno prilagođena tom velikom cilju; tako su danas teoretske ideje ostale veoma podređene praktičnim potrebama dok u normalnom stanju društvenog organizma one, obično, prednjače da bi tako pripremile pravo i nesmetano zadovoljstvo. Iako je, od tada, glavno političko kretanje potpuno moralo da izmijeni prirodu i da od čisto kritičkog, kakvo je do tada izgledalo, sve više teži da postane organsko, ipak još uvijek nije moglo prestati, zbog tog neizbježnog filozofskog propusta, da se stalno upravlja jedinstveno prema istim idejama koje su vodile razne stranke u toku duge ranije borbe i sa kojima su se svi duhovi tako duboko zbližili. I branitelji i napadači starog sistema su pokušali da na sličan način, preko neizbježnog i neprimjetnog prelaza pretvore svoje stare ratne aparate u instrumente za reorganizaciju, ne sumnjajući u njihovu nesposobnost koja je, isto tako, bila potrebna novoj operaciji čija priroda odbacuje, sa istom energijom, obadvije vrste principa, jedne kao očigledno reakcionarne, a druge kao isključivo kritičke.

Ne bi se moglo poreći da je, još i danas, intelektualno stanje političkog svijeta tako žalosno. Sve ideje o poretku, do sada su, je-

dino, pozajmljivane iz stare doktrine teološkog i militarističkog sistema koji je, posebno posmatran u svojoj katoličkoj i feudalnoj strukturi; iz doktrine koja, sa filozofske tačke gledišta ove rasprave, neosporno predstavlja teološko stanje društvene nauke: tako da sve ideje o progresu i dalje proističu, isključivo, iz čisto negativne filozofije koja je nastala iz protentantizma, svoju konačnu formu i svoj integralni razvoj postigla u posljednjem vijeku (XIX vijeku — prim, prev.) a razne društvene primjene te doktrine, posmatrane u cjelini, predstavljaju, u stvari, metafizičko stanje politike. Razne klase društva spontano prihvataju jedan ili drugi od ova dva suprotna smjera, prema njihovoj prirodnoj sklonosti da konstatuju da li je potrebije konzerviranje ili poboljšavanje. To je neposredni razlog koji, danas, tako duboko razdvaja dva glavna aspekta društvenog pitanja i koji tako često, u praksi, određuje recipročno ukidanje različitih pokušaja čiji predmet oni alternativno postaju. U svakom novom pogledu koji se sukcesivno javlja iz potrebe naše epohe kao posljedica prirodnog kretanja događaja, zapaža se nepromjenjiva težnja reakcionarne škole da predloži, kao jedini i univerzalni lijek, obnovu odgovarajućeg dijela starog političkog sistema; osim toga, može se, isto tako, primijetiti uporna sklonost kritičke škole da, isključivo, nanese štetu jednom suviše nepotpunom rušenju tog sistema, iz čega uvijek proizilazi, kao neizbježno i jedinstveno rješenje, savjet da se još više obustavi svaka stabilizujuća sila.¹ Tačno je da se, pogotovo danas, svaka pojedina

¹ Ne ustručavajući se da na ovom mjestu okvalifikujem, sa savjesnom odlučnošću jednog, iskreno, naučnog duha, dvije neophodne tendencije naših glavnih političkih škola, jednu koja je nazadna i drugu koja je anarhična, mislim da treba da jednom za uvijek kažem da sam daleko od želje da iz toga izvučem i najmanje uopštavanje koje ne ide u prilog uobičajenim intencijama njihovih cijenenih pristalica. U principu, ja sam duboko ubijeđen da je, naročito u politici, svaka zlobna namjera, očito izuzetna, iako je većina onih koji su angažovani u društvenim bitkama, obično, nesposobna da uoči najteže stvarne posljedice doktrina koje oni pripovijedaju. U svakoj stranci postoji, bez sumnje, jedan mali broj ambicioznih koji, često lišeni svakog stvarno ličnog ubjeđenja, imaju za glavni cilj da iskorišćavaju opšte vjerovanje radi svog sopstvenog uzdizanja: njih treba znati hvaliti, pa čak i kazniti po potrebi. Ali, osim tog skoro jedinog izuzetka, budući da je dobra strana ljudske prirode, očigledno, jedina koja može omogućiti udruživanje u određenom prostoru i vremenu, nijedno političko mišljenje koje nema u vidu javno dobro, ne bi moglo preživjeti makoliko, uostalom, bilo usko i nesavršeno osnovno znanje koje ono o njemu sebi stvara. Tako, oni koje danas, vrlo opravdano optužuju, za nazadnu namjeru, žele samo da politički svijet premjeste u jednu zaista normalnu situaciju iz koje im se čini da će izaći samo da bi se bacili na neizostavno rušenje svakog socijalnog poretka. Slično tome, oni koji, iz svog neznanja, za-

od te dvije antagonističke doktrine rijetko predstavlja u svojoj cjelosti i u svojoj osnovnoj homogenosti; one sve više teže da imaju takvu isključivu egzistenciju samo kod čisto spekulativnih duhova. Ali ^monstruozna sprega koja se danas pokušava napraviti između tih nespojivih principia i čiji različiti stepeni karakterišu razne postojeće političke nijanse, očigledno ne bi mogla posjedovati nikakvu vrlinu nepoznatu elementima od kojih se sastoji, naprotiv, teži, u stvari, da razvije njihovu uzajamnu neutralizaciju. Dakle, radi pravilnosti i jasnoće naše analize, neophodno je da se teološka i metafizička politika posmatraju svaka posebno, i u okviru same sebe, a poslije toga treba razmatrati njihov stvarni antagonizam i ocijeniti, na kraju, prazne kombinacije koje se pokušavaju stvoriti između njih.

Makoliko da je, u stvari, danas opasna teološka politika, nije dan pravi filozof, nikada ne bi mogao zaboraviti da je do formiranja i prvog razvoja modernih društava došlo pod njenom dobrotvornom zaštitom, što ću, nadam se, uspjeti da dokažem na dostojan način u istorijskom dijelu ove knjige. Ali je, isto tako, neosporno da je kod naprednijih nacija, još od prije tri vijeka, njen uticaj bitno oslabio i pored djelimičnih usluga koje im ona, još uvijek, može napraviti. Bilo bi, svakako, suvišno da se na ovom mjestu zaustavimo radi posebne diskusije o toj doktrini da bismo konstatovali njenu veliku nužnu slabost koju spontano kretanje događaja svakim danom sve jasnije pokazuje. Žalosno odsustvo svakog realnog pogleda na društvenu reorganizaciju samo može objasniti apsurdnu namjeru da se, u današnje vrijeme, kao potpora društvenom poretku da politički sistem koji se ni sam nije mogao održati pred prirodnim progresom uma i društva. U nastavku ove knjige, istorijska analiza sukcesivnih transformacija koje su postepeno dovele do potpunog raspada katoličkog i feudalnog sistema, pokazaće bolje nego bilo koja direktna argumentacija koliko je ta dekadencija otada radikalna i neopoziva. Teološka škola, obično, može da objasni taj raspad samo pomoću nepredviđenih i, da tako kažem, ličnih razloga, izvan svakog razumnog odnosa sa neizmjenjemošću zapažanih efekata; ili pak, kada je strpljenje iscrpljeno, ona se služi svojim poznatim lukavstvom i nastoji da koristeći natprirodnost u objašnjenju, poveže taj veliki lanac događaja sa jednom vrstom misteriozne fantazije o Providenju koje se dosje-

ista teže ka anarhiji, smatraju da treba da se pokore samo očiglednoj nužnosti da se najzad neopozivo sruši politički sistem koji je radikalno nesposoban da ubuduće upravlja društvom. Osnovna greška i jednih i drugih proizilazi samo iz suviše isključive brige svakog pojedinog od dva bitna uslova čija cjelina predstavlja pravu definiciju opšteg problema aktuelne politike.

tilo da društveni poredak stavi u iskušenje čije vrijeme i dužina trajanja, kao ni karakter ne treba da budu potkrijepljeni razlozima. Suprotno tome, mi ćemo priznati, na osnovu svih istorijskih činjenica, da su sve velike promjene kojima je bio izložen teološki i militaristički sistem, od početka i sve više i dalje težile ka potpunoj i definitivnoj eliminaciji režima kojem je osnovni zakon društvene evolucije nužno dodijelio, jednostavno, površnu dužnost, iako strogo neophodnu. Biće, prema tome, očigledno da svi naponi usmjereni ka obnavljanju tog sistema, čak i ako se pretpostavi da je moguć njihov trenutni uspjeh, nisu nimalo spremni da dovedu društvo u stvarno normalno stanje, jedino ga mogu dovesti u situaciju koja je izazvala revolucionarnu krizu, utičući da, obavezno, ponovo započne još žešće raspadanje režima koji je već odavno prestao da bude saglasan sa svojim glavnim progresima. Iako iz tih razloga, moram na ovom mjestu odbaciti svaku nesuglasicu po tom pitanju, ipak smatram da je nužno da se tome da jedan novi filozofski aspekt koji, čini mi se označava najjednostavniji i najsigurniji kriterijum stvarne vrijednosti bilo koje društvene doktrine i koji je, posebno, još presudniji protiv teološke politike.

Posmatrajući samo sa logičke tačke gledišta, čini mi se da je neophodno da se osnovni problem naše društvene reorganizacije svede samo na jedan bitni uslov: izgraditi političku doktrinu dovoljno racionalno koncipiranu da bi ona u svom cjelokupnom razvoju uvijek mogla, u potpunosti, biti dosljedna svojim sopstvenim principima. Nijedna od postojećih doktrina ne zadovoljava, u današnje vrijeme, čak ni približnom težinom, tu veliku intelektualnu obavezu: sve one sadrže, kao neosporne elemente, što ću ukratko navesti, mnogobrojne i direktne kontradikcije u vezi većine značajnih tačaka. To, posebno, jasno karakteriše njihovu veliku slabost. Može se, u stvari, postaviti u principu da bi doktrina koja treba da donese potpuno saglasna rješenja vezana za razna osnovna pitanja politike kako je tok stvarnih primjena nikada ne bi doveo u protivječnost, trebalo da se samo kroz taj indirektni dokaz prihvati kao dovoljno sposobna da reorganizuje društvo: jer, ta intelektualna reorganizacija, u suštini, treba da se sastoji u tome da u sistemu duboko uznemiravanom našim različitim društvenim idejama, najzad uspostavi realnu i trajnu harmoniju. Kada baš takva regeneracija bude moguća, pa makar i kod samo jednog uma (a ona, u početku i mora tako početi) njena manje-više bliska generalizacija će biti osigurana; jer broj duhova nikako ne bi mogao povećati suštinske poteškoće intelektualnog usklađivanja i mogao bi uticati samo na vrijeme neophodno za njenu realizaciju. Ja ću se pobrinuti da u pravo vrijeme, ukazem na ogromnu superiornost koju, u tom smislu, spontano mora manifestovati pozitivna filozofija koja će, pošto se proširi na društvene pojave, obavezno povezati ra-

zne redove ljudskih ideja mnogo potpunije nego što su one ikada bile povezane preko bilo koje druge metode. Takvo je glavno pravilo koje me je, od mojih prvih radova iz političke filozofije uvijek usmjeravalo, u preciznoj procjeni mojih sukcesivnih napredovanja, ka koncepciji jedne prave društvene doktrine.

Posebno bi od teološke politike trebalo očekivati cjelovito ispunjenje tog velikog logičkog uslova čije se osnovne teškoće izgleda, spontano poništavaju za doktrinu koja se ograničava da reprodukujući prošlost, uskladi jedan sistem jasno definisan kroz du- > gu primjenu i tako potpuno razvijen u svim svojim različitim bitnim djelovima da izgleda sigurno zaštićen od svake grube nedosljednosti. Isto tako, reakcionarna škola potvrđuje, kao karakteristični atribut, savršenu povezanost njenih ideja, nasuprot čestim kontradikcijama revolucionarne škole. Ipak, iako je teološka politika, u stvari, iz lako shvatljivih razloga, manje nedosljedna u današnje vrijeme nego metafizička politika, lakše je konstatovati njenu svakodnevnu sve neodoljivu tendenciju ka najosnovnijim ustupcima koji su direktno suprotni svim njenim glavnim principima. Ništa nije, bez sumnje, prikladnije od jednog takvog reda zapažanja da potpuno osvijetli duboko realnu ništavnost doktrine koja, u stvari, ne posjeduje čak ni onaj kvalitet koji bi spontano odgovarao njenoj prirodi. Stari politički sistem se tako pokazuje razrušen do te mjere da su njegove najodanije pristalice zbog toga radikalno izgubile stvarni opšti osjećaj. To se može lako uočiti, ne samo u aktivnoj praksi, već i kod čisto spekulativnih duhova, čak i najeminentnijih na koje je, bez njihovog znanja, uticala nesavladiva snaga njihovog stoljeća. Nekoliko istaknutih primjera će biti dovoljno da, na ovom mjestu, ukazu pažljivom čitaocu kako je lako proširiti takvo, ispitivanje.

Demonstracija bi bila suviše laka kada bi se prvo razmotrila, kao što bi to strogost logike, očigledno, zahtijevala, doktrina koja je reakcionarna u odnosu na bitne elemente moderne civilizacije. U stvari, nema nikakve sumnje da su stalni razvoj i rastuće sirenje nauka, industrije pa čak i umjetnosti, istorijski gledano, bili glavni početni razlog, iako prikriven, radikalne dekadente teološkog i vojnog sistema čije je spontano slabljenje bez toga moglo izgledati kao da ima mogućnost za ponovno jačanje. U današnje vrijeme postepeni porast naučnog duha, posebno nas zauvijek čuva od svakog realnog vaskrsavanja teološkog duha. bez obzira na reakcionarne zablude u koje tok događaja trenutno može nastojati da uvuče društvo: isto tako, s vremenske tačke gledišta, industrijski duh, svakim danom sve rasprostranjeniji i nadmoćniji, svakako, predstavlja najefikasniju garanciju protiv svakog ozbiljnog povratka vojnog ili feudalnog duha. Iako još nije došlo do otvorenih borbi između ta dva para principa, naš stvarni društveni an-

tagonizam, u suštini, ima isti karakter. Da li je, dakle, uprkos toj neospornoj opoziciji, u modernom razvoju teološke politike ikada postojala bilo koja vlast ili bilo koja škola potpuno dovoljno reakcionarna da se usudi da, stvarno, nastavi ili samo zamisli sistematski pritisak na nauke, umjetnosti industrije? Nije li, osim nekoliko izdvojenih djelovanja nekih ekscentričnih duhova koji su slučajno naišli da, tu i tamo, otkriju osnovno neslaganje, naprotiv očigledno da je svim vlastima stalo do časti da potstaknu njihov svakodnevni progres? To je, bez sumnje, prva aktuelna nedosljednost reakcionarne politike koja tako, spontanim, razvijanjem svojih svakodnevnih djelovanja, poništava svoje beskorisne opšte planove za obnavljanje prošlosti za koju su svi državnici odsada nehotice izgubili osjećaj. Iako vrlo malo primjetna, ova kontradikcija bi trebalo da izgleda kao najosnovniji i najodlučniji, tačnije kao opštija i instinktivniji od bilo koje druge. Nije li onaj koji je danas veoma snažno zamislio i veoma žestoko nastavio reakcionarnu politiku, sam Bonaparta, nezavisno od drugih nepovezanosti, iskreno pokušao da se izdigne, poslije toliko drugih vođa iste škole, kao poznati zaštitnik industrije, umjetnosti i nauka? Čisto spekulativni duhovni, iako lakše podložni, zbog svog položaja, ne izmiču više toj neodoljivoj tendenciji da se izdvoje iz opšteg pokreta. Da analiziramo, na primjer, beskorisne pokušaje koje su, tako često, ponavljale, u toku dva stoljeća, mnogi istaknuti uslovi, ponekad i vrhunski, da bi, prema teološkoj formuli, razum potčinile vjeri; biće lako da se u tome prepozna potpuno kontradiktorna struktura koja postavlja sam razum za vrhovnog sudiju jednog takvog potčinjavanja čija snaga i vrijeme trajanja zavise tako, jedino od tih promjenjivih odluka, rijetko suviše strogih. Najveći mislilac današnje katoličke škole, slavni Maistre, sam je dao dokaz, onoliko snažan koliko nehotičan, te neizbježne potrebe svoje filozofije, kada je nastojao, odričući se svakog teološkog aparata, da u svom glavnom djelu započne obnavljanje vrhunske vlasti pape na osnovu jednostavnog istorijskog i političkog rezonovanja koje je, inače, u izvjesnom pogledu zadivljujuće, umjesto da se ograniči na to da mu dodijeli božansko pravo, jedini modus koji se u potpunosti slaže sa prirodom neke slične doktrine i koji jedan takav duh. u jednom drugom vremenu, ne bi, bez sumnje, nimalo oklijevao da isključivo slijedi kada opšte stanje ljudskog uma je ne bi spriječilo, čak i kod njega, potpunu prevagu. Jednu ovako odlučnu provjeru treba ovdje osloboditi svih kasnijih indikacija u tom smislu.

Razmotrimo sada direktnija neslaganja koja, iako nijesu u stvari, tako duboka, naravno, moraju još više zaprepastiti kada se radi o pokazivanju očigledne uzajamne kontradikcije između raznih glavnih djelova jedne iste doktrine. Pažljivo ispitivanje

prošlosti će nam kasnije, u tom pogledu, dati mnogobrojne i neopozive dokaze, s obzirom da je stvarnim rušenjem starog političkog sistema upravljao snažni uzajamni antagonizam glavnih snaga od kojih se sastojao. Ali, ograničavajući se na ovom mjestu, kako to zahtijeva priroda uvodnog poglavlja, na jednostavno posmatranje aktuelne epohe, svakog dana možemo konstatovati, u raznim sekcijama reakcionarne škole, stanje direktno izražene opozicije prema raznim osnovnim tačkama njihove zajedničke doktrine. U neobičnoj jednostavnosti koju manifestuje ta škola, najznačajniji slučaj te vrste, sastoji se, bez sumnje, u tome da se prihvata stvarno ukidanje glavne osnove katoličkog i feudalnog sistema i odriče osnovna podjela na duhovnu i vremensku vlast, ili se, što se svodi na isto, odobrava opšte potčinjavanje prve drugoj. Možda je to jedini veliki politički pojam sa kojim se, u suštini, slažu sve stranke, iako zdrava filozofija u tome može vidjeti samo duboko kobnu zabluđu koja je, inače, trenutno neizbježna. U tom smislu, ni kraljevi nisu, svakakao, manje revolucionarni od naroda; a sami sveštenici, ne samo u raznim protestantskim zemljama, već i kod nacija koje su nominalno ostale katoličke, su, tako, dobrovoljno pristali na svoju sopstvenu političku degradaciju, bilo iz nečasnog interesa ili pak zbog nekorisnog duha uske nacionalnosti. Kako bi, prema tome, i jedni i drugi mogli sanjati o kontradiktornoj restauraciji jednog sistema koji oni tako radikalno nisu poznavali? Prethodno okupljanje svih mnogobrojnih sekti ograničavanih rastućom dekadencijom hrišćanstva trebalo bi da, u tom pogledu, predstavlja neophodnu uvodnu operaciju. Dakle, nesigurni planovi, koje su u tom smislu, pravili neki savremeni državnici, naročito u Njemačkoj, uvijek su brzo propadali pred slijepom ali nesavladivom tvrdoglavošću raznih vlada da zadrže vrhovnu upravu teološke vlasti čija je neosporna centralizacija odmah onemogućavana. U tom smislu, grube nedosljednosti Bonaparte usred njegovih uzaludnih napora da uspostavi stari politički sistem, samo su življe ponovile primjer već davno poznat mnogim drugim prinčevima. Kada su poslije njegovog pada, kraljevi pokušali da uspostave sporazum velikoj evropskoj vlasti protiv kasnijeg razvoja revolucionarnog stanja, nisu mislili ni na najmanje učešće bivšeg duhovnog autoriteta čiji su najlegitimniji atribut na taj način potpuno uzurpirali. Ta je uzurpacija spontano izvršena tako radikalno da je vrhovni savjet bio sastavljen, velikim dijelom, od jeretičkih voda, a u njemu je dominirao šizmatički princip, što je svima pokazalo da je nemoguće da se tamo, iz bilo kojeg razloga, uvede papska vlast, kao što je to gospodin opat Lamennais jednom tačno primijetio prije svog revolucionarnog obraćanja. Bez sumnje, nisu samo kraljevi i pape, u mnogim suštinskim pogledima, u današnje vrijeme, direktno potčinili neposrednim interesima svoje vremenske dominacije pri-

mjenju svojih religioznih principa, Ali takve se nedosljednosti, osim toga što su u današnje vrijeme postale još brojnije i dublje, posebno pokazuju kao mnogo odlučnije dokazujući do koje mjere je osnovna misao starog političkog sistema prestala da bude nadmoćna kod onih istih koji su sa žarom preduzeli njenu himeričnu restauraciju, kao što se moglo vidjeti kod mnogih izrazitih savremenih slučajeva, na primjer Grčke, Poljske i dr.

Taj duh nesklada i podjele reakcionarne škole često se pokazivao, u sadašnje vrijeme, svim pravim posmatračima, u vrlo različitim formama, ali jednako značajnim hila za djelimični i trenutni trijumf teološke politike bilo za njegovo naličje. Za jednu stranku koja je toliko ponosna na svoju tobožnju koheziju posjedovanje vlasti je, bez sumnje, prirodno moralo povezati sve sporedne razlike u osnovnu realizaciju doktrine čija je povezanost i homogenost toliko hvaljena. Nismo li, naprotiv, vidjeli tokom dugog niza godina vrlo izražena cijepanja koja su naglo dovela do sve brojnijih sukcesivnih sitnih podjela te trijumfujuće stranke i koja su, na kraju, poslužila kao neposredni instrument njenog političkog pada. Zar se i pored bliske i očigledne veze njihovih stvari, pristalice katolicizma i feudalizma nisu žestoko razdvojili? Zar se nisu međusobno tukli branitelji aristokrati je i zagovornici kraljevske vlasti? Jednom riječju, zar taj kratki period nije sukcesivno reprodukovao, pred našim očima, efektu manifestaciju, nepobitnu iako kratku, istih suštinskih principa nesloge i razdvajanja koji su, postepeno razvijani tokom ranijih vjekova stvarno doveli do neopozivog raspadanja teološkog i feudalnog sistema? Kada bi se, pretpostavimo, sličan uspjeh ponovio, ne plašim se da tvrdim, da bi, i pored tog jasnog iskustva, sigurno opet došlo do još izrazitijeg cijepanja, pogotovo unutar reakcionarne stranke, zbog neizbježnog uticaja, svakim danom sve potpunije i sve uočljivije nespojivosti aktuelnog društvenog stanja sa starim političkim sistemom čija prava opšta misao nastoji, čak sve više, da se ukloni i potpuno izgubi kod svojih najodanijih pristalica. Što više teološka politika smatra da se, u današnje vrijeme, razvija i primjenjuje, to u njoj sve više dolazi do nepomirljivih sitnih podjela koje prikriva nejasno odobravanje njenih opštih principa dok su sadržane u spekulativnom stanju: to je, sa naučne tačke gledišta uobičajeni simptom svake teorije koja je nespojiva sa činjenicama.

Odkako je nezaboravni udar od 1830 .godine uticao da reakcionarna stranka postane samo protivnički uslov, njena radikalna nekoherentnost se manifestovala na jedan drugi, ne manje odlučan način, koji, iako u stvari, nije nov, nikada do sada nije bio tako potpuno očajarisan. U toku tri posljednja vijeka, ova se stranka, pošto je dovedena u defanzivni položaj, spontano priklanjala,

više nego jedanput, suštinskim principima revolucionarne doktrine, ne uzmičući pred krajnjom opasnošću od jedne tako monstruozne nedoslednosti. Može se, na primjer, vidjeti, katolička škola koja se formalno poziva na dogmu slobode savjesti kada su u pitanju njeni savjetnici iz Engleske i, posebno, iz Irske itd., a nastavlja da traži energično ugušivanje protestantizma u Francuskoj, Austriji i dr.. Kada je, u našem vijeku, koalicija kraljeva htjela najzad da ozbiljno pobuni Evropu protiv nepodnošljive dominacije Bonaparte, svečano je dala ni najmanje dvosmislen dokaz slabosti reakcionarne doktrine i energije kritičke doktrine, odbijajući da se u toj situaciji od životnog značaja, posluži prvom samo da bi izazvala drugu koju je tako nehotice priznala za jedinu danas sposobnu da stvarno djeluje na civilizovane narode, ne prestajući ipak da, vrlo čudno kontradiktorno, kasnije ima u vidu konačnu restauraciju starog političkog sistema. Ali, ovo implicitno priznavanje neopozive oronulosti teološke politike, tako potpuno i odlučujuće kako ga mi danas vidimo, ne može biti ni u jednoj epohi u kojoj reakcionarna škola, nastojeći da za svoju upotrebu sistematizuje cjelokupni predmet kritičke doktrine, pred našim očima preduzima, kao krajnju pomoć, beskorisno vaskrsavanje katoličkog i feudalnog režima pomoću onih istih principa koji su u stvari, poslužili za njegovo rušenje i čije najanarhičnije posljedice ona ne oklijeva da potvrdi na spekulativni način: razlog tog prevrata je, izgleda, jednostavna promjena do koje je došlo u kraljevskoj vladi, dok se pravi karakter glavnog političkog pokreta, inače, nikako nije mijenjao. Oni koji su na čelu te jedinstvene metamorfoze smatraju da su najsposobniji u stranci čiju političku abdikaciju, pa čak u izvjesnom smislu i moralnu degradaciju, oni kategorički potpisuju.¹

¹ Pošto literarna mišljenja koja, nakon odgovarajuće analize, mogu ponuditi vjeran i poučan odraz opšteg stanja ljudskog duha u svakoj epohi, smatram prikladnim da na ovom mjestu navedem direktno kontradiktornu vezu koja se može uočiti između dva suprotna tabora u literaturi i politici, kao korisnu novu provjeru te karakteristične nedosljednosti sadašnjih stranki. Svako se osjeća da je Romantizam početi u Francuskoj početkom ovog vijeka pod pokroviteljstvom katoličko-feudalne škole koja je dugo vremena smatrala za obavezu stranke da pretjerano hvali najmonstruoznije zablude književnih stvaralaca; dok je, s druge strane, revolucionarna škola, žarko braneći staru klasičnu zakonitost, pokušala Više puta da je stavi pod smiješnu zaštitu zvaničnih uredbi. Jedna takva zabluda i sa jedne i sa druge strane, imala je, bez sumnje, za cilj da utiče da se romantičarska književnost stvara kao suštinski posvećena prikazivanju hrišćanskog i feudalnog doba, dok je klasična književnost izgledala isključivo posvećena paganskoj i republikanskoj antici. Ovaj površni prigovor koji uopšte ne odgovara pra-

Poslije takvih posmatranja koja svak lako može preduzeti, bilo hi, svakako, beskorisno da se duže zadržavamo na ovom mjestu da bismo konstatovali radikalnu slabost doktrine koja, duboko protivna savremenoj civilizaciji, u današnje vrijeme sadrži toliko elemenata direktno suprotnih njenim sopstvenim osnovnim principima, pa čak ne može, u stvari, ni da sakupi, ni u uspješnim ni u neuspješnim situacijama, svoje različite pristalice, iako im ona nudi naj'bolje definisani obrazac u prošlosti čije bi revnosno promatranje, izgleda, trebalo da spriječi svako ozbiljno razmimoilaženje. Poznato je da je Maistre, u tom smislu, predbacio, s razlogom, posebno kada se radi o galikanskoj crkvi, velikom Bossuet-u da uopšte ne poznaje pravu političku prirodu katolicizma; ne bi bilo teško, kao što sam ranije naveo, ukazati, takođe, kod slavnog autora Pape na veći broj nedoslednosti, aiko ne analognih, bar ekvivalentnih. Postojala bi težnja da se moderna društva reorganizuju prema jednoj dosta zastareloj teoriji koju već odavno ne razumiju dovoljno ni njeni najslavniji tumači.

Izlažući, sada, metafizičku politiku jednoj takvoj ocjeni, ne treba, prije svega, nikada izgubiti iz vida da je njena doktrina, iako isključivo kritička, pa prema tome čisto revolucionarna, isto tako, zbog toga, dugo zasluživala titulu progresivne, pošto je, u stvari, bila na čelu glavnih političkih progressa do kojih je dolazilo u toku tri posljednja stoljeća i koji su suštinski morali biti negativni. Ova doktrina je samo mogla neopoziva uništiti sistem koji je, pošto je upravljao prvim razvojem ljudskog duha i društva, nastojao zatim da, zbog svoje prirode, beskrajno ponavlja njihov početak. Osim toga, politički trijumf metafizičke škole je morao predstavljati, kao za svaki drugi red ideja, obaveznu pripremu za društveni dolazak pozitivne škole kojoj je isključivo prepušten realni nastavak revolucionarne epohe, kroz definitivno osnivanje sistema koji je isto toliko progresivan koliko jedinstven. Ako svaka dogma koja čini kritičku doktrinu, zamišljena u apsolutnom smislu, može, u stvari, manifestovati samo direktno anarhički karakter, istorijski dio ove knjige će jasno pokazati da ona, s druge strane, posmatrana u svom začetku i ograničena na stari sistem protiv kojeg je ona, očigledno, uvijek i bila ustanovljavana, stvara neophodni

vom suštinskom karakteru svakog literarnog sistema, ipak je bio dovoljan da jedni iz počasti, a drugi iz odvratnosti prema katolicizmu, jednako zatvore oči pred očiglednom nedosljednošću jedne takve ocjene u poređenju sa opštim principima apsolutnog autoriteta ili neodređene slobode čiju su političku prevagu svaki za sebe htjeli da uspostave. Podjela književnih mišljenja nastaje, bez sumnje, na način koji više odgovara običnim zakonima analogije, bar u tom smislu što politička anarhija sada prestaje da odbacuje literarnu anarhiju. Ali osnovna metoda, inače skorašnja, isto tako ostavlja tragove koji su potpuno dovoljni da istaknu realnost prethodnog posmatranja.

uslov, iako samo privremen, za jednu novu političku organizaciju do čije pojave, opasno djelovanje tog uništavajućeg aparata niti može niti treba da potpuno prestane.

Zbog te očigledne i isto toliko žalosne potrebe koja je inherentna od našoj nemoćnoj prirodi, prelaz jednog društvenog sistema u drugi, nikada ne može biti direktan ni stalan; on uvijek pretpostavlja, bar za vrijeme nekoliko generacija, jednu vrstu manje-više anarhičnog interregnuma čiji karakter i vijek trajanja zavise od intenziteta i obima modernizacije koju treba izvesti: najosetljiviji politički progresi se, dakle, suštinski svode na postepeno rušenje starog sistema, uvijek unaprijed podrivanog u svojim različitim osnovnim temeljima. Taj prethodni preokret je ne samo neizbježan zbog same snage prethodnih slučajeva koji ga vode, već i strogo neophodan, bilo da omogućući elementima novog sistema, koji su se do tada lagano i tiho razvijali da malo po malo dobiju političku osnovu, bilo da podstakne na reorganizaciju kroz iskustvo sa poteškoćama anarhije. Pored tih neospornih razloga koje je danas lako ocijeniti, čini mi se da je jedno novo, čisto intelektualno razmatranje koje ovdje treba preciznije da navedem, prikladno da vrlo jasno predoči direktnu obavezu jednog takvog kretanja, pokazujući da bez tog prethodnog rušenja, ljudski duh ne bi mogao da se jasno uzdigne do opšte koncepcije sistema koji treba konstituisati.

Mali domet našeg uma i kratkoća individualnog života u poređenju sa sporošću društvenog razvoja, drže našu moć zamišljanja, naročito u pogledu političkih ideja, zbog njihove velike komplikovanosti, u uskoj zavisnosti od stvarne sredine u kojoj mi sada živimo. Čak i najnestvarniji utopisti kojima se čini da su se potpuno oslobodili svakog uslova realnosti, podnose bez svog znanja tu nesavladivu potrebu, uvijek vjerno odražavajući savremeno društveno stanje kroz svoje maštanje. Ukoliko više, koncepcija jednog pravog političkog sistema koji se radikalno razlikuje od onog u kojem se nalazimo, mora prevazići osnovne granice slabosti našeg uma. Stanje djetinjstva i empirizma u kojem je društvena nauka do sada stalno čamila, moralo je, uostalom bez sumnje, doprinjeti da ta prirodna obaveza postane imperativnija i, posebno, još tješnja. Tako, ako posmatramo društvene revolucije samo u njihovom jednostavnom intelektualnom stanju, vrlo poodmaklo rušenje ranijeg političkog sistema predstavlja u tome jedan očigledno neizbježan uvod, bez kojeg ni najeminentniji duhovi jasno ne bi mogli shvatiti pravu karakterističnu prirodu novog sistema, koja je duboko prikrivena nadmoćnim prizorom stare organizacije, niti bi se javni razum, smatrajući da je ta prva teškoća savladana, mogao naviknuti na novu koncepciju da bi svojim učešćem pomogao njeno postepenu realizaciju. I nad najjačim umom čitave antike, veli-

kim Aristotelom vladao je njegov vijek, tako da on nije mogao ni zamisliti društvo koje nije zasnovano na ropstvu, a ipak je njegovo neosporno ukidanje uslijedilo nekoliko stoljeća poslije njega. Jedna tako odlučujuća provjera mora uticati da se dovoljno procijeni stvarna moć jedne takve opšte obaveze koju istorija nauka, inače, snažno manifestuje kroz mnogobrojne nesporne primjere, čak i u pogledu mnogo jednostavnijih ideja nego što su političke.

Ova raznovrsna osnovna razmatranja se, po svojoj prirodi, izvanredno mogu primijeniti u velikoj društvenoj revoluciji usred koje živimo a kojoj su sve ranije revolucije, u stvari, predstavljale neizbježni uvod. Kako je društvo moglo izbjeći taj uslov prethodnog preokreta koji je ranije pretrpjelo u manje značajnim transformacijama, kada preporod nikada do sada nije mogao biti dublji ni veći? Bez sumnje, bilo je poželjno da pad starog političkog sistema bude zadržan do trenutka kada bi novi sistem trebalo da bude sposoban da ga neposredno smijeni sprječavajući svaki organski prekid. Ali ova utopijska pretpostavka je duboko kontradiktorna u odnosu na najočiglednije uslove ljudske prirode, da bi služivala neko ozbiljno ispitivanje. Ako, uprkos već gotovo potpuno završenom raspadanju, najeminentniji duhovi još uvijek nejasno naziru pravi karakter društvene reorganizacije, razlog treba tražiti u vremenu kada je stari sistem u punoj snazi morao neposredno zabranjivati svaki, bilo kakav prikaz takve budućnosti! S druge strane, očigledno je da je intenzivnija i dugotrajnija borba protiv starog režima morala nužno uticati na energičniji razvoj i sistematičniju koncentraciju revolucionarne akcije koja je, najzad po prvi put, direktno vezana za jednu cjelovitu doktrinu metodičnog i stalnog negiranja svake regularne vlasti. To je neophodni i potpuno zakoniti izvor aktuelne kritičke doktrine; iz toga se jasno može vidjeti pravo opšte objašnjenje bilo neophodnih usluga koje je ta doktrina do sada učinila, bilo suštinskih prepreka koje ona sada suprotstavlja konačnoj reorganizaciji modernih društava.

Bez obzira na aspekt sa kojeg se posmatra, opšti duh revolucionarne metafizike se sastoji u tome da sistematski dovodi u normalno i trajno stanje situaciju koja je, nužno, izuzetna i prolazna i koja se morala razvijati kod naprednijih naroda od momenta kada je nesposobnost starog političkog poretka da i dalje upravlja društvenim pokretom počela da postaje neosporna, sve do manifestacije dovoljno karakteristične za novi poredak. Ova doktrina, posmatrana u svojoj cjelini, putem direktne i potpune subverzije najosnovnijih političkih pojmova, predstavlja vladu zbog njene prirode, kao nužnog neprijatelja društva radi kojeg ona mora da vodi računa da je stalno u stanju sumnjičenja i kontrole, da je uvijek spremna da što više ograniči sferu njene aktivnosti kako bi spriječila njeno prodiranje nastojeći da joj konačno, od svih drugih re-

alnih atributa, prepusti samo funkciju opšte policije, bez ikakvog bitnog učestvovanja u vrhovnoj upravi kolektivnom djelatnosti i društvenim razvojem. Ali, i pored očigledne tačnosti takve ocjene, kritička doktrina bi bila suviše nepotpuno ocijenjena kada to sistematsko negiranje svake istinske vlade, na koju se gledalo kao na neizbježno nastavljanje dekadence starog režima, ne bi bilo zamišljeno kao vremenski uslov neophodan za punu efikasnost borbe koja je morala pripremiti dolazak novog režima, kao što ću posebno objasniti kasnije, analizirajući tu posljednju istorijsku fazu društvene evolucije. Bez sumnje, vrlo je tužno što je, da bi se dovoljno ispunio taj prethodni uslov, ljudski duh bio prisiljen da prihvati, kao apsolutnu i beskonačnu, doktrinu koja sve više teži, odakle se više ne koristi isključivo radi razbijanja starog političkog poretka, da postane direktna prepreka svakoj pravoj reorganizaciji. Ipak, ova velika poteškoća treba da izgleda, sa filozofske tačke gledišta, nažalost, neodvojiva od naše nemoćne prirode. Ne samo da je takav karakter morao proisteći iz, nužno, metafizičkog stanja u kojem je naš um tada bio zatvoren; već osim toga, zar se i jedna društvena akcija za čije je ostvarenje bilo potrebno dva ili tri vijeka, ne bi mogla smatrati, čak i u najnaprednijem stanju javnog razuma, apsolutnom i konačnom u očima prostog naroda? Dakle, ono što posebno treba uzeti u obzir je da bi bez tog atributa revolucionarna metafizika, vjerovatno bila sigurno nemoćna da na odgovarajući način ispuni svoju osnovnu dužnost protiv starog političkog sistema. Jer bi prava priroda novog sistema, budući da je duboko nepoznata, mogla biti, kada bi se sva upravljačka moć radikalno oduzela vladi putem jedne vrste stroge dogme, u stvari, neizbježno sačuvana ili bi bila predata samim vlastima makar se radilo i o razaranju jer one same pretenduju na to pravo, bez razmišljanja o mogućnosti da se to uradi na neki bolji način.

Ako se sada kritička doktrina posmatra sa jedne posebne tačke gledišta, očigledno je da apsolutno pravo slobodnog ispitivanja ili dogma neograničene slobode savjesti, čini njen najobimniji i najosnovniji princip, posebno ako se iz toga ne izdvoje njene najneposrednije posljedice vezane za slobodu štampe, obrazovanja ili za bilo koji drugi način izražavanja i prenošenja ljudskih mišljenja. Na taj način su, uglavnom, svi umovi bez obzira na svoje spekulativne težnje, u stvari, manje-više prećutno prihvatili opšti duh revolucionarne doktrine kojim se oni stalno i spontano služe, jedni namjerno, a drugi kontradiktorno u odnosu na sopstvene teorije. Individualno pravo neograničenog ispitivanja svih društvenih pitanja moralo je suviše laskati uobraženoj nemoći našeg uma da bi i sami najsystematičniji čuvari starog društvenog režima mogli odoljeti jednom takvom mamcu i pomiriti se sa sudbinom da ostanu jedini ponizni i pokorni među duhovima koj su se potpuno preda-

li neodoljivom zamahu svoje potpune emancipacije. Zato je revolucionarna zaraza, u tom osnovnom pogledu, postala istinski univerzalna i predstavlja jednu od glavnih osobina društvenih običaja karakterističnih za ovaj vijek. U svakodnevnom životu najodanije pristalice teološke politike, pokazuju se sada, isto tako, odlučnim kao i njihovi protivnici da donose sud isključivo na osnovu svog sopstvenog znanja, prekidajući, isto tako, smjelo i lako najteže debate i ne pokazujući više stvarno poštovanje prema njihovim najvišim intelektualcima. Oni isti koji preko svojih djela nastupaju kao, filozofski branitelji duhovne vlasti, ne priznaju, u suštini, kao revolucioneri koje oni napadaju, drugi istinski najviši autoritet osim autoriteta svog sopstvenog razuma čija je čudljiva nepogrešivost uvijek spremna da se pobuni protiv svakog protivljenja, pa makar ono poticalo i od vlasti koje oni najviše hvale. Radije ukazujem na tu opštu invaziju kritičkog duha koji karakteriše revolucionarnu doktrinu u užem smislu, kod reakcionarne stranke, kako (bih bolje istakao obim i težinu jedne takve situacije u kojoj se umovi nalaze.

Istorijski gledano, dogma univerzalnog i neograničenog prava ispitivanja je, u stvari, potvrda, o čemu ću govoriti kada dođe za to vrijeme, u pogrešno apstraktnoj formi zajedničkoj za sve metafizičke koncepcije, prolaznog stanja neograničene slobode u koju je ljudski duh bio spontano postavljen zbog neminovnog nastavljanja neopozive dekadence teološke filozofije koja, naravno, mora trajati do društvenog dolaska pozitivne filozofije. Formulšući to stvarno odsustvo intelektualnih pravila, ona je jednom neizbježnom reakcijom, snažno doprinijela da se ubrza i pojača konačni raspad stare duhovne moći. Ova formula je morala biti apsolutna jer se tada nikako nije moglo sumnjati u potrebni termin koji je opšte kretanje ljudskog razuma moralo utvrditi u privremenom

¹ Neka mi, tim povodom, bude dozvoljeno, da, ukratko, pomenem način, koji još može biti od koristi, na koji sam ocijenio tu dogmu 1822. godine u uvodu mog »Sistema pozitivne filozofije«: »Nema nimalo slobode savjesti u astronomiji, fizici, herniji ni u samoj fiziologiji u tom smislu što bi svak smatrao da je apsurd ne vjerovati pouzdano principa koje su u tim naukama ustanovili nadležni ljudi. Ako je u politici drugačije, jedini razlog za to je što, pravo govoreći, u tom intervalu kada su stari principi pali a novi još nisu formirani, nema ustanovljenih principa«. Pošto je prvo živo šokirala revolucionarne predra-sude, kao što sam to i očekivao, ta ocjena je, ipak, doprinijela, čak i tada, da se otvore oči prilično velikom broju dobrih duhova koji, do tada, nisu uopšte osjetili, na pravi način, potrebu za jednom novom društvenom doktrinom i koji su smatrali da je potpuni trijumf negativne ili metafizičke politike definitivni termin opšte revolucije modernih društava.

stanju koje je ona čuvala i koje, izgleda, još i danas predstavlja, za mnoge prosvježene duhove definitivno stanje. S druge strane, ovdje je vrlo očigledno da je, pošto se nije vodilo računa o tome da je jedna takva ocjena nemoguća, taj apsolutni karakter bio strogo prijeko potreban da bi ta dogma mogla ispuniti, sa dovoljno energije, svoju revolucionarnu misiju. Jer, da je pravo ispitivanja trebalo podrediti bilo kakvim restrikcijama, ljudski duh bi ih, sigurno, uzeo iz samih principa koje je on mogao realno zamisliti, t.j. iz onih istih principa starog društvenog sistema čije bi neophodno rušenje, na taj način, direktno bilo sputano filozofskom operacijom koja nije imala drugi bitni cilj nego da to rušenje olakša. Sto bolje izanaliziramo tu jedinstvenu fazu našeg društvenog razvoja, mislim da ćemo više biti ubijeđeni da se bez osvajanja i korišćenja te neograničene slobode mišljenja, nije mogla pripremiti nijedna prava reorganizacija, jer principi kojima se ona mora rukovoditi ne bi, u početku, ni mogli biti istraživani da se filozofi nisu, u potpunosti, poslužili svojim pravom ispitivanja; i da inače, javnost nije sebi pripisala istu sposobnost, osnovna diskusija koja, neizbježno, mora prethoditi i odrediti stvarni trijumf tih principa, bila bi radikalno nemoguća. Kada takvi principi budu ustanovljeni, njihova će neodoljiva nadmoć uticati da se, najzad, pravo ispitivanja vrati u svoje granice, zaista normalne i stalne koje se sastoje, uglavnom, od diskusija u odgovarajućim intelektualnim uslovima uz jednako poštovanje stvarne povezanosti raznih posljedica sa osnovnim pravilima. Do tada, i sama mišljenja koja će kasnije imati zadatak da potčine umove jednoj stalnoj i preciznoj disciplini, stvarajući osnovne temelje novog društvenog poretka, u početku se mogu manifestovati samo uopšteno, jednostavno kao misli pojedinaca, stvorene na osnovu apsolutnog prava ispitivanja, jer njihova zakonita nadmoć može, kasnije, proizići samo iz dobrovoljnog pristanka na osnovu kojeg će ih javnost opravdati nakon konačne vrlo slobodne diskusije. Svaki drugi način pristupanja duhovnoj reorganizaciji bio bi, sigurno, iluzoran, a mogao bi biti i opasan kada bi, u beskorisnoj želji da se, na osnovu jedne potpuno materijalne politike, požuri sa stvaranjem jedne takve cjeline, postojala težnja da se korišćenje prava ispitivanja potčini samovoljnim normama prije nego što spontani razvoj javnog razuma ustanovi postepeno odgovarajuće principe; kobna zabluda koja danas, kod svih političkih stranaka, suviše često mora povlačiti intelektualno mediokritetstvo povezano sa nezadovoljstvom karaktera, podstaknuto oholim trenutnim posjedovanjem ma koje vlasti. Nastavak ove knjige će mi, svakako, više puta pružiti priliku da sve više objašnjavam moju cjelokupnu misao koja se odnosi na tu značajnu temu: međutim, da sam je već dosta jasno okarakterisao tako da ni najnepažljiviji čitaoci ne mogu biti zaprepašteni mojom opštom ocjenom revolu-

cionarne dogme neograničene **slobode savjesti bez** čije bi pobjede ovaj Traktat očigledno bio nemoguć.

Makoliko ovaj veliki princip političke doktrine do sada bio i još jeste koristan, i čak neophodan zbog raznih suštinskih razloga, ne bi se, ipak, moglo sumnjati u to da on, kada se razmotri sa stvarno filozofske tačke gledišta, ne samo što nikako ne može predstavljati jedan osnovni princip, kao što se to moralo vjerovati u početku, na osnovu prirodne iluzije jedne duge navike, nego i dalje direktno, sve više, teži da se suprotstavi kao neka sistematska prepreka svakoj istinskoj društvenoj reorganizaciji odkako njena destruktivna djelatnost više ne koristi bitno za raspadanje starog političkog poretka koje je skoro dovršeno. U bilo kojem slučaju, privatnom ili javnom, stanje ispitivanja bi, očigledno, moglo biti samo privremeno kao što na to ukazuje situacija duha koji prethodi i priprema konačnu odluku prema kojoj naš um stalno teži, čak i 'kada se odriče starih principa da bi od njih napravio nove. Uzeti izuzetak za pravilo, tako da se u normalnom i stalnom poretku ustanovi prolazna međuvladavina, koja neizbježno prati takve prelaze, značilo bi, svakako, ne .poznavati najosnovnije potrebe ljudskog razuma kojemu su, iznad svega, potrebna čvrsta uporišta, jedino sposobna da kasnije povezu njegove spontane napore i kod kojega, prema tome, trenutni skepticizam, uzrokovan manje-više teškim prelaskom iz jednog dogmatizma u drugi, predstavlja jednu vrstu bolešljivog poremećaja koji, bez velikih opasnosti ne bi mogao preći prirodne granice odgovarajuće krize. Stalno ispitivati, a ne donositi odluke, bilo bi ravno ludosti u ličnom ponašanju. Kako bi dogmatska .potvrda jedne takve dispozicije kod svih pojedinaca mogla ostvariti definitivno savršenstvo društvenog poretka na osnovu ideje čija je stabilnost mnogo važnija i koju je, inače, u isto vrijeme, teško uspostaviti?¹ Nije li, naprotiv, očigledno da je jedna takva tendencija, po svojoj prirodi radikalno anarhična zato što bi, kada bi mogla vječno trajati, spriječila svaku pravu duhovnu organizaciju? Obično svak lako .prizna da je nesposoban, osim ako se posebno ne pripremi, da stvori i prosudi astronomske, fizičke, hemijske i druge pojmove koji treba da uđu u društveni opticaj, a .niko, ipak, ne oklijeva da im da povjerenje u opštem rukovođenju odgovarajućim operacijama; to znači da je, u smislu svega toga, intelektualna vlada već, u stvari, obrađena u glavnim crtama. Da

¹ »Ni jedinka ni vrsta«, rekao sam u mojim »^Razmišljanjima o duhovnoj moći« 1826. godine,« nisu određene da utroše svoj život u sterilnom rezonovanju, raspravljajući stalno o ponašanju kojeg se moraju pridržavati. Masa ljudi je, uglavnom, pozvana »na akciju«, sa izuzetkom jednog neprimjetnog dijela onih koji su, u osnovi, prirodno određeni za kontemplaciju.«

li će, dakle, najvažniji i najprefinjeniji pojmovi koji su zbog svoje vrhunske komplikovanosti, obično, dostupni veoma malom broju umova i za koje potrebna teža i neobičnija priprema, ostati jedini koji su prepušteni samovolji i promjenjivoj odluci duhova, za to najmanje mjerodavnih? Jedna tako šokantna anomalija, svakako, ne bi mogla biti uzeta kao stalna, bez direktne težnje ka raspadu društvenog stanja zbog sve većih razilaženja pojedinih umova, od sada isključivo prepuštenih neurednom impulsu svojih različitih prirodnih stimulansa, u poretku ideja koji je najnejasniji i najpuniji kapitalnih zabluda? Spekulativna inercija karakteristična za većinu duhova, kao i mudro zadržavanje prostog zdravog razuma do određenog stepena, nastoje, bez sumnje, da mnogo ograniče taj spontani razvoj političkog zastranjivanja. Ali, ti slabi uticaji, kada individualni ponos prestane da bude snažno stimulisan, često mogu spriječiti smiješni zamah jedne slabe aktivnosti treba, naprotiv, obično da budu nesposobni da iskorijene beskorisnu pretenziju svakoga da se uvijek predstavlja kao suvereni sudi ja raznih društvenih teorija; pretenziju koju svaki razuman čovjek obično osuđuje kod drugih čuvajući u manje-više jasnoj formi jedino svoju ličnu mjerodavnost. Dakle, takav bi stav, očigledno, bio dovoljan, čak ; ako zanemarimo svaku aktivnu zabludu, da radikalno obustavi intelektualnu reorganizaciju, suprotstavljajući se stvarnom konvergenciji duhova koji se, konačno ne bi mogli povezati bez dobrovoljnog odricanja većine njih od apsolutnog prava individualnog ispitivanja o temama koje su iznad njihovog stvarnog dometa i čija priroda ipak zahtijeva, imperativnije nego u bilo kojem drugom slučaju, stvarnu i stabilnu istomišljenost. Sto će, dakle, biti, ako se ima u vidu direktni utioaj neizbježnih zastranjivanja izazvanih neobuzdanim ambicijama toliko nesposobnih i loše pripremljenih umova, koji vuku, svaki na svoju stranu, bez stvarne kontrole, najkomplikovanija i najnejasnija pitanja, ne mogavši tako dovesti u sumnju glavne uslove koji su, normalno, potrebni za njihovu racionalnu obradu? Ove različite zablude koje se uzajamno sukobljavaju nastoje, što je tačno, da nestanu nakon same slobodne diskusije; ali to se događa tek pošto su one izvršile veće ili manje štete, a uklanjaju se zato da bi ustupile mjesto novim, ne manje opasnim, nestranošima čiji je prirodni slijed neiscrpan: tako da je uvijek konačni ishod svih tih beskorisnih rasprava, ravnomjeran porast intelektualne anarhije.

Ni jedno udruženje, makar imalo posebnu i privremenu misiju, i makar bilo ograničeno na veoma mali broj pojedinaca, ne bi u stvari, moglo opstati bez određenog stepena uzajamnog povjerenja, i intelektualnog i moralnog, između tih različitih članova od kojih svaki ukazuje na stalnu potrebu za velikim brojem pojmova čiji mu nastanak nije poznat i koje on prihvata ,samo na osnovu

vjerovanja drugome. Na osnovu kojeg monstruoznog izuzetka bi se od ovog osnovnog uslova čitavog društva, tako jasno provjerenog kod najjednostavnijih slučajeva, moglo odstupiti u odnosu na cjelokupnu asocijaciju ljudske vrste, t.j. čak tamo gdje je individualna tačka gledišta najdublje odvojena od kolektivne i gdje svaki član mora da je, obično, veoma malo podoban, bilo zbog prirode, ili zbog protivljenja da preduzme pravu procjenu opštih maksima neophodnih za pravo usmjeravanje svoje lične aktivnosti? Bez obzira na intelektualni razvoj koji bi se ikada mogao pretpostaviti u masi ljudi, očigledno je, da će, dakle, društveni poredak ostati, nužno, nespojiv sa stalnom slobodom koja svakome dopušta da. bez prethodnog ispunjavanja bilo kojeg racionalnog uslova, svakog dana stavlja na beskrajnu diskusiju same temelje društva. Sistematska tolerancija ne može postojati, a nikada, u stvari, nije ni postojala, osim u pogledu mišljenja koja se smatraju indiferentnim ili sumnjivim, kao što to dokazuje sama praksa revolucionarne politike i pored njenog apsolutnog izjašnjavanja za slobodu savjesti. Kod naroda, kod kojih je ta politika ozbiljno zaustavljena zbog zastoja protentantizma, mnogobrojne religiozne sekte od kojih se hrišćanstvo ogradilo, su, svaka posebno, suviše nemoćne da bi pretendovale na istinsku duhovnu dominaciju; ali u raznim tačkama doktrine ili discipline koje su im ostale zajedničke, njihova netrpeljivost nije manje tiranska, naročito u SAD, od one koja se toliko prebacuje katoličanstvu. Kada je kritička doktrina, zbog iluzije koja je u početku bila neizbježna, ali čije je cjelokupno obnavljanje ubuduće nemoguće, u početku francuske revolucije bila jednodušno zamišljena kao osnovna, poznato je sa koliko su strašne energije prirodni rukovodioci tog velikog pokreta pokušali da dobiju opšte odobravanje, milom ili silom, glavnih dogmi revolucionarne filozofije za koju se tada smatralo da je jedina moguća osnova društvenog poretka, pa je prema tome, van svake radikalne diskusije: u nastavku ove knjige ću često imati prilike da ,se vratim na ovakvu temu, tako da ću jasno odrediti normalne granice prava ispitivanja bilo kada se radi o onome što je zajedničko sv'm mogućim stanjima ljudskog društva, ili kada se radi. naročito, o posebnim uslovima postojanja društvenog poretka svojstvenog modernoj civilizaciji. Zadovoljiću se ovdje da. ukratko rezimirajući prethodnu analizu, pomenem da je već odavno zdrav politički razum visoko formul'isao tu pravu potrebu svake realne organizacije pomoću one divne aksiome katoličke crkve: *In necessariis unitas, in dubiis libertas, in omnibus charitas*! Ipak ova lijepa maksima se, očigledno ograničava na postavljanje problema, navodeći opšti

¹ U bitnim stvarima jedinstvo, u sumnjama sloboda u svemu ljubav (Prim, prev.)

cilj kojemu svako društvo mora težiti na svoj način; ali, ona ni- kada sama ne može sugerisati nijednu ideju kao pravo rješenje, t.j. principe sposobne da ostvare to neophodno jedinstvo koje bi bilo iluzorno kada, u početku, ne bi proisticalo iz osnovne slobodn- diskusije.

Bilo bi, svakako suvišno, da se ovdje pažljivo analiziraju sve druge značajne dogme revolucionarne metafizike koje će pažljivo čitalac lako izložiti, pomoću sličnog postupka, analognoj procjeni, tako što će, u svim slučajevima, jasno konstatovati, kao što sam to i ja uradio, u pogledu najvažnijeg principa: apsolutnu potvrdu pro- laznog oblika modernog društva, pomoću izvanredno zdrave i stro- go neophodne formule, kada se ona primijeni, u skladu sa svojom istorijskom misijom, na samo rušenje starog političkog sistema, ali koja prenesena u koncepciju novog društvenog poretka, u nezgodni čas, nastoji da ga radikalno sputa vodeći ka neograničenom negi- ranju svake istinske vlasti. To je naročito jasno za dogmu jedna- kosti, najvažniju i najaktivniju poslije one koju sam upravo Ispi- tao, i koja je, uostalom, u nužnoj vezi sa principom neograničene slobode savjesti iz kojeg je, očigledno, morala proizići neposredna, iako indirektna, proklamacija najosnovnije jednakosti, jednakosti umova. Primijenjena u starom sistemu, ova je dogma, srećom, do sada pomagala prirodni razvoj moderne civilizacije pošto je uprav- ljala konačnim raspadom stare društvene klasifikacije. Bez te ne- ophodne preambule, snage određena da poslije toga postanu ele- menti jedne nove organizacije, vjerovatno nisu mogle postići od- govarajući razvoj, a posebno nisu mogle steći direktno politički značaj koji mora da im je do danas nedostajao. U dvostrukom pri- hvatanju tog termina, apsolutno nije ovdje bilo manje *neophodno* nego u prethodnom slučaju, jer da cjelokupno društvena podjela nije u početku bila sistematski osporavana, stari rukovodeći stale- ži bi spontano sačuvali njegovu prevagu zato što nisu mogli zami- sliti, na drugačiji način, političku klasifikaciju o kojoj ni mi danas nemamo nikakvu dovoljno jasnu predstavu koja bi, stvarno, od- govarala novom stanju civilizacije. Dakle, jedino je bilo moguće boriti se uspješno, u ime potpune političke jednakosti, protiv sta- rih nejednakosti koje su, pošto su dugo pomagale razvoj modernih društava na kraju stvarno postale nasilničke u svojoj neizbježnoj dekadenci. Ali takva opozicija, svakako, predstavlja jedinu progre- sivnu namjenu te energične dogme koja, sa svoje strane, nastoji da spriječi svaku pravu reorganizaciju kada njena beskrajno pro- dužena destruktivna aktivnost slijepo ide protiv samih osnova no- ve društvene podjele zato što nema odgovarajuću hranu. Jer, ma- kakav mogao biti princip, ta podjela se neće moći pomiriti sa to- božnjom jednakošću koja bi, za sve zdrave duhove, mogla, u da- našnje vrijeme, značiti samo nužni trijumf nejednakosti koje je

razvila moderna civilizacija nad onima čiju je prevagu djetinjstvo društva moralo sačuvati do danas. Bez sumnje, svaki pojedinac, bez obzira na svoju inferiornost, uvijek ima prirodno pravo da, ako ne zbog vrlo okarakterisanog antisocijalnog ponašanja, očekuje od svih drugih neprekidno i savjesno ostvarenje opštih obzira, neraz- dvojivih od dostojanstva čovjeka, čija će cjelina, iako još nedovolj- no procijenjena, iz dana u dan, graditi uobičajeni princip univer- zalnog morala. Ali, uprkos toj velikoj moralnoj obavezi koja ni- kada direktno nije osporavana od ukidanja ropstva, očigledno je da ljudi niti su jednaki ni istovjetni među sobom, pa prema tome, ne bi mogli imati ni ista prava u društvu, osim, naravno, osnovnog prava, koje je neminovno zajedničko svima, slobodnog normalnog razvijanja lične aktivnosti kada se ona usmjeri onako kako treba. Za svakoga onoga koji je mudro proučio pravu ljudsku prirodu, intelektualne i moralne nejednakosti su, svakako, više izražene me- đu različitim organizmima, nego obične fizičke nejednakosti koje toliko zabrinjavaju neuke posmatrače. Dakle, stalni progres civili- zacije, umjesto da nas približi nestvarnoj jednakosti, naprotiv, te- ži, zbog svoje prirode, da do krajnosti razvije te suštinske različi- tosti, a u isto vrijeme mnogo umanjuje značaj materijalnih razlika koje su ih, u početku, sabijale. Ta apsolutna dogma jednakosti po- prima, dakle, bitno anarhički karakter i direktno se buni protiv istinskog duha svojeg početnog ustanovljenja čim se ocijeni, pošto se na nju prestaje gledati kao na prolazni uzrok propasti starog političkog sistema, da se ona beskrajno može koristiti u novom si- stemu.

Ista filozofska ocjena ne predstavlja više teškoću u pogledu suverenosti naroda, pomaže ne manje nužnu opštu dosljednost os- novnog principa neograničene slobode savjesti koja se tako konač- no prenosi iz intelektualnog u politički poredak. Nije ta nova faza revolucionarne metafizike bila samo neizbježna kao direktna obja- va neopozive dekadence starog režima; ona je, takođe, bila neop- hodna da pripremi kasniji dolazak jednog novog ustrojstva. Dok nisu dovoljno upoznali prirodu tog konačnog poretka, moderni na- rodi su mogli imati samo čisto privremene institucije, koje su da- jući sebi to pravo, morali, po želji mijenjati i, bez kojih je, pošto su sva ograničenja proistekla, prema tome, iz starog sistema, nje- gova nadmoćnost bila sačuvana, a velika društvena revolucija je, nužno, propala. Dogmatska potvrda narodnog suvereniteta je, da- kle, jedina mogla dopustiti slobodno prethodno smjenjivanje raz- nih političkih pokušaja koji će, kada intelektualni preporod bude dovoljno napredovao, najzad dovesti do uspostavljanja jednog is- tinskog sistema uprave koji je, zaštićen od svake samovolje, spo- soban da redovno utvrđuje stalne uslove i normalni obim raznih suverenosti. Prema sasvim drugom postupku, ova politička reor-

ganizacija bi direktno zahtijevala utopijsko učešće ravnodušno prema samoj vlasti koje se mora zauvijek lišiti. Ali, pravilno ocjenjujući neospornu prolaznu dužnost ove revolucionarne dogme, nijedan pravi filozof ne bi mogao danas da ne upozna kobnu anarhičnu tendenciju jedne takve metafizičke koncepcije, kada se ona, u svoj apsolutnoj primjeni, protivi svakoj redovnoj instituciji, beskraino osuđujući sve starije na samovoljnu zavisnost od većine njihovih potčinjenih, preko prenošenja božanskog prava, za koje se kraljevima toliko prigovaralo, na narod.

Osim toga, opšti duh revolucionarne metafizike se manifestuje na suštinski analogni način kada se, isto tako, kritička doktrina razmatra u međunarodnim relacijama. Sa ovog zadnjeg aspekta, sistematsko negiranje svake istinske organizacije, svakako, nije ni manje apsolutno ni manje očigledno. Pošto je nužnost poretka, u ovom slučaju, manje jasna i skrivenija, može se čak primijetiti da je odsustvo svake moći regulisanja ovdje bilo proglašeno naivnijim nego u bilo kojem drugom pogledu. Političkim ukidanjem stare duhovne vlasti, osnovni princip neograničene slobode savjesti je odmah morao determinisati spontano raspadanje evropskog poretka čije je očuvanje direktno predstavljalo najprirodnije priznavanje papske vlasti. Metafizički pojmovi nezavisnosti i nacionalnog izoliranja, pa prema tome i međusobnog neintervenisanja, koji su, u početku, bili samo apstraktna formulacija tog prolaznog stanja, morali su predstavljati, još očiglednije nego za unutrašnju politiku, apsolutni karakter bez kojeg oni ne bi, svakako, imali svoj osnovni cilj, a u suštini, ga ne bi imali još ni danas, sve dok dovoljno manifestovanje novog društvenog poretka ne otkrije na osnovu kojeg zakona razne nacije treba da se, najzad, ponovo udruže. Do tada, pošto je svakim pokušajem evropske koordinacije neizbježno upravljao stari sistem, ona bi, u stvari, težila onom nakaznom zaključku da se politika najcivilizovanijih naroda potčini politici manje razvijenih naroda koji bi se tako našli, pošto su sačuvali taj sistem u stanju najmanjeg raspadanja, na čelu jednog takvog udruženja. Ne može se dovoljno ocijeniti zadivljujuća energija kojom je francuska nacija najzad osvojila, sa toliko herojske požrtvovanosti, neophodno pravo da, po svojoj volji, mijenja svoju unutrašnju politiku ne izlažući se ni najmanjoj zavisnosti spolja. Ova sistematska izolacija, očigledno je predstavljala prethodni uslov političke regeneracije, jer u sasvim drugoj hipotezi, razni narodi, uprkos svom nejednakom progresu, trebali su biti reorganizovani u isto vrijeme što bi, sigurno, bilo nestvarno, iako je kriza, u suštini svuda istovjetna. Ali, isto je tako neosporno, u tom pogledu, kao i u prethodnom da revolucionarna metafizika, potvrđujući zauvijek taj odlučni duh isključive nacionalnosti, direktno teži da, u današnje vrijeme, onemogućujući razvoj društvene reorganizacije, koja je, na

taj način, lišena jednog od svojih osnovnih svojstava. U tom smislu, jedna takva koncepcija bi, kada bi mogla konačno prevagnuti, učinila da moderna politika bude nazadnija od srednjevjekovne, u vrijeme kada su razni civilizovani narodi, zbog sličnosti "koja je svakim danom sve bliskija i potpunija, obavezno pozvani da konačno stvore jedno udruženje koje je i obimnije i pravilnije od onoga čiju je nepotpunu skicu nekada napravio katolički i feudalni sistem. Dakle, u tom kao i u svim drugim pogledima, metafizička politika bi nadalje, slijepom i bezmjernom primjenom, predstavljala, nakon svog neminovnog uticaja u smislu pripreme konačne evolucije modernih društava, direktnu prepreku realnom ostvarenju tog velikog pokreta, predstavljajući ga kao beskraino ograničenog na čisto prelaznu fazu koja je već dobrim dijelom prošla.

Da bi dopunio ovdje prethodnu ocjenu revolucionarne doktrine, treba još samo da ukratko na nju primijenim logički kriterijum koji nam je omogućio da prosudimo samu za sebe reakcionarnu ili teološku doktrinu, tj.: da konstatujem njenu radikalnu nedosljednost. Takvo je, dakle, to duboko začarano kolo u kojem je ljudski duh danas zatvoren u pogledu društvenih ideja i primoran ubuduće, kako bi, na jedan čak vrlo nesavršen način, sačuvao zaista integralni položaj političkog problema, da istovremeno koristi dvije nespojive doktrine koje ne bi mogle dovesti ni do kakvog realnog rješenja, a svaka od njih, na izgled neophodna, ipak ima potrebu da bude s mukom obuhvaćena zbog antagonizma druge. Ova tužna situacija koja bi, po svojoj prirodi, težila ka beskonačnom ponavljanju, ne bi mogla dopustiti drugi filozofski ishod osim jednostavne prevage jedne nove doktrine koja treba da, sjedinjujući najzad uslove poretka i uslove progresa u jedno zajedničko rješenje, neopozivo apsorbuje dva suprotna mišljenja zadovoljavajući, bolje nego svako od njih i bez ikakve nedosljednosti, sve različite intelektualne potrebe društva. Kritička doktrina, a zatim reakcionarna doktrina su, jedna za drugom, imale vrlo izraženu, skoro apsolutnu dominaciju u prvoj četvrtini vijeka koja je protekla od početka francuske revolucije; ali to dvostruko iskustvo je bilo dovoljno da se zauvijek konstatuje radikalna nemoć jedne i druge, u smislu društvene reorganizacije koja je uvijek uzalud preduzimana. Isto tako, u drugom dijelu ove polovine vijeka, te dvije doktrine su definitivno izgubile svoju nadmoćnu aktivnost i pored nužne antipatije, one su morale, skoro jednako, učestvovati u svakodnevnom vođenju političkih debata u kojima je jedna iznosila sve suštinske ideje vlade, a druga suprotne principe. U sve češćim razmacima, očekujući racionalnije kretanje, društvo priznaje, redom, svakoj od njih, djelimičnu i trenutnu nadmoćnost, prema tome kako prirodni tok događaja još više dovodi u sumnju opresivnu nemoć starog

sistema ili neizbježnost predstojeće materijalne anarhije. Ova česta kolebanja, koja su karakteristična za naše vrijeme, često se pripisuju, kod pojedinaca, korupciji ili ljudskoj slabosti koje ona moraju ustvari, da snažno podstiču; ali, pošto ovo objašnjenje koje je očigledno, suviše usko i, koje se ne može primijeniti na društvo uzeto u cjelini koje je izgleda, isto tako, nepostojano, potrebno je da se jedna takva tendencija dovede u vezu sa dubljim i opštijim razlogom koji sam upravo naveo i prihvatio da, čak i u ličnim slučajevima, slične izmjene mogu biti često nehотиčni rezultat jednog novog položaja pogodnog da posebno podsjeti na potrebu poretka i potrebu progresa, potrebu koja se suviše izolovano osjetila u vrijeme kada tako mali broj duhova realno shvata naše cjelokupno političko stanje.

Pravi i spontani organ tih žalosnih oscilacija, treće mišljenje, suštinski nepromjenjivo, mora da se postepeno uvuklo između reakcionarne i revolucionarne doktrine, formirajući se, na neki način bez ikakve direktne koncepcije, od njihovih zajedničkih otpadaka. I pored toga što je među-mišljenje nezakonito, a njegovo formiranje kontradiktorno, treba ga istorijski okvalifikovati kao doktrinu, jer ga danas nalazi toliko patetičnih doktora koji se trude da ono predstave kao konačni tip političke filozofije. Krotko i pasivno, ono je za vrijeme snažnog uzmaha revolucionarnog duha, pa čak i za vrijeme reakcionarne reakcije koja je uslijedila, malo po malo, zbog rastućeg nepovjerenja prema dvjema antagonističkim doktrinama, bez napora dobilo prevagu koja je aktivna onoliko koliko to dopušta njen dvosmisleni karakter. Već četvrtinu vijeka, ono uglavnom, zauzima, a sve više i više, zbog raznih sekti koje se za njega vezuju, cjelokupnu političku scenu kod svih naprednih naroda. Stranke koje su se najviše protivile, postepeno su prisiljavane da jednodušno prihvate, kako bi sačuvalе svoju aktivnost, njegove formule, do te mjere karakteristične, da često loše pripremljenom posmatraču, prikivaju pravu prirodu društvenog sukoba koji i dalje neizbježno, jednako, traje, zbog zaista novog pokretača između revolucionarnog i reakcionarnog duha. Iako ova dva motora ne prestaju da budu jedini aktivni principi raznih političkih oscilacija, ipak konačni rezultat njihovih suprotnih impulsa, obično, bitno skreće u jednodušno povećanje mješovite i statičke doktrine čiji je opšti uspon, iako privremen, ubuduće neopoziv.

Ova očigledna prevaga koja iritira dvije aktivne škole, a ne poučava ih, predstavlja, u mojim očima, najkarakterističniji simptom zajedničke osude kojom javni razum sve više nastoji, prema našim velikim savremenim iskustvima, da definitivno obori apsolutne principe reakcionarne i revolucionarne doktrine, i pored neizbježne kontradikcije, ranije objašnjene, koja ga ipak uvijek obavezuje da ih koristi spekulativno, nastojeći da neutralizuje jedne

pomoću drugih. Ništa bolje nego jedan takav simptom ne može ukazati na savršenu aktuelnu prikladnost filozofskih pokušaja koji treba da izbave zaista moderna društva iz te burne situacije direktno stvarajući osnovne principe jedne prave političke reorganizacije. Slična obrada, nasilnička ili povodljiva, jedne ili druge od dvije antagonističke filozofije, koja se nije mogla koristiti za vrijeme carstva, bila je omogućena tek kada je jedna dvosmislena doktrina, zabranjujući zbog svoje prirode, svaku isključivu preokupaciju, dozvolila da se shvati dvostruki osnovni karakter društvenog problema čija se strane nisu do sada sva mogla istovremeno posmatrati. U isto vrijeme, ova divlja doktrina služi prirodno, kao vodič u današnje društvo da bi sačuvala, na jedan kako nesiguran tako i mučan ali jedino privremeno, moguć način, neophodan materijalni poredak u ispunjavanju te velike filozofske operacije bez kojega bi opšti prelaz bio radikalno spriječen. Takva je dvostruka dužnost, velika iako nužno prolazna, koju danas vrši statička škola u velikoj finalnoj evoluciji modernih društava. Možda naša slabašna priroda zahtijeva, u stvari, da se vode te škole, u cilju punog razvoja tog neophodnog uticaja, osjete podstaknuti apsolutnim povjerenjem u definitivni trijumf te doktrine, iako je, svakako, ta iluzija mnogo manje potrebna, pa prema tome i manje oprostiva, što nisam rekao za revolucionarnu doktrinu u kojoj je ona bila neizbježna. Ali, kakogod bilo, ovu veliku uslugu je, u stvari, duboko izmijenila jedna, isto tako duboka zabluda koja teži da prikaže bijedni prelaz koji mi danas pravimo kao nepromjenjiv model društvenog stanja.

Bilo bi, svakako, suviše da se ovdje insistira na posebnoj primjeni našeg univerzalnog kriterijuma koji je baziran na razmatranju nedosljednosti u toj međudoktrini. Očigledno je, po prirodi jedne takve doktrine, da u njoj, nužno, ima nedosljednosti čiji su temelji direktno u principu, tako da ona u njoj spontano mora biti još dublja i još potpunija nego u dvije ekstremne doktrine. U pogledu njih, radikalne nedosljednosti koje smo ranije pomenuli, samo su stvarni rezultat njihovog osnovnog neslaganja sa sadašnjim stanjem civilizacije; ali, ovdje se one neposredno nalaze u samoj strukturi tog čudnog sistema. Statička politika se otvoreno izjašnjava za zadržavanje osnovnih temelja starog režima, dok radikalno sputava svoje najneminovnije uslove realne egzistencije pomoću svih mogućih metodskih opreza. Slično tome, poslije svečanog prihvatanja opštih principa revolucionarne filozofije, koji predstavljaju njenu jedinu logičku moć protiv reakcionarne doktrine, ona hita da spriječi njihov redovni stvarni razvoj ometajući, s dJ-sta muke, njihovu svakodnevnu primjenu. Jednom riječju, ta politika koja ponosno prezire utopije, danas sebi direktno predlaže najhimeričniju od svih utopija, želeći da učvrsti društvo u kontradik-

tornoj situaciji između reakcionarnosti i regeneracije preko uzaludne uzajamne ravnoteže između instinkta poretka i instinkta progresa. Kako nema nikakav sopstveni princip, ona se izdržava od odvratnih pozajmica koje pravi od obadviije antagonističke doktrine. Shvatajući osnovnu nesposobnost svake od njih da na odgovarajući način upravlja aktuelnim društvom, ona na kraju dolazi do zaključka da ih primjenjuje po sporazumu. Bez sumnje, jedna takva teorija korisno služi javnom razumu kao privremeno oruđe da spriječi opasnu apsolutnu prevagu jedne ili druge filozofije; ali, iz isto tako očigledne potrebe, ona nastoji da direktno produži, koliko je to moguće, njihovu dvostruku egzistenciju, prvi neophodni temelj za oseilatornu akciju koja je karakteriše. Tako, ova mješovita doktrina, koja, posmatrana u svojoj sopstvenoj prolaznoj misiji, učestvuje, na osnovu nužnog, ranije objašnjenog uticaja, u pripremi definitivnih puteva društvene reorganizacije, predstavlja, s druge strane, kada se zamisli kao finalna, direktnu smetnju toj reorganizaciji, bilo zato što prikriva svoju pravu prirodu ili zato što teži da neprekidno održava dvije suprotne filozofije koje je danas, isto tako, sputavaju. Da li bismo se mogli nadati ikakvom pravom rješenju dvostrukog društvenog problema, pomoću alternativno vođene doktrine u njenoj svakodnevnoj primjeni, koja sistematski opravdava nered u ime progresa i reakciji ili ekvivalentnu statičnost u ime poretka?

Ova osnovna analiza tri sistema ideja kojom danas počinju sve političke diskusije, dovoljno je konstatovala, iz raznih, ali i neopozivih razloga, njihovu zajedničku radikalnu nemoć da upravljaju društvenom reorganizacijom, nemoć koju najbolji duhovi, iz dana u dan, sve više osjećaju, i pored očigledne nužnosti ranije objašnjene, koja, inače na izgled, zahtijeva istovremeno korišćenje sve tri doktrine sve dok ih na istovjetan način definitivno ne apsorbuje neka nova filozofija, pogodna da zadovolji istovremeno, po istom principu, različite opšte uslove aktuelnog problema. Da bismo ovdje dopunili jednu takvu prethodnu ocjenu, tako da se jače manifestuje suštinska prikladnost jedne slične filozofije, preostaje nam sada da, ukratko, okarakterišemo glavne društvene opasnosti koje neizbježno proizilaze iz žalosnog produžavanja jednog sličnog intelektualnog stanja i koje nastoje, zbog svoje prirode, da se svakog dana povećavaju. Bilo je nepravедno i preuranjeno razmatrati ih ranije, prije nego što se moglo spontano shvatiti direktno i stalno učešće revolucionarne metafizike, reakcionarne metafizike i statičke metafizike. Tako se dva poslednja mišljenja, slažu u tom smislu da optuže, posebno prvo, da je neposredni uzrok krize, ipak je očigledno da isto tako mora se i njima, stalni razvoj opasnih posljedica intelektualne anarhije, pa prema tome i moralne, nameće, jer tako radikalno nesposobna da nađu lijek, one, isto tako kao i nji-

hov protivnik direktno doprinose beskrajnom produžavanju zla čiji pravi tretman (liječenje) ometaju. Duboki nesklad koji danas postoji između opšteg kretanja vlada i osnovnog kretanja društava, potiče, bez sumnje, koliko od štetnog neprijateljskog duha vladajuće politike, toliko od konačno anarhične tendencije narodnih mišljenja. Sa raznih aspekata koje ćemo ispitati, društveni prevrat potiče, u stvari, i od kraljeva i od naroda, sa tom otežavajućom razlikom za prve, što bi pravilno rješenje, izgleda, trebalo da potekne od njih.

Najopštija posledica te fatalne situacije, njen najdirektniji i najkobniji rezultat, prvi izvor svih drugih suštinskih nereda, je sve veće i, već zastrašujuće, širenje intelektualne anarhije koju su otdada konstatovali svi pravi posmatrači uprkos krajnjem razmišljanju njihovih spekulativnih mišljenja o njenom uzroku i nastanku. Ovdje posebno treba racionalno rasteretiti revolucionarnu politiku od suviše isključive odgovornosti koja joj se na silu prebacuje i koju ona sama, obično, olako prihvata. Bez sumnje, ta anarhija neposredno proizilazi iz stalnog razvoja apsolutnog prava slobodnog ispitivanja koje je dogmatski dato svim pojedincima, prema osnovnom principu kritičke doktrine. Ali, kako sam prethodno naveo, samo pravo ispitivanja uopšte ne podrazumijeva nužno odsustvo svake čvrste i zajedničke odluke, a ako primjena te dogme danas stvara takve efekte, razlog je to što još uvijek ne postoje principi pogodni da realizuju osnovno slaganje inteligencija; dok se oni ne pojave, ovaj nered neizostavno mora postojati. Dakle, iako revolucionarna doktrina direktno teži da prekomjernim širenjem, što se nisam ustručavao da otvoreno pokažem, na neki gotovo nedefinisani način održava to odsustvo principa povezivanja, ipak mi se čini da takvu prazninu treba, s više prava, prebaciti statičkoj politici, koja smatra da ne treba da se bavi takvim istraživanjem koje ona, u stvari zabranjuje i posebno reakcionarnoj doktrini koja se usuđuje danas, da, preko jednog zaista smiješnog predloga, da kao jedino moguće rješenje intelektualne anarhije, pretjerano hvali nerealno ponovno društveno uspostavljanje tih istih beskorisnih principa, čija je neizbježna senilnost i dovela u početak do te anarhije. Ove dvije poslednje doktrine bi, dakle, ubuduće beskorisno pokušale da, u nepristrasnim očima jedne zdrave filozofije, izbegnu odgovornost, svakim danom sve sigurniju i sve težu koja mora da i njih opterećuje opasnim produžavanjem nereda koji bi bilo nepravедno pripisati isključivo doktrini koja, tako, izgleda da je stalni i neposredni uzrok. Bilo kako bilo, radi se o tome da se, posebno u samima njima, sagleda stvarno nastavljanje jedne opšte situacije u kojoj se neizbježno takmiče, svaki na svoj način, tri sistema ideja između kojih je politički svijet danas, tako žalosno podijeljen. Kada ne bi postojao razlog za pravičnost, na

koji sam upravo ukazao, od malog bi značaja bilo da se ovdje ispita do koje mjere mora da se ovaj očigledni nered duhova pripisuje direktnom nagovoru ili jednom potpuno pokvarenim subziji-njem.

Zbog njihove vrhunske komplikovanosti, pa prema tome i zbog njihovog vrlo bliskog kontakta sa svim ljudskim strastima, društvena pitanja bi trebalo da ostanu, zbog svoje prirode skoncentrisana, još brižljivije nego sva druga, kod malog broja elitnih umova, koje bi, prethodno široko obrazovanje koje, na odgovarajući način prati direktno proučavanje, postepeno pripremilo da uspješno nastave njihovu tešku obradu. Takvo je, bar u tom pogledu sasvim očigledno, pravo normalno stanje ljudskog duha, za koji svaka druga situacija realno predstavlja, u toku revolucionarnih epoha, jednu vrstu patološkog slučaja koji je, inače, okarakterisan kao manje-više neizbježan pa čak i neophodan, kao što sam to objasnio. Kako mora da su duboka pustošenja te društvene bolesti u vremenu u kojem su svi pojedinci, makoliko bila inferiorna njihova inteligencija, i bez obzira na često potpuno odsustvo odgovarajuće pripreme, bez razlike, izazvani vrlo energičnim podsticajima da svakog dana sa najvećom lakoćom, bez ikakvog uputstva i bez ikakvog ustezanja, presijecanjem rješavaju i najtemelnija politička pitanja. Ne bi li trebalo da se, umjesto što smo iznenađeni prekomjernim razmimoilaženjem do kojeg postepeno dolazi zbog opšteg širenja te anarhične tendencije koje traje već pola vijeka, radije divimo, zahvaljujući zdravom prirodnom razumu i intelektualnoj umjerenosti čovjeka, što nesloga nije uopšte do sada potpunija i što još uvijek postoji, tu i tamo, poneka nejasna tačka povezivanja društvenih maksima u raspadanju koje se ipak povećava! Zlo je već došlo do toga da sva politička mišljenja, iako na istovjetan način iscrpljena na trostrukoj opštoj osnovi koju sam već analizirao, poprimalju bitno individualni karakter preko bezbrojnih nijansi koje sadrži raznovrsna mješavina tri poretka pogrešnih principa. Osim u slučajevima povoda u kojima radikalna razmimoilaženja za trenutak mogu biti prikrivena u toku zajedničkog praćenja jedne prolazne mogućnosti dok svaki od tobožnjih saveznika, inače, obično gaji tajnu nadu da će sam ispitati realizaciju, sve je manja mogućnost da se zaista natjera čak i vrlo mali broj duhova da pristupe političkom programu koji je pomalo izričit i u kojem nejasnoća i dvosmislenost vještačkog jezika ne pokušavaju da stvore prividnu saradnju koja ne bi mogla egzistirati. Dakle, važno je da se ovdje, kao očigledna potvrda onoga što sam rekao o neizbježna jednakom učešću tri glavne doktrine u stvaranju tog intelektualnog nereda, navede da je to opšte udaljavanje aktuelnih duhova, svakako, isto toliko izraženo na čisto statičkom i reakcionarnom planu, kao što sam to već pokazao, koliko i na revolucionarnom, u

užem smislu. Svaka od tri stranke je u trenucima svoje naivnosti često gorko žalila vrlo intenzivno neslaganje smatrajući se posebno pogođenom njime, dok njihovi protivnici nisu bili, da pravo kažemo, bolje podijeljeni: glavna razlika među njima sastoji se, u stvari, u tome da svaka, u tom smislu, jače osjeća svoju sopstvenu bijedu.

U zemljama u kojima je to intelektualno dedompositvon raspadanje redovno opravdano političkom prevagom protestanizma od početka revolucionarne epohe u 16-om vijeku, ništa manje intenzivna i pored njihove teološke istovjetnosti, udaljavanja (besdivagatvous) su bila veća nego na drugom mjestu, jer je ljudski duh tada bliži djetinjstvu, tako posebno koristio rađenje svoje emancipacije da bi se slijepo prepustio beskrajnoj diskusiji religioznih mišljenja, svakako najnejasnijih, pa prema tome i najsuprotnijih od svih. kada energična duhovni autoritet ne sputava neprekidno njihov različiti razvoj. Nijedna zemlja nije bolje potvrdila tu neizbježnu tendenciju od Sjedinjenih američkih država gdje se hrišćanstvo rasplinulo u više stotina radikalno nesložnih sekti koje se svakog dana sve više dijele na gotovo individualna mišljenja u koja danas, inače, nastoje da se umiješaju brojna politička neslaganja, a čije bi Masiranje bilo neupotrebljivo i beskorisno. Ali ni one nacije koje su prilično srećno pripremljene, preko svih svojih prethodnih slučajeva, da uglavnom izbjegnju lažni zastoj protestanizma, kao naročito u Francuskoj, i kod kojih je ljudski duh mogao tako. jasnije i brže, direktno preći iz potpuno katoličkog stanja u slobodno revolucionarno stanje, ipak nisu mogle izbjeći neminovnu intelektualnu anarhiju koja je inherentna svakom produženom služenju apsolutnim pravom slobodnog ispitivanja. Samo su zablude, svakako, isto tako antidruštvene, na taj način, dobile mnogo jasniji karakter koji mora manje ometati konačnu reorganizaciju. Kako ova divagatvon, čije je polje, inače, neiscrpno, nastoje svakog dana da iščeznu pod udarcem neke nedovoljne diskusije, da bi odmah poslije toga. bila zamijenjenja novim nastranostima, moglo bi biti korisno da se na ovom mjestu sačuva posebna uspomena na neke od glavnih, koje, po mom mišljenju, nisu uopšte najteže i koje biram naročito zbog njihove naglašene aktuelnosti. Neka mi, dakle, bude dovoljno da nabrojim, jedno za drugim, pozivajući se na svjedočenje svih dobro obaviještenih posmatrača, ne pridajući uostalom, nikakav značaj redoslijedu tih navoda: 1° neobičan ekonomski predlog da se ukine upotreba novca, pa prema tome da se društvo ponovo vrati, u cilju progresa, u vrijeme direktnih razmjena; 2° plan da se unište velike prestonice, glavni centri moderne civilizacije kao sigurna mjesta društvene korupcije; 3° ideja o maksimumu dnevne zarade, utvrđene čak do vrlo skromne stope koja ne bi mogla da pređe, ni u kojem smislu, realni do-

hodak neke industrije; 4° princip, još uvijek prevratnički a ipak veoma dogmatski izložen u naše vrijeme, stroge jednakosti redovne naknade među svim mogućim poslovima; 5° najzad, u klasi političkih pojmova čija bi vrlo gruba očiglednost, izgleda, trebalo da spriječi svaku osnovnu iluziju, opasno mudrovanje naših filantropa o ukidanju smrtne kazne u ime uzaludnog metafizičkog izjednačavanja najnedostojnijih zločinaca sa jednostavnim bolesnicima. Sve ove razne zablude kao i mnoge druge slične ili još izraženije ili štetnije, nastaju svakog dana iz istog opšteg razloga kao i najbolje razrađena mišljenja i najprikladnija da se korisno takmiče za društvenu reorganizaciju, a da nijedna aktuelna stranka ne može, stvarno u tom pogledu, uspostaviti, među sopstvenim članovima ni najmanju intelektualnu disciplinu čak i kada se, u očima javnog razuma, osjeća najviše kompromitovana sličnim lutanjima. Osim toga, ne treba vjerovati da su takve nastranosti, danas uglavnom, rezervisane za neke ekscentrične ili loše organizovane duhove, kao što su to najprovjerene epohe često predstavljale. Ono što najjasnije karakteriše, u tom smislu, potpuno odsustvo opštih principa, zaista prikladnih da na odgovarajući način rukovode našim političkim mišljenjima, je žalosna univerzalnost te anarhične tendencije, kobna sklonost čak i najnormalnijih umova da da dozvole da ih često jedinstveni impuls vrlo ružne taštine odvuče do trenutne odbrane najopasnijih paradoksa. Nikada mi takav prizor nije izgledao šokantnije nego onda kada se on može posmatrati, a u našem svakodnevnom iskustvu ga ima i previše, kod duhova, obuzetih uobičajenom kulturom neke od pozitivnih nauka, koje, međutim, u tom pogledu, nimalo ne zadržava neobični kontrast kojega bi trebalo da im pruži ta skrupulozna mudrost zbog koje su opravdano ponosni, u pogledu i najmanjih pitanja prirodne filozofije, kada se ona uporedi sa lakomislenom pretpostavkom pomoću koje se oni uopšte ne plaše da, u prolazu, presijeku, kao običan narod bez ikakve racionalne pripreme, najteže i najvažnije teme koje su dostupne ljudskom razumu. Pošto je ta bolest tako doprla do umova koji su, danas, neosporno najdisciplinovaniji, ništa ovdje, bez sumnje, ne bi moglo sa više energije manifestovati njeno strahovito sadašnje širenje. Neizbježni opšti ishod jedne slične hronične epidemije morao je, iz očigledne nužnosti, biti postepeno raspadanje, sada skoro potpuno, javnog morala koji malo se oslanjajući, kod većine ljudi, na direktno osjećanje, ima iznad svega potrebu da njegove navike stalno vodi jedinstveni pristanak individualnih volja na neprimijenjiva i opšta pravila, pogodna da utvrde, u svakoj teškoj prilici, pravi pojam javnog dobra. Takva je očigledno složena priroda društvenih pitanja da se u njoj, i bez ikakve sofističke namjere, mogu održati i »za« i »protiv« u skoro svim tačkama na vrlo vjerodostojan način; jer ne postoji nijedna

institucija koja, makoliko bila, u suštini neophodna, u stvari, ne predstavlja teške i brojne poteškoće, jedne djelimične, druge prolazne i obrnuto; najekstravagantnija utopija uvijek nudi, kao što se zna, neke neosporne prednosti. Dakle, većina umova je, bez sumnje suviše isključivo preokupirana, bilo zbog njihovog malog dometa, bilo, još češće možda, zbog strasti koja ih obuzima, da bi stvarno bila sposobna da istovremeno obuhvati razne suštinske aspekte te teme. Kako bi se one dakle mogle uzdržati od toga da osuđuju, jednu za drugom, sve velike maksime javnog morala čije su mane. obično vrlo istaknute, dok su njihovi glavni motivi, iako, u stvari, mnogo odlučniji, ponekad duboko sakriveni sve dok ih jedna precizna analiza, često vrlo osjetljiva, ne objelodani? Eto što posebno mora da svaki pravi moralni poredak učini nužno nespojivim sa nemirnom slobodom aktuelnih duhova kada bi ona mogla opstati beskonačno; jer većina društvenih pravila određenih da postanu uobičajeni, ne bi se mogla prepustiti slijepoj i samovoljnoj odluci nenadležne javnosti da ne izgubi svu efikasnost. Neizbježno usklađivanje umova pretpostavlja, dakle, prethodno dobrovoljno i motivisano odricanje najvećeg broja među njima od njihovog suverenog prava ispitivanja kojeg će se oni bez sumnje, brzo spontano osloboditi čim budu najzad pronašli oruđe dostojno da na odgovarajući način vrši njihovu beskorisnu privremenu suprematiju. Ako je jedan takav uslov ubuduće očigledan u pogledu i najmanjih naučnih pojmova, da li bi on ozbiljno mogao biti osporavan u odnosu na najteže teme i one koje, isto tako, zahtijevaju najviše jedinstva? Do njegove realizacije dovoljno ostvarene, stvarne ideje javnog dobra, koje su se izrodile u praznu filantropiju, ostaće uvijek prepuštene, kao što se to danas vidi, najopasnijem kolebanju koje direktno nastoji da im oduzme svaku stvarnu moć protiv energičnih impulsa jednog živo podsticanog egoizma. U žalosnom svakodnevnom toku naših političkih borbi, najmudriji i najčasniji ljudi su, naravno, dovedeni do toga da jedni druge opterećuju glupošću ili pokvarenošću zbog beskorisne suprotnosti njihovih društvenih principa; s druge strane, u svakoj teškoj prilici, najsuprotnije političke maksime su obično podržavane od pristalica koji treba, isto tako, da izgledaju dostojni preporuke: kako bi stalni uticaj tog dvostrukog prizora, uglavnom nespojivog sa bilo kojim dubokim i nepokolebljivim ujedinjenjem mogao ostaviti da se duže održava prava politička moralnost, bilo kod onih koji u njemu učestvuju ili kod onih koji mu se dive?

Istini za volju, ova javna demoralizacija je osjetno zakasnila danas, zbog same prevage revolucionarne doktrine kojoj to dvije druge doktrine obično nameću na neopravdano isključiv način. Jer je revolucionarna stranka, zbog svog progresivnog karaktera, morala biti, više nego neka druga, podstaknuta istinskim ubjedenji-

ma, u isto vrijeme dubokim i aktivnim koja su, bez obzira na njihov cilj, morala spontano nastaviti, zadržati, pa čak i suzbiti individualni egoizam. Ta osobina se, posebno, razvijala u toku nezaboravne faze iluzije, ranije okarakterisane, u kojoj je revolucionarna metafizika bila trenutno zamišljena, prema jednodušnom podsticaju, kao direktno određena da reorganizuje moderna društva. Dakle, u stvari, energičnim podsticajem te doktrine ostvarena su najdivnija društvena žrtvovanja koja mogu služiti na čast savremenoj istoriji i pored svih reakcionarnih i statičkih prebacivanja. Ali, otkako je jedna takva početna iluzija morala, malo po malo, težiti da se bespovratno rasprši, a kritička doktrina tako izgubila svoj glavni autoritet, morala su i ubjeđenja koja su bila vezana za nju, isto tako, slabiti, naročito zbog njihovog, svakim danom sve tješnjeg i neizbježnog mijesanja sa statičkom politikom, pa čak i sa revolucionarnom, kao što sam prethodno objasnio. Ma da su ta ubjeđenja, da pravo kažemo, naročito kod omladine manje zaboravljena i manje neplodna još danas od omladine koju zajednički inspirišu dvije druge doktrine, ona, ipak, otda imaju suviše malo prave energije da bi dovoljno nadoknadila razornu akciju koja je svojstvena revolucionarnoj metafizici, čak i kada se radi o njenim sopstvenim pristalicama, tako da ta filozofija sada, u stvari, doprinosi spontanoj poplavi političke demoralizacije gotovo isto onoliko koliko obadvije njene protivnice.

Privatni moral, srećom zavisi mnogo više od drugih opštih uslova nego od ukorijenjenih mišljenja. U najčešćim slučajevima, prirodno osjećanje govori o tome, bez sumnje, snažnije nego javne relacije. Osim toga, stalno ublažavanje naših običaja na osnovu zajedničkog intelektualnog razvoja zbog veće familijarnosti, kao i pravedniji osjećaj prema raznim umjetnostima, postepeno poboljšavanje uslova poslije stalnog progresa ljudske industrije, morali su biti snažna protiv-teža, u tom pogledu, razmatrajućim uticajima. Treba, inače, primijetiti da su se, u početku, ovi uticaji, usredsređeni na politički život u užem smislu, morali manifestovati mnogo kasnije i sa vrlo slabim intenzitetom u odnosu na domaći ili lični moral čija uobičajena pravila koja se lakše manifestuju, mogu, do određene mjere, zbog svoje prirode, podnijeti bez tako sigurnih opasnosti, otvorenu bujicu individualnih analiza. Ipak je došlo vrijeme kada te neizbježne zablude, do danas uglavnom sakrivene, počinju jasno da razvijaju svoju opasnu aktivnost. Od samog početka razvoja revolucionarnog stanja ova se akcija, opasna po moral u užem smislu, oglasila preko teške povrede institucije braka koju bi mogućnost razvoda duboko izmijenila u svim protestantskim zemljama da javna pristojnost i zdrav individualni razum nisu mnogo ublažili opasni uticaj teološko-metafizičkih zastrañivanja. Ali ipak, privatni moral je mogao, kao što sam upravo

objasnio, biti stvarno direktno i neprekidno napadnut tek poslije skoro potpunog raspada javnog morala. Danas kada je, svakako, jedan takav prethodni slučaj dovoljno realizovan, akcija raspadanja neposredno prijeti, sa sve većim intenzitetom, domaćem moralu, pa čak i ličnom koji je prvi neophodni temelj svih drugih. Sa bilo kojeg aspekta gledano, bilo sa aspekta polnih odnosa, godina ili uslova, jasno je da su elementi potrebni za svaku društvenost, a ubuduće treba sve više i da budu direktno kompromitovani razornim diskusijama u kojima ne vladaju pravi principi i, koje nastoje da dovedu u pitanje i najmanje ideje o dužnosti bez ikakvog mogućeg rješenja. Porodica koja je u najnemirnijim fazama revolucionarne oluje bila, uglavnom, poštovana, ako se izuzmu neki površni napadi, u današnje vrijeme je potpuno napadnuta u svojoj neophodnoj dvostrukoj osnovi, nasleđu i braku, od strane bezumnih sekta koje su, sanjajući reorganizaciju u svom krajnjem mediokritetstvu umjele da razviju, stvarno, samo najopasniju anarhiju¹ Čak smo uočili najopštiji i najprostiji princip jednostavnog individualnog morala, neophodno potčinjavanje strasti razumu, koji se direktno osporava od strane drugih tobožnjih obnovitelja koji su, ne zadržavajući se na opštem iskustvu, racionalno potvrđenom putem pozitivnog proučavanja ljudske prirode, pokušali, na protiv, da uspostave kao osnovnu dogmu svog oporavljenog morala, sistematsku dominaciju strasti, čija im spontana aktivnost uopšte nije izgledala, u što nema sumnje, dovoljno ohrabrena jednostavnim filozofskim rušenjem barijera, do tada određenih da nastave njen nagli uspon, jer su vjerovali da treba, pored toga, da je vještački razviju stalnom primjenom najenergičnijih stimulansa. Te razne spekulativne zablude su već dovoljno prodrle u društveni život da bi danas bilo prepušteno volji svakoga da se ponosi svojim čak najporemećenijim i najnimalnijim strastima: kada bi jedina takva raskalašenost mogla opstati, nezasitni stomaci bi se, na kraju, vjerovatno ponosili svojom sopstvenom proždrljivošću.

Uzalud se reakcionarna škola još uvijek trudi da prebaci isključivo na revolucionarnu školu opštu odgovornost za taj novi poradak razmimoilaženja za koji je ona sama isto toliko kriva zbog svoje slijepe i iracionalne upornosti da pretjerano hvali, kao jedine intelektualne temelje društvenosti, principe čija neosporna aktualna nemoć nikada nije bila više izražena nego u ovom slučaju. Jer ako su teološke koncepcije stvarno morale stvoriti u budućnosti kao

¹ Posebno smo uočili kako jedna efemerna sekta, u svojim uzaludnim planovima regeneracije ili pak opšte dominacije, nudi, tokom nekoliko godina, pažljivom posmatraču, kroz takmičenje zabluda koje se do tada smatralo nemogućim, neobično pomirenje najrazuzdanije anarhije sa najnedostojnijim despotizmom.

ma, u isto vrijeme dubokim i aktivnim koja su, bez obzira na njihov cilj, morala spontano nastaviti, zadržati, pa čak i suzbiti individualni egoizam. Ta osobina se, posebno, razvijala u toku nezaboravne faze iluzije, ranije okarakterisane, u kojoj je revolucionarna metafizika bila trenutno zamišljena, prema jednodušnom podsticaju, kao direktno određena da reorganizuje moderna društva. Dakle, u stvari, energičnim podsticajem te doktrine ostvarena su najdivnija društvena žrtvovanja koja mogu služiti na čast savremenoj istoriji i pored svih reakcionarnih i statičkih prebacivanja. Ali, otkako je jedna takva početna iluzija morala, malo po malo, težiti da se bespovratno rasprši, a kritička doktrina tako izgubila svoj glavni autoritet, morala su i ubjeđenja koja su bila vezana za nju, isto tako, slabiti, naročito zbog njihovog, svakim danom sve tješnjeg i neizbježnog miješanja sa statičkom politikom, pa čak i sa revolucionarnom, kao što sam prethodno objasnio. Mada su ta ubjeđenja, da pravo kažemo, naročito kod omladine manje zaboravljena i manje neplodna još danas od omladine koju zajednički inspirišu dvije druge doktrine, ona, ipak, otdada imaju suviše malo prave energije da bi dovoljno nadoknadila razornu akciju koja je svojstvena revolucionarnoj metafizici, čak i kada se radi o njenim sopstvenim pristalicama, tako da ta filozofija sada, u stvari, doprinosi spontanoj poplavi političke demoralizacije gotovo isto onoliko koliko obadvije njene protivnice.

Privatni moral, srećom zavisi mnogo više od drugih opštih uslova nego od ukorijenjenih mišljenja. U najčešćim slučajevima, prirodno osjećanje govori o tome, bez sumnje, snažnije nego javne relacije. Osim toga, stalno ublažavanje naših običaja na osnovu zajedničkog intelektualnog razvoja zbog veće familijarnosti, kao i pravedniji osjećaj prema raznim umjetnostima, postepeno poboljšavanje uslova poslije stalnog progresa ljudske industrije, morali su biti snažna protiv-teža, u tom pogledu, razmatrajućim uticajima. Treba, inače, primijetiti da su se, u početku, ovi uticaji, usredsređeni na politički život u užem smislu, morali manifestovati mnogo kasnije i sa vrlo slabim intenzitetom u odnosu na domaći ili lični moral čija uobičajena pravila koja se lakše manifestuju, mogu, do određene mjere, zbog svoje prirode, podnijeti bez tako sigurnih opasnosti, otvorenu bujicu individualnih analiza. Ipak je došlo vrijeme kada te neizbježne zablude, do danas uglavnom sakrivene, počinju jasno da razvijaju svoju opasnu aktivnost. Od samog početka razvoja revolucionarnog stanja ova se akcija, opasna po moral u užem smislu, oglasila preko teške povrede institucije braka koju bi mogućnost razvoda duboko izmijenila u svim protestantskim zemljama da javna pristojnost i zdrav individualni razum nisu mnogo ublažili opasni uticaj teološko-metafizičkih zastrašivanja. Ali ipak, privatni moral je mogao, kao što sam upravo

objasnio, biti stvarno direktno i neprekidno napadnut tek poslije skoro potpunog raspada javnog morala. Danas kada je, svakako, jedan takav prethodni slučaj dovoljno realizovan, akcija raspadanja neposredno prijeti, sa sve većim intenzitetom, domaćem moralu, pa čak i ličnom koji je prvi neophodni temelj svih drugih. Sa bilo kojeg aspekta gledano, bilo sa aspekta polnih odnosa, godina ili uslova, jasno je da su elementi potrebni za svaku društvenost, a ubuduće treba sve više i da budu direktno kompromitovani razornim diskusijama u kojima ne vladaju pravi principi i, koje nastoje da dovedu u pitanje i najmanje ideje o dužnosti bez ikakvog mogućeg rješenja. Porodica koja je u najnemirnijim fazama revolucionarne oluje bila, uglavnom, poštovana, ako se izuzmu neki površni napadi, u današnje vrijeme je potpuno napadnuta u svojoj neophodnoj dvostrukoj osnovi, nasleđu i braku, od strane bezumnih sekta koje su, sanjajući reorganizaciju u svom krajnjem mediokritetstvu umjele da razviju, stvarno, samo najopasniju anarhiju¹ Čak smo uočili najopštiji i najprostiji princip jednostavnog individualnog morala, neophodno potčinjavanje strasti razumu, koji se direktno osporava od strane drugih tobožnjih obnovitelja koji su, ne zadržavajući se na opštem iskustvu, racionalno potvrđenom putem pozitivnog proučavanja ljudske prirode, pokušali, naprotiv, da uspostave kao osnovnu dogmu svog oporavljenog morala, sistematsku dominaciju strasti, čija im spontana aktivnost uopšte nije izgledala, u što nema sumnje, dovoljno ohrabrena jednostavnim filozofskim rušenjem barijera, do tada određenih da nastave njen nagli uspon, jer su vjerovali da treba, pored toga, da je vještački razviju stalnom primjenom najenergičnijih stimulansa. Te razne spekulativne zablude su već dovoljno prodrle u društveni život da bi danas bilo prepušteno volji svakoga da se ponosi svojim čak najporemećenijim i najnimalnijim strastima: kada bi jedna takva raskalašenost mogla opstati, nezasićni stomaci bi se, na kraju, vjerovatno ponosili svojom sopstvenom proždrljivošću.

Uzalud se reakcionarna škola još uvijek trudi da prebaci isključivo na revolucionarnu školu opštu odgovornost za taj novi poradak razmimoilaženja za koji je ona sama isto toliko kriva zbog svoje slijepe i iracionalne upornosti da pretjerano hvali, kao jedine intelektualne temelje društvenosti, principe čija neosporna aktualna nemoć nikada nije bila više izražena nego u ovom slučaju. Jer ako su teološke koncepcije stvarno morale stvoriti u budućnosti kao

¹ Posebno smo uočili kako jedna efemerna sekta, u svojim uzaludnim planovima regeineracije ili pak opšte dominacije, nudi, tokom nekoliko godina, pažljivom posmatraču, kroz takmičenje zabluda koje se do tada smatralo nemogućim, neobično pomirenje najrazuzdanije anarhije sa najnedostojnijim despotizmom.

i u prošlosti, nepromjenjive temelje opšteg morala, zašto su, onda one danas izgubile svaku stvarnu moć protiv sličnih raskalašenosti? Zar podržavanje religioznih principa, prije svega beskorisnim i mučnim prevarama, da bi oni najzad mogli, lišeni svake unutrašnjeg i direktne moći, poslužili kao tačke oslonca moralnom poretku, u buduću ne bi bilo duboko začarano kolo? Zar ukupna društvena moć nužno ne manifestuje svoju opštu efikasnost kroz nepobitni prethodni dokaz svog sopstvenog uzdizanja? Nijedna stvarno osnovna dužnost ne bi mogla sada pripadati uvjerenjima koja sama nisu mogla odoljeti opštem razvoju ljudskog razuma čija zrelost neće, bez sumnje, na kraju obnoviti opresivne prepreke koje su zauvijek uništile njegovu mladost. Najzad, važno je primijetiti, tim povodom, da su vatreni obnovitelji religioznih teorija u današnje vrijeme smatrali da su razne prethodno pomenute zablude, žestoko ogorčene na cjelokupnu stvarno pozitivnu filozofiju koja je jedina stvarno sposobna da suzbije prirodni zamah njihovih zastranjivanja; isto tako, već odavno se mogla konstatovati nužna ispravnost jednog analognog posmatranja u pogledu sličnih zabluda čisto protestanskog porijekla. Religiozna vjerovanja danas, daleko od toga da mogu stvoriti realni temelj za moral u užem smislu, domaći ili lični, sve više nastoje, istini za volju, da postanu dvostruko štetni za njega, bilo tako što se protive njegovoj izgradnji na čvršćim temeljima kod sve brojnijih duhova kojima ova vjerovanja ne mogu više vladati, bilo tako što su kod onih koji im ostaju vrlo malo vjerni, ti principi, naravno, isuviše nejasni da bi imali bilo kakvo veliko praktično dejstvo u stalno aktivnoj intervenciji svešteničkog autoriteta kojeg, uglavnom absorbuje kod najnaprednijih naroda, teška briga za sopstveno očuvanje, tako da se ne usuđuje više, obično, da neumjesnim kažnjavanjem kompromituje slabu ugled koji sebi još čuva. Zar među malo obrazovnim umovima svakodnevno iskustvo ne pokazuje, u stvari, da uobičajeni moral ljudi koji su ostali dovoljno religiozni nije nimalo viši danas i pored intelektualne anarhije, od morala većine emancipovanih duhova? Zar se glavna praktična tendencija religioznih vjerovanja, najčešće, ne sastoji, u aktuelnom društvenom životu, u tome da inspiriše, posebno kod većine onih koji ih čuvaju s određenom energijom, instinktivnu i nesavladivu mržnju prema svima onima koji su ih se oslobodili, a da iz toga, inače, ne proizide nikakvo nadmetanje koje bi bilo korisno za društvo? Tako, glavne štete, indirektno ili čak direktne, za privatni moral kao i za javni, koje sada intelektualna anarhija nanosi, treba da budu, poslije zrelog ispitivanja, propisane statičkoj, a naročito reakcionarnoj, isto onoliko strogo koliko samoj revolucionarnoj filozofiji koju, obično samu optužuju. U svakom slučaju, ovdje je više nego očigledno da su sve raznovrsne aktuelne doktrine, iz raznih razloga gotovo jednako ne-

sposobne, po svojoj prirodi, da u jednom ili drugom vidu suprotstave bilo kakvu energičnu kočnicu stalnom razvoju individualnog egoizma koji se danas sve više usuđuje da direktno traži, neobuzdanu bujicu čak i najmanje društvenih strasti u ime opšte anarhije umova. ..

Okako kratko ispitivanje glavnih karakterističnih crta naše društvene situacije, dovoljno je potvrdilo osnovnu analizu, ranije objašnjenu, raznih opštih elemenata koji je sačinjavaju; efekti su se, jedan za drugim, pokazali u punom skladu sa onim što su uzroci trebali predvidjeti. Ovdje već možemo smatrati da je dovoljno dokazano da nijedna postojeća politička doktrina ne sadrži moguće rješenje velike krize modernih društava; osim toga, sada smo priznali da svaka od njih utiče na svojstveni način, da obavezno preovladaju intelektualne dispozicije, uske koliko i iracionalne, direktno suprotne prirodi problema čak i kada se radi o suviše isključivoj stvari koju ona, tu, posebno prati. Uostalom, očigledno je da osjećanja koja su, jedan za drugim, razvile te raznovrsne doktrine, ne zadovoljavaju više nego odgovarajuće ideje. Prije svega, svaka doktrina, iako prilično nesavršeno povezuje svoje pristalice, neizbježno kod njih izaziva opštu antipatiju prema svakoj drugoj školi čiju stvarnu zaslugu ne bi mogli priznati bez posljedica: jedino bi istinski racionalna i potpuna doktrina mogla, čuvajući svoju slobodnu originalnost, podstaći kasnije pravednija i pomirljivija rješenja. Ali osim toga, posebno treba napomenuti, kada je riječ o tome, da ako, bilo koja od tih političkih doktrina, a revolucionarna doktrina više nego bilo koja druga, kao determinanta aktivnih ubjeđenja, dubokih iako djelimičnih, može razviti kod obrazovanih duša stvarno plemenita osjećanja raznih priroda, s druge strane, nažalost, isto je tako očigledno da kod prostog naroda, svaka od njih nastoji da moralno izvrši, na razne načine, vrlo izražen antidrustveni uticaj. Revolucionarna politika tako crpi, bez sumnje, svoju glavnu moralnu snagu iz vrlo zakonitog razvoja, mada često pretjeranog, koji može da prenese na individualnu aktivnost: ipak, nezavisno od neobuzdane oholosti tako izazvane, ne može se ni sakriti da njena opasna energija djelimično počiva na njenoj posebnoj tendenciji da spontano i stalno razvija ova osjećanja mržnje i čak ljubomore prema svakoj društvenoj superiornosti čiji upad, slobodan ili uzdržan, predstavlja jednu vrstu hroničnog stanja bijesa, vrlo karakterističnog za naše vrijeme, čak i kod izvanrednih naravi kod kojih ono mnogo otežava već vrlo opasan iracionalni uticaj jedne suviše i isključivo kritičke dispozicije duha. Isto tako, reakcionarna politika, sve manje i manje spojiva s istinskim ubjeđenjima kod svakog malo obrazovanog uma direktno nastoji da, uprkos svojim uzaludnim moralnim pretenzijama, očigledno razvije te dispozicije do servilnosti i hipokrizije za koje nam je nje-

na prolazna vladavina dala mnogo sjajnih dokaza. Najzad, statička politika, pored prećutne sankcije koju njena doktrina neutralizacije obavezno pripisuje istovremenim nedostacima dvije ekstremne doktrine, vrši, takođe, na jedan poseban način, koliko užasan toliko neizbježan uticaj mora, direktno apelovati kroz svoju stalnu primjenu, na instinkte egoizma i korupcije. Uzaludna opozicija naših raznih političkih škola je dakle, isto tako, opasna kako u moralnom tako i u intelektualnom pogledu: i iz jednog i iz drugog razloga, one jednako nastoje da skrenu društvo sa pravih puteva konačne reorganizacije. Ako se one, razumno shvaćene, takmiče da razviju anarhiju, isto je tako neosporno da, posmatrane s moralne strane, one zajedno idu ka razdoru. Jedini, isključivo čuvajući svoj lični politički interes, umjesto da kod vladajućih klasa obuzdavaju egoističke i separatističke tendencije, vrlo uticajne u današnje vrijeme, nastoje da im vještački omoguće strahoviti uspon, usudujući se da im prikazuju proletere kao divljake spremne da ih pokore; u isto vrijeme, drugi nastoje da kobnom, mada neizbježnom reakcijom bez razmišljanja podstaknu masu protiv svojih istinskih prirodnih vođa bez čije neophodne saradnje oni nikako ne bi mogli ostvariti osnovna poboljšanja koja moraju, legitimno nastaviti u njihovom društvenom stanju. Na taj način dakle, sve aktuelne stranke nastoje da, kroz strahovito takmičenje u raznim pravcima, odugovlače bolnu društvenu situaciju najcivilizovanijih naroda stalno je otežavajući.

Takvi prethodni zaključci prvo moraju izazvati veoma mučnu zabrinutost za stvarni ishod koji se u sličnoj situaciji može naći. Ne treba se mnogo čuditi što su plemeniti duhovi, pa čak i vodeći ali iracionalni i posebno loše pripremljeni, ponekad bili dovedeni, zbog suviše isključivog posmatranja jednog takvog spektakla, danas u jednu vrstu filozofskog očajja vezanog za društvenu budućnost koju je, ako im se činilo, neumitna sudbina, brzo vukla bilo prema mračnom i neopozivom despotizmu, bilo, posebno, prema jasnoj i neminovnoj anarhiji ili pak prema tužnom periodičnom smjenjivanju jednog i drugog stanja. Malo produbljena analiza sadašnje epohe i njenih neposrednih prethodnika, u stvari, treba da izazove iste takve strahove i usmjeri pretežnu pažnju na pokret raspadanja koji se u tome, nužno, mnogo bolje uočava nego pokret regeneracije. Nadam se, da će proučavanje ove knjige, sa puno očiglednosti stvoriti kod svakog pažljivog i dobro raspoloženog čitaoca, utješno ubjeđenje da, preko suprotnog napredovanja čija je realnost isto tako neopoziva, elita ljudske vrste dolazi danas, što je nužni i konačni rezultat svih njenih ranijih evolucija raznih vrsta, do direktnog stvaranja društvenog poretka koji je najbolje prilagođen njenoj prirodi, pod samo jednim neophodnim uslovom da raniji elementi jedne takve definitivne organizacije, ubuduće budu,

i pored prepreka koje predstavlja njihovo aktuelno rasipanje, neopozivo sakupljeni u jedan opšti sistem pomoću političke filozofije zaista dostojne te osnovne misije. U tom trenutku se radi samo o tome, da se, u cilju dopune ovog uvoda, ovdje nasluti kakav treba obavezno da bude intelektualni karakter ove spasonosne filozofije čiji će dogmatski razvoj zatim biti posebno izložen.

Dakle, ovaj prvi navod, čini mi se, proizilazi, očigledno spontano, iz velikog prethodnog dokazivanja, što sam upravo objasnio u ovom drugom uvodu. Zato je dovoljno da sada zauvijek vrati duh čitaoca na opštu tačku gledišta koja karakteriše ovu Raspravu i koju sam morao, za trenutak da zanemarim da bih izvršio, sa odgovarajućom efikasnošću, taj neophodni prethodni izlet u uobičajeni dornen politike u užem smislu. Jer, pošto su teološka i metafizička filozofija jedine do sada slobodno preduzele političku reorganizaciju modernih društava tako što su na osnovu svih prethodnih objašnjenja, preko eksperimenata i racionalne analize, u potpunosti konstatovale njihovu duboku iznemoglost koja je nužna kada se radi o takvoj namjeri, očigledno slijedi da: ili nema nikakvog rješenja za problem, što bi bilo apsurdno da se pomisli, ili nam jedino preostaje da se priklonimo pozitivnoj filozofiji pošto je ljudski duh uzaludno iscrpio, kroz veliki broj pokušaja, sve druge intelektualne puteve, osim ukoliko se ne stvori četvrti osnovni tip filozofije, što je isuviše ekstravagantna utopija da bi zaslužila ikakvu diskusiju. S druge strane, sve tri knjige ove Rasprave su nam jasno dokazale, na najpotpuniji i najodlučniji način da je ta pozitivna filozofija u svojoj postepenoj evoluciji, a naročito u toku tri posljednja vijeka, uzastopno rukovodila na jednoglasno konačno zadovoljstvo intelektualnog svijeta, cjelokupnom reorganizacijom različitih ranijih poredaka ljudskih koncepcija koje su nekada tako dugo opstajale, neke i do nedavno, u onom potpuno istom stanju koje se danas sažalijeva s punim pravom u odnosu na društvene ideje, i koje su, prije toga preporoda, prema mišljenju tog doba, bile osuđene da, zbog svoje prirode, nikada iz njega ne izađu. Dakle, na koji način bi trebalo da, jedna filozofija koja, svakako, nije ni anarhična ni reakcionarna u pogledu astronomskih, fizičkih, hemijskih pa čak i bioloških pojmova, postane obavezno jednim naglim i čudnim prevratom, jedno ili drugo, u pogledu samih društvenih pojmova ako se ona može na njih odgovarajući način primijeniti? Iz kojeg razloga bi, uostalom, ova posljednja kategorija ideja mogla biti racionalno izuzeta iz jedne takve primjene koja je postepeno, do sada, obuhvatala sve manje komplikovane kategorije uključujući i onu kojoj se zbog toga direktno prigovara? Ili, da li bi bilo moguće da pozitivna metoda u svom neizbježnom stalnom razvoju, na kraju uopšte ne dopre neminovno do te posljednje prirodne dopune njenog osnovnog domena? Dakle, prigovarajući di-

rektnim zaključcima koji su već obrazloženi u razgovoru o opštem filozofskom učinku sve tri prethodne knjige, jasno je da politička i naučna analiza direktno nadmeću sa neospornom spontanošću, da bi pokazale da je pozitivna filozofija dopunjena na odgovarajući način, jedina sposobna da stvarno rukovodi danas konačnom reorganizacijom modernih društava. Bez obzira na duboko ubjeđenje koje me vezuje za moj način ispunjavanja tog velikog filozofskog zadatka, veoma mi je stalo do toga da pažljivo unaprijed izdvojim taj glavni princip, koji mi se činio već dovoljno neosporiv, od stvarnog načina realizacije koju ću isprobati u ovoj knjizi, kako javni razum, čak i kada bi takav pokušaj konačno bio osuđen, ne bi iz toga izvukao nikakvo nepovoljno uopštavanje protiv metode koja je jedina sposobna da radi, prije ili kasnije, na intelektualnom spašavanju društva i kako bi se ograničio samo na to da određuje najsigurnijim sljedbenicima najefikasnije eksperimente u istom pravcu. U svim vrstama, a posebno u ovom slučaju, metoda je još važnija od same doktrine. Zato smatram da moram, prije nega što završim ovaj dug uvod, ukratko iznijeti, u tom smislu, nekoliko posljednjih prethodnih razmatranja.

Svaka direktna i posebna paralela ove nove političke filozofije sa aktuelnim društvenim teorijama, bila bi ovdje, uglavnom preuranjena sve dok njen istinski opšti duh ne bude mogao biti dovoljno okarakterisan. Kako se pozitivna politika bude postepeno razvijala tokom ove knjige, ukoliko nisam promašio svoj cilj, njena stvarna superiornost, koja se stalno povećava u odnosu na svaki drugi način tretiranja tih pitanja, sve više će se spontano manifestovati pred pažljivim čitaocem ne zahtijevajući gotovo nikada nikakvo formalno upoređivanje. Ipak, ako i dalje nastavimo da privremeno odbacujemo svaku naučnu ocjenu u užem smislu i ostanemo i dalje na čisto političkom stanovištu koje jedino odgovara tom uvodu, smatram da u ovom momentu treba da pokažem na direktan ali jednostavno uopšten način, njenu vezu sa dvostrukom osnovnom potrebom naše epohe, kako bih jače istakao na ovom mjestu, konačnu namjenu jedne takve filozofske operacije

Sama ideja progressa koja je stvarno svojstvena revolucionarnoj politici, znači puno i stalno širenje slobode, t.j. više pozitivističkim terminima rečeno, postepeni razvoj ljudske sposobnosti, ono što stvara negativan pojam kada se, u suštini, pomene ugušivanje raznih otpora. Dakle, čak i u tom ograničenom slučaju, nužna superiornost pozitivne politike ne bi mogla, čini mi se, biti osporena. Jer, prava sloboda se može, bez sumnje, sastojati samo u racionalnom potčinjavanju samoj nadmoći osnovnih zakona prirode koja je konstatovana na odgovarajući način i zaštićena od svakog samovoljnog ličnog naređenja. Metafizička politika je uzalud pokušavala da opravda svoje carstvo ukrašavajući imenom zakona svakak-

ve odluke, tako često iracionalne i poremećene, suverenih skupština, bez obzira na njihov sastav; odluke, koje su, inače, zamišljene kao vjerni izraz narodne volje, preko izmišljotine koja ne može da mijenja njihovu prirodu. Ali sav taj metafizički kult ustavnih antiteta ne bi mogao danas stvarno prikriti duboko samovoljnu tendenciju karakterističnu za svaku filozofiju koja nije pozitivna. Dok se političke pojave ne budu vezale, kao i sve druge, za nepromjenjive prirodne zakone i dok se i dalje budu vezivale za razne volje, bilo božanske ili ljudske, samovolja neće moći da se stvarno isključi iz raznih društvenih pravila; prema tome, i pored svih konstitucijskih površnosti, sloboda će ostati na silu iluzorna i privremena bez obzira na volju kojoj se, inače, namjeravamo svakog dana pokoravati.

Razmatrajući, najzad, opšti uzrok političkih progressa sa praktične i najšire tačke gledišta, ne bismo mogli da ne upoznamo moćna sredstva, neophodna mada indirektna, koja nova politička filozofija postepeno mora pružiti za osnovno, poboljšanje društvenog položaja podčinjenih klasa koji, svakako, predstavljaju — najveću poteškoću savremene politike. Revolucionarna politika koja je, do sada, bila jedino oruđe u tom dijelu društvenog problema, mogla je da ga sagleda samo sa buntovničke tačke gledišta. Njeno se cjelokupno rješenje, uglavnom, svodi na to da se teškoća ukloni na taj način što će se vještački napraviti manji ili veći izlaz za najaktivnije narodne ambicije; to isto planira oponašajući je, i statička politika uz pretjerani oprez koji je, inače, karakterističan za nju. Ali taj iracionalni put, makoliko on mogao, na izgled, biti neophodan, očigledno ostavlja glavno pitanje potpuno netaknuto: takvo zadovoljstvo pričinjeno jednom malom broju pojedinaca koji su tako postali otpadnici svoje klase, ne bi moglo nikako, za dugo, olakšavati opravdane žalbe mase čije opšte stanje ne dobija nikakvo presudno poboljšanje, osim ako se tim imenom ne žele dekorisati nade, varljive za većinu pojedinaca, koje bez prestanka drže komični mamac te vrste igre uspona koja je isto tako varljiva kao i, sve druge igre. Isto je tako neosporno da se, razvijajući prekomjerne želje koje se ne mogu baš sve zadovoljiti, stimulišući danas već suviše prirodnu tendenciju ka opštem ukidanju klasa, rasterećuje sadašnjost samo tako što se mnogo opterećuje budućnost stvaranjem novih snažnih prepreka svakoj istinskoj društvenoj reorganizaciji. Tako, uglavnom, misle o toj velikoj temi današnji doktori. Oni koji su, u današnje vrijeme, najviše okarakterisali to beskorisno rješenje kao anarhično, upali su, po tom pitanju, u najčudniju nedosljednost, očigledno opasnu, koristeći i dalje isti onaj metod koji su sami osuđivali, podlim predlogom da se direktno uništi svako stvarno vlasništvo, kao da je ova apsurdna utopija mogla da donese bilo kakav trajni lijek za bolju. Pošto je ma-

si nase vrste, neumitna sudbina, očigledno, odredila da ostane beskonačno sastavljena od ljudi koji žive manje-više nesigurno od plodova svakodnevnog rada, jasno je da se prvi društveni problem sastoji, u tom smislu, u poboljšanju osnovnog uslova te ogromne većine, bez ikakvog ukidanja klasa i remećenja opšte ekonomije. Ali, takav način shvatanja pitanja isključivo je, po svojoj prirodi, ostavljen pozitivnoj politici koja je određena da upravlja konačno razvrstavanjem modernih društava. Iako je razvoj jednog takvog direktnog istraživanja nespojiv sa, suštinski spekulativnom prirodom ove Rasprave, ne treba ipak da zanemarim, ovdje, kratko zadržavanje na jednoj isto tako značajnoj tački gledišta. Neopozivo uništavajući svaki beskorisni prestiž i potpuno štiteći vladajuće klase od invazije anarhije, nova filozofija će moći sama korisno da usmjerava narodnu politiku u užem smislu, nezavisno od svoje dvostruke spontane efikasnosti, ranije pomenute, bilo da bi uklonila iz čisto političkog poretka ono što proizilazi iz intelektualnog i moralnog poretka, bilo da bi podstakla, kada su i pitanju neizlječiva zla pametno i čvrsto pokoravanje. Inače, lako će se shvatiti, tokom ove knjige, da ova filozofija, nužno gurajući na čelo društvenog pokreta kapacitete čija su zakonska prava nepriznata danas, gotovo isto toliko koliko i prava proletera, teži da spontanym povezivanjem glava i ruku, zajedničkoj stvari da karakter spekulativne veličine i čvrstog jedinstva, što treba snažno da doprinese njenom konačnom uspjehu koji se ne bi mogao ostvariti na drugi način. Svako drugo posebnije prikazivanje trebalo bi da se, uglavnom, izbacila iz spekulativnog duha ovog djela. Uostalom, u nastavku ovog djela, imaću više prilika da direktno pokažem da će duhovna reorganizacija, postavljajući obično između radnika i njihovog šefa jednog zajedničkog moralnog predstavnika vlasti, samostalnog i obrazovanog, ponuditi kasnije jedinu pravilnu osnovu za miroljubivo i pravedno opšte izmirenje njihovih glavnih sukoba koji su danas gotovo prepušteni gruboj disciplini materijalnog antagonizma.

Sadržaj — Kratka ocjena glavnih filozofskih pokušaja preduzimanih do danas u cilju stvaranja društvene nauke

Ako je, u početku, moglo izgledati da se sva različita razmišljanja, koja sam naveo, udaljavaju od prave teme današnje lekcije, sada se mora osjetiti koliko su ona direktno i nužno za nju vezana. Pošto smo unaprijed objasnili da je do sada bilo nemoguće osnovati jednu pravu nauku o društvenom razvoju, naša opšta ocjena raznih pokušaja, očigledno preuranjena, čiji je cilj moglo predstavljati to veliko osnivanje, spontano će biti uproštena i veoma sažeta, tako da je ovdje potrebno da se, samo ukratko, navede glavni filozofski karakter odgovarajućih radova. Dakle, prethodna analiza, iako samo u glavnim crtama, dovoljna je da očigledno dokaže, u toj stvari da čisto politički uslovi u njoj uglavnom, koincidiraju sa čisto naučnim uslovima, tako da oni zbog svog spontanog nadmetanja danas bitno usporavaju mogućnost stvaranja društvene nauke na stvarno pozitivnim osnovama. Nužni uticaj te dvostruke prepreke je, po svojoj prirodi, toliko određen da, bez napore, dopire, sa izuzetnom preciznošću, do sadašnje generacije koja, vaspitavana u duhu efikasnog podstreka revolucionarne krize, može najzad, po prvi put, u cjelokupnoj društvenoj prošlosti, naći dovoljnu osnovu za racionalno istraživanje, i koja, u isto vrijeme, može biti pripremljena, na odgovarajući način, da opšte proučavanje društvenih pojava direktno potčini pozitivnoj metodi zbog prethodnog uvođenja pozitivnog duha u sve druge osnovne grane prirodne filozofije, uključujući proučavanje intelektualnih i moralnih pojava čija se pozitivnost rađa početkom ovog vijeka. Kako je ispunjavanje ova dva glavna uslova, očigledno, bilo neophodno, bilo bi, svakako, bez svrhe, pa čak i neumjesno da se ovdje preduzme bilo kakva posebna kritika filozofskih pokušaja koji, svakako nisu mogli biti uspješni. Da li će biti potrebno da se, izričito, ukaže na radikalnu ništavnost intelektualnih napora, namijenjenih da direktno osnuju društvenu nauku, prije nego što se ona mogla oslo-

ni na dovoljno široku eksperimentalnu bazu, a bez mogućnosti da se naš um dovoljno racionalno pripremi? Sekundarni razvoj; koji su samo mogli biti od koristi jednoj tako jasnoj temi. Svakako bi bili nespojivi sa glavnom namjenom ovog djela. U pogledu toga se, dakle, moram ograničiti na jedan kratak prikaz kojim ću okarakterisati glavni nedostatak svojstven svakoj od ovih različitih filozofskih operacija, što će, inače, kada se provjeri opšti sud koji smo o tome unapred donijeli, poslužiti da se poslije toga, jače manifestuje prava priroda jednog poduhvata koji još nije bitno preduzet.

Ne može se, bez sumnje, prigovoriti našim ekonomistima, što su htjeli osnovati pravu društvenu nauku, jer su najklasičniji među njima nastojali da na dogmatski način predstave pogotovo u današnje vrijeme, opštu temu svojih proučavanja kao potpuno izdvojenu i nezavisnu od cjelokupne političke nauke od koje nastaje da je potpuno izoliraju. Ali, i pored tog odlučnog priznanja u čiju se spontanu iskrenost zaista ne mora nimalo sumnjati, nije manje očigledno da su ti filozofi bili, vrlo dobronamjerno, ubijedeni da su, najzad, uspjeli da, oponašajući naučnike u užem smislu, potčine pozitivnom duhu ono što oni nazivaju ekonomskom naukom i da svakog dana predlažu svoj postupak kao model prema kojem sve društvene teorije treba da budu konačno obnovljene. Ova vrlo prirodna iluzija, koja je u ovom vijeltu postepeno sticala dovoljno povjerenja, bilo u javnosti ili kod vlasti, da bi dala priliku da se, u glavnim mjestima civilizovanog svijeta, osnuju brojne posebne katedre zvanično namijenjene tom novom učenju, zaslužuje da ovdje bude ukratko okarakterisana da bih jasno dokazao da ne treba da se ograničim, a čini mi se, po svemu, da bi to bilo najbolje, na to da nastavim jednu već započetu operaciju, već da se, naprotiv, radi o pokušaju, od kojeg me, nažalost, ništa ne može osloboditi, filozofske kreacije koju nijedan od mojih prethodnika nikada do sada nije planirao, pa čak ni pokušao da zamisli na odgovarajući način. Iako ovo prekomjerno dokazivanje može, bez sumnje, izgledati nepotrebno svakom čitaocu, koji je postepeno pripremljen na osnovu pažljivog proučavanja tri prethodne knjige, da dovoljno predosjeti pravi filozofski duh i bitne logičke uslove društvene nauke, to ne bi mogao biti slučaj kod umova, čak veoma organizovanih, koji su zbog prirode svog vaspitanja, lišeni intimnog i poznatog osjećanja prave naučne pozitivnosti i za koje će brzo uvodno razjašnjenje, koje će uslijediti, biti stvarno značajno, ako se, inače, u stvari, pozovem na cjelokupnu knjigu da bih prečutno uklonio sve preuranjene prigovore koji bi se mogli pojaviti i sve sekundarne nesigurnosti koje bi mogla ostaviti jedna tako kratka osnovna ocjena političke ekonomije.

Na mjestu do kojeg je ova Rasprava došla, bilo bi, čini mi se, dovoljno da se, jednim jednostavnim prethodnim razmatranjem,

ukoliko bi se ono moglo potpuno shvatiti, jasno okarakterise ta nužna ništavnost naučnih pretenzija naših ekonomista koji, gotovo uvijek izašli iz redova advokata ili književnika, nisu, svakako, mogli ni na jednom pravom izvoru crpiti taj uobičajeni duh pozitivne racionalnosti koji su, kako oni vjeruju, prenijeli u svoja istraživanja. Zbog svog vaspitanja, oni, očigledno, nisu mogli, kao neminovni nepoznavaoци i najmanjih pojava, bilo koje ideje o naučnom posmatranju, bilo kojeg pojma o prirodnom zakonu, bilo kojeg osjećanja za pravo demonstriranje, makolika bila unutrašnja snaga njihove inteligencije, odmah, u najtežim analizama, na odgovarajući način primijeniti metodu čije, ni najmanje primjene, ne poznaju, bez ikakve druge fiziološke pripreme osim nekoliko nejasnih i nedovoljnih propisa opšte logike koji nisu sposobni za bilo kakvu stvarnu efikasnost. Isto tako, njihovi radovi, u samom početku, jasno pokazuju, svakom mjerodavnom i iskusnom sudiji, najodlučnije osobine čisto metafizičkih koncepcija. Ipak, treba s poštovanjem, prije svega, izdvojiti, očigledno izuzetni slučaj slavnog i oštroumnog filozofa Adama Smita koji je, bez ikakve uzaludne pretenzije da, u tom smislu, osnuje jednu posebnu novu nauku, sebi postavio cilj, tako dobro ostvaren u njegovom besmrtnom djelu, da osvijetli razne bitne tačke socijalne filozofije, kroz svoje sjajne analize, vezane za podjelu rada, za osnovnu funkciju novca, za opšte djelovanje banaka itd., za mnogo drugih glavnih djelova industrijskog razvoja čovječanstva. Iako je morao ostati uglavnom angažovan u metafizičkoj filozofiji, kao i svi njegovi čak i najeminentniji savremenici, duh takve snage, koji je, inače tada pripadao, na jedan poseban način, najnaprednijoj metafizičkoj školi, nikako nije mogao duboko upasti u takvu iluziju, baš zato što mu je cjelokupno ranije proučavanje moralo pokazati u čemu se, posebno, sastoji prava naučna metoda, kako to jasno dokazuju dragocjeni prikazi, suviše malo cijenjeni, filozofske istorije nauka, a posebno astronomije, u njegovim posmrtno objavljenim djelima. Čini mi se da je očigledno, osim tog jasno objašnjenog izuzetka na koji se ekonomisti uzalud pozivaju, da sav dogmatski dio njihove, tobožnje današnje nauke, direktno i duboko pokazuje jednostavni metafizički karakter i pored iluzorne izvještačenosti posebnih formi i uobičajenog protokola naučnog jezika, inače, grubo oponašanog, bez većeg stvarnog uspjeha, u mnogim drugim ranijim filozofskim prilikama, kao i. na primjer, u teološko-metafizičkim sastavima slavnog Spinoze. Onaj koji je u današnje vrijeme prikazao tu cjelokupnu ekonomsku doktrinu u najracionalnijem i najboljem vidu, poštovani Tracy, direktno je napravio, s plemenitom filozofskom čednošću koja mu je uvijek svojstvena, spontano i odlučno priznaje te metafizičke strukture izradivši svoju raspravu o ekonomskoj politici, jednostavno kao četvrti dio svoje opšte rasprave o ideologiji,

između logike i morala; a to osnovno svojstvo, ne samo što nije ograničeno na jednostavnu koordinaciju koja bi se mogla pripisati sporednim sistematskim preokupacijama, nego se, naprotiv, u toku cijelog rada, pokazuje potpuno podržano na najprirodniji i najizraženiji način.

Uostalom savremena istorija ta tobožnje nauke potvrđuje, sa neodoljivom očiglednošću, taj direktni sud o njenoj čisto metafizičkoj prirodi. U stvari, neosporno je, prema našoj cjelokupnoj intelektualnoj prošlosti iz tri posljednja vijeka, bez potrebe da se ide dalje, da su nastavljanje i plodnost najjasniji simptomi svih pravih naučnih koncepcija. Dakle, kada aktuelni radovi, umjesto da se pokažu kao spontani nastavak i postepeno usavršavanje ranijih radova, za svakog novog autora dobijaju čisto lični karakter, tako da se neprestano dovode u pitanje naj osnovni j i pojmovi, kada, s druge strane, dogmatska struktura, ne samo što ne pravi nikakav stvarni i podržani progres, nego samo, obično, određuje beskorisno ponavljanje iluzornih kontroverza koje se stalno obnavljaju a nikad ne napreduju: prema tome, možemo biti sigurni da se ne radi o nikakvoj pozitivnoj doktrini, već o čistim teološkim ili metafizičkim raspravama. Pa zar to nije intelektualni spektakl koji nam pravi politička ekonomija već pola vijeka? Ako su naši ekonomisti, zaista naučni sljedbenici Adama Smita, neka nam, onda, pokažu u čemu su stvarno usavršili i dopunili doktrinu tog besmrtnog učitelja, koja su zaista nova otkrića dodali njegovim srećnim prvim pogledima koji su, naprotiv, bitno unakaženi beskorisnim i nezrelim izlaganjima naučnih formi. Zar ne bismo, posmatrajući nepristrasno jalove prepirke koje ih dijele na najelementarnijim pojmovima »vrijednosti«, »koristi«, »proizvodnje« i dr., pomislili da prisustvujemo najčudnijim raspravama srednjevjekovnih skolastičara o osnovnim osobinama njihovih čisto metafizičkih suština čiji karakter sve više poprimaju ekonomske koncepcije što se više dogmatizuju i usitnjavaju? I u jednom kao i u drugom slučaju, konačni rezultat tih apsurdnih i beskonačnih rasprava je najčešće izopačivanje dragocjenih prvobitnih saznanja zdravog narodnog razuma, odsada pretvorenog u potpuno nejasne pojmove koji više nisu prikladni za nikakvu stvarnu primjenu i koji, uglavnom, mogu izazvati samo beskorisno prepirke riječi. Tako, na primjer, svi pametni ljudi, u početku su vezivali potpuno jasan smisao za neophodne izraze »proizvod« i »proizvođač«: otkada se ekonomska metafizika usudila da ih definiše, pojam proizvodnje je, zbog pogrešnog uopštavanja, postao tako nejasan i neodređen, da su oštroumni duhovi koji se ponose tačnošću i jasnoćom, sada primorani da koriste mučna jezička okolišanja da bi izbjegli izraze koji su postali duboko nejasni i dvosmisleni. Nije li takav efekat potpuno analogan sa sličnom pustoši koju je ranije napravila metafizika u os-

novnom proučavanju ljudskog razuma, kada je riječ, na primjer o opštim pojmovima analize i sinteze i dr? Uostalom treba pažljivo naglasiti da opšte priznanje naših ekonomista o nužnom izoliranju njihove tobožnje nauke, u vezi sa čitavom socijalnom filozofijom, prećutno predstavlja nehotično priznavanje, odlučno iako indirektno, naučne ništavnosti te teorije koju Adam Smit nije namjeravao da koncipira na takav način. Jer, prema prirodi teme, u socijalnim proučavanjima kao i u svim drugim koja se odnose na živa tijela, razni opšti aspekti su. svakako, međusobno i racionalno nerazdvojiva do te mjere da se mogu razjasniti, kako treba, samo jedni pomoću drugih, što će posebno objasniti slijedeća lekcija. Kad se napusti svijet suština da bi se došlo do realnih spekulacija, postaje izvjesno da ekonomska ili industrijska analiza društva ne bi mogle biti obavljene na pozitivni način, bez obzira na njegovu intelektualnu, moralnu i političku analizu, bilo u prošlosti ili pak u sadašnjosti: tako da, recipročno, to iracionalno razdvajanje predstavlja neosporni simptom bitno metafizičke prirode doktrina koje ga uzimaju za osnovu.

Takav je, dakle, konačni sud koji je, čini mi se, zaslužila tobožnja ekonomska nauka posmatrana u dogmatskom vidu. Ali, u pogledu nje, bilo bi nepravедno da se zaboravi da ova doktrina, kada se razmotri sa istorijske tačke gledišta, svojstvene ovoj knjizi, više sa političkom nego naučnom namjenom, u stvari, predstavlja posljednji glavni dio ukupnog sistema kritičke filozofije koji je obavio jednu neophodnu iako samo privremenu funkciju u toku čisto revolucionarnog perioda. Politička ekonomija je učestvovala, na sebi svojstven način i gotovo uvijek dužan poštovanja, što ću se potruditi da objasnim kasnije, u istorijskoj analizi ove velike epohe, u toj ogromnoj intelektualnoj borbi potpuno obezvrijeđujući cjelokupnu industrijsku politiku koju je, još od srednjeg vijeka, sve više razvijao stari društveni režim i koja je, u isto vrijeme, neprekidno postajala sve štetnija po opšti razvoj moderne industrije koju je ona, u početku korisno štitila. Ova čisto privremena funkcija predstavlja, da pravo kažemo, glavnu socijalnu efikasnost jedne takve doktrine bez naučnog lakiranja kojim se ona. uzalud, pokušala prekriti, i koje, u stvari, nije bilo od nikakve stvarne koristi. Ali, ako iz tog razloga ona posebno dijeli opštu slavu tog velikog prethodnog oslobođenja, ona, isto tako, na svoj način, manifestuje teške političke štete koje smo uočili u prošloj lekciji i za koje ćemo sve više nadalje osjećati da nužno pripadaju cjelokupnoj revolucionarnoj filozofiji otkada je pokret raspadanja dogurao dovoljno daleko da utiče sve više na neophodnu konačnu prevagu suprotnog pokreta ponovnog spajanja. Suviše je lako konstatovati, u stvari, da politička ekonomija, kao i, svi drugi djelovi te filozofije, ima svoj posebni model za sistematizovanje anarhije; a naučne forme

koje je ona danas pozajmila, i stvari samo povećavaju tu opasnost nastojeći da je učine dogmatičnijom i širom. Jer ta se tobožnja nauka uopšte nije ograničila, što se prošlosti tiče, na to da na jedan suviše apsolutan način kritikuje industrijsku politiku starih evropskih sila koje su i pored svojih aktuelnih nepogodnosti dugo vršila, svakako, povoljni uticaj, pa čak i neophodan za početni industrijski razvoj modernih društava. Osim toga: opšti duh političke ekonomije za svakoga onoga koji ga je ocijenio, kako treba, na osnovi svega onoga što je o njemu napisano, uglavnom, danas vodi tome da se kao opšta dogma ustanovi obavezno odsustvo svake stabilizujuće intervencije koja, prema prirodi teme, predstavlja najbolji način da se pomogne spontani razvoj društva; tako da u svakoj teškoj prilici koja se sukcesivno pruža, ova doktrina, obično, može da odgovori na najhitnije praktične potrebe samo pomoću beskorisnog, istovjetnog ponavljanja tog sistematskog negiranja, na isti način kao i svi drugi djelovi revolucionarne filozofije. Pošto smo u nekim posebnim slučajevima od drugorazrednog značaja manje-više nepotpuno konstatovali prirodnu tendenciju ljudskih društava ka izvjesnom nužnom poretku, ova tobožnja nauka je, u vezi sa tim, vrlo nezdravo zaključila da nema nikakve koristi od bilo koje posebne institucije direktno određene da reguliše tu spontanu koordinaciju, umjesto da u njoj vidi samo osnovni izvor mogućnosti jedne takve organizacije, što ću objasniti u nastavku.¹ Makoliko bile očigledne opasnosti od tog opšteg sofizma čije bi logične posljedice, kada bi se potpuno i slobodno mogle obrazložiti, išle ništa manje nego na sistemsko ukidanje svake stvarne vlasti, ipak pravičnost nalaže da se ovdje navede, kao jedna vrsta nadoknade, inače prilično nepotpune, srećna istovremena sklonost aktuelne političke ekonomije da odmah predstavi, u najmanje plemenitoj vrsti socijalnih odnosa, različite ljudske interese kao nužno solidarne i, prema tome, pogodne za čvrsto osnovno izmirenje. Iako su, prema tom značajnom prikazivanju, ekonomisti, bez sumnje, poslužili, manje-više vjerno, samo kao filozofsko oruđe za zdravo opšte ubjedenje koje je obični zdravi razum morao spontano steći kroz prođetak opšteg progressa ljudske industrije svih modernih popula-

¹ Možda treba ovdje navesti, kada je riječ o tome, da su opasna maštanja reprodukovana u današnje vrijeme, na temu osnovne institucije vlasništva, uglavnom, u početku, sebe ovlastila za tobožnje prikazivanje političke ekonomije, da bi sebi, bez mnogo muke, dala izveštan naučni izgled koji je kod mnogih neobrazovanih duhova samo isuviše olakšao njihovo štetno djelovanje: što jasno dokazuje uobraženu nemoć jedne takve doktrine da, i pored svojih iluzornih pretenzija, u stvari, efikasno sadrži, čak i u predmetima koji joj, izgleda, najviše pripadaju, opšti duh anarhije čiji je spontani razvoj ona, tom prilikom snažno pomagala.

nost za njihove srećne napore da uklone kobnu i nemoralnu predrasudu koja je, bilo kod pojedinaca ili kod naroda, predstavljala poboljšanje materijalnog uslova jednih, a koje je moglo nastati samo kao posljedica odgovarajućeg slabljenja kod drugih, što je, u suštini, dovelo do negiranja ili nepoznavanja industrijskog razvoja, pod pretpostavkom da je, svakako, nepromjenjiva ukupna masa našeg bogatstva. Ali, uprkos toj velikoj usluzi koju će prava društvena nauka morati marljivo da primi i dopuni, neće biti manje opasna metafizička tendencija političke ekonomije da spriječi stvaranje cjelokupne industrijske discipline. Ta uzaludna i iracionalna sklonost da se prihvati samo onaj stepen poretka koji se sam uspostavi, očigledno odgovara u društvenoj praksi, jednoj vrsti svečane ostavke koju ta tobožnja nauka daje svaki put kada industrijski razvoj izazove neku ozbiljnu poteškoću. Ništa nije tako očigledno u čuvenom i jasnom ekonomskom pitanju mašina koje se podudara, kada se sagleda kako treba, sa opštim ispitivanjem društvenih poteškoća neposredno vezanih za svako industrijsko usavršavanje koje teži da, manje-više duboko i trajno poremeti sadašnji način života radničkih klasa. Na opravdane i hitne prigovore koje tako često izaziva ta opasna praznina našeg društvenog poretka, naši ekonomisti samo znaju da sa neumoljivom pedantnošću ponavljaju svoj prazni aforizam o apsolutnoj industrijskoj slobodi, umjesto da u tome vide znak za jednu od najosnovnijih i najhitnijih primjena istinske političke nauke. Ne razmišljajući o tome da se sva ljudska pitanja, posmatrana sa izvjesnog praktičnog aspekta, obavezno svode na prosta pitanja vremena, oni se usuđuju da odgovore na sve žalbe da s vremenom, masa naše vrste pa čak i klase koja je, u početku, povrijeđena, mora, na kraju, poslije tih prolaznih poteškoća doživjeti stvarno i stalno poboljšanje: što, uprkos neospornoj tačnosti te nužne posljedice, može da izgleda kao da predstavlja od strane te tobožnje nauke, jedan zaista smiješan odgovor u kojem se, vjerovatno, zaboravlja da je ljudski život vrlo daleko od toga da traje beskonačno. Bar se ne može spriječiti da se prizna da jedna takva teorija tako spontano objavljuje, na veoma neosporan način, svoju sopstvenu društvenu nemoć i tako se pokazuje potpuno lilenom svake osnovne veze sa svim glavnim praktičnim potrebama. Zar su mnogobrojni prepisivači, na primjer, koji su nekada patili zbog industrijske revolucije nastale upotrebom štamparije, mogli biti dovoljno utješeni perspektivom, čak nesumnjivom, da će u slijedećoj generaciji biti isto toliko radnika koji će živjeti od tipografije i da će ih, poslije nekoliko vjekova, biti mnogo više? Takva je, međutim, uobičajena utjeha koja posebno proizlazi iz savremene političke ekonomije čiji bi čudan kraj neprihvatanja bio, bez sumnje, dovoljan, kada ne bi bilo racionalnih disku-

šija, da indirektno okarakteriša nužno nesposobnost da upravlja, kao što ona to sebi predlaže, industrijskim razvojem modernih društava. Tako, i pored korisnih prethodnih razjašnjenja vezanih za tu doktrinu, iako je ona mogla doprinijeti, na svoj način, pripremi jedne zdrave, istorijske analize direktno usmjeravajući pažnju filozofa na osnovni razvoj ljudske industrije, u kratkom pregledu se vidi da politička ocjena te tobožnje nauke uglavnom potvrđuje u suštini, ono što je moralo uticati da se predvidi njena direktna naučna ocjena, dokazujući da u tome ne treba nikako vidjeti elemenat koji je već stvoren iz buduće socijalne fizike koja bi, zbog svoje prirode, mogla biti, osnovana kako treba, samo ako se jednim velikim filozofskim pogledom obuhvati racionalna cjelina svih različitih društvenih aspekata.

Dakle, jasno je, zbog tih različitih objašnjenja, da se ta posebna prolazna sklonost koju, izgleda, pokazuje ljudski duh u današnje vrijeme, prema onome što se zove ekonomska politika, mora, u stvari, posmatrati kao novi karakteristični simptom instinktivne potrebe, koja se već uveliko osjetila, da se društvena proučavanja potčine istinskim pozitivnim metodama koje će, u isto vrijeme, uticati da, kada se taj veliki filozofski uslov koji za sada još nije ispunjen, ispuni na odgovarajući način, potpuno prestane svaki intelektualni interes koji bi mogao podstaći tu varljivu spoljašnost. Inače, ovdje bi se, iz istog glavnog razloga, lako moglo ukazati na mnoge druge opšte, manje ili više neposredne, ali gotovo neosporne simptome jedne takve osnovne sklonosti koja se danas, zaista, manifestuje u svim glavnim metodama kojima se stalno služi naš razum. Ali da bih izbjegao detalje koji se lako mogu nadoknaditi moram se ograničiti, na kraju, da na brzinu pomenem sve veću sklonost aktuelnih duhova, koji sa superiornom efikasnošću teže tom velikom cilju, prema istorijskim proučavanjima kao i primjetno usavršavanje koje su ona postigla u toku dva posljednja vijeka.

Sadržaj: OSNOVNE KARAKTERISTIKE POZITIVNE METODE U RACIONALNOM PROUČAVANJU DRUŠTVENIH POJAVA

U svakoj stvarnoj nauci su shvatanja koja se odnose na metodu u pravom smislu, po svojoj prirodi neodvojiva od shvatanja koja se neposredno odnose na samu doktrinu, kao što sam to ustanovio, na opšti način, od početka ove Rasprave. Izolovani od svake stvarne primjene, najtačniji pojmovi o metodi svode se uvijek nužno na nekoliko neospornih, ali veoma širokih generalizacija, koje su nedovoljne da se, zaista, uspješno usmjere različita istraživanja našeg razuma, jer one ne opisuju osnovne promjene koje, ova veoma slična pravila moraju poštovati u pogledu svakog razmatranog predmeta. Ukoliko pojave postaju složenije i posebnije, manje je moguće, na koristan način, odvojiti metodu od doktrine, jer onda ove promjene dobijaju izraženiju jačinu i veći značaj. Ako smo mi, dakle, dovdje morali, u pogledu pojava koje su manje složene, brižljivo ukloniti ovo, neosnovano i sterilno, prethodno razdvajanje, nijesmo, bez sumnje, znali postupiti drukčije kada je u pitanju više usložnjavanje predmeta i uz to njegov stvarni nedostatak pozitivnosti, te smo time očigledno učinili još jasnijim zakon. Pravi, osnovni pojam metode, naročito kod proučavanja društvenih pojava, može danas stvarno proizaći samo iz zaista racionalnog shvatanja cjeline nauke, tako da izgleda da se tu isti principi odnose alternativno ili na metodu ili na doktrinu, zavisno od aspekta sa kojeg se razmatraju. Jedna takva filozofska obaveza mora izvanredno povećati glavne teškoće, koje, sama po sebi, predstavlja skica bilo koje nauke, a posebno one kod koje mora sve biti istovremeno osnivano. Ipak će nastavak ove knjige, nadam se, učiniti neospornom mogućnošću da se potpuno udovolji, na najprirodniji način, ovom dvostrukom intelektualnom uslovu. kao što se to moglo do sada naslutiti, priznajući kroz jednu već, veoma različitu, upotrebu da moja osnovna teorija o opštem i nužnom hodu ljudskog duha, sa istim darom, sukcesivno, pokazuje naučni i logički karakter zavisno od različitih potreba njene primjene.

Iz ovih razloga, jasno je, da u sociologiji, kao i kod ostalih, i čak više nego kod ostalih, nauka, pozitivna metoda može biti apsolutno procijenjena samo poslije racionalnog razmatranja njenih glavnih upotreba, u mjeri u kojoj se bude postepeno primjenjivala: tako da ovdje sad može biti govora samo o jednoj pravnoj prethodnoj logičkoj raspravi o metodi u socijalnoj fizici. Ipak, ovdje je, s druge strane, očigledno neophodno, prije nego što se pristupi direktnom ispitivanju sociološke nauke, najprije brižljivo opisati njen pravi opšti duh i skup osnovnih sredstava koja su joj svojstvena, kao što smo to uvijek radili u prethodne tri knjige u pogledu nauka koje joj prethode: krajnja nesavršenost jedne takve nauke mora ovdje učiniti još potrebnijom tu nužnu obavezu. Iako su slična razmatranja, bez sumnje, po svojoj prirodi, neposredno povezana sa samom naukom shvaćenom u njenim najhitnijim koncepcijama, mogu se, međutim, još više odnositi na samu metodu, jer su ona naročito namijenjena da kasnije upute naš razum na stvarno proučavanje tog teškog predmeta, što dovoljno opravdava sam naslov ove lekcije.

Postepeno izvršenje ovog prethodnog posla u drugim osnovnim naukama nas je ovdje spontano vodilo do objašnjenja koja su utoliko elementarnija i eksplicitnija ukoliko se radi o nauci koja je komplikovanija i nesavršenija. U pogledu najprostijih i najrazvijenijih nauka skoro nam je dovoljna samo njihova filozofska definicija da odmah okarakteriše njihov položaj i opšta sredstva za koja nikakva glavna nesigurnost ne bi mogla danas postojati kod svih duhova koji su na odgovarajući način obrazovani. Ali, potrebno je, svom nužnošću, postupati drukčije, kada pojave, postavši složenije, nijesu više dozvolile da se dovoljno ispolji prava i suštinska priroda jednog skorijeg i manje zasnovanog proučavanja: kad to nijesu na kraju posebnih, manje ili više tegobnih rasprava, srećom nepotrebnih u odnosu na prethodne teme. Elementarna objašnjenja, naročito u biološkoj nauci, koja bi, u svakom drugom slučaju, bila, takoreći, slična djetinjim, izgledala su nam veoma potrebna da bi se konačno zaštitili od svakog ozbiljnog osporavanja osnovnih principa pozitivnog proučavanja, čija filozofija izaziva još dosta duboka neslaganja čak i kod najnaprednijih umova. Kao neizbježnu posljedicu ovog stalnog napredovanja bilo je lako predvidjeti da slična obaveza mora postojati, još neophodnija i teža, u odnosu na nauku društvenog razvoja, koja nije do sada nikako, ni u kom pogledu, dostigla pravu pozitivnost, i koju, najbolji duhovi osuđuju čak i danas, da je nikada neće dostići. Ne treba se, dakle, uopšte, čuditi što najprostiji i najosnovniji pojmovi pozitivne filozofije, koji su, srećom, od sada postali trivijalni u pogledu predmeta koji su manje složeni i manje nazadni, zbog prirodnog napretka ljudskog uma, traže ovdje jednu vrstu formalne rasprave

čiji će se rezultati, bez sumnje, pojaviti kod većine obrazovanih sudija, čine danas veoma smjelu novinu, iako se zadovoljavaju sa jednim neznatnim ekvivalentom uslova, koji su univerzalno prihvatljivi za sve, bilo koje druge pojave.

Kada se, zaštićeno od svakog predubjeđenja, procjenjuje pravo sadašnje stanje društvene nauke, sa ovim otvoreno pozitivnim duhom, koji treba danas da razvija zdrava naučna proučavanja, ne treba se, zaista, uzdržavati da se prizna, bez ikakvog pretjerivanja, bilo u sastavu metode ili u sastavu doktrine, kombinovanje različitih glavnih osobina koje su uvijek razlikovale nekadašnje teološko-metafizičko djetinjstvo drugih grana prirodne filozofije. Ukratko, ovo sadašnje opšte stanje političke nauke tačno reprodukuje pred našim očima osnovnu analogiju kakva je nekad bila između astrologije i astronomije, alhemije i hernije, i između istraživanja univerzalnog lijeka za sve i sistema medicinskih nauka. Teološka politika i metafizička politika, uprkos njihovom praktičnom antagonizmu, mogu ovdje, bez i najmanje stvarne štete, da bi uprostiti ispitivanje, biti obuhvaćene zajedničkim razmatranjem, jer, uglavnom, sa naučne tačke gledišta, druga sačinjava, takoreći, samo jednu opštu modifikaciju prve, od koje se bitno razlikuje samo jednom manje izraženom osobinom, kao što smo to već toliko puta priznali u odnosu na sve ostale prirodne pojave i kao što ćemo to sve više i više konstatovati u pogledu društvenih pojava. Bilo da su pojave proizvod jedne nadprirodne, neposredne i neprekidne intervencije, ili su odmah objašnjene tajanstvenom snagom odgovarajućih entiteta, ova sporedna razlika između tumačenja koja su uostalom na kraju istovjetna ne sprečava uopšte neizbježnu zajedničku reprodukciju najkarakterističnijih osobina, ovdje još manje nego kod bilo koje druge filozofske teme. Ove osobine se, uglavnom, sastoje, u odnosu na metodu u glavnom preimućstvu imaginacije nad posmatranjem; a u odnosu na doktrinu u isključivom istraživanju apsolutnih pojmova; odakle proističe dvostruko, za konačno usmjerenje nauke, neizbježna težnja da se vrši jedan samovoljan i neodređen uticaj na pojave koje nijesu uopšte posmatrane kao podčinjene nepromjenljivim zakonima prirode. Ukratko, opšti duh svih ljudskih spekulacija, u teološko-metafizičkom stanju je nužno istovremeno: savršenstvo u razvoju, apsolut u shvatanju i samovolja u primjeni. Dakle, ne treba uopšte sumnjati da takve još nijesu danas glavne osobine svih društvenih spekulacija, bilo sa kojeg aspekta da se razmatraju. Shvaćen u ovom trostrukom pogledu, u smislu koji je potpuno obrnut, ovaj duh će nam unaprijed pokazati, preko jednog korisnog prethodnog kontrasta, osnovnu intelektualnu sposobnost koju mora sada upraviti na stvaranje pozitivne sociologije, a zatim će morati uvijek upravljati njenim stalnim razvojem.

Pozitivna filozofija se, zaista, najprije, duboko karakteriše, bilo o kojem predmetu da je riječ, nužnom i stalnom podređenošću mašte posmatranju, što naročito sačinjava naučni duh u pravom smislu, nasuprot teološkom ili metafizičkom. Ma da jedna takva filozofija nudi, bez sumnje, najšire i najplodnije polje ljudskoj mašti, kao što nam je to jasno posvjedočilo racionalni sud različitih osnovnih nauka, ona je tu, međutim, neprekidno ograničava da otkrije ili da usavrši tačno usklađivanje svih posmatranih činjenica ili sredstava da se korisno preduzmu nova istraživanja. Uobičajena je i slična tendencija da se naučne koncepcije uvijek podčinjavaju činjenicama koje su im namijenjene samo da pokažu stvarnu povezanost, riječ je, prije svega društvenih proučavanja, u sistem, nejasna i slabo ograničena posmatranja ne nude još pravim naučnim rasuđivanjima neku zadovoljavajuću osnovu, i, po pravilu se same koncepcije neograničeno mijenjaju po volji mašte koju različito podstiču izuzetno nepostojane strasti. Zbog njihovih većih komplikacija i, dodatno, zbog njihove tješnje veze sa skupom ljudskih strasti, političke spekulacije moraju ostati dublje i duže od svih ostalih zaronjene u ovo jadno filozofsko stanje, gdje veoma slabe, dok su se iz njega redom izvukla, zadnja tri vijeka, prostija i manje podsticajna proučavanja. Ali ne treba nikad zaboraviti da su, do više ili manje nedavno sve različite vrste naučnih koncepcija, bez ijednog izuzetka, uvijek pokazivale slično stanje djetinjstva, bez kojih su se oslobodile utoliko kasnije ukoliko im je priroda složenija i posebnija i iz kojeg najkomplicovanije stvarno nijesu mogle izaći do naših dana; kao što smo to naročito izložili, završavajući prethodnu knjigu, u pogledu intelektualnih i moralnih pojava individualnog života, koje se, ako se izuzme jedan vrlo mali broj naprednih duhova, još proučavaju, najčešće, na način koji je skoro isto toliko suprotan naučnom, kao i kod samih političkih pojava. Upravo se zbog ove, očigledno površne ocjene, danas, obično, smatra potpuna sklonost ka neodređenim i ka nesigurnim posmatranjima, kao neopoziva i kao svojstvena samim političkim temama, što dozvoljava lažljivoj mašti nadrifilozofa i retoričara da takoreći po svojoj volji okreću interpretaciju gotovih činjenica. Ista nesavršenost je jako vladala nekad i kod svih ostalih predmeta ljudskih spekulacija; ovdje je zaista samo neobično da izraženiji intenzitet i naročito neizbježno prolongiranje, naravno izazvano velikom komplikacijom, prate moju glavnu teoriju univerzalnog razvoja ljudskog duha; i prema tome, ista teorija dovodi do toga da se posmatra ne samo kao moguće, nego kao sigurno i blisko, nužno širenje, jedne filozofske obnove, u svim društvenim spekulacijama slične onoj, koju su, više ili manje, dokazala sva naša ostala naučna proučavanja; i to, uz prisustvo jedne intelektualne teškoće koja je mnogo veća, i smetnji koje ovdje može izazvati neposredniji kon-

takt glavnih strasti, što će bez sumnje, samo stimulisati još više napore pravnih mislilaca.

Ako, umjesto da se razmatra, tako, opšti duh pozitivne filozofije u odnosu na glavni oblik iz kojeg proizilazi on se sada razmatra u vezi sa glavnim osobinom naučnih koncepcija, onda se može lako priznati, saglasno našem prvom komparativnom opisu, da se ova filozofija tada principijelno razlikuje od teološko-metafizičke filozofije stalnom i neodoljivom težnjom da nužno učini relativnim sve pojmove koji su, nasuprot, najprije bili nužno apsolutni. Ovaj neizbježan prelaz apsolutnog u relativno predstavlja, zaista, jedan od najznačajnijih filozofskih rezultata svih intelektualnih revolucija koje su sukcesivno vodile različite vrste naših spekulacija, od čisto teološkog ili metafizičkog stanja u pravo naučno stanje, kao što je to i čitalac mogao primijetiti u toliko važnih slučajeva, u tečaju prethodne tri knjige. Sa čisto naučne tačke gledišta, i odbacujući svaku ideju primjene, može se čak, čini mi se, posmatrati jedna takva opšta razlika između relativnog i apsolutnog kao pojava najodlučnije osnovne suprotnosti, koja dijeli tako duboko modernu filozofiju od stare. Svako proučavanje intimne prirode bića, njihovih prvih i krajnjih uzroka, itd. mora očigledno biti uvijek apsolutno, dok je svako istraživanje samih zakona pojava izvanredno relativno, jer ono odmah pretpostavlja neprekidni napredak spekulacije koja je podređena postupnom usavršavanju posmatranja, bez kojeg se prava stvarnost ni jedne vrste ne bi nikad mogla potpuno otkriti: tako da je relativan karakter naučnih koncepcija nužno neodvojiv od pravog pojma prirodnih zakona, isto tako kao što i nestvarnu težnju za apsolutnim saznanjima spontano prati upotrebama koje od teoloških fikcija ili metafizičkih entiteta. Dakle, ovdje bi bilo suvišno danas mnogo insistirati na konstataciji da ovaj apsolutni duh još bitno karakteriše cjelinu društvenih spekulacija, kojima, u različitim savremenim školama, bilo teološkim ili metafizičkim, neprestano dominira istovjetno razmatranje jednog nepromjenljivog modela politike, uostalom više ili manje nejasno definisanog, ali uvijek shvaćenog na način da zabranjuje svaku redovnu promjenu osnovnih političkih shvatanja zavisno od izuzetno promjenljivog stanja ljudske civilizacije. Iako jedan takav pojam, koji ne može počivati ni na jednoj, zaista racionalnoj elaboraciji, mora spontano obuhvatiti, naročito u naše vrijeme, velike filozofske razlike, ipak, mnogo manje izražene nego što to izgleda da su, međutim, svako od brojnih mišljenja, čiji je ovaj osnovni model bio predmet, čuva mu, uglavnom, istu nužnu nepokretnost kroz sve postupne promjene koje predstavlja opšta istorija društvenog razvoja. Ovaj apsolutni duh je, čak toliko inherentan današnjoj političkoj nauci, da do sada predstavlja u njoj jedini opšti način, uprkos svojim ogromnim štetnim posljedicama, da nametne ma koju

kočnicu prirodnom toku individualnih lutanja i da preduprijedi neminovnu poplavu mišljenja koja su neograničeno različita. Isto tako nijesu li različiti filozofi koji su opravdano zabrinuti ozbiljnom opasnošću od jednog takvog intelektualnog apsolutizma, pokušali ponekad da ga se oslobode, ali nemajući snage da se uzdignu do shvatanja jedne prave pozitivne politike, neizbježno, zaslužili još jači prekor što predstavljaju sve političke pojmove kao da su po prirodi potpuno nesigurni i čak, neograničeni, jer oni, zaista na taj način ruše uobičajene osnove njihove slabe sadašnje konzistencije, a da ih ne zamjenjuju nijednom drugom novom osnovom realnije i čvršće stabilnosti. Ove loše shvaćene namjere su čak unaprijed uticale, istinu govoreći, kod najozbiljnijih sudija na pojavu jedne vrste sveopšteg nepovjerenja prema svakom filozofskom poduhvatu koji je usmjeren na obnavljanje opšteg duha politike, koji bi gubeći svoj apsolutizam izgledao danas u očima većine ljudi koji su vrlo poštovani od različitih sadašnjih partija, da mora nužno time gubiti svoju stabilnost i prema tome svoju moralnost. AH će ove empirijske bojazni, mada veoma prirodne, odagnati svako ko u tom pogledu procijeni unaprijed, sa stanovišta ove Rasprave pravi nužni karakter pozitivne sociologije, prema već ispoljenoj osnovnoj težnji u ovom pogledu sa jednom tako velikom očiglednošću u odnosu na sve prethodne oblasti prirodne filozofije, gdje se, doista vidi samo da, prestavši da budu apsolutni da bi bili isključivo relativni, različiti naučni pojmovi ne mogu nikako postati samovoljni. Nasuprot tome, veoma je očigledno, da su jednom takvom promjenom ovi pojmovi dobili jednu postojanost i stabilnost mnogo višu od njihove maglovite nepromjenjivosti i da na taj način svaki od njih postepeno ulazi u jedan sistem odnosa koji se širi i učvršćuje neprestano i koji teži sve više i više da preduprijedi svaku ozbiljniju, bilo koju grešku. Ne rizikuje se, dakle, nikako pad u opasni skepticizam ako se neopozivo uništi ovaj apsolutni duh koji tako jadno karakteriše danas produženo djetinjstvo društvene nauke, pod uslovom da to bude, kao u svim drugim slučajevima spontani rezultat nužnog prelaska ove završne nauke u zaista pozitivno stanje. U ovoj zadnjoj glavnoj operaciji pozitivna filozofija neće, bez sumnje, poreći svoje univerzalno svojstvo da nikad ne ukine ni na koji način intelektualnu usklađenost, a da je odmah ne zamijeni efikasnijom i širom. Zar zaista nije jasno da ovaj pozitivni prelaz sa apsolutnog na relativno nudi danas u politici jedini pravi način da se dođe do koncepcija koje su pogodne da postepeno utvrde jednoglasnu i trajnu saglasnost?

Iako obje glavne sposobnosti koje sam ispitivao predstavljaju doista, po svojoj prirodi, jedna za metodu, a druga za doktrinu, dvostruki osnovni uslov čije će stalno ispunjenje morati neposredno da označi stvarnu pozitivnost društvene nauke, njihovo razmatra-

nje, međutim, nije možda, u naše vrijeme, najpodesnije da pokaže jasno najpresudnije simptome jednog takvog filozofskog preobražaja zbog tijesne povezanosti koja, kod ove vrste ideja, više nego kod ijedne druge, postoji još između teorije i prakse i, prema tome zbog koje svako mišljenje koje je isključivo spekulativno i apstraktno, uprkos svom, zaista nadmoćnom, značaju može obično inspirisati samo slabi interes i izazvati samo nedovoljnu pažnju. Ova krajnja pripojenost ili radije ova skoro potpuna konfuzija nužno proističe iz nesavršenosti društvene nauke zbog njene velike komplikovanosti, kao što sam to ustanovio na početku ove knjige, slijedeći jedan zakon izložen u prethodnoj knjizi. I, da bih ponovo bolje istakao ovo neophodno prethodno objašnjenje, treba sada da naročito razmatram, na jedan poseban i neposredan način, savremeni duh politike u odnosu na opštu primjenu, a ne u odnosu na samu nauku. Sa ovog novog aspekta ovaj duh se uvijek pokazuje kao veoma obilježen nestvarnom tendencijom da na odgovarajućim pojavama vrši jedan vrlo neograničen uticaj, što je zabluda koja, danas ograničena jedino na društvene pojave, je nekada, kao što sam to često isticao, usmjeravala, na više ili manje odgovarajući način, mada u stepenu koji je nužno manje izražen, sve ostale vrste ljudskih shvatanja, ukoliko su ostala podčinjena teološkoj ili metafizičkoj filozofiji. Mada stvarna moć čovjeka da po svojoj volji mijenja bilo koje pojave može samo proizaći iz stvarnog saznanja njihovih sopstvenih prirodnih zakona, ipak je neosporno da se, u svim vrstama, djetinjstvo ljudskog uma nužno podudara sa karakterističnom pretenzijom da vrši nad cjelinom odgovarajućih pojava uticaj koji je veoma neograničen. Ova velika prvobitna iluzija proizilazi uvijek spontano iz nepoznavanja osnovnih zakona prirode, koje je kombinovano sa nadmoćnom hipotezom o neograničenoj i neodređenoj moći koja je data dodjeljivana natprirodnim pokretačkim silama ili čak metafizičkim entitetima: jer ova uzaludna ambicija javljajući se upravo u doba kad čovjek stvarno utiče najmanje na ono što ga okružuje, ne može mu uopšte dodijeliti jedan takav uticaj bez neophodne pomoći ovih misterioznih snaga.

Opšta istorija ljudskih mišljenja jasno potvrđuje ovu osnovnu zabludu u pogledu astronomskih, fizičkih, hemijskih i čak bioloških pojava, kao što sam to u više navrata primijetio u prethodnim poglavljima ove Rasprave. Lako je zaključiti da se jedna takva iluzija mora, svom nužnošću, utoliko više produžiti ukoliko rastuća komplikacija različitih glavnih kategorija prirodnih pojava dovodi do dužeg kašnjenja koncepcije pravih zakona. Uostalom, u vezi sa ovim treba takođe primijetiti spontanu saradnju jednog drugog filozofskog uticaja, koji mora snažno pomoći, u tom pogledu ovu osnovnu smetnju odgovarajućeg razvoja ljudskog uma time što različite pojave ukoliko su zamršenije istovremeno postaju, uglavnom,

tim više promjenljivije, kao što sam često na to ukazivao u prethodnim dvjema knjigama. Glavni uzrok ovih raširenijih promjena, proizlazeći iz istog principa koji određuje najveću komplikovanost, to jest opadajuću opštost različitih vrsta pojava, neizbježno doprinosi neprekidnom održavanju, na stvarnoj moći čovjeka, jedne osnovne smetnje koja je time postala mnogo teža da se razmrsi i prema tome oprostivija je. Ova dvostruka nužnost je morala spontano dati prednost proučavanju društvenih pojava, koje će morati zbog toga ostati duže i dublje od svih ostalih predmet sličnih iluzija. Ali uprkos ovoj prirodnoj nejednakosti, veoma je važno najprije pokazati da, u tom pogledu, kao i u dva druga već naznačena pogleda, takve osobine nijesu uopšte specifične za ovu zadnju vrstu pojava i da su one, nasuprot, uvijek označavale djetinjstvo ljudskog uma, u pogledu svih mogućih spekulacija, čak i najprostijih; poređenje koje je toliko dragocjeno da se ne može odbaciti jer omogućava pravim filozofima da, nasuprot postojećim predrasudama, shvate racionalnu nadu koja će ih dovesti do razbijanja jedne takve zablude u sistemu političkih ideja, istim glavnim putem kojim sam se uputio i za ostale važne predmete naših stvarnih istraživanja. Ma kako bilo, ova opšta zablada danas apsolutno postoji samo za društvene pojave, izuzev nekoliko analognih iluzija koje se odnose na intelektualne i moralne pojave i od kojih su se malo napredni duhovi od tada dovoljno oslobodili. Ali, u politici je očigledno da, uprkos neospornoj težnji sadašnjih duhova ka jednoj zdravoj filozofiji, preovlađujuće raspoloženje državnika, čak i publicista u teološkoj ili metafizičkoj školi doprinosi da se još često društvene pojave shvataju kao beskrajno i svojevolumno promjenljive, nastavljajući da zamišljaju ljudsku vrstu lišenu svakog spontanog podsticaja i uvijek spremnu da pasivno podnosi uticaj bilo kojeg zakonodavca, zemaljskog ili nebeskog, samo ako ima dovoljno vlasti. U tom važnom pogledu, čak kao i u svakom drugom, teološka politika se prirodno javlja kao manje nedosljedna nego njena protivnica, u onome, bar, što ona tu, na svoj način objašnjava, strašnu neujednačenost jednog takvog mišljenja koje se nužno uspostavlja između bezgraničnosti dobijenih posljedica i oskudnosti ovih navodnih uzroka, reducirajući neposredne zakonodavca samo na prost organ jedne natprirodne i apsolutne sile što uostalom još jasnije dovodi, i na jedan nesvodiv način, do neograničene vlasti zakonodavca, koji je tako prinuđen samo da odozgo pozajmi svoj glavni autoritet. Metafizička škola koja, naročito u naše vrijeme pribjegava, na jedan mnogo neodređeniji i manje poseban način vještini Proviđenja, ne prestaje, međutim, da na takvoj hipotezi konačno oslanja i često miješa, u svojim praznim političkim objašnjenjima svoje nerazumljive entitete, a naročito svoj glavni opšti entitet *prirode* (*naglasio A.C.*) koji danas obuhvata sve ostale i ko-

ji je očigledno samo jedno apstraktno izopačenje teološkog principa. Prezirući čak svaku podređenost posljedica uzrocima, ona često teži da izbjegne filozofsku teškoću dodjeljujući naročito slučaju proizvođenja posmatranih događaja, a ponekad, kad nemoć jednog takvog sredstva postane suviše upadljiva, procjenjujući do najapsurdnijeg stepena nužan uticaj individualnih genija na opšti tok ljudskih događaja. Bilo kakav da je način, čije bi posebno ispitivanje bilo ovdje veoma suvišno, rezultat je i u jednoj i u drugoj školi uvijek, uglavnom da predstavi jednako političku akciju čovjeka kao veoma neodređenu i samovoljnu, kao što se to nekad vjerovalo za biološke, hemijske, fizičke, i čak, astronomske pojave za vrijeme teološko-imetafizičkog, više ili manje, produženog djetinjstva odgovarajućih nauka. Dakle, ova neodbaciva smetnja predstavlja danas, u mojim očima, najodlučniju osobinu jednog takvog djetinjstva, koja još opstaje u redu društvenih ideja. Ona zaista ukazuje na najneposredniji i najmanje dvosmislen način, na sistematsko protivljenje da se političke pojave shvate kao pojave podređene pravim zakonima prirode, čija će neposredna primjena ovdje nužno biti, isto kao i u svakom prethodnom slučaju, da odmah nametne političkoj akciji osnovne granice, rušeći bezpovratno uzaludnu težnju da se ova vrsta pojava, koje tako radikalno, kao nijedne druge sakrivaju ljudske ili nadljudske kaprice, upravlja po našoj volji. U kombinaciji sa malo prije naznačenom težnjom za apsolutnim koncepcijama od kojih je ona spontano neodvojiva, kao dva korelativna aspekta jedne iste filozofije, treba, čini mi se vidjeti glavni intelektualni uzrok sadašnjih društvenih nereda jer se ljudski rod nalazi predat, bez ikakve logičke zaštite, na poremećeno eksperimentisanje različitim političkim školama, od kojih svaka traži da se beskrajno procjenjuje njen nepromjenljivi tip uprave. Dok je stvarna nadmoćnost starog političkog sistema zabranjivala slobodno istraživanje društvenih problema, zbog takvih nezgoda mogli su se oni naći prikriveni i mogla je postojati izvjesna intelektualna disciplina, jednom vrstom spoljnog pritiska, uprkos teološkoj prirodi političke filozofije. Ali prirodni tok individualnih lutanja tako bi mogao samo biti prekinut ili, prije, spriječen da napreduje, i filozofski upad bi se mogao vršiti spontano u mjeri u kojoj postepeni uspon metafizičke politike daje prevagu opštem pravu ispitivanja. Glavna opasnost od jedne slične filozofije politike mogla bi se od tada razvijati slobodno u čitavoj svojoj širini do tačke dok neposredno ne dovede u pitanje opštu korist samog društvenog stanja, jer se elokventni sofisti, kao što se zna, ne boje da sistematski propovedaju superiornost primitivnog života, takvog kakvog su oni zamišljali. Stigavši do ovog stepena apsurdnosti i nesaglasnosti, metafizičko-teološke utopije konstatuju, bez sumnje, sa potpunom očiglednošću, visoku nemogućnost da se danas u

politici utvrdi ikakav pojam koji bi zaista bio stabilan i opšti, tako da će se tu nastaviti sa uzaludnim i apsolutnim traženjem najbolje vlade, bez obzira na svako određeno stanje civilizacije, ili, što je naučno iste vrijednosti, dotle dok se ljudsko društvo bude shvatalo kao kretanje bez sopstvenog pravca pod neograničenim podsticajem zakonodavca. Ima dakle, stvarno, odsada, u političkoj filozofiji mogućeg reda i sklada, samo podčinjavanjem društvenih pojava, na isti način kao i svih ostalih, nepromjenljivim prirodnim zakonima, čiji skup ograničava, za svaku epohu, zaštićenu od svake ozbiljne nesigurnosti, osnovne granice i glavni karakter političke akcije u pravom smislu; jednom riječju, uvođenjem zauvijek u opšte proučavanje društvenih pojava ovaj isti pozitivni duh, koji je već uzastopice preporodio i disciplinovao sve ostale vrste ljudskih spekulacija, čije prvobitno stanje nije bilo, uglavnom, više zadovoljavajuće. Tako da se, i zadržavajući isti glavni način filozofiranja, ne može zamisliti drugi način da se stigne do odgovarajućeg stupnja postojanosti i usklađenosti nego da se obnovi dovoljan intelektualni pritisak, koji je srećom postao danas isto tako nestvaran kao i radikalno opasan. S druge strane, nije manje jasno, da ovaj osnovni osjećaj jednog spontanog društvenog kretanja, koje regulišu prirodni zakoni, nužno sačinjava pravu naučnu osnovu ljudskog dostojanstva u redu političkih događaja, jer glavne tečnije čovječanstva dobijaju tako uzvišenu osobinu autoriteta, koji mora biti uvijek poštovan kao nadmoćna osnova svakog racionalnog zakonodavstva; dok sadašnje vjerovanje u beskrajnu moć političkih kombinacija, koje izgleda da toliko uzdiže značaj čovjeka, istinu govoreći, dovodi samo do toga da mu se dodjeljuje jedna vrsta društvenog automatizma, kojom pasivno upravlja apsolutna i samovoljna premoć ili Proviđenja ili čovječjeg zakonodavca, prema opštoj, potpuno priznatoj razlici u pogledu ostalih pojava. Ova različita sumarna objašnjenja treba da budu dovoljna da učine ovdje neospornim da se, saglasno našoj prvoj napomeni, stvarno, u konačnom ispravljanju jedne takve smetnje sastoji, u svakom pogledu, glavni čvor filozofske teškoće u radikalnoj obnovi političke nauke koja je od tada opisana u najvažnijem obliku, u vremenu u kojem su preovlađujuće intelektualne navike dozvoljavale da se na odgovarajući način shvate društvene koncepcije samo u njihovom praktičnom aspektu, a ne sa naučne tačke gledišta, i, utoliko više, u čisto logičkom pogledu, koji sam ja već dovoljno istakao.

Da bi korisno rezimirali, u završnom razmatranju koje nužno obuhvata sva ostala, cjelinu ovih prethodnih naznaka o glavnim uslovima koje neizbježno mora ispuniti opšti duh pozitivne sociologije, dovoljno je ukratko tu primijeniti direktno i princip racionalnog predviđanja, koji sam tako često prikazivao kao konstitu-

tivni najneodbaciviji kriterij naučne pozitivnosti u odnosu i na sve prethodne djelove prirodne filozofije. Može se, dakle, s ovog zadnjeg stanovišta, svesti ovdje osnovna teškoća da se od sada shvataju pravilno društvene pojave kao pogodno za naučno predviđanje, kao i sve ostale, bilo koje pojave, unutar granica jasnosti, a te granice uostalom odgovaraju njihovoj izvanrednoj zamršenosti, prema opštem pravilu koje je u tom pogledu ustanovljeno od početka ove Rasprave. Ovakav način razmatranja jedne takve filozofske obnove predstavlja zaista poseban napredak, da neposredno i istovremeno izaziva, na najizrazitiji način, tri glavne osobine, koje sam redom ispitivao od početka ovog poglavlja, i koje se sve odnose, u različitim, ali jednako vrijednim aspektima na neprekidno podčinjavanje različitih društvenih shvatanja nepromjenljivim prirodnim zakonima, bez kojih politički događaji, očigledno, ne bi dopuštali nijedno pravo predviđanje. Sama misao o racionalnom predviđanju pretpostavlja dakle, prije svega, da ljudski duh definitivno napusti, u političkoj filozofiji, područje metafizičkih idealiteta, da bi se zauvijek učvrstio na terenu posmatranih realiteta, jednom sistematskom, neposrednom i neprekidnom subordinacijom mašte posmatranju; ona zahtijeva, sa ne manje očiglednim autoritetom, da politička tumačenja prestanu biti apsolutna da bi postala relativna sa stanjem ljudske civilizacije koje se redovno mijenja, da bi teorije, mogavši uvijek da slijede prirodan tok činjenica dozvolile da ih stvarno predviđamo; najzad ona podrazumijeva takođe, svom nužnošću, neizbježno i neprekidno ograničenje političke akcije prema tačno utvrđenim zakonima, jer, ako bi bilo drukčije, opšti red društvenih događaja, uvijek izložen dubokim poremećajima koji su inspirisani slučajnom nadmoćnom intervencijom zakonodavca, bilo božanskog, bilo ljudskog, ne bi mogao biti nikako predviđen sa pravom naučnom sigurnošću. Tako bi se, od sada, mogli, da bi olakšali filozofsko ispitivanje, veoma koncentrisati na ovu važnu osobinu racionalnog predviđanja cjeline različitih uslova koji su usmjereni da označe glavni istinski duh pozitivne politike. Ova intelektualna koncentracija postaje utoliko poželjnija ukoliko se, u ovoj temi, kao i u svim ostalim, i čak, danas, jasnije nego kod svih ostalih, vidi frapantna aktuelnost jednog sličnog preporoda, jedna takva osobina je izuzetno sposobna da razlikuje, na jedan kako dubok tako i neposredan način, novu društvenu filozofiju od stare. Zaista, događaji kojima upravljaju natprirodne volje mogu dozvoliti pretpostavke o otkrovenjima, ali očigledno, ne mogu podnijeti nikakvo naučno predviđanje, na koje i sama pomisao predstavlja pravo svetogrđe: uglavnom je isto i kad njihovo upravljanje pripada metafizičkim entitetima, izuzev šanse za otkrovenje, koja bi od tada bila izgubljena da jedna takva koncepcija nije, uglavnom, prosta opšta modifikacija prvog shvatanja. Danas nije ništa jasnije

i u pogledu političkih događaja, za koje teološka i metafizička doktrina mogu dati samo, obično, slijepu i sterilnu potvrdu, jednaku za sve gotove činjenice; jer će se ovi čudni načini objašnjenja, najčešće primjenjivati sa istom lakoćom na događaje koji su direktno suprotni, a da ove prazne forme ne mogu nikada dovesti same do i najmanjeg znaka budućnosti društvenog. Ako se, ipak, može reći za sve epohe, da je jedan veliki broj sporednih političkih činjenica najčešće smatran pogodan za predviđanje, to samo potvrđuje da, kao što sam to ustanovio od početka ove rasprave, teološko-metafizička filozofija nije nikada mogla biti strogo univerzalna i da je morala uvijek biti više ili manje umjerena u svakoj primjeni, zbog neizbježne mješavine slabog i nedovoljnog pozitivizma, čija pomoć iako, izrazito, sporedna je očigledno neprekidno neophodna za stvarni razvoj ljudskog duha i društva. Ali iako je jedna takva provjera posebno jasna, naročito danas, prema političkim pojavama, ona uopšte ne sprečava da se njihova podčinjenost pod teološkim ili metafizičkim koncepcijama produžava i da ih čini još veoma inkompatibilnim sa svakom idejom pravog naučnog predviđanja; jedino kad se radi o nekim drugorazrednim i parcijalnim pogledima, kojima je predmet, obično, jedna vrsta vulgarnog predviđanja, koje se ne uzdiže čak ni iznad empirizma koji je nesigurniji nego prostiji i koji uprkos svojoj prividnoj koristi ne može nikako prikriti glavnu potrebu za obnovom političke filozofije.

U sadašnjem stanju neodređene i konfuzne iracionalnosti društvenih proučavanja, skup prethodnih razmatranja, čije objašnjenje završavam, mogao bi, uz nekoliko vještih izlaganja, proći kao prva opšta realizacija velike filozofske obnove, koju bi onda bilo samo dovoljno opisati: o jednoj temi koja je dovde loše shvaćena, prosti iskazi su se često nametali, mada mnogo manje nazivom, za prava rješenja. Međutim, duhovi koji su na odgovarajući način pripremljeni, dubokom navikom za prava naučna shvatanja, lako će se zaštititi od jedne slične zablude priznajući, bez oklijevanja, da se neophodni uslovi, koji su postupno određeni od početka ovog poglavlja, odnose jedino, po svojoj prirodi, na osnovni položaj pitanja u političkoj filozofiji i ne mogu, prema tome, nikako biti dovoljni, sami po sebi da se neposredno nađu na samom putu zaključne operacije. Mi smo tako prosto uradili važan opšti uvod koji će nas moći korisno voditi kroz čitavo ovo djelo, da bi jasno formulisali naučni cilj koji treba dostići i da bi čak tačno procijenili njegovo postepeno ostvarenje. Sada treba pristupiti, na neposredan način prvom sumarnom izlaganju opšteg duha socijalne fizike, čiji su glavni uslovi unaprijed dosta opisani. Ovaj duh će, uostalom, biti naročito poznat i poštovan naknadno zbog njegove spontane primjene koja će se kontinuirano nastaviti u toku svih sljedećih lekcija.

Svaki filozofski princip jednog takvog duha, nužno se svodi, prema prethodnim objašnjenjima, na shvatanje društvenih pojava uvijek kao neizbježno podčinjenih pravim prirodnim zakonima, koji obično sadrže jedno racionalno predviđanje, radi se dakle o tome da se ovdje utvrdi uopšte kakav treba da bude tačan uzrok i prava priroda ovih zakona, o čemu će nastavak ovog djela sadržati pravo objašnjenje, toliko koliko to dozvoljava rađanje nauke, koju se trudim da osnujem. Dakle, za ovu namjeru treba, prije svega, na odgovarajući način razumjeti, u cjelini društvenih pojava, naučnu razliku koja je zaista temeljna, koju sam uveo i koristio u svim djelovima ove Rasprave, a naročito u biološkoj filozofiji, kao potpuno primjenljivu, po svojoj prirodi, na ma koje pojave, a naročito na one koje mogu izraziti živa bića, proučavajući odvojeno, ali uvijek u pogledu jedne tačne sistematske koordinacije, *statičko* i *dinamičko* stanje svakog predmeta pozitivnih proučavanja. U običnoj biologiji, tj. za opšte proučavanje samog individualnog života, ovo njeno razčlanjavanje dozvoljava, prema objašnjenjima koja sadrži prethodna knjiga, da se racionalno pravi razlika između čisto anatomskog stanovišta koje se odnosi na ideje organizaciji i fiziološkog stanovišta u pravom smislu koje je neposredno svojstveno idejama života: ova dva aspekta spontano odvojena se, skoro u svako vrijeme od tada nalaze tačno procijenjena jednom nesvodivom filozofskom analizom koja je time oplemenila i usavršila potrebno poređenje. Razčlanjivanje se, u sociologiji, mora vršiti na jedan potpuno sličan način, i ne manje jasno, potpuno razlikujući, u pogledu svake političke teme temeljno proučavanje uslova života društva i uslova zakona njegovog stalnog kretanja. Ova razlika mi izgleda, od sada, dosta karakteristična da dozvoli da predvidim da će, u nastavku, njen spontani razvoj dozvoliti da se, obično, socijalna fizika razčlani u dvije glavne nauke sa nazivima, na primjer, socijalna statika i socijalna dinamika, koje su tako jako različite jedna od druge kao što su to danas anatomija i individualna fiziologija. Ali bi sigurno bilo prerano pridati sada bilo kakav ozbiljan značaj ovoj metodskoj podjeli, i to čak u doba prvog osnivanja nauke. Treba se, uostalom, plašiti da, u tom pogledu, jedna takva odsječna podjela društvene nauke ne uvede danas u nju onu glavnu nezgodu koja se jako dopada disperzivnim težnjama savremenih duhova da pogrešno propuste neophodnu stalnu kombinaciju ova dva opšta gledišta, kao što sam to objasnio u prethodnoj knjizi za biologiju, gdje smo priznali da prosta podjela između anatomije i fiziologije od sada teži da se potpuno izbriše. U svakom slučaju, ma koje cijepanje sociološkog rada bilo bi, očito, neumjesno, i čak nerazumno, ukoliko cjelina ne bi opet, na odgovarajući način bila shvaćena. Ovo važno razmatranje ne bi moglo ni na koji način uticati, ni na unutrašnju tačnost, ni na neposrednu nužnost

naše glavne razlike između statičkog i dinamičkog proučavanja društvenih pojava, pod uslovom da, umjesto da tu vidi izvor pogrešne ili cepidlačke podjele na dvije odvojene discipline, ta podjela se danas primjenjuje samo u neprekidnoj analizi svake društvene teorije, koja je uvijek osjetljiva na ovaj, dvostruko pozitivan, aspekt.

Da bi bolje okarakterisali ovo neophodno osnovno razčlanjivanje, i zatim, da bi mu naglasili, od ovog trenutka, praktični značaj, smatram bitnim, prije nego nastavim, da primijetim ovdje da jedan takav naučni dualizam odgovara savršeno tačno, u pravom političkom smislu, dvostrukom pojmu reda i napretka, koji se od sada može posmatrati kao da je spontano uveden u opštu oblast javnog uma. Jer, očigledno je, da se proučavanje statike društvenog organizma mora podudarati, uglavnom, sa pozitivnom teorijom reda, koja doista može učvrstiti samo jednu pravu, stalnu harmoniju između različitih uslova egzistencije ljudskih društava: vidi se, čak još jasnije, da dinamika proučavanja zajedničkog života čovječanstva nužno obrazuje pozitivnu teoriju društvenog progressa, koja se mora, odbacujući svaku praznu misao o apsolutnom i neograničenom usavršavanju, prirodno svesti na jednostavan pojam ovog glavnog razvoja. Dajući, istovremeno, više interesa i jasnoće spekulativnoj koncepciji, više plemenitosti i postojanosti praktičnom razmatranju, ovaj dvostruki pristup, čija srećna spontanost ne bi mogla biti osporena, mi izgleda izuzetno pogodnim, da istaknem, na način koji se ne može odbaciti, od samog početka nove političke filozofije, opštu saglasnost i neprekidnost između nauke i primjene. Pravi državnici mogu tako pravilno ocijeniti da li se ovdje radi o praznoj intelektualnoj vježbi ili o filozofskim principima koji su stvarno sposobni da konačno prodru efikasno u savremeni politički život. Oni će, nadam se, početi od tada da osjećaju pouzdano ispunjenje koje je proizašlo iz obećanja koje sam dao na početku ove knjige o osnivanju jedne društvene nauke koja je neposredno namijenjena da, na odgovarajući način, zadovolji dvostruku intelektualnu potrebu modernih društava, zasnivajući spontano, na postojanim racionalnim osnovama dvostruki elementarni pojam reda i napretka koji se tamo nalazi duboko vezan za neprekidnu cjelinu socioloških shvatanja, i čak jednim nužnim slijedom, za čitav sistem pozitivnih teorija. Stalni predmet nauke bi tako mogao biti razmatran, u političkoj filozofiji, kao potpuno istovjetan osnovnom predmetu vještine: isti odnosi su tu razmatrani sa dva različita, a potpuno ekvivalentna stanovišta, sa jedinim prirodnim razlikama apstraktnog i konkretnog, i spekulacije i akcije. Nauka koja će, uglavnom, stalno imati u vidu, prema ovim objašnjenjima, pozitivno proučavanje stvarnih zakona reda i napretka, neće biti okrivljena za uobraženu spekulativnu drskost, od uticajnih ljudi

koji su obdareni nekom intelektualnom sposobnošću, ako bude pretendovala da sama može dati prave racionalne osnove cjeline praktičnih sredstava koja se mogu primijeniti za stvarno zadovoljenje dvostruke društvene potrebe: ova nužna veza će, bez sumnje, odlučiti da bude ocijenjena kao veoma slična opštoj harmoniji, koja je otsada, jednoglasno prihvaćena u principu, iako još veoma nedovoljno razvijena, između biološke nauke i sistema vještina koji se na nju odnose, naročito na medicinsku vještinu. Najzad, bilo bi, vjerujem, suvišno ovdje izričito primijetiti, zbog njene velike očiglednosti, da, spontana osobina koju direktno, pokazuje ova prva filozofska koncepcija pozitivne sociologije, odsada povezuje, na jedan neraskidiv način, kao što sam to objavio na početku ove knjige, dvije fundamentalne ideje reda i napretka, za koje smo priznali u četrdesetšestoj lekciji, da za jednu radikalnu opoziciju predstavljaju, u stvarnosti, glavni karakterističan simptom dubokog poremećaja modernih društava. Ne treba, odsada, sumnjati da ova dva elementarna pojma, pošto su bila odvojeno učvršćena, neće tako steći, njihovom uskom racionalnom fuzijom postojanu intelektualnu konzistenciju, jer oni mogu postati isto tako neminovno neodvojivu kao što su to danas u biološkoj filozofiji ideje organizacije i života, čiji naučni dualizam proizilazi potpuno iz istog principa pozitivne filozofije. Različite glavne osobine koje sam naveo, razvije se prirodno, u nastavku, u mjeri u kojoj će pozitivna filozofija postepeno izražavati, racionalnim istraživanjem društvenih pojava, svoj, kako duboko organizatorski, tako i visoko progresivan, duh, umjesto poremećenog ili obeshrabrujućeg uticaja koji mu, još veoma često pripisuju. Ali mi izgleda neophodno da pokažem ovdje, sumarno, prvu naučnu klicu ovih značajnih osobina.

Definišući najprije, prema ovoj osnovnoj koncepciji, po metodološkom redu, skup isključivo statičkih zakona društvenog organizma, pravi filozofski princip koji im je svojstven, čini mi se da se direktno sastoji u opštem pojmu ovog neizbježnog i univerzalnog konsensusa koji karakteriše ma koje pojave živih bića i koji društveni život nužno manifestuje u najvišem stepenu. Tako shvaćena, ova vrsta društvene anatomije koja čini statičku sociologiju mora imati za stalni predmet pozitivno proučavanje, koje je istovremeno eksperimentalno i racionalno, uzajamnih akcija i reakcija koje neprekidno vrše jedni na druge, svi različiti djelovi ma kojeg društvenog sistema, naučno privremeno apstrahujući osnovno kretanje koje ih postepeno uvijek mijenja. Sa ove tačke gledišta sociološka predviđanja, zasnovana na tačnom i opštem poznavanju ovih nužnih odnosa, biće u pravom smislu namijenjena da dokažu jedna druga, uz kasniju saglasnost sa neposrednim posmatranjem, različita relativno statička obavještenja za svaki način društvenog života, na jedan način veoma sličan onome koji se obično danas

dešava u individualnoj anatomiji. Ovaj preliminarni aspekt političke nauke pretpostavlja, dakle, očito, svom nužnošću, da, suprotno savremenim filozofskim navikama, svaki od brojnih društvenih elemenata, prestavši da bude shvaćen na apsolutan i nezavistan način, biva uvijek isključivo shvaćen kao relativan u odnosu na sve ostale sa kojim ga osnovna solidarnost mora neprestano usko spajati. Bilo bi, po meni, suvišno tako izričito istaći ovdje visoku i stalnu korist jedne takve sociološke doktrine: jer ona najprije mora, očigledno služiti kao neophodna osnova za stalno proučavanje društvenog kretanja, čija racionalna koncepcija prethodno pretpostavlja neprekidnu misao o neophodnom očuvanju odgovarajućeg organizma; ali, sem toga, ona može da, sama po sebi, neposredno upotrijebljena često dopuni, bar privremeno, direktno posmatranje, koje se, u mnogo slučajeva ne dešava stalno, za izvjesne društvene elemente, čije bi se stvarno stanje ipak moglo prilično odrediti prema njihovim naučnim odnosima sa drugim, već poznatim, elementima. Istorija nauke može, od ovog momenta, naročito dati neku predstavu o uobičajenom značaju jedne takve pomoći, podsjećajući na primjer, kako su vulgarne greške učenjaka o tobožnjim znanjima iz više astronomije, koja su pripisivana starim Egipćanima, ovdje nepovratno nestala, čak i prije nego im je jedna zdrava učenost, mogla presuditi samim racionalnim razmatranjem nužne veze između opšteg stanja astronomske nauke i stanja apstraktne geometrije koja je tada, očigledno, bila u djetinjstvu; bilo bi lako nabrojati gomilu sličnih slučajeva, čiji se filozofski karakter ne bi mogao odbaciti. U vezi sa tim treba primijetiti, ništa ne pretjerujući, da ovi nužni odnosi između različitih društvenih aspekata, ne bi mogli, po svojoj prirodi, biti toliko prosti i precizni da bi posmatrani rezultati mogli proizaći samo i jedino iz uzajamnog usklađivanja. Jedno takvo stanje duha, koje je već, očigledno, previše usko u biologiji, bilo bi naročito, suštinski suprotno, još složenijoj prirodi socioloških spekulacija. Ali jasno je, da tačna opšta procjena ovih granica promjene, normalnih, i čak, nenormalnih, onda nužno sačinjava, bar toliko koliko u individualnoj anatomiji, jedan neophodan dodatak svake teorije statičke sociologije, bez kojeg bi indirektno istraživanje o kojem se radi, često postalo pogrešno.

Pošto ovdje ne pišem uopšte posebnu raspravu o političkoj filozofiji, ne moram joj uopšte metodski zasnovati neposredni dokaz jedne takve osnovne solidarnosti između svih mogućih aspekata društvenog organizma, o kojoj, uostalom, sada i ne postoji mnogo, bar u principu, velikih razlika, kod zdravih duhova. Za svaki društveni element, od kojeg se želi poći, svako može lako prepoznati, jednom korisnom naučnom vježbom, da on stvarno, uvijek dodiruje, na više ili manje neposredan način, cjelinu svih ostalih, čak i onih koji u njoj najprije izgledaju najsamostalnijim. Dinamičko

razmatranje integralnog i neprekidnog razvitka civilizovanog čovječanstva dozvoljava, bez sumnje, da se efikasnije izvrši ova interesantna provjera društvenog konsensusa, pokazujući očigledno univerzalnu reakciju, sadašnju ili prošlu, svake posebne promjene. Ali ovoj napomeni mora stalno prethoditi, ili je bar pratiti, isključivo statičko dokazivanje; jer u politici kao i u mehanici, veza između kretanja spontano dokazuje postojanje nužnih veza. A da ne idemo, na primjer, do veoma uske solidarnosti između različitih grana svake nauke, ili svake vještine; zar nije evidentno da su različite nauke međusobno, ili skoro sve različite vještine međusobno, u jednoj takvoj društvenoj vezi da dobro poznato stanje jednog, ma kojeg, dijela, koje je dovoljno objašnjeno, dozvoljava da se predvidi, do izvjesnog stepena, sa pravom filozofskom sigurnošću, opšte stanje koje odgovara svim ostalim djelovima, prema odgovarajućim zakonima prirode? U jednom opširnijem razmatranju bi se, isto tako, shvatila neophodna i stalna veza koja veže sistem nauka sa sistemom vještina, pod uslovom da se uvijek vodi računa o pretpostavci, kao što to jasno zahtijeva priroda teme, da je solidarnost manje jaka ukoliko postaje posrednija. Očigledno je isto i kada, umjesto da se razmatra cjelina društvenih pojava u okviru jedne jedine nacije, ona se istovremeno ispituje kod različitih savremenih nacija, čiji neprekidni recipročni uticaj ne bi mogao biti osporen, naročito u moderna vremena, mada konsensus mora ovdje biti, najčešće manje izražen u svakom pogledu, i da, inače, postepeno opada sa sličnošću slučajeva i umnožavanjem kontakata do tačke da se ponekad skoro potpuno briše, kao na primjer između zapadne Evrope i istočne Azije, čija različita opšta stanja društva do sada izgledaju skoro samostalna.

Ne insistirajući više na osnovnim pojmovima koji su tako malo sporni, moram se ovdje ograničiti, kad je riječ o tome, da ukratko opišem jedini glavni slučaj u kojem je osnovna solidarnost još, ako ne neposredno u principu negirana, ono bar duboko nepoznata i čak potpuno zanemarena, u stvarnosti. To je, nažalost, najvažniji od svih slučajeva, jer se on odnosi neposredno na društvenu organizaciju u pravom smislu, koju teorija nastavlja do sada da suštinski shvata, na jedan apsolutan i izolovan način, kao nezavisnu od opšte analize odgovarajuće civilizacije, za koju ona, međutim, može samo činiti jedan od glavnih elemenata. Jedna takva pogreška pripada skoro jednako danas najsuprostatljenijim političkim školama, bilo teološkim ili metafizičkim, koje se obično, obje slažu u apstraktnom raspravljanju o političkom režimu, ne misleći na korelativno stanje civilizacije i čak najčešće dolaze, u njihovim praznim nepromjenljivim utopijama do toga da njihov tip najsvršenije politike koincidira sa djetinjstvom, više ili manje izraženim, ljudskog razvitka. Da bi bolje, sa jednog jedinog aspekta, oci-

jenili, u svojoj njihovoj važnosti, skup ovih uobičajenih pogreški, treba se, čini mi se, prateći tačan tok jedne prave istorijske analize, popeti do njenog pravog istorijskog izvora, koji se, prirodno, po meni, sastoji, u onoj poznatoj teološkoj dogmi u kojoj se veže opšt' razvoj ljudske civilizacije sa tobožnjim prvobitnim grijehom čovjeka. Ova glavna dogma koju sve religije reprodukuju u ma kom obliku, i čija intelektualna nadmoć mora uvijek biti spontano pomognuta uobičajenom sklonosti naše prirode ka nehotičnom obožavanju prošlosti vodi zaista, na neposredan i nužan način, namještanju neprestane koincidencije između neprestanog pogoršanja ljudskog društva i rastućeg širenja njegove civilizacije. Kada je teološka filozofija postepeno prešla u metafizičko stanje, ova prvobitna dogma je sve više i više težila da se konačno promijeni, kao što sam to već naznačio, u ovu čuvenu hipotezu, koja je potpuno iste vrijednosti i još služi kao glavna sistematska osnova metafizičkoj politici, jednim nestvarnim stanjem prirode, koje je nadmoćnije od društvenog stanja i od kojeg nas uvijek udaljava sve više razvoj civilizacije. Ne bi se tako mogla poricati krajnja filozofska ozbiljnost, a time čak i politička, jedne tako duboke zablude ukorijenjene u unutrašnju naučnu konstituciju, različitih postojećih doktrina, a koja, iako nije odsada neposredno formulisana i podržana kao opšti princip, nastavlja, međutim, da veoma dominira ukupnošću društvenih spekulacija, često, uostalom, bez znanja većine onih koji je predaju.

Bilo bi, ipak, nemoguće da se ova glavna iracionalnost danas dugo odupire jednoj zdravoj filozofskoj diskusiji, jer je ona u očiglednoj suprotnosti sa mnogo pojmova političke filozofije, koji, pošto ne mogu dobiti pravu naučnu čvrstinu, dobijaju postepeno intelektualni uticaj, bilo zbog spontanih razjašnjenja, koja proizilaze iz prirodnog toka događaja, ili zbog vlastitog sadašnjeg razvoja javnog razuma. Tako da i svi obrazovani publicisti priznaju sada izvjesnu parcijalnu solidarnost između različitih političkih institucija u pravom smislu, zbog koje se neke od njih isključuju međusobno, dok se druge oslanjaju i čak uzajamno pomažu: ovo bi, bez sumnje, trebao biti prvi korak ka racionalnom pojmu osnovnog konsensusa posebnog sistema ovih institucija sa cjelokupnim sistemom ljudske civilizacije; jer ubuduće, sama provjera ove korelacije, pod nekim određenim uslovima, dovoljna je odmah da odobri spontano širenje, ma da indirektno, svih subjekata čija harmonija sa harmonijom ovih ovdje je već Istražena, što srećom mora težiti danas da umnoži, isto kao i da uprosti, opšta sredstva za dokazivanje u političkoj filozofiji. Moram ovdje naznačiti kao indikativno jedno intelektualno stanje koje je još bliže pravom duhu društvene statike, ovo priznavanje koje su sada prihvatili najnapredniji mislioci naročito u Francuskoj i Njemačkoj, jedne stalne i nužne

solidarnosti između političke vlasti i građanske vlasti: to znači, u pozitivnom govoru, da će nadmoćnije društvene snage neizbježno postati i upravljačke, kao što sam to najavio 1822. u mom »*Sistemu pozitivne politike*«. Ali ma koliko da je očigledna današnja korist od ovih interesantnih parcijalnih zapažanja, u ime prethodnog sociološkog obrazovanja javnog uma, to bi ipak značilo duboko poricati teške i stroge zahtjeve prave naučne metode, kao i smatrati da smo se oslobodili pomoću ovih srećnih tapkanja neposredne racionalne koncepcije opšteg konsensusa društvenog organizma, koja se tako samo nalazi pripremljena, naročito, za njenu krajnju vulgarizaciju. Jedan veoma presudan primjer, može, čini mi se, lako učiniti da se shvati da ove nejasne, usamljene napomene, više literarne nego naučne, ne bi nikad mogle, uprkos njihovom privremenom značaju zamijeniti stvarno izvršenje ovog strogog filozofskog pravila: jer od Aristotela, i čak prije njega, većina filozofa je stalno reprodukovala čuveni aforizam o nužnoj podčinjenosti zakona običajima, a da ova prva klica zdrave političke filozofije nije ih ipak nikad spriječila da, obično u toku dvadeset vjekova, shvataju sisteme institucija kao veoma nezavisne od istovremenog stanja civilizacije, ma koliko da je, po svojoj prirodi, morala biti očigledna jedna takva opšta kontradikcija. Slijedeći prirodni tok svih ljudskih stvari, intelektualni principi i filozofska mišljenja, isto kao i društveni običaji i političke ustanove nužno traju, uopšte, uprkos njihovoj konstatovanoj prolaznosti i njihovim poznatim štetama, kada su jednom stvarno dobili smisao, dajući priliku samo sve ozbiljnijim i ozbiljnijim nedosljednostima, dotle dok osnovni razvoj ljudskog uma mogne proizvesti najzad nove principe, odgovarajuće opštosti i više racionalnosti: jer, u intelektualnom redu, ništa manje nego u materijalnom, čovjek iznad svega osjeća neophodnu potrebu za najvišim, ma koji, upravljanjem, koje je sposobno da podrži njegovu neprekidnu aktivnost, prikupljajući stalno njegove spontane napore. Takođe, ne poničuci nikako prolaznu vrijednost različitih eseja političke filozofije, na koje sam ukazao, neću uopšte oklijevati da ih otvoreno posmatram kao ništavne danas za neposrednu elaboraciju glavnog duha koji je svojstven statičkoj sociologiji, gdje oni ne mogu čak nikako služiti od sada da se racionalno shvati visoko učešće koje je nužno za čitav politički režim u univerzalnom konsensusu društvenog organizma.

U čitavom nastavku ove knjige spontana i stalna primjena jednog takvog elementarnog pojma biće još efikasnija od ijednog metodskog dokazivanja da bi se potpuno odbacila svaka stvarna nesigurnost o toj neophodnoj solidarnosti između sistema vlasti i političkih institucija i opšteg stanja odgovarajuće civilizacije. Ali, uprkos ovoj sjajnoj i odlučujućoj provjeri, ništa manje ne treba obratiti krajnji značaj, za konačno konstituisanje društvene nauke

racionalnom i direktnom objašnjenju te velike korelacije, kao što sam je mogao naknadno shvatiti, na primjer, u Posebnoj raspravi o političkoj filozofiji, koju sam najavio počinjući ovu knjigu. Sva naučna sredstva moraju tada biti, na odgovarajući način, kombinovana za konačno zasnivanje jednog tako fundamentalnog pojma, na kojem počiva uglavnom pravi duh čitave društvene statike, i koji po svojoj prirodi može, naročito, razbiti, brže od bilo koje druge sociološke teorije, kobni apsolutni karakter naših političkih škola. Dakle, naučni princip ovog opšteg odnosa sastoji se bitno u očiglednoj spontanosti harmoniji koja mora uvijek težiti da vlada između cjeline i djelova društvenog sistema, čiji elementi ne mogu izbjeci da budu na kraju kombinovani međusobno na način koji potpuno odgovara njihovoj sopstvenoj prirodi. Jasno je zaista, da, ne samo političke institucije u pravom smislu riječi i društveni običaji, s jedne strane, običaji i deje s druge, moraju neprestano biti međusobno solidarne, već sem toga da se čitava ova cjelina stalno veže, po svojoj prirodi, za odgovarajuće stanje integralnog razvoja čovječanstva, razmatranog u svim njegovim različitim oblicima ma koje aktivnosti, intelektualne, moralne i fizičke, iz kojeg nijedan politički sistem, bilo zemaljski ili nebeski, ne bi nikad mogao imati uopšte drugi stvarni predmet, do, da na odgovarajući način reguliše spontani polet da bi ga bolje usmjerio ka potpunijem izvršenju svog prirodnog cilja, koji je prethodno određen. Čak i u epohama koje su revolucionarne u pravom smislu, ma da ih uvijek karakteriše nedovoljno ostvarivanje ove glavne harmonije, ona ipak nastavlja da bude još, uglavnom, znatna, jer može potpuno prestati samo čitavim raspadom društvenog organizma, čiji je ona glavni atribut. U ovim izuzetnim vremenima, i izuzev samo slučajnih anomalija, koje ne ostavljaju duboke tragove može se postojano posmatrati politički sistem, u dužem vremenu, kao potpuno saglasan, svom nužnošću, odgovarajućem stanju civilizacije, jer praznine ili neredi koji se onda javljaju u jednom, proizilaze naročito, u stvarnosti, iz istovjetnih nereda u drugom. Ogromna društvena revolucija usred koje mi živimo samo potvrđuje, na potpuno odlučujući način, ovaj neizbježan sociološki zakon, prema prethodnim objašnjenjima četrdesetšeste lekcije, čija cjelina je, jasno pokazala, suprotno opštem mišljenju, da jedno sadašnje stanje političkog režima proizilazi, uglavnom, iz naše intelektualne, a onda i moralne situacije, kojoj treba najprije uputiti svako, zaista racionalno, rješenje, a da žestoki pokušaji koji su preduzeti ili se preduzimaju za neposrednu obnovu političkog sistema, nijesu, u stvarnosti sposobni za ikakvu temeljnu efikasnost.

Istina, vulgarna teorija daje, uopšte, zakonodavcu stalnu sposobnost da iznenada ruši nužnu harmoniju koju mi razmatramo, pod jedinim uslovom da bude prethodno naoružan dovoljnim auto-

ritetom, sto je, bez sumnje, u bitli, jednako potpunoj negaciji ove stalne solidarnosti. Ali lako je priznati da jedno takvo mišljenje, zasnovano, po izgledu, na velikim primjerima, čini direktno jedan začarani krug koji je rezultat jedne čiste iluzije o opštim izvorima političke vlasti, gdje se za princip uzima nagovještaj. Ne zasnivajući ovdje naučno pozitivnu teoriju autoriteta, očigledno je, da je, prema samoj prirodi društvenog stanja, svaka vlast ma kakva da je, tu nužno konstituisana odgovarajućim pristankom, spontanim ili »mišljenim, eksplicitnim ili implicitnim, različitih individualnih volja, koje su odlučile, slijedeći izvjesna prethodna uvjerenja, da sudjeluju u jednoj zajedničkoj akciji, u kojoj je ova vlast najprije organ, a zatim postaje regulator. Autoritet tako stvarno proizilazi iz saradnje, a ne saradnja iz autoriteta, izuzev neizbježnog otpora; tako da, svaka velika vlast može proizaći samo iz jako nadmoćnih raspoloženja unutar društva gdje se vlast uvodi; i, kad ništa u njemu ne preovlađuje jasno, vlasti bilo kakve da su, su prema tome nužno slabe i nemoćne; veza je, uostalom, u svim slučajevima utoliko neodoljiva ukoliko se radi o širem društvu. Obična teorija, izvrnuvši potpuno ovu opštu vezu, stavlja očigledno naš razum u čudnu situaciju, koja je uobičajen simptom metafizičkih shvatanja, da ne može nikako razumjeti koji su stvarni izvori ovih političkih moći, kojima se dodjeljuje tako jedan misteriozan društveni uticaj, sem ako im se direktno ne pripiše otvoreno natprirodno porijeklo, kao što to čini, bez tolike nedosljednosti teološka politika. S druge strane ni jedan pravi duh ne bi mogao sigurno poricati veliki uticaj koji, uz nužan otpor, vrši čitav politički režim, sa toliko očiglednosti, na opšti sistem civilizacije, i koji čak karakteriše tako često neospornu akciju, srećnu ili nesrećnu, institucija, običaja, ili čisto političkih događaja, do samog razvoja nauka i vještina, u svim dobima društva, i još više u njegovom djetinjstvu. Ali bi bilo potpuno suvišno zaustaviti se na ovom aspektu pitanja, jer on nije nimalo sporan, dok se opšta greška, nasuprot, sastoji u njegovom iracionalnom pretjerivanju, tako da stavlja neposredno sporadni otpor iznad glavne akcije. Jasno je, uostalom, da s obzirom na njihovu neizbježnu naučnu korelaciju i jedno i drugo učestvuju na isti način u nastanku ovog osnovnog konsensusa društvenog organizma, ma da se ovdje radi o tome da se ovdje označi ukratko kao filozofski princip statičke sociologije, čiji pojam ne predstavlja više danas zaista ozbiljne teškoće, izuzev u odnosu na opštu vezu između političkog režima i istovremenog stanja civilizacije. Uostalom, imaću naravno više važnih prilika da se neposredno vratim na ovu zadnju temu koja je razmatrana sa novih racionalnih aspekata, i još, samostalno u istorijskoj analizi, bilo razmatrajući dalje nužne granice političke akcije u pravom smislu, bilo, naročito u pedesetoj lekciji, koja je posvećena prethodnoj procjeni društvene statike.

Ne čekajući ova različita objašnjenja, očigledno je neophodno istači čitaocu da će politički sistem u pravom smislu riječi, biti uvijek, prema ovom gledištu, koje je veoma relativno, razmatran kroz ovu prvu skicu prave društvene nauke. Jedno takvo gledište koje je zamijenilo apsolutnu tendenciju uobičajenih teorija, čini sigurno glavnu naučnu karakteristiku pozitivnosti u političkoj filozofiji, kao što sam to pokazao na početku ovog poglavlja, i kao što će se to, nadam se, uvidjeti, utoliko bolje ukoliko se više produbljuje, ova, zaista, glavna tema, u kojoj se po mom mišljenju nalazi glavni čvor jedne takve filozofske teškoće. Mi ćemo, dakle uvijek shvatati politički režim samo prema njegovoj stalnoj vezi, čas opštoj, čas posebnoj, sa odgovarajućim stanjem ljudske civilizacije, a od koje, izolovan, on ne bi, ni u kom slučaju bio pravilno prosuđivan, i postepeno potiskivan, on uvijek teži da bude spontan proizveden ili izmijenjen. Ako, s jedne strane, ova koncepcija predstavlja svaku ideju dobrog ili lošeg političkog sistema kao nužno relativnu i promjenljivu, a da zbog toga ne bude uopšte samovoljna jer je veza uvijek strogo određena; s druge strane, ona mora takođe dati racionalnu osnovu jedne pozitivne teorije spontanog reda ljudskih društava, koju je već nejasno naslutila, pod nekim sporednim vezama, metafizička politika, u onome što se danas zove politička ekonomija, kao što sam to dosta istakao u prethodnom odeljku. Pošto se vrijednost nekog, ma kojeg, političkog sistema može bitno sastojati samo u njegovoj tačnoj harmoniji sa odgovarajućim društvenim stanjem, kroz to mi vidimo da je, u jednom drugom pogledu, sigurno nemoguće da, se prateći sam prirodni tok događaja, i bez ikakvog sračunatog miješanja, jedna takva harmonija nužno ne uspostavi.

Jedna slična filozofija bi, bez sumnje, mogla ponekad dovesti trenutno u opasan optimizam, kao što sam o tome već otvoreno obavijestio: ali ova prolazna greška može se desiti samo duhovima koji su malo naučni, da jedna prirodna greška u preciznosti, pogoršana pogrešnim intelektualnim vaspitanjem, može učiniti potpuno nesposobnim da se jedna tako veoma teška nauka njeguje bez ikakvog uspijeha. Svaki um, na odgovarajući način organizovani racionalno pripremljen, jednom riječi, dostojan takve namjene, znaće dobro da tačno izbjegne, da nikad ne pomiješa, u ovoj vrsti pojava, kao ni u bilo kojoj drugoj, ovaj naučni pojam spontanog reda sa sistematskom apologijom svakog postojećeg poretka. Prema ma kojim pojavama, pozitivna filozofija, uvijek uči, prema svom osnovnom principu uslovâ života, da, se kao što sam to često isticao u prethodnim knjigama, u njihovom odnosu prema čovjeku spontano uspostavlja, po njihovim prirodnim zakonima, neki nužan red; ali da nikad ne pretenduje da ovaj red ne predstavlja, u ovom aspektu, ozbiljne i brojne neprilike, koje se mogu do izvjesnog ste-

pena promijeniti, pomoću jedne pametne ljudske intervencije. Ukoliko se pojave više specijalizuju, više se komplikuju i time se ove nesavršenosti produbljuju i neizbježno umnožavaju; tako da su biološke pojave naročito inferiorne, u ovom pogledu, u odnosu na pojave neorganske prirode. Zbog svoje jače zamršenosti, društvene pojave moraju nužno biti najneuređenije od svih, istovremeno kad su i najpromjenljivije, što je daleko od toga da se kompenzira. Ako se, dakle, razmatra uopšte, pojam prirodnih zakona, on odmah ima za posljedicu odgovarajuću ideju utvrđenog spontanog reda, koja se uvijek veže za svako, shvatanje ma koje harmonije. Ali ova posljedica nije apsolutnija od principa iz kojeg proizilazi. Dopunjujući ga neophodnim razmatranjem rastuće komplikovanosti pojava, prema glavnoj naučnoj hijerarhiji uspostavljenoj na početku ove Rasprave, dopunjujemo takođe shvatanje ovog reda, isto vremenim porastom njegove neizbježne nesavršenosti. Takav je, u ovom pogledu, pravi karakterističan duh pozitivne filozofije, na koga smo, ukratko, ovdje podsjetili u cjelini. Iako se vidi koliko se on duboko razlikuje od ove sistematske tendencije ka optimizmu čije je porijeklo, očigledno, teološko, jer hipoteza o upravi koju jt poslalo providenje, i koja je stalno aktivna u opštem toku događaja, može prirodno samo dovesti do ideje o nužnom usavršavanju njenog postepenog ispunjenja. Treba međutim priznati da je, u glavnom razvoju ljudskog uma, pozitivno shvatanje prvo proizašlo iz same teološke dogme, i ono je njena krajnja obnova, kao što to može potvrditi jedna prava istorijska analiza: baš na bitno isti način je princip uslovâ života, po svom porijeklu, potekao iz hipoteze o krajnjim uzrocima, kao što je i filozofski pojam matematičkih zakona ranije proizašao iz metafizičkog misticizma o moći brojeva; analogija je potpuno ista u svim ovim različitim slučajevima. Ona zavisi uvijek od ove nužne tendencije našeg razuma da neograničeno čuva svoja opšta sredstva rezonovanja, bilo kad da su bila otkrivena, prilagođavajući ih zatim postepeno novim oblicima aktivnosti prema izvjesnim odgovarajućim promjenama koje čuvaju o ovim dragocjenim prvim inspiracijama ljudskog genija, svu njihovu glavnu vrijednost, čak je i korjenito povećavaju neophodnim čišćenjem kao što sam to već istakao, mnogo prije, u spisu, na koji sam već, više puta upućivao, od početka ove knjige. Ali, u ma kojem slučaju, najmanja filozofska oštroumnost biće dovoljna da se odmah shvate karakteristične razlike koje od sada duboko dijele novi princip od stare dogme. U posebnom slučaju koji ovdje razmatramo veoma je jasno da pozitivna filozofija, ukazujući na spontano pokoravanje svakog stvarnog političkog režima odgovarajućoj civilizaciji, da bi se on mogao ustanoviti, i naročito trajati, uči takođe, na jedan ništa manje nužan način, da ovaj prirodni red mora biti najčešće veoma nesavršen, zbog krajnje komplikacije poja-

va. Daleko od toga da, u ovoj vrsti pojava, dobija ljudsku intervenciju jedna takva filozofija je, nasuprot traži, osobito njenu razboritu i aktivnu primjenu, u jednom mnogo višem stepenu, nego kao svih ostalih mogućih pojava, predstavljajući direktno društvene pojave kao, po svojoj prirodi, istovremeno najpromjenljivije od svih i kao one koje imaju najviše potrebe da budu korisno mijenjane prema racionalnim uputstvima nauke. Ona zadržava pravo samo na intelektualno usmjerenje te neophodne intervencije, čije nužne granice, bilo opšte ili posebne, ona najprije određuje: ne procjenjujući joj stvarnu efikasnost, ona joj zabranjuje upotrebu jedino u slučajevima gdje može sigurno predstavljati samo beskorisno trošenje snaga, po istoj osnovnoj ekonomiji kao i kod svih ostalih prirodnih pojava, i naročito nezavisno od svakog uzaludnog, ma kojeg prestiža, boženskog ili ljudskog. Krajnja novost jedne takve političke filozofije može učiniti da se, u početku, dosta pogriješi u vezi sa njenim pravim karakterom, da se upute njenom opštem duhu prigovori koji su joj jaodvratniji. Treba se, čak, možda, bojati, i ja ne oklijevam da to otvoreno kažem, zbog naše prirodne slabosti da efektivni život prevladava nad racionalnim, da kad ova filozofija bude počela da dobija neki stvarni uticaj neće biti sistematski optužena za društvenu mlakost i za političku indiferenciju od strane onih kojima toliko treba, naročito danas, da razvijaju, po svaku cijenu, jednu bučnu materijalnu aktivnost; jer spekulativni ljudi mogu rijetko očekivati da će biti na odgovarajući način poštovani od ljudi od akcije. Sa moralne tačke gledišta pozitivna politika b imogla dostojno odgovoriti na takva optuživanja samo sa jednog .dovoljno odlučujućeg, aspekta, stvarnim rezultatima svoje dnevne primjene. Sto se tiče filozofske diskusije, svako može lako prosuditi, prema prethodnim kratkim pregledima kako će je podžati. Da bi se, jasno, sa ovog stanovišta vidjela tašta iracionalnost ove uzaludne optužbe za politički optimizam, dovoljno je čak upozoriti na očiglednu nedosljednost jedne takve optužbe u vezi sa najsloženijim pojavama, dok se niko ne usuđuje, naravno, podvesti pod nju najprostije pojave koje pozitivna filozofija predstavlja, privesem tom, kao da su nužno spontano bolje uređene i manje promjenljive. I, međutim, moglo bi se, ipak, desiti da, isti duhovi koji je optužuju u politici za tobožnji optimizam, joj istovremeno upute kao glavnu protivrječnost suprotni prijekor, da suviše podcjenjuje vladu providenja u odnosu na čitav ostatak prirodne ekonomije!

Dva glavna motiva me ovdje tjeraju posebno da insistiram na ovom elementarnom pojmu fundamentalnog osnovnog konsensusa koji je svojstven društvenom organizmu: najprije to je pretjerani filozofski značaj ove osnovne ideje društvene statike, koja po svojoj prirodi mora predstavljati prvu racionalnu osnovu svake nove

političke filozofije; i uzgredno, jer razmatranja prave dinamičke sociologije moraju spontano dominirati u čitavom preostalom dijelu ove knjige, s obzirom da su danas najneposrednije interesantna i prema tome bolje shvaćena, postalo je tim više neophodnije da se prethodno opiše opšti duh socijalne statike, koji je poslije toga mogao biti samo razmatran na posredan ili implicitan način. Obuhvaćena u svojoj svojoj širini, tj. bez odbacivanja ove bitne veze, sada dosta ispitane, između ideje društva i ideje vlade, jedna takva pozitivna koncepcija društvene harmonije daje spontano, kao što sam to izjavio, čitavom svojom konkretnom primjenom, naučnu osnovu jedne zdrave osnovne teorije političkog reda u pravom smislu, bilo duhovnog, ili čak zemaljskog. Jer ona direktno dovodi do toga da se uvijek razmatra, zaštićen od svake samovolje, vještački i voljni red kao prosto opšte produženje prirodnog i nevoljnog reda, kojem teže nužno i neprekidno, u ma kojem pogledu, različita ljudska društva: tako da svaka politička institucija koja je zaista racionalna, da bi sadržala jednu stvarnu i trajnu društvenu efikasnost, mora stalno počivati na tačnoj prethodnoj analizi odgovarajućih spontanih tendencija, koje jedino mogu njenom autoritetu dati dovoljno čvrste osnove: jednom riječju, radi se u biti o tome da se red posmatra da bi ga, na odgovarajući način usavršili, a nikako da bi ga stvorili, što bi bilo nemoguće. Sa naučne tačke gledišta, koja treba da preovlađuje u, ovoj Raspravi, ova osnovna ideja univerzalne društvene solidarnosti postaje ovdje neizbježan nastavak i neophodan dodatak jednog osnovnog pojma koji je zasnovan u prethodnoj knjizi, kao izuzetno pogodan za proučavanje živih bića. U svojoj naučnoj strogosti, ovaj pojam konsensusa nije uopšte, bez sumnje, striktno pogodan za jedno takvo proučavanje i javlja se kao, po svojoj prirodi, neposredno i nužno zajednički svim pojavama, ali sa ogromnim razlikama u intenzitetu i oblicima, i prema tome u filozofskoj važnosti. Može se zaista reći da, gdje god postoji neki sistem, mora postojati, prema tome izvjesna solidarnost: čak i sama astronomija, kod čisto mehaničkih pojava nudi nam o tome prvu stvarnu skicu odbacujući ideju svemira i svodeći je na prostu ideju svijeta, koja je jedina potpuno pozitivna, kao što sam to objasnio na svom mjestu; jer izvjesni poremećaji jedne zvijezde mogu tako odjeknuti ponekad primijetno, na neku drugu, putem izmjene gravitacije. Ali, treba u vezi sa ovim priznati uglavnom da konsensus postaje uvijek utoliko prisniji i izraženiji ukoliko se primjenjuje na pojave koje su postupno složenije i manje opšte: tako da, prateći moju osnovnu naučnu hijerarhiju, proučavanje hemijskih pojava obrazuje, po svojoj prirodi, zbog toga kao i zbog sveg ostalog, jednu vrstu osnovnog posrednika između anorganske i organske filozofije, u šta se može svako lako uvjeriti. Prema ovom principu, ostaje ipak neosporno da

će, u saglasnosti sa preovlađujućim filozofskim navikama, naročito kod organskih sistema, zbog njihove veće komplikacije uvijek odgovarati bitno naučni pojam solidarnosti i konsensusa, uprkos njihovoj nužnoj univerzalnosti. Samo onda ovaj pojam, koji je dovede čisto sporedan, uspostavlja neposredno neophodnu osnovu za cjelinu pozitivnih shvatanja, i njegovo preimućstvo tu postaje utoliko izraženije ukoliko se radi o složenijim organizmima, ili složenijim i posebnijim pojavama. Tako na primjer, životinjski konsensus je mnogo složeniji od biljnog konsensusa: on se čak očigledno razvija ukoliko se životinjsku podiže do svog maksimuma u ljudsku prirodu; najzad kod čovjeka nervni aparat postaje, više nego ijedan drugi, glavno sjedište biološke solidarnosti. Prateći razumno ovaj filozofski hod, prema osnovnoj cjelini naših pozitivnih saznanja, ovaj veliki pojam treba, dakle, *à priori* da stekne, u opštem proučavanju društvenog organizma, jedno naučno preimućstvo, još veće od onog koje mu svi zdravi duhovi dodjeljuju sada bez oklijevanja u biologiji, zbog neospornog porasta komplikacija koje su svojstvene ovom novom redu pojava. Dakle, sadašnji duh političke filozofije, nasuprot, bitno i stalno apstrahujući ovu osnovnu solidarnost između svih različitih društvenih aspekata, uvodi u najvišem stepenu, da bi je direktno riješio, jednu takvu filozofsku anomaliju, koja je, kao što ja mislim tu, na odgovarajući način, stigla, mada sumarnim objašnjenjem koje je kasnije razvijano. Ova prethodna operacija je bila, dakle, takođe neophodna za racionalnu koordinaciju socijalne fizike sa drugim osnovnim naukama, koju smo već priznali kao nužnu za pravo opšte osnivanje te nove nauke.

Ocijenjen sada u odnosu na metod u pravom smislu, poseban predmet ovog poglavlja, ova osnovna koncepcija društvenog konsensusa, ima za glavni cilj da odmah odredi, sa autoritetom i znatnim poletom, jednu od glavnih osobina sociološke metode, onu od svih, prema kojoj će ona, možda, mijenjati najdublje, zavisno od prirode odgovarajućih pojava, cjelinu pozitivne metode. Zaista, pošto su društvene pojave tako duboko povezane, njihovo stvarno proučavanje ne bi moglo biti dakle nikada racionalno odvojeno; odatle proizilazi stalna obaveza, neodbaciva, isto kao i neposredna, da se uvijek istovremeno razmatraju različiti društvenu aspekti, bilo u društvenoj statici, bilo prema tome u dinamici. Svaki od njih može, bez sumnje, postati zasebno prethodni predmet pravih istraživanja, a dobro je da on to bude u izvjesnom stepenu, da bi snabdio nauku odgovarajućom građom. Ali ova prethodna nužnost primjenjuje se čak, sa savršenom strogošću, samo u sadašnjoj epohi, gdje se radi o prvoj skici nauke, koja je primorana da upotrebjava najprije, uz neophodne predostrožnosti, inkohherentna posmatranja, iz kojih mogu proizaći, u sasvim drugoj namjeri, kasnija i

racionalna istraživanja. Kad osnivanje nauke bude dovoljno napredovalo, osnovna korelacija pojava će služiti, bez sumnje, kao glavni vodič uobičajen u njihovom direktnom istraživanju, kao što će to, naročito, kasnije objasniti. U svakom slučaju, ne obazirući se ovdje na pravi način neposrednog posmatranja, neosporno je da, zbog ove nužne solidarnosti koja karakteriše jedan takav predmet, nijedna društvena pojava koja je prethodno istraživana bilo kojim sredstvom, neće biti korisno uvedena u nauku dotle dok ostaje shvaćena na izolovan način: i to ne samo sa gledišta statike, gdje se društvena harmonija uvijek neposredno posmatra, nego čak i u proučavanju društvenog kretanja, gdje konsensus, iako manje neposredan, nije u stvari manje nadmoćan, onako kako smo mu to priznali. Svako odvojeno proučavanje različitih društvenih elemenata je dakle, po prirodi nauke, duboko iracionalno, i mora u suštini ostati sterilno, kao na primjer proučavanje naše političke ekonomije iako je ono bilo bolje obrađeno. Oni dakle, koji se danas trude da još višje raskomadaju sistem društvenih proučavanja slijepom imitacijom metodskog komadanja koje je svojstveno neorganskim naukama, padaju, dakle, nehotično u ovu glavnu grešku da shvataju kao bitno sredstvo filozofskog usavršavanja, jedno intelektualno stanje koje je potpuno neprihvatljivo za osnovne uslove jedne takve teme. Jednog dana će, bez sumnje, društvena nauka moći biti racionalno podijeljena, što će, do izvjesnog stepena, biti korisno: ali mi ne možemo nikako znati danas u čemu će se sastojati ova naknadna podjela, jer njen pravi princip proizilazi iz postepenog razvitka nauke, koja, sigurno, sada može biti utemeljena samo kroz proučavanje cjeline; ja sam već gore dokazao da ovdje postoji čak, jedna prava filozofska opasnost, da se od ovog momenta realizuje, u ime stalnog razčlanjivanja rada neophodna razlika između statičkog i dinamičkog stanja, uprkos njene očigledne racionalnosti i stalne upotrebe. U ma kojem dobu ove nauke parcijalna istraživanja, koja joj mogu postati neophodna, mogu biti na odgovarajući način označena i shvaćena samo u odnosu na napredovanja integralnog proučavanja, koji će spontano označiti posebne tačke čije će pravo osvetljavanje moći stvarno doprinjeti direktnom usavršavanju teme. Prateći svaki drugi put, dobili bi, uglavnom, samo jednu sterilnu prepreku posebnih iracionalnih diskusija, slabo zasnovanih, a još gore razrađenih, koje su mnogo višje usmjerene da potpuno spriječe formiranje prave političke filozofije, nego da joj pripreme korisnu građu, kao što se to, u naše vrijeme, vidi. Neosporno je, dakle, da shvatanja i proučavanja cjeline mogu sama, na odgovarajući način doprinijeti danas direktnom osnivanju pozitivne sociologije, bilo statičke ili dinamičke, i da tu dobijeni radovi zatim silaze postepeno u rastuću posebnost, shvatajući uvijek da proučavanjem elemenata upravlja proučavanje sis-

tema, čiji će, sve jasniji i jasniji opšti pojam, neprestano moći da vrši glavno osvetijavanje svakog posebnog aspekta, izuzev neizbježnih sporednih otpora. Ne treba negirati da stroga filozofska obaveza da prati jedan takav put zbog svoje karakteristične solidarnosti svih društvenih pojava, povećava ozbiljno osnovne teškoće, koje krajnja komplikacija predmeta mora već toliko unijeti u racionalnu obradu ove nove prirodne nauke zahtijevajući od nje, obično, mnogo jači i mnogo izdržljiviji intelektualni napor, da ne dopusti da pobjegne ili se izbriše ijedan od brojnih istovremenih aspekata koje ona mora nužno uvijek obuhvatiti. Ali, ovaj uslov je tako očigledno propisan od naučnog duha, da se u njemu može vidjeti samo jak razlog više da se ovo, zaista nadmoćno proučavanje rezerviše samo za najviše naučne umove, bolje pripremljene od svih ostalih, pametnim i vještim vaspitanjem da podnesu kontinuitet najvećih spekulativnih napora, i da se trude čak bez odmora, savjesnije nego u ijednom slučaju, da često pomognu njen razuman polet potpunijim podčinjavanjem strasti razumu. Svako može tada lako prosuditi koliko se, u svakom pogledu, raspoloženja, bilo intelektualna ili moralna, koja preovlađuju danas i koja su, ponekad, čak sistematski potvrđena, potpuno suprostavljaju stvarnom ispunjenju velikog filozofskog djela, koje je sada određeno da služi kao neophodna osnovna društvenoj reorganizaciji modernih naroda; tako da izgleda što je cilj teže dostići, manje se za njega dostojno spremna. Nema sumnje da jedna tako žalosna nesloga između sredstava i cilja mora uvijek doprinositi mnogo, mada na posredan način, spontanom produženju socijalnih nereda, čiji je prvi princip u suštini intelektualni, kao što vjerujem da sam to već sporo prethodno pokazao.

Da se bolje shvati ova važna osobina cjeline koja je svojstvena sociološkoj metodi, treba naučno posmatrati jedan takav uslov kao da ne pripada izuzetno socijalnoj fizici, gdje on dostiže samo najpotpunije preimućstvo, nego kao da je u nekom stepenu nužno zajednički svim različitim djelovima opšteg proučavanja živih bića koje se duboko razlikuje, u čisto logičkom pogledu, od svake neorganske filozofije. Jedan bitno empirijski aforizam, pretvoren u nezgodan čas, od strane modernih metafizičara u apsolutnu i neodređenu logičku dogmu, propisuje za svaki mogući subjekt da stalno pristupa od prostog ka složenom: ali ona nema za ovo, uglavnom, drugi čvrsti razlog, ako ne da jedan takav pristup odgovara zaista, prirodi neorganskih nauka, koje su morale svojim prostijim i bržim razvojem i svojom višom usavršenošću, neizbježno služiti do sada kao glavni model propisima univerzalne logike. Ipak bi se u stvarnosti, u tom pogledu, mogla shvatiti logička nužnost, koja je zaista zajednička svim mogućim spekulacijama, kao očigledna obaveza da se uvijek ide od poznatog ka nepoznatom, koje bi se,

naravno, bilo teško osloboditi, li koja po sebi ne nameće neposredno nikakvo stalno preferiranje. Ali jasno je da ovo spontano pravilo propisuje, isto tako, da se pristupa od složenog ka prostom, ukoliko je zbog prirode predmeta, jedan poznatiji i neposredno pristupačniji od drugog. Dakle, postoji nužno, sa ovog gledišta, osnovna razlika koja se ne može izbjeći, između čitave neorganske filozofije i čitave organske filozofije. Jer, kod prve, gdje je solidarnost, prema našim prethodnim objašnjenjima, veoma malo izražena, treba rijetko upotrebljavati proučavanje subjekta, radi se o istraživanju jednog sistema čiji su elementi skoro uvijek mnogo poznatiji od cjeline, i čak najčešće jedino neposredno shvatljivi, što zaista zahtijeva da im se uobičajeno pristupa kao slučaju koji je, manje ili više složen. Ali kod druge, nasuprot, kod koje čovjek ili društvo predstavlja glavni predmet, suprotan put postaje, najčešće, jedini razuman, prema jednom drugom nužnom slijedu istog logičkog principa, jer je cjelina subjekta tada sigurno mnogo bolje poznata i neposrednije pristupačnija nego različiti djelovi koji će se razlikovati kod nje kasnije. Proučavajući spoljni svijet naročito je cjelina ta koja nam neizbježno izmiče, i koja nam uvijek ostaje duboko nerazumljivom; kao što sam to pokazao, uglavnom, u drugoj knjizi ove Rasprave, gdje smo priznali da ideja svijeta neće nikada zbog svoje prirode, postati zaista pozitivna, i da je pojam sunčevog sistema najsloženiji, te ga nećemo moći jasno shvatiti. Nasuprot, u biološkoj filozofiji, samo detalji ostaju nužno nepristupačni kada se želi veoma produbiti njihovo proučavanje: i to se jasno potvrđuje posmatrajući, da, u ovoj drugoj polovini prirode filozofije, bića su, uopšte, utoliko manje poznata, ukoliko su složenija i na višem stupnju razvitka, tako da je, na primjer, opšta ideja životinje sigurno jasnija danas nego manje složena ideja biljke, i to postaje uvijek izraženije ukoliko se približava čovjeku, koji je glavna biološka jedinka čiji pojam, mada najsloženiji od svih, čini uvijek neophodnu polaznu tačku jedne takve cjeline spekulacija. Tako, upoređujući na odgovarajući način, ove dvije velike polovine prirodne filozofije, vidi se, naravno, da zbog razloga koji su glavni za predmet, imamo, u jednom slučaju prvi stupanj složenosti, a u drugom, zadnji stupanj jednostavnosti, čije nam stvarno istraživanje ostaje neizbježno zabranjeno: što potpuno opravdava opštu inverziju, svojstvenu svakoj od njih, o racionalnom putu koji odgovara drugoj. Sociologija, nije, dakle uopšte jedina nauka, gdje nužnost da se obično pristupa od cjeline ka djelovima postaje nadmoćna; sama biologija, mora nam predstavljati, već zbog veoma sličnih razloga, i na manje dvosmislen način, jednu takvu filozofsku osobinu. Možda čak, biološka filozofija u pravom smislu, nedavno konstituisana, i pod veoma naglašenim uticajem jedne empirijske imitacije prethodnih nauka, nije još, u tom pogledu, potpuno ispoljila svoj pravi duh: ja sam, bar, veoma raspoložen da ga

mislim, i da predvidim da će, u nastavku, ukoliko se bude više konstituisala njena racionalna originalnost, utoliko, ovaj nadmoćni put, od složenijeg ka manje složenom, postati u njoj neposredniji i oštiji, nego što se to danas Vidi. Ipak je očigledno da, zbog prirode svojih pojava, socijalna fizika mora nužno predstavljati, kao što smo to već posebno ustanovili, najpotpuniji i najneosporniji razvoj ove velike logičke promjene, a da ne mijenja pak nepromjenljivo jedinstvo glavne pozitivne metode. Zaista, uska solidarnost predmeta postaje ovdje toliko nadmoćna u odnosu na ono što nudi obična biologija da svako posebno proučavanje nekog djelimičnog aspekta mora biti odmah shvaćeno kao duboko iracionalno i potpuno sterilno, i da više može služiti kao prethodna elaboracija za preliminarno nabavljanje različite naučne građe, i čak sa rezervom da će biti neophodna jedna završna korektura. Uostalom, da se, koliko je moguće, preduprijede prazne i djetinjaste diskusije, danas previše neminovne, nije nepotrebno podsjetiti, ovdje, završavajući jedno takvo objašnjenje, da pozitivna filozofija, podređujući uvijek idealnost stvarnosti, neće nikad prihvatiti ove prazne logičke kontroverzice, koje sama spontano prouzrokuje metafizička filozofija o apsolutnoj vrijednosti ove ili one metode ne obazirući se na svaku naučnu primjenu; naklonosti, koje su uvijek relativne, koje ona poklanja u tom pogledu, mogu samo, u svakom slučaju praizći iz najbolje harmonije koja je konstatovana između sredstava i cilja naklonosti će odmah promijeniti predmet, bez ikakve pogrešne upornosti i bez i najmanje filozofske nedosljednosti, ako stvarna upotreba bude otkrila kasnije inferiornost metode, koja je najprije usvojena; od čega se sigurno ne treba uopšte bojati, u pitanju koje smo mi istraživali.

Pošto je ovo prethodno izlaganje unaprijed dovoljno opisalo glavni duh koji je svojstven statičkoj sociologiji, sad nam ostaje, da bi mogli prethodno odrediti pravi opšti duh nove političke filozofije, da razmatramo takođe, na neposredan ali sumaran način, filozofsku koncepciju koja treba da rukovodi u dinamičkom proučavanju ljudskih društava, i koja neposredno predstavlja glavni predmet novog eksplicitnog rada. Mada je drugi predmet obično potpunije cijenjen i poznatiji, izlaganja koja su manje opsežna biće ovdje dovoljna, naročito u nastavku prethodnih objašnjenja, koja će unaprijed tu uprostiti najveće teškoće, zbog tijesne veze koja u takvom predmetu mora racionalno postojati između teorije egzistencije i teorije kretanja, ili sa isključivo političke tačke gledišta, između zakona poretka i zakona napretka. Treba uostalom uzgred napomenuti da nas spontano preimućstvo dinamičke sociologije u čitavom nastavku ove knjige ovlašćuje, u ovom momentu da svedemo na, što je moguće više, opštu ocjenu, čija prva nesavršenost, i čak sporedne praznine, mogu biti postepeno nadoknađene cjelinom zadnjih lekcija.

Mada statičko shvatanje društvenog organizma mora, zbog prirode predmeta, konstituisati prvu racionalnu osnovu čitave sociologije, kao što sam to objasnio, treba ipak priznati da u njoj ne samo socijalna dinamika čini dio koji je najneposrednije interesantan, uglavnom u naše vrijeme, nego naročito, sa isključivo naučne tačke gledišta, da ona jedina dovršava davanje najoštrijeg filozofskog karaktera cjelini ove nove nauke, čineći da direktno prevlada pojam koji najviše razlikuje sociologiju u pravom smislu od obične biologije, tj. glavna ideja stalnog napretka, ili radije postepenog razvitka čovječanstva. U jednoj metodičkoj raspravi političke filozofije bi, bez sumnje odgovaralo da se najprije analiziraju individualni podsticaji koji postaju pravi elementi ove progresivne snage ljudske vrste dovodeći ih u vezu sa osnovnim instiktom, koji je, osobito složen, rezultat nužne saradnje svih naših prirodnih težnji, koji direktno tjera čovjeka da neprestano poboljšava, u svim pogledima, svoj, ma koji, položaj, ili racionalnijim ali ekvivalentnim izrazima, da uvijek razvija, u svakom pogledu, cjelinu svog fizičkog, moralnog li intelektualnog života, koliko god to onda dopušta sistem prilika u kojima se on nalazi smješten. Posmatrajući ovdje ovaj prethodni pojam kao već dovoljno osvijetljen danas kod naprednih duhova, mora odmah razmatrati osnovno shvatanje socijalne dinamike, tj. proučavanje ove neprekidne sukcesije, razmatrane u čitavom čovječanstvu. Da bi na odgovarajući način učvrstila ideje, važno je prethodno uspostaviti, neophodnom naučnom apstrakcijom, slijedeći odličnu vještinu koju je Kondorse pametno zaveo, nužnu hipotezu jednog jedinog naroda prema kojem bi se idealno iznosile sve uzastopne društvene promjene koje se stvarno posmatraju kod različitih naroda. Ova racionalna pretpostavka se mnogo manje udaljava od stvarnosti nego što se to obično pretpostavlja: jer, sa političke tačke gledišta, pravi nasljednici ovog ili onog naroda su sigurno oni koji su koristeći i nastavljajući, njihove početne napore, produžili njihove društvene napretke, bilo kakvo da je tlo na kojem žive, i čak rasa od koje potiču; jednom riječi politički kontinuitet naročito mora regulisati sociološko nasleđe, mada jedinstvo djelova mora, uostalom, krajnje uticati, u uobičajenim slučajevima na ovaj kontinuitet. Ali bez preduzimanja ovdje jednog takvog ispitivanja, rezervisanog prirodno za jednu posebnu raspravu, gdje bi ideja nacije ili naroda bila direktno podčinjena pozitivnoj analizi, dovoljno je za naš cilj upotrijebiti, obično, predloženu hipotezu, kao prostu naučnu vještinu čija korisnost nije sporna.

Tako postavljen pravi opšti duh dinamičke sociologije se sastoji u shvatanju svakog od ovih uzastopnih društvenih stanja kao nužnog rezultata prethodnog, i kao neophodnog pokretača sljedećeg, po sjajnom aksiomu velikog Lajbnica: »Sadašnjost je gro budućnosti«. Nauka ima od sada za cilj, u tom pogledu, da otkrije stalne zakone koji upravljaju tim kontinuitetom i čija cjelina od-

ređuje glavni put ljudskog razvitka. Jednom riječi, društvena dinamika proučava zakone sukcesije, dok društvena statika traži zakone koegzistencije: tako da opšta primjena prve bude u pravom smislu snadbijevanje praktične politike istinitom teorijom progresa, u isto vrijeme kad druga spontano formira teoriju poretka; što ne mora ostaviti ni najmanju razumnju sumnju na neophodnu sposobnost jedne takve filozofske kombinacije da na odgovarajući način zadovolji dvostruku osnovnu potrebu savremenih društava.

Po jednoj takvo definiciji društvena dinamika se direktno predstavlja sa jednim pravim naučnim karakterom, koji bi dozvolio da se odstrani kao štetna tako uznemirujuća kontroverza o ljudskom usavršavanju, i čija će premoć morati okončati zaista ovu jalovu diskusiju, prenijevši je zauvijek iz polja adealnosti u polje stvarnosti, ukoliko su bar završiva bitno metafizička osporavanja. Ako se uopšte ne treba plašiti padanja u metafizičko prenemaganje, i naročito, pojave izbjegavanja tobožnje glavne teškoće koju pozitivna filozofija spontano odstranjuje, kao što sam naveo biće lako, po mom mišljenju raspraviti čitavu socijalnu fiziku, ne upotrebljavajući ni jedan jedini put riječ *usavršavanje*, zamjenjujući ga uvijek prosto naučnim izrazom *razvoj*, koji označava, bez ikakve moralne ocjene, neospornu opštu činjenicu. Očigledno je, čak, da jedan takav apstraktan pojam, nije uopšte, po svojoj prirodi, isključivo svojstven sociologiji, i da on već postoji, na jedan vrlo sličan način, u proučavanju individualnog života, gdje biolozi od njega imaju sada stalnu korist u komparativnoj analizi različite starosti organizma, naročito životinjskog. Ovaj naučni pristup, ukazujući na prvu klicu ovog razmišljanja je veoma zgodan da opiše čisto spekulativnu namjeru koja najprije mora prethoditi njenoj stalnoj upotrebi, odbacujući štetne i iracionalne kontroverze o poštovanoj zaslugi različitih uzastopnih stanja, da bi se ograničio na proučavanje zakona njihovih stvarne sukcesije. Zatim treba priznati da nužna zavisnost različitih društvenih stanja, obrazuje u političkoj filozofiji, po prirodi stvari, jednu koncepciju, koja je, na sasvim različiti način, nadmoćnija nego što to može biti u biološkoj filozofiji, individualni slijed godina. Ovaj veliki pojam društvenog niza, ponovo nalazi, bilo za nauku, ili čak za samu metodu, svoj pravi ekvivalent u biologiji, ne u analizi starosti, nego jedino u shvatanju osnovnog organskog niza, kao što ću to neposredno objasniti na kraju ovog poglavlja.

Budući da sam, već prethodno dokazao neophodno postojanje socioloških zakona, u najtežem i najnesigurnijem slučaju, tj. u odnosu na statičko stanje, bilo bi, bez sumnje, nekorisno formalno insistirati ovdje na nužnosti koja je mnogo bolje ocijenjena i mnogo manje sporna, dinamičkih zakona u pravom smislu. U svako vrijeme i na svako mjesto, sam, uobičajen tok našeg individualnog života, uprkos njegovoj krajnjoj kratkoći, je neprestalno dovoljan

da dozvoli da se opaze, čak nehotično, neke znatne promjene koje su proizašle iz različitih pogleda u društveno stanje, i o čemu najstarije slike ljudskog života konstatuju, već sa toliko naivnosti, interesantno svjedočenje, ne obazirući se na svako sistematsko mišljenje. Dakle, to je spora, postepena, ali stalna akumulacija, ovih neprekidnih promjena, koje malo po malo obrazuju društveno kretanje, čije trajnje u jednoj generaciji mora redovno odvojiti različite, malo oštrije korake, jer se naročito, stalnim obnavljanjem odraslih vrše u politici osnovne i najznatnije promjene, one koje podnosi sama individua mogu biti najčešće, veoma malo vidljive. U jednoj epohi, gdje srednja brzina ove osnovne progresije izgleda svima znatno ubrzana, bilo kakvo da je, uostalom, moralno mišljenje koje se o njoj formira, niko ne može više osporiti stvarnost jednog kretanja, koje duboko osjećaju oni isti koji ga proklinju. Racionalna kontroverza može dakle, postojati danas samo o stalnom podčinjavanju ovih velikih dinamičkih pojava nepromjenljivim prirodnim zakonima; što, uglavnom ne bi dozvoljavao nikakvu raspravu niko ko se direktno nalazi na opštem stanovištu pozitivne filozofije, što je, istina, uslov koji se još veoma rijetko ispunjava. Ali dopunjujući posmatranje bilo bi lako konstatovati, u bilo kom pogledu da se razmatra društvo, da su ove sukcesivne promjene podčinjene određenom redu. čije je racionalno objašnjenje, prema proučavanju ljudske prirode, već moguće u jednom dosta velikom broju slučajeva dok se za ostale treba nadati, da će se kasnije razumjeti. Ovaj red predstavlja, uostalom, značajnu postojanost koju bitno izražava tačno poređenje paralelnih razvoja, posmatrano kod različitih i nezavisnih populacija, za što svako može ovdje lako naći karakteristične primjere, od kojih će glavni, uostalom biti spontano mišljeni u istorijskom dijelu ove knjige. Pošto je, dakle, s jedne strane, postojanje društvenog kretanja, od sada neosporno, i pošto, s druge strane neprekidan red različitih stanja društva se ni u kom pogledu ne vrši, samovoljnim redom, treba dobro posmatrati svaku nužnost ove velike stalne pojave, kao potčinjenu prirodnim, takode pozitivnim zakonima, ma da komplikovanijim od zakona svih drugih, bilo kojih pojava, sem ako ne upotrijebimo teološku vještinu stalnog providenja, ili ne pribjegnemo mističnoj moći metafizičkih entiteta. Nema zaista tu druge intelektualne alternative: jedino će se na kategoriji društvenih pojava morati završiti stvarno, u našem vijeku, osnovna borba, neposredno započeta već tri vijeka, između pozitivnog i teološko-metafizičkog duha. Prognane zauvijek, redom, od svih ostalih škola ljudske spekulacije, bar u principu. teološka i metafizička filozofija, vladaju danas samo u sistemu društvenih proučavanja: radi se najzad o tome da se isključe iz ovog posljednjeg područja, što mora naročito proizaći iz osnovne koncepcije društvenog kretanja, kao nužno potčinjenog nepromjenljivim prirodnim zakonima, umjesto da njime upravljaju bilo koje volje.

Mada se osnovni zakoni društvene solidarnosti naročito potvrđuju u ovom stanju kretanja, jedna takva pojava uprkos svom nepromjenljivom nužnom jedinstvu, može biti korisno potčinjena. da bi se olakšalo prethodno posmatranje, stalnom racionalnom razčlanjivanju, različitih, ali korelativnih osnovnih aspekata ljudske egzistencije, koji se naizmjenice razmatraju kao fizički, moralni, intelektualni i najzad, politički aspekti. Dakle, sa nekih od ovih prethodnih tačaka gledišta, kad se razmatra najprije cjelina opšteg kretanja čovječanstva, od najstarijih historijskih vremena do naših dana, biće lako konstatovati da su se različiti koraci stalno vezali za određeni poredak, kao što će to historijski dio ove knjige spontano pokazati, ukazujući na glavne zakone ove nužne sukcesije. Ja se moram ovdje ograničiti na citiranje, uglavnom, intelektualne evolucije, koja je najneodbacivija i koja je najkarakterističnija od svih, utoliko ukoliko je manje spriječena i naprednija od svake druge i koja u tom svojstvu mora služiti uvijek kao glavni vodič. Glavni dio ove evolucije, onaj koji je najviše uticao na opšti napredak sastoji se bez sumnje, u neprekidnom razvitku naučnog duha, počev od prvih radova Talesa i Piragore do radova Lagranža i Bišaa. Dakle nijedan obrazovan čovjek ne može danas sumnjati da u ovoj dugoj sukcesiji napora i otkrića ljudski genije nije uvijek slijedio tačno određeni put, čije bi prethodno tačno poznavanje moglo na neki način dozvoliti jednom dovoljno informisanom umu da predvidi, prije njihove, više ili manje bliske, realizacije, glavne napretke rezervisane za svaku epohu, prateći odličan sumaran ekspoz. koji je, početkom prošlog vijeka dao sjajni Fontenel. Mada historijska razmatranja mogu biti slučajno opisana, i iz isključivo sporednih razloga, u prve tri knjige ove Rasprave, svako je ipak u njima mogao spontano konstatovati brojne primjere koji se ne mogu odbaciti, ove nužne sukcesije, koja je komplikovanija ali i manje samovoljna od ijednog prirodnog zakona u pravom smislu riječi, bilo u onom što se odnosi na vlastiti razvoj svake posebna nfiuke. ili na uzajamni uticaj različitih grana prirodne filozofije. Principi koji su prije postavljeni, na početku ovog djela, o glavnom razvitku našeg uma i o opštoj hijerarhiji nauka, mogli su mnogo olakšati ta razmatranja i utisnuti im. naročito, od početka, neizbrisivu racionalnost, koja će moći zatim uprostiti, u velikom stepenu, historijsku analizu kad joj moramo neposredno pristupiti. Moglo se dakle tako već uvjeriti, u važnim i različitim slučajevima da će. u tom pogledu, veliki napreci svake epohe, i čak svake generacije, nužno proisticati uvijek iz stanja koje je neposredno prethodilo: tako da se genijalni ljudi, kojima su obično ti napreci veoma ekskluzivno dodijeljeni, pokazuju, uglavnom, samo kao pravi organi jednog predodređenog kretanja, koji su, zbog njihove nestašice, otvoreni za druge ishode, kao što to historija često potvrđuje, na najjasniji način pokazujući više eminentnih duhova potpuno spremnih

da istovremeno izvrše najveće otkriće, koji su morali međutim imati samo jedan organ. Svi, bilo koji djelovi ljudske evolucije, sadrže uglavnom, kao što ćemo to konstatovati kasnije, veoma slična posmatranja mada komplikovana i teže procjenljiva. Bilo bi sigurno suvišno zaustaviti se ovdje, na nekom sličnom opisu, čak i sumarnom, u vezi sa umjetnošću u pravom smislu, čiji je prirodni napredak, bilo poseban ili kombinovan, danas dovoljno očigledan. Vidljivi izuzetak koji se odnosi na lijepu umjetnost dobiće, spontano u našem neposrednom proučavanju socijalne dinamike, jedno racionalno objašnjenje, nadam se potpuno dovoljno da spriječi od sada zdrave duhove da vide u ovom važnom slučaju jednu vrstu ozbiljnog prigovora protiv pravilne cjeline nužnog i neprekidnog kretanja čovječanstva. Sto se tiče onog dijela ovog velikog kretanja koji izgleda danas najmanje podvodiv pod prirodne zakone tj. političkog kretanja u pravom smislu, koje se još shvata kao da ga samovoljno regulišu odgovarajuće snažne volje, svako će moći, međutim, priznati, sa istom sigurnošću, bar kao i u svakom drugom slučaju, da su se različiti politički sistemi zaista historijski smjenjivali, slijedeći jednu povezanost koja je veoma racionalno značajna, redom koji je tačno utvrđen, tako da se ne plašim da ga unaprijed predstavim kao još neizbježniji od reda različitih opštih, i naročito posebnih stanja ljudskog uma, kao što ćemo to vidjeti na svom mjestu.

Da bi bolje razvili, uostalom, ovaj neophodan prethodni osjećaj o nužnom postojanju pozitivnih zakona u socijalnoj dinamici, bilo u kom pogledu da se on razmatra, čitaocu će korisno pomoći osnovna solidarnost koja je već dokazana za statičko stanje između svih različitih društvenih elemenata. Ona mora utoliko više postojati za vrijeme kretanja koje bi bez nje završilo, kao u mehanici, u spontanom determinisanju potpunog raspada sistema. Dakle, razmatranje jedne takve povezanosti uprošćava i učvršćuje istovremeno prethodna dokazivanja nužnog dinamičkog poretka, jer je tako dovoljno da bude konstatovana u nekom pogledu, da bi odmah biva racionalno ovlašćena da unaprijed proširi isti princip na sve ostale društvene aspekte; što povezuje neposredno između tih aspekata sve parcijalne dokaze koji se mogu dobiti iz stvarnosti ovog naučnog pojma. U izboru i korišćenju ovih različitih provjeravanja, upućujem čitaoca da najprije primijeti da, po prirodi stvari, zakoni društvene dinamike moraju nužno biti utoliko jasniji ukoliko se odnose na veće stanovništvo, gdje sporedni neredi imaju manje uticaja, kao što sam već na to ukazao u odnosu na statičke zakone. Treba, uostalom, imati u vidu ovdje, u tom pogledu, kao naročito dinamičkom, u sličnu misao, da osnovni zakoni postaju takođe, svom nužnošću, utoliko neumaljtiviji, i prema tome značajniji, ukoliko se primjenjuju na napredniju civilizaciju, jer se, društveno kretanje, najprije nejasno i neodređeno, mora pri-

rodno izraziti i kasnije ojačati u mjeri u kojoj traje i prevazilazi, razmatranje, koje je primjenljivo na sve socijalne aspekte moći će sa rastućom energijom, sve slučajne uticaje. Ovo dvostruko stalno nadam se, na odgovarajući način upotrijebljeno, voditi jasno čitaoca u preliminarni rad, na koji mu moram ovdje ukazati, i od kojeg ga ne mogu osloboditi da bi mogao korisno da prati proučavanje sadašnje knjige. Sto se tiče filozofske koordinacije cvih prethodnih djelimičnih dokaza, čije kombinovanje nije ni malo ravno-dušno prema nauci, moram takode obavijestiti čitaoca da glavna evolucija čovječanstva, komparativno razmatrana sa različitih društvenih aspekata, mora biti, po prirodi stvari, utoliko više nužno podređena vrhovnim zakonima prirode, ukoliko se odnosi na složenije pojave, gdje se nepravilnosti, koje su proizašle iz bilo kojih individualnih uticaja, moraju, prirodno, unaprijed brisati. Razumljivo je tako, kakva nedosljedna iracionalnost postoji tu, danas, na primjer, kad se, s jedne strane posmatra naučno kretanje kao podčinjeno pozitivnim zakonima, a s druge, političko kretanje kao veoma samovoljno; jer ono, uglavnom, zbog svoje velike komplikacije, upravljajući više individualnim poremećajima mora biti još neizbježnije preddeterminisano od drugog, gdje lični genije sigurno vrši više uticaja, kao što smo na to ukazali neposredno raspravljajući o osnovnim granicama društvene akcije. Ma kako paradoksalno mogao danas izgledati jedan takav princip, ne sumnjam da on neće biti konačno potvrđen produbljenim istraživanjem teme.

Saglasno mojim prvim napomenama, potvrđuje se sada, na jedan isto neodbaciv kao i spontan način, mogućnost da se sažeto opiše ovdje pravi opšti duh dinamičke sociologije, ograničavajući se na proučavanje neospornog stalnog razvoja čovječanstva koji je njen pravi naučni predmet, ne izjašnjavajući se nipošto o famoznom pitanju usavršavanja čovječanstva. Dilo bi mi lako 'I dj kraja istrajem u jednom takvom raspoloženju, potpuno odbacujući tu isforsiranu kontroverzu, koja izgleda danas, zbog iracionalnih preokupacija naše političke filozofije, mora snabdijevati nužnu primitivnu osnovu čitavog sistema socijalnih koncepcija: tobožnja premoć ove diskusije bi se našla od tada neopozivo procijenjena iako indirektno, samim izvođenjem ovog složenog proučavanja ljudske evolucije, bez obzira na sva razmatranja o usavršavanju. Ali, ma kako korisna mogla biti ova striktna naučna strogost, koja bi zaista morala vladati u jednoj metodskoj raspravi, i ma kako, slično spekulativno raspoloženje mora čak neposredno preovlađivati u čitavom nastavku ove knjige, moram međutim ovdje u prvoj racionalnoj skici dati stvarni značaj različitim temeljnim objašnjenjima koja može zahtijevati sadašnje filozofsko stanje, baš i kad se ona mogu javljati, s krajnje naučne tačke gledišta, kao isključivo slučajna i sporedna. Zbog toga smatram korisnim da ispitam sada, ukratko, ali neposredno, ovu čuvenu filozofsku prepirku, suviše dje-

tinjasto hvaljenu; ona će nam, uostalom, poslužiti za prirodan prelaz na racionalno promišljanje opštih granica političke akcije.

Duh koji je veoma relativan, u kojem moraju od sada biti shvaćeni svi, bilo koji, pojmovi pozitivne politike, treba ovdje najprije da nam neopozivo udalji, kao, koliko praznu, toliko štetnu nejasnu metafizičku kontroverzu o porastu sreće čovjeka u različitim periodima civilizacije: što spontano eliminiše jedini guvni dio pitanja na koje bi bilo zaista nemoguće dobiti ikakav stvaran i stalan pristanak. Pošto sreća svakoga traži dovoljnu harmoniju između ukupnog razvoja njegovih različitih sposobnosti i čitavog sistema, ma kojih, okolnosti koje upravljaju njegovim životom, i pošto, s druge strane, jedna takva ravnoteža teži uvijek da se spontano uspostavi do izvjesnog stepena, ne bi ovdje bilo mjesta da se pozitivno porede ni sa ikakvim direktnim osjećajem, ni čak sa ikakvim racionalnim putem: društvene situacije u odnosu na individualnu sreću, čije je čitavo približavanje sigurno nemoguće: toliko bi vredjelo, takoreći, postaviti nerješivo i nerazumljivo pitanje sreće koje je uzajamno svojstveno različitim životinjskim organizmima, ili različitim polovima svake vrste.

Pošto je tako bezpovratno odbacila ovaj neiscrpan tekst dječjih deklamacija ili sterilnih rasprava, pozitivna analiza nejasnog aktuelnog pojma ljudskog usavršavanja, ne dozvoljava, uglavnom, da opstoji druga glavna ideja do isključivo naučna misao stalnog razvoja ljudske prirode koja se razmatrana sa svih različitih glavnih aspekata, prateći stalnu harmoniju i prema nepromjenljivim zakonima evolucije. Dakle, ova koncepcija, bez koje ne može postojati ni jedna prava društvena nauka, predstavlja zaista, čak i prema samim prethodnim objašnjenjima gore naznačenim, najneosporniju stvarnost: nema nikakve moguće diskusije sa onima koji tu stvarnost ne poznaju; nema je više nego, u ma kojoj nauci, sa onima koji joj odbacuju osnovne pojmove, na primjer, u biologiji organski niz koji je, uostalom filozofski ekvivalent sociološkog niza. Očigledno je, dakle, da se čovječanstvo neprekidno razvija postepenim tokom svoje civilizacije, naročito što se tiče istaknutih sposobnosti naše prirode, u različitim pogledima fizičkom moralnom, intelektualnom i na kraju političkom, tj. da ove postojeće sposobnosti, ali najprije komparativno umrtvljene, uzimaju mal.; po malo, jednim sve širim i pravilnijim vršenjem sve potpuniji polet u opštim granicama koje nameće osnovni organizam čovjeka. Svako filozofsko pitanje koje bi motivisalo krajnju ekvivalenciju između dvije ideje razvitka i usavršavanja, jedne teorijske, druge praktične, svodi se dakle sada na izjašnjavanje da ovaj očigledni razvitak mora biti posmatran kao da je nužno praćen, u stvarnosti, jednim odgovarajućim poboljšanjem, ili jednim pravim napretkom. Dakle, ma da se nauka može lako uzdržati od direktnog rješavanja jedne takve praktične sumnje, ne prestajući ipak da korisno slijedi svoja

slobodna spekulativna istraživanja, ne mogu međutim, oklijevati da ovdje izjavim, na najeksplicitniji način, da ovo stalno poboljšanje, ovaj postojani progres, mi izgledaju isto tako neodbacivi kao i samo kretanje iz kojeg proističu: samo ipak pod uslovom da ne prestaju da se shvataju, kao i ovaj razvoj, kao neizbježno podčinjene, sa svakog, bilo kojeg aspekta, osnovnim ograničenjima, jednim opštim, drugim posebnim, koja nauka može kasnije opisati, bar u najvažnijim slučajevima; što odmah odstranjuje nestvarnu koncepciju jednog neograničenog usavršavanja. Treba, uostalom, uvijek podrazumjeti da će se, za ovo poboljšanje, kao i za ovaj razvoj veoma razmatrati čitavo čovječanstvo, umjesto izolovanog naroda. Ovako postavljen ljudski razvoj mi izgleda da, zaista, stalno ima za posljedicu, u svim različitim glavnim aspektima naše prirode, dvostruko rastuće poboljšanje, ne samo u osnovnom položaju čovjeka, što bi danas bilo teško osporivo, nego isto tako, što je mnogo manje procjenjivo, u našim odgovarajućim sposobnostima: izraz svojstven *usavršavanju* odgovara naročito ovoj drugoj osobini progressa. Sa prve tačke gledišta, nemam potrebe nipošto da se ovdje zadržavam da bih pokazao očigledno poboljšanje kojem je socijalna evolucija izložila spoljni sistem naših uslova života bilo rastućom i pametno vođenom akcijom u okolnom svijetu, prema napretku nauka i vještina, bilo stalnim ublažavanjem naših običaja, ili najzad postepenim usavršavanjem društvenog organizma: u ovom posljednjem pogledu naročito, koji je najkontroverzniji u naše vrijeme, nastavak ove knjige neće, nadam se, ostaviti nikakvu sumnju, uprkos tobožnjem političkom nazadovanju koje se dodjeljuje srednjem vijeku, u kojem su, nasuprot, napreći bili uglavnom politički. Jedna opšta činjenica koja se ne može odbaciti dovoljno odgovara, u prvom smislu, na sve sofisticirane deklaracije: to je stalni i neprekidni porast ljudskog stanovništva na čitavoj površini zemaljske kugle, razvojem njegove civilizacije, iako individue u njoj zadovoljavaju mnogo bolje sve svoje fizičke potrebe. Potrebno je da jedna takva tendencija ka neprekidnom poboljšanju ljudskog položaja bude veoma spontana i duboko neodoljiva da bi se mogla održavati uprkos velikih grešaka naročito političkih, koje u svako vrijeme mogu apsorbovati ili neutralisati najveći dio naših različitih snaga. Čak u revolucionarnom dobu, uprkos više izraženom neskladu između političkog sistema i opšteg stanja civilizacije, nema sumnje da se poboljšanje produžava, ne samo u fizičkom i intelektualnom pogledu, što je očigledno, nego uglavnom i u moralnom pogledu, iako je prolazna dezorganizacija ovdje morala dublje poremetiti glavnu evoluciju. Sto se tiče drugog aspekta pitanja tj izvjesnog postepenog i veoma sporog poboljšanja ljudske prirode, u veoma uskim, ali kasnije znatnijim granicama, ma da do sada malo poznatim, čini mi se racionalno nemoguće, sa stanovišta prave biološke filozofije, da se ovdje ne prihvati do izvjesnog stepena prin-

cip slavnog Lamarka, koji se ne može odbaciti uprkos njegovih ogromnih i očiglednih pretjerivanja, o nužnom uticaju jednog homogenog i stalnog vježbanja da se u svakom životinjskom organizmu, a naročito kod čovjeka, proizvede organsko usavršavanje pogodno da bude postepeno učvršćeno u potomstvu, poslije jedne dovoljno duge perzistencije. Razmatrajući naročito zbog jednog tako osjetljivog pitanja najkarakterističniji slučaj tj. slučaj intelektualnog razvoja, ne može se, čini mi se, odbiti da se prihvati, a da je ipak iskustvo još nije dovoljno izrazilo¹ jedna najveća prirodna sposobnost za kombinovanje duha kod veoma civilizovanih naroda, nezavisno od svake, ma koje kulture, ili, što je isto, najmanja sposobnost kod manje naprednih naroda; pod uslovom da poređenje bude uvijek uspostavljeno koliko god je moguće, između individua jednog analognog cerebralnog organizma, i naročito, na primjer, kod organizama srednje inteligencije. Ma da intelektualne sposobnosti moraju, bez sumnje, biti naročito mijenjane pod uticajem socijalne evolucije, njihov manji relativni intenzitet, međutim, u osnovnoj konstituciji čovjeka me ovlašćuje da zaključim, u neku ruku, à fortiori, o njihovom pretpostavljenom poboljšanju, usavršavanjem koje je proporcionalno najizraženijim i, ne manje vježbanim sposobnostima, izuzev, ipak, eventualne kasnije revizije jednog takvog filozofskog suda, prema odgovarajućem direktnom izvođenju jednog neophodnog naučnog ispitivanja. U moralnom pogledu, naročito mi izgleda neosporno da postepeni razvoj čovječanstva teži da dredi stalno, i zaista ostvari, u izvjesnom stepenu, rastuću prodominaciju najplemenitijih sklonosti naše prirode, kao što sam to objasnio gdje treba. Mada najgori instikti nužno nastavljaju da postoje mijenjajući samo svoje manifestacije, međutim, jedna vježba, manje pomagana, a više zgusnuta, mora težiti da ih postepeno ublaži; i njihovo rastuće regulisanje sigurno će učiniti da nehotično učestvuju u održanju dobre socijalne ekonomije, naročito kod manje razvijenih organizama, koji predstavljaju ogromnu većinu.

Ova različita objašnjenja, mada veoma sumarna, dovoljna su ovdje da se jasno utvrdi da stalni razvoj čovječanstva može biti

¹ Cesto su preduzimani preventivni pokušaji da bi se odlučilo da li mladi divljaci, uzeti veoma rano, mogu postati uz odgovarajuće vaspitanje i skup povoljnih situacija, tako sposobni za naš društveni život kao savremeni Evropljani. Ishod je skoro uvijek, naprotiv, ukazivao na jednu, takoreći, neodoljivu tendenciju, naročito u moralnom pogledu, da se ponovo vraćaju spontano divljem životu, uprkos svim preduzetim predostrožnostima: što bi, čini mi se, predstavljalo snažan motiv za odlučivanje u predloženom pitanju. Ali, ma kako da su ovi oblici iskustva bili obično inspirisani najpametnijim i najdobroželećim namjerama, oni su bili do sada shvatani i nastavljeni na jedan premalo racionalan način da bih iskreno vjerovao da im se već može dati pravi naučni značaj.

uvijek razmatran kao pravo, postepeno usavršavanje, u okviru odgovarajućih granica. Ima se, dakle, racionalno, pravo da se u sociologiji prihvati nužna ekvivalencija ova dva opšta izraza, kao što se to obično radi u biologiji, u komparativnom proučavanju životinskog organizma. Ipak moram, čini mi se, istrajati u korišćenju naročito prvog izraza, koji srećom nije još pokvaren neracionalnom upotrebom, i koji izgleda posebno odgovara naučnoj namjeni. Ovo prvenstvo je, po meni, tim više motivisano, što, čak i u praktičnom pogledu, naziv *razvoj* ima, po svojoj prirodi, dragocjenu prednost da neposredno određuje iz čega se sastoji, svom nužnošću, stvarno *usavršavanje* čovječanstva; jer on odmah izražava običan spontani polet, postepeno pomognut odgovarajućim gajenjem osnovnih, uvijek preegzistirajućih, sposobnosti koje sačinjavaju ukupnost naše prirode, bez ijednog, ma kojeg, uvođenja novih sposobnosti. Drugi izraz nemajući uopšte takvo svojstvo, naročito zbog pogrešne upotrebe koja se toliko vršila do naših dana, mi ćemo morati, ud sada, bez ikakvog cjepidlačkog prenemaganja, ovdje, uglavnom napustiti, ali uzimajući uvijek prvi u njegovoj potpunoj filozofskoj širini, naučnoj ili praktičnoj, dosta određenoj.

Završavajući ovdje sa sumarnim opisom ove prethodne koncepcije ljudskog razvoja, koja predstavlja pravi predmet svake dinamičke sociologije, moram još upozoriti, pod zadnjom tačkom, na opštu sposobnost koju ona mora spontano proizvoditi, da uvijek razmatra društveno stanje obuhvaćeno sa svih različitih glavnih aspekata kao da je bilo bitno tako savršeno u svakoj epohi da one sadrži odgovarajuću starost čovječanstva, kombinovanu sa korelativnim sistemom ma kojih prilika, pod čijom vlašću se ostvaruje njegova sadašnja evolucija. Ova filozofska tendencija, bez koje bi, usudujem se to reći, istorija ostala potpuno nerazumljiva, postaje ovdje prirodno neophodan dodatak potpuno sličnoj intelektualnoj sposobnosti koja je ovdje gore utvrđena u odnosu na statičku sociologiju: jedna je za napredak ono što je druga za poredak; a oba dvije nužno proizilaze iz istog očiglednog principa, tj. iz ovog neopozivog preimućstva relativnog stanovišta nad apsolutnim, koji naročito razlikuje, u bilo kom predmetu, pravi opšti duh svojstven pozitivnoj filozofiji. Ako različiti društveni elementi ne mogu nikako na duže da održavaju spontano između sebe ovu univerzalnu harmoniju koja je prvi princip stvarnog poretka; tako isto svaki od njih, ili njihova cjelina, ne mogu izbjegavati, u svakoj epohi, da budu toliko napredni koliko bi dozvolio čitav sistem različitih uticaja, unutrašnjih ili spoljašnjih, njeno stvarno ostvarenje. Ne radi se, dakle, o krajnjim uzrocima, ništa više u jednom nego u drugom slučaju, ni o ma kojem upravljanju providenja. To je uvijek za kretanje, kao što smo to već priznali za postojanje, prost nužan nastavak ovog spontanog reda koji proizilazi iz nepromjenljivih prirodnih zakona za sve moguće pojave, i koji se samo mora mani-

festovati na jedan manje pravilan ali jednako neizbježan način, u pogledu društvenih pojava, statičkih ili dinamičkih, zbog njihove više zamršenosti. Isti princip mora, bez sumnje, direktno isključiti i ovu iracionalnu optužbu o tobožnjem optimizmu u vezi sa ovim novim predmetom, o čemu sam se već dovoljno izjasnio u odnosu na socijalnu statiku, i koji, sigurno nije ovdje manje neobičan. To bi značilo, bez sumnje, pripisati političkim mjerama u pravom smislu riječi neshvatljivu snagu, potpuno suprotnu ukupnim razmatranjima, umjesto da im se poglavito pripišu društveni progresi, kao što ću to pokazati neposredno. Pošto, dakle, stvarno usavršavanje proizilazi naročito iz spontanog razvoja čovječanstva, kako bi moglo, u svakoj epohi, ne biti, veoma, ono što je moglo biti, prema ukupnoj situaciji? Ali, ova racionalna sposobnost ne isključuje nikako kao što sam to već utvrdio, mogućnost, i čak, neophodnost ma kojih od zabluda, nenamjernih ili čak namjernih, koja moraju ovdje, prirodno, biti izraženija nego u ijednom drugom slučaju, pa ipak uvijek neizbježno zatvorena između nekih osnovnih granica, nametnuta ukupnošću položaja predmeta i bez čijeg postojanja bi opšta pojava stalnog napretka očigledno postala neobjašnjiva. Jedno takvo filozofsko razmatranje teži samo da učini previdivim, u običnom ispitivanju društvenih pojava, bilo prošlih ili savremenih, ovu pametnu naučnu popustljivost, koja omogućava da se bolje poštuje, i čak, lakše shvati prava istorijska povezanost događaja, a da se, ni na koji način ne isključi, kad to slučaj zahtijeva, ni stroga osuda, ni naročito slobodna neposredna koncepcija najaktivnije ljudske intervencije, kao što će to, nadam se, učiniti, potpuno neosporno, nastavak ove knjige.

Cjelina prethodnih razmatranja prirodno vodi ispitivanju osnovne koncepcije dinamičke sociologije sa posljednjeg glavnog aspekta koji je izuzetnije sposoban da kao nijedan drugi neposredno manifestuje, u praksi, pravi filozofski karakter pozitivne politike. Radi se o principu opštih granica, ma koje političke akcije, čiji racionalni pojam mora naročito odstraniti odmah danas idealan duh, apsolutan i neograničen, koji, pod nadmoćnim uticajem metafizičke filozofije, vlada još obično sistemom socijalnih spekulacija, kao što sam to objasnio, na početku ove lekcije. Nijedan razuman čovjek ne bi mogao od sada poricati najprije postojanje sličnih granica, a da se ne obzire na njihovo stvarno određivanje, sem ako neće da nastavi jednu ozbiljnu upotrebu antičke teološke hipoteze, koja predstavlja zakonodavca kao prost organ jednog neposrednog i stalnog providenja pod čijim uticajem se ne bi, zaista, mogle dopustiti nikakve granice. Naše vrijeme ne traži više ni najmanje racionalno opovrgavanje sličnih koncepcija, koje su čak prestale da budu stvarno razumljive njihovim najodlučnijim pristalicama, iako su intelektualne navike, stegnute ispod njihove duge premoći, još daleko od toga da budu u naše vrijeme dovoljno ispravljene. Budući da je u

bilo kojem redu pojava, ljudska akcija, uvijek nužno veoma ograničena, uprkos snazi najšire saradnje kojom upravljaju najoštromnije vještine, bilo bi očigledno nemoguće razumjeti, s kakvim pravom društvene pojave mogu biti jedine izuzete od ovog osnovnog ograničenja, koje je neizbježna posljedica samog postojanja prirodnih zakona. Kakve god da mogu biti varljive inspiracije ljudske oholosti, svaki državnik poslije dovoljnog vršenja političke vlasti, treba biti, obično, veoma uvjeren, kroz svoje vlastito iskustvo, u stvarnost tih neophodnih granica, koje nameće političkoj akciji ukupnost društvenih uticaja i kojima mnogo treba da pripiše uobičajen neuspjeh velikog dijela uzaludnih projekata o kojima je on najprije potajno sanjao: možda bi čak ovaj osjećaj mogao biti utoliko potpuniji, iako je najčešće prikriven, ukoliko je vlast šira, jer je njegova nemoć da se bori protiv prirodnih zakona pojava mogla postati presudnija, sem ako se ipak razum nije mogao onda dovoljno braniti od spontanog zanosa koji tako često iz toga proizilazi. Ne insistirajući više na ovom očiglednom principu, bez kojeg prava društvena nauka ne bi mogla nikako postojati, treba sada pokazati neophodnu sposobnost nove političke filozofije da sigurno odredi kao neposrednu i stalnu primjenu svog naučnog razvoja, sa svom preciznošću koju sadrži priroda predmeta i koja zadovoljava stvarne potrebe, u čemu se sastoje ove glavne granice, bilo opšte ili posebne, stalne ili savremene.

Treba u tu svrhu najprije procijeniti u čemu nepromjenljivi tok ljudskog razvitka može biti podstican od svih uzroka ma kojih promjena koji mogu biti na njih primijenjeni, bez ikakve razlike između njih; a zatim će se istražiti koji rang važnosti može zauzeti među ovim različitim mogućim promjeniocima voljna i proračunata akcija naših političkih kombinacija: takav je razuman redosljed, shvaćen po prirodi stvari u razmatranju prve tačke, uostalom, kao mnogo važnije, kao opšteg principa i čak kao jedine potpuno prihvatljive danas, što to ne može biti druga.

Sa ove glavne tačke gledišta, treba prethodno shvatiti društvene pojave kao, svom nužnošću, zbog njihove velike komplikacije najpromjenljivije od svih, prema filozofskom zakonu koji sam već dokazao u tom pogledu u prethodnim dvjema knjigama. Dakle, svi sociološki zakoni sadrže, prirodno, granice promjena koje sa šire nego što čak dozvoljava sistem bioloških zakona u pravom smislu, i utoliko više, hemijskih ili fizičkih, ili naročito astronomskih zakona. Ako dakle među različitim uzrocima promjena ljudska intervencija zauzima isti rang proporcionalnog uticaja, kao što je prirodno da se to najprije pretpostavi, njen uticaj mora, dakle biti zaista znatniji u prvom slučaju nego u drugom, uprkos suprotnom prividu. Takva je prva naučna osnova za racionalna nadanja o jednoj sistematskoj reformi čovječanstva, i, zbog toga, iluzije ove vrste moraju sigurno izgledati oprostijije nego bilo kojeg drugog sa-

držaja. Ali, iako su promjene koje proizvode ma koji uzroci, tako nužno veće u redu političkih, nego kod prostijih i manje promjenljivih pojava, one se, međutim, ne bi mogle nikada uzdići, ovdje kao i drugdje, i čak više nego drugdje, iznad prirode samih promjena, tj. one ostaju uvijek potpuno podređene osnovnim zakonima statike ili dinamike koji regulišu stalnu harmoniju različitih društvenih elemenata i stalnu povezanost njihovih neprekidnih promjena. Nema uticaja koji prouzrokuje poremećaj, bilo spoljašnjeg ili ljudskog, koji može učiniti da koegzistiraju, u stvarnom političkom životu, nesimetrični elementi koji kvare ni zbog čega, prave prirodne zakone razvoja čovječanstva: samo ako se, naravno, u pozitivnom proučavanju društvene solidarnosti, i ljudske evolucije uzela najprije, u dovoljno razmatranje, cjelina stalnih uzroka, bilo unutrašnjih ili spoljnih, pod čijom potpunom moći se moraju vršiti takve pojave, što ću objasniti posebno u sljedećoj lekciji. Neizbježna postepena premoć stalnih uticaja, ma kako neprimijetna najprije mogla izgledati njihova moć, je danas dopuštena prema svim prirodnim pojavama; trebaće je, dakle, primijeniti i na društvene pojave, čim se u njima bude zahtijevao isti način filozofiranja. U čemu se, dakle, mogu sastojati neosporne promjene na koje su organizam i politički život, naročito osjetljivi, jer ništa tu ne može biti promijenjeno, ni zakoni harmonije, ni zakoni sukcesije? Ovo nerazumno čuđenje, suviše prirodno danas da bi bilo ikako osuđeno od filozofije, odlučuje da zaboravi, da se, u svim vrstama pojava promjene odnose uvijek izričito na njihovu jačinu i na njihov sporedan način stvarnog izvršenja, a da se ne može nikada odrediti ni njihova sopstvena priroda, ni njihova glavna povezanost što, uzdižući uzrok nereda iznad osnovnog uzroka, bi, odmah razcrlilo svaku ekonomiju stvarnih zakona predmeta. Primijenjen na politički život, ovaj neophodan princip pozitivne filozofije, pokazuje uopšte da, u statičkom pogledu, različite moguće promjene se mogu samo sastojati u manje ili više izraženom intenzitetu različitih tendencija koje su spontano svojstvene cjelini svake društvene situacije, koja se razmatra sa ma kog stanovišta, ali da, ništa ne može, ni u kom slučaju spriječiti ni proizvesti ove uzajamne tendencije, niti ih, jednom riječju, učiniti da budu neprirodne: isto je i u dinamičkom pogledu, glavna evolucija čovječanstva mora takođe biti jedino shvaćena kao promjenljiva u nekim, određenim, stepenima što se tiče njene same brzine, ali bez ikakvog, ma kojeg, preokreta u glavnom redu stalnog razvoja, i, bez toga da, ijedan, malo važan, posrednik, može biti potpuno preskočen. Može se, u svakom pogledu, poboljšati jedna tačna filozofska ideja o pravoj bitnoj prirodi ovih stvarnih promjena, poređujući ih, naročito, sa sličnim promjenama životinjskog organizma, koje su im tačno uporedive kad sa podčinjene sličnim uslovima, bilo statičkim ili dinamičkim; sa tom jedinom razumnim razlikom, gore već predviđenom, da društvene

promjene mogu i moraju postati šire i raznovrsnije od običnih bioloških promjena, pretpostavljajući naravno kao stalne jednu sredinu i jedan organizam. Pošto je zdrava opšta teorija ovih granica promjene u biologiji još bitno u osnivanju, kao što smo to naveli u prethodnoj knjizi, od Lamarkovih radova, u kojima je on označio princip, ne može se nadati da će sociologija moći biti danas u tom pogledu naprednija. Ali je dovoljno ovdje o tome da, sa ovog stanovišta, bude opisan istinski opšti duh, bilo u odnosu na socijalnu statiku ili socijalnu dinamiku. Dakle, razmatrajući neposredno, u jedno ili drugo ime, princip koji sam postavio, biće ga, mislim, nemoguće ozbiljno osporiti prema cjelini političkih observacija: njegova postojanost će se, uostalom, razvijati kasnije spontano u upotrebu, u čitavom preostalom dijelu ove knjige. U intelektualnom redu koji je lakše danas ocijeniti, nema nikakvog slučajnog uticaja, ni nikakve individualne superiornosti koja može na primjer, prenijeti u jednu epohu otkrića koja su zaista rezervisana za kasniju epohu, prema glavnom hodu ljudskog duha, ni obratno. Istorija nauka potvrđuje naročito, na način koji se nikako ne može odbaciti ovu usku zavisnost samih najeminentnijih genija od savremenog stanja ljudskog razuma, za što bi ovdje bilo dovoljno navesti neki od brojnih primjera, uglavnom da uzmemo sam« onaj koji se odnosi na usavršavanje različitih metoda istraživanja, bilo racionalnih ili eksperimentalnih. Tako je to, još više, u vještinama u pravom smislu, naročito od onoga od čega zavisi dopuna ljudske akcije mehaničkim sredstvima. Ne bi se, uglavnom, moglo unaprijed sumnjati, čak i u pogledu moralnog razvitka naše prirode čiji je karakter sigurno regulisan, naročito, u svakoj epohi, odgovarajućim stanjem socijalne evolucije, ma kakve da budu voljne promjene koje su rezultat obrazovanja, i čak, spontane promjene koje se odnose na individualnu organizaciju. Svaki od osnovnih načina društvene egzistencije određuje neki sistem odgovarajućih običaja, čija se zajednička fizionomija lako pronalazi kod svih individua usred njihovih karakterističnih razlika: postoji sigurno, na primjer, takvo stanje čovječanstva gdje najbolji urođenici nužno stiču navike surovosti, kojih se bez napora oslobađaju niže vrste živeći u jednom naprednijem društvu. Sasvim je isto, čak i sa političke tačke gledišta u pravom smislu, kao što će to neposredno potvrditi istorijska analiza kasnije. Najzad, ako se ovome žele dodati sve činjenice, ili različita mišljenja koja učvršćuju stvarno postojanje ovih neophodnih granica promjene, čiji sam racionalni princip postavio, bili bi, nehotično, malo po malo, dovedeni do toga da neprekidno reprodukujemo sva glavna razmatranja koja dokazuju stvarnu podčinjenost društvenih pojava nepromjenljivim zakonima prirode: jer jedan takav princip zaista predstavlja samo strogu opštu primjenu jedne takve filozofske koncepcije.

Poslije ovog sumarnog naučnog ograničavanja opšteg polja socijalnih promjena od nekih izvora, iz kojih bi one mogle proisteći treba samo tražiti da ja ovdje raspravljam pitanje koje sam prethodno označio pod drugim aspektom, tj. određeno razvrstavanje različitih uticaja izazivača promjena, prema njihovom odgovarajućem značaju.

Jedno takvo istraživanje bi bilo danas izuzetno preuranjeno, jer glavno određenje, kojem bi ono moglo biti samo prost dodatak, nije moglo još biti potčinjeno nikakvoj racionalnoj elaboraciji, i, nije čak bilo dovoljno ispitano u biologiji, gdje je slučaj mnogo manje težak, kao što sam to naprijed primijetio. Tako da mi izgleda kao da tri opšta izvora društvenih promjena proizilaze, 1) iz rase; 2) klime; 3) iz prave političke akcije, obuhvaćene u svoj njenoj naučnoj širini: ne bi uopšte odgovaralo ovdje istraživati da li je njen relativni značaj zaista saglasan ovom redu nabranjanja, ili svakom drugom. Baš i kad ovo određenje ne bi očigledno bilo neumjesno u stanju rađanja nauke, zakoni metode bi bar primoravali da mu se odgodi neposredno izlaganje poslije ispitivanja glavnog predmeta da bi izbjegli neracionalnu konfuziju između osnovnih pojava i njihovih različitih promjena, kao što sam to napomenuo u slučaju klime u prethodnom poglavlju. Uostalom, jedno takvo razvrstavanje mora imati danas utoliko manje praktičnog interesa ukoliko je uticaj političkih kombinacija, od ova tri uzroka promjena, sam dovoljno pristupačan za našu intervenciju, i zato će se nužno ka njemu morati upraviti opšta pažnja, ma da on ima jednu ozbilju naučnu manu da unaprijed pretpostavlja, iz jednog razloga što je njegov stvarni značaj zaista nadmoćan, prejudicirajući pogrešnim zanosom-krajnji rezultat jedne tačke neposredne komparacije, čije ispitivanje mora ostati rezervisano za kasnije. Ali, ako ova komparacija nije još na odgovarajući način pripremljena treba takođe priznati da njeno sadašnje izvršenje nije uopšte važno za opšte ustanovljenje pravog duha pozitivne politike. Jer je, u ovom pogledu, dovoljno, kao što sam to uradio, da bude postavljen naučni princip koji karakteriše i ograničava promjene koje su kompatibilne sa prirodom društvenih pojava, ma kakvi mogli biti pravi i razlroćiti izvori ovih, bilo kojih, promjena. Ako je u ovom pogledu izgledalo da ja naročito imam u vidu pravu političku akciju, to je jedino zbog neracionalnog preimućstva, koje joj se još, po običaju, pripisuje, i koje danas teži da neposredno spriječi svaki pravi pojam socioloških zakona. U vezi sa ovim zadovoljiću se da ukazem, osim toga, prema ukupnim prošlim objašnjenjima, na posebni Drincip veoma prirodne iluzije koji održava sada ovaj nehotičan sofizam kod istih onih koji vjeruju da su potpuno oslobođeni od teološke filozofije, odakle su očigledno proizašli. Ova iluzija se sastoji u tome da različite političke operacije, bilo zemaljske ili duhovne, mogavši imati društvene efikasnosti samo ako budu sagas-

ne sa odgovarajućim težnjama čovječanstva, liče na preuranjene ili nepromišljene posmatračke koji kao da su proizveli ono što može jedino bitno odrediti, jedna spontana ali malo jasno evolucija. Postupajući tako očigledno se zanemaruju brojni i karakteristični slučajevi, kojima istorija obiluje, u kojim najviša politička vlast nije mogla ostaviti skoro nikakav duboki trag najenergičnijeg i najbolje podržanog razvoja, jedino zato što je bila upravljena u suprotnom smeru od opšteg kretanja savremene civilizacije, kao što to svjedoče neodbacivi primjeri Julija, Filipa II, Bonaparte, itd. Mogu se čak u tom pogledu posmatrati kao još, sa naučnog stanovišta, presudniji obrnuti slučajevi, nažalost mnogo redi, ali ipak veoma značajni u cjelini ljudskog razvoja, gdje se politička akcija, takođe podržana moćnom vlašću, ipak izjalovila, u jurenju za preuranjenim poboljšanjima, uprkos progresivne tendencije koja bijaše njoj u prilog: intelektualna isto kao i prava politička istorija nam nude za to neosporne primjere. Ferguson je oštroumno primijetio da čak uticaj jednog naroda nad drugim, bilo osvajanjem ili drugačije, miada najjača od svih sličnih sila, može uopšte tu ostvariti uglavnom samo promjene koje su saglasne njihovim sopstvenim težnjama, čiji razvoj se tako nalazi samo malo više ubrzan ili malo više usporan, nego što bi to mogao biti spontano. U politici, kao i u naukama, glavni oportunizam uvijek sačinjava glavni uslov svakog velikog i trajnog uticaja, kakva god da može biti lična vrijednost najmoćnijeg čovjeka, kome prost narod pripisuje društvenu akciju, čije oruđe on samo može biti. Ova, bilo koja vlast individue nad rodom je uostalom realno podčinjena ovim opštim granicama, čak i onda kad se samo radi o posljedicama koje je najlakše proizvesti, bilo na dobro ili čak na zlo. U revolucionarnim epohama, na primjer, oni koji sebi pripisuju, sa tako čudnim ponosom, laku zaslugu da su razvili kod svojih savremenika polet za anarhične strasti, opažaju samo da se, čak i u ovom slučaju, njihov jadan prividni trijumf duguje samo jednom spontanom stanju koje je određeno cjelinom odgovarajuće društvene situacije, koja je proizvela privremeno i djelimično popuštanje opšte harmonije: kao što se lako to može potvrditi danas, u pogledu glavnih društvenih zabluda koje su derivati moralne raspuštenosti, a ona je proizašla iz naše intelektualne anarhije; tako je isto bilo u svim vremenima. Uostalom, pošto je prirodna saradnja, iz toliko različitih razloga, priznala dakle stvarno postojanje opštih granica promjena koje su svojstvene društvenim pojavama, i naročito, promjena koje zavise od sistematizovane političke akcije, zemaljske ili duhovne; pošto je, istovremeno, ustanovljen pravi naučni princip namijenjen da odredi i da ograniči takve promjene; očigledno je da direktan razvoj društvene nauke određuje, u svakom slučaju, pravi uticaj i aktuelni značaj od ovog opšteg principa, koji se ne može, ni na koji način osloboditi od neposredne i djelimične procje-

ne odgovarajuće situacije. Baš, pomoću sličnih procjena, empirijski izvršenih, mogao je biti vođen do sada odličan instikt genijalnih ljudi, koji su stvarno izvršili veliki i duboki uticaj na čovječanstvo u nekom svojstvu i u ma kom pogledu: jedino su tako oni mogli ispraviti grubo iluzorna ili pogrešna obavještenja iracionalnih i he----ičkih doktrina, koje najčešće vladaju njihovim umom. U svakoj vrsti kao što sam to utvrdio od početka ovog djela, predviđanje je pravi izvor akcije.

Neodređene intelektualne navike koje još preovlađuju u političkoj filozofiji mogle bi danas veoma dovesti, prema različitim prethodnim razmatranjima, do potpunog neshvatanja praktičnog značaja jedne nove nauke koja bespovratno razbija, u svojim spekulativnim osnovama, ove ambiciozne iluzije koje se odnose na ne-definisanu akciju čovjeka prema civilizaciji: treba li zbog toga socijalna fizika da čeka da bude najprije nekoliko puta optužena da nam svodi na prostu pasivnu observaciju ljudske događaje, bez ikakve moguće stalne intervencije. Ipak je sigurno da gore postavljeni princip u vezi sa racionalnim granicama političke akcije, nasuprot tome, utvrđuje neposredno, na najneosporniji i najtačniji način, pravu fundamentalnu tačku kontakta između društvene teorije i društvene prakse. Naročito tako politička vještina može najzad početi da dobija ispravno sistematski karakter, prestajući da se bitno upravlja prema samovoljnim principima koji su ublaženi empirijskim pojmovima; samo tako bi se, jednom riječju, mogao dokazati jedan preobražaj sličan onom koji se danas dešava u medicinskoj vještini, kojoj od svih, priroda pojava, može najviše dozvoliti da ga prisvoji. Jer, zaista, naša, ma koja politička intervencija bi, u svakom slučaju, mogla imati prave društvene efikasnosti, bilo u odnosu na poredak ili na progres, samo oslanjajući se direktno na odgovarajuće tendencije političkog organizma ili političkog života kako bi pomogla oštroumnim vještinama spontani razvoj, treba, dakle, stoga, znati prije svega, toliko precizno koliko je moguće, ove zakone prirodne harmonije i sukcesije koji, u svakoj epohi, i u svakom društvenom pogledu, određuju šta je ljudska evolucija spremna da proizvede, naznačavajući čak glavne prepreke koje su pogodno da se prebrode. Jednom riječju, onako kako sam to pokazao u mom spisu iz 1822.. hod civilizacije se ne vrši, pravo govoreći, pravolinijski, već serijom oscilacija, nejednakih i promjenljivih^ kao kod životinjskog kretanja, oko jednog srednjeg pokreta, koji teži uvijek da prevlada i čije tačno poznavanje dozvoljava da se unaprijed uredi prirodna premoć, umanjujući ove oscilacije i manje ili više nesrećna lutanja koja im odgovaraju. Bilo bi, bez sumnje, precjenjivanje stvarnog značaja jedne takve vještine, koja je usavršavana racionalno, kojoj se pripisuje sposobnost da spriječi, u svakom slučaju, nasilne revolucije koje rađaju zapreke, što dokazuje spontani tok ljudske evolucije. U društvenom organizmu,

zbog njegove vrhunske komplikacije, bolesti i krize su, nužno još neizbježnije, u mnogim pogledima, nego u individualnom organizmu. Ali, čak i onda, kad je stvarna nauka prinuđena da suštinski prizna svoju trenutnu nemoć pred dubokim neredima ili neodoljivim silama, ona može još korisno doprinjeti, da ublaži i, naročito, da skрати krize, prema tačnoj procjeni njihovog glavnog karaktera i racionalnim predviđanjem njihovog konačnog ishoda, ne odričući se nikada jedne pametne intervencije, sem zbog nemogućnosti koja je na odgovarajući način utvrđena. Ovdje kao i na drugom mjestu, i čak više nego drugdje, ne radi se uopšte o upravljanju pojavama, nego samo o promjeni njihovog spontanog razvoja; što očigledno zahtjeva da se prethodno znaju njihovi stvarni zakoni.

Ovakvim skupom prethodnih pojmova, najprije statičkih, a zatim dinamičkih, izgleda mi od sada dovoljno okarakterisan pravi opšti duh svojstven novoj političkoj filozofiji tako da učvršćuje racionalnu poziciju socioloških pitanja. Ne diveći se, ni proklinjući političke činjenice, i gledajući u njima iznad svega, kao u svakoj drugoj nauci, proste predmete posmatranja, socijalna fizika razmatra dakle, svaku pojavu sa dvostrukog osnovnog gledišta: njene harmonije sa koegzistirajućim pojavama; i njene povezanosti sa prethodnim i sa kasnijim razvojem čovječanstva; ona se trudi, i zbog jednog i zbog drugog, da otkrije, koliko je to moguće, prave opšte veze koje međusobno povezuju sve društvene pojave; svaka od njih njoj izgleda *objašnjena*, u pravom naučnom smislu izraza, kad je mogla biti na odgovarajući način dovedena u vezu, bilo sa ukupnošću odgovarajuće situacije, bilo sa cjelinom prethodnog kretanja, odbacujući uvijek brižljivo svako uzaludno i neprihvatljivo istraživanje intimne prirode i bitnog načina proizvodnje ma kojih pojava. Razvijajući do najvišeg stepena društveni osjećaj ova nova nauka, po čuvenoj Paskalovoj formuli, koja je od tog doba potpuno ostvarena, nužno predstavlja, na neposredan i stalan način, čitavu ljudsku vrstu, bilo sadašnju ili prošlu, ili čak buduću, kao da obrazuje, u svakom pogledu, i sve više i više, u prostoru ili u vremenu, ogromnu i vječitu društvenu cjelinu, čiji različiti organi, individualni ili nacionalni, neprekidno ujedinjeni prisnom i univerzalnom solidarnošću. učestvuju neizbježno, svaki u određenom obliku i stepenu u glavnoj evoluciji čovječanstva, koncepcija koja je zaista kapitalna i sasvim savremena; koja treba kasnije da postane glavna racionalna osnova pozitivnog morala. Vodeći najzad, isto tako kao i svaka druga stvarna nauka, sa preciznošću koju dopušta pretjerana komplikacija svojstvena ovim pojavama, ka tačnom sistematskom predviđanju događaja koji modu proizaći, bilo iz date situacije, ili iz date čitave prošlosti, politička nauka neposredno snabdijeva i političku vještinu, ne samo sa neophodnim prethodnim određenjima različitih spontanih tendencija koje ona mora spontano pomoći, nego i sa opštim obaveštenjem o glavnim sredstvima

koja tu može primijeniti, tako da izbjegne, koliko je to moguće, svaku nevrijednu ili prolaznu, i prema tome, opasnu akciju, jednom riječju, svako pogrešno trošenje ma kojih snaga.

Pošto smo tako završili neophodno prethodno ispitivanje pravog opšteg duha koji mora karakterisati novu političku filozofiju, što je moralo biti mnogo teže nego kod nauka koje su već konstatuisane, treba sada pristupiti, kao i kod prethodnih djelova ove Rasprave, racionalnoj procjeni različitih osnovnih sredstava koja odgovaraju prirodi i namjeni sociološke nauke, koje su od sada dovoljno određene. Prema jednom filozofskom zakonu utvrđenom naročito u dvema prethodnim knjigama, mi moramo najprije očekivati zbog najveće komplikacije pojava da nađemo u sociologiji jedan sistem naučnih sredstava, neposrednih ili posrednih, raznovrsnijih ili razvijenih od ijedne druge glavne grane prirodne filozofije, ne izuzimajući čak ni biologiju. Ovaj nužan zakon nastavlja zaista da postoji i u ovom novom slučaju, koji konačno predstavlja njegovu najpotpuniju moguću primjenu, a da, uostalom, jedno takvo proširivanje sredstava ovdje takođe ne može kompezirati, zaista, nužno rastuću nesavršenost različitih nauka ukoliko njihove pojave postaju složenije. Ali krajnja novost predmeta mora učiniti tu danas ovu neizbježnu ekstenziju mnogo osjetljivijom za verifikaciju nego kod svake druge nauke, i, iako je to ovdje moram napomenuti, objašnjavajući je ukratko, sa svakog različitog glavnog aspekta, mogu se jedva nadati da će ona biti dovoljno priznata prije nego joj postepeni razvoj nauke spontane reprodukuje potvrdu, sa nekom logičnom energijom koju ona stvarno izvodi iz prirode jedne takve studije.

Socijalna fizika mora biti, svom nužnošću, duboko podčinjena sistemu temeljnih nauka koje se odnose na različite uzastopne vrste pojava, koje su opštije i manje komplikovane, prema naučnoj hijerarhiji koju sam ustanovio, treba tu najprije razlikovati dvije glavne vrste neophodnih sredstava: jedna, direktna koja se sastoji od različitih sredstava istraživanja koja su mu primjerena; druga, indirektna, ali ništa manje neophodna proizilazi iz nužnih odnosa sociologije sa sistemom prethodnih nauka, koje je moraju, zbog toliko razloga snabdijevati dragocjenim stalnim obaveštenjima. Mora završiti ovu lekciju sumarnim opštim mišljenjem o prvoj vrsti naučnih sredstava. Što se tiče druge, da bih je bolje opisao napraviću od nje poseban i odvojen predmet sljedeće lekcije, koja će, dakle, predstavljati racionalnu dopunu ove lekcije.

U sociologiji, kao i u biologiji, naučno istraživanje upotrebljava zajednički tri osnovna načina koja sam razlikovao od druge knjige ove Rasprave, u opštoj vještini posmatranja: tj. čisto posmatranje, eksperimentisanje u pravom smislu, i najzad, komparativnu metodu, koja je veoma prilagođena svakom, bilo kojem, proučavanju živih bića. Radi se, dakle, ovdje o sumarnoj procjeni relativ-

nog značaja i pravog karaktera ova tri uzajamna postupka u onome što se odnosi na prirodu i namjenu, koje su prethodno definirane, ove nove nauke.

Sto se tiče običnog posmatranja, prave se sigurno, još veoma nepotpuni pojmovi, i čak, potpuno pogrešni u mnogim pogledima, o tome šta ono može i treba biti u društvenoj sociologiji. Anarhičan društveni uticaj metafizičke filozofije prošlog vijeka, šireći se od doktrine ka metodi, doprineo je slijepim instiktom destrukcije da se, na neki način, spriječi kasnija intelektualna reorganizacija, rušeći unaprijed same logičke osnove na kojima su mogle počivati prave naučne analize, onom apsurdnom teorijom o istorijskom pironizmu, koji produžava još danas svoju nezdravu aktivnost, iako njegov princip nije, očigledno više održiv. Precenjujući, do stepena najviše zbrke, u pogledu društvenih događaja, opšte teškoće zajedničke svakom, ma kojem, tačnom posmatranju, a naročito posebne teškoće koje se moraju spontano pojaviti kod tako komplikovanih pojava, ne vodeći računa o različitim predostrožnostima. eksperimentalnim ili racionalnim, koje nam tu mogu biti dovoljna garancija, ove namjerne ili nenamjerne sofističke zablude su često bile dovedene do dogmatskog negiranja svake prave sigurnosti u društvenim posmatranjima, čak i direktnim. Prethodna objašnjenja data na početku ove Rasprave (vidjeti drugu lekciju) o neophodnoj i stalnoj razlici između pouzdanosti i preciznosti u pogledu bilo kog sadržaja, dozvolice da se lako riješe ovi različiti sofizmi, na kojima ne treba da insistiram, i koji, pripisujući im, sav značaj koji im se ne može, bez nedoslednosti odbiti, doprinose isto tako potpunom razaranju sigurnosti nauka i to onih koje su u odnosu na ove za društvena dokazivanja, čak najprostije i najsavršenije, uticajem koji je zajednički isključivo metafizičkim koncepcijama. Otkada ova osnovna zablada nije više otvorenije predavana, utvrdio se sistematski skepticizam, zamjenjujući neposredna posmatranja samo posrednim, iza osnovne nesigurnosti ljudskih svjedočenja da bi nastavio da poriče pozitivnu vrijednost različitih istorijskih obavještenja. Neki geometri su čak pustili zadovoljstvu ili naivnosti na volju da dokažu u vezi s tim, prema njihovoj iluzornoj teoriji šansi, teškim i smiješnim računima, nužan porast ove tobožnje nesigurnosti samim vremenskim protekom: što je, osim ozbiljne društvene opasnosti da pomaže duboko štetne zablude, dekorišući ih tako impozantnim prividom racionalnosti, nudilo više nego jedanput, uvredljivu nepristojnost da potpuno diskredituje matematički dun razumnih ljudi koji su suviše obrazovani da ga sude direktno, ali su opravdano revoltirani takvim zloupotrebama. Filozofi koji su manje, pogrešno zaokupljeni sofističkim deklaracijama protiv naučne vrijednosti svjedočenja, su im, međutim, pripisali dosta ugleda, da bi iz njega izveli ponekad princip jedne iracionalne podjele nauka, na testimonijalne i netestimonijalne: što jasno dokazuje žalosno

povjerenje koje takvi sofizmi još čuvaju u izvjesnom stepenu, čak kod izvanrednih duhova, ali koji su veoma slabo shvatili čitavu duhovnu oblast. Razlika na koju smo se malo prije pozvali, spontano će biti dovoljna da, sa ovog drugog, kao i sa prvog aspekta, razbije konfuziju ideja koja predstavlja prvi logički izvor ovih prostih grešaka, protiv kojih je običan razum, srećom, uvijek protestovao.' Zbog jednog i drugog, nehotičnom nedosljednošću ograničava se, jedino društvenim proučavanjima destruktivan značaj jednog takvog paradoksa koji, kad jednom bude potpuno prihvaćen primjenjivaće se, uglavnom, svom nužnošću, na različite, ma koje vrste naših stvarnih saznanja; kao ljudski duh može ikada biti zaista dosljedan do kraja kad postupa prema neobičnim principima. Jer je očigledno, uprkos iluzornoj podjeli koju sam naveo, da sve različite nauke, čak najprostije, imaju neophodnu potrebu za onim što se zove: testimonijalni dokazi, tj. da prihvataju neprekidno u fundamentalnoj elaboraciji njihovih najpozitivnijih teorija posmatranja koja ne mogu biti direktno izvršena, niti pak, ponovljena od onih koji ih koriste, i čija realnost počiva samo na vjernom svjedočenju prvobitnih istraživača; što nikako ne sprečava da se neprekidno koriste uz sudjelovanje sa neposrednim posmatranjima. Jedna takva neophodnost je veoma očigledna, čak u astronomiji, i još više u naukama koje su složene, a manje razvijene, da bi zahtijevala ovdje ikakvo objašnjenje: sama matematička nauka nije sigurno od toga uopšte još oslobođena kao što se to obično pretpostavlja, a da, uostalom, ova vrsta spontanih izuzetaka, ne može nikako poništiti neospornu tačnost ovog stalnog zahtjeva. Koja nauka može izaći iz stanja nastajanja, koja se prava podjela intelektualnog rada može izvršiti, čak pretjerano smanjujući opseg sopstvenih spekulcija, ako svako hoće da koristi samo svoja lična posmatranja? Čak se niko ne usuđuje to direktno podržati među najdoslednijim pristalicama istorijskog pironizma. Odakle proizilazi, dakle, to, da se jedan takav paradoks primjenjuje stvarno danas samo na društvene pojave? To je uglavnom, zato što je taj paradoks sastavni dio filozofskog arsenala, koji je konstruisala revolucionarna metafizika da bi intelektualno razorila stari politički sistem. Mnogi duhovi koji su malo napredni smatrali su se skoro obaveznim da se vrate u jaram, koji je previše žurno i previše nepotpuno stesen, katoličke filozofije, da prihvate, na primjer, pravu autentičnost biblijskih priča, čija je metoda negacija bila prvi razlog ovih logičkih zabluda: takva je, obično, opasna sadašnja šteta od svakog antiteološkog raspoloženja koje uopšte ne počiva na prethodno dovoljno razvijenom, pozitivnom duhu.

Sa tim zabladama, koje su još veoma štetne, miješaju se danas sve više i više greške koje su manje štetne, ali isto tako neprijatne, o sistematskom empirizmu, koji se trude da nametnu društvenim posmatranjima. naročito istorijskim, kada im se dogmatski

zabranjuje, u ime nepristrasnosti, upotreba ma koje teorije. Bilo bi, bez sumnje, teško zamisliti jednu logičku dogmu radikalnije suprotnu pravom osnovnom duhu pozitivne filozofije, kao i posebnoj prirodi koju on mora vršiti u sopstvenom proučavanju društvenih pojava. O bilo kojoj vrsti pojava da se radi, čak i najprostijih, nikakvo pravo posmatranje nije moguće, ako nije prvo usmjereno i zatim interpretirano ma kojom teorijom: takva je, zaista, logička potreba koja određuje u djetinjstvu ljudskog uma, prvi polet teološke filozofije, kao što sam to ustanovio od početka ovog djela, i kao što ću to uskoro objasniti, na jedan stručniji način. Daleko od toga da se oslobodi ove glavne obaveze, pozitivna filozofija je, naprotiv, samo razvija i zadovoljava sve više i više. u mjeri u kojoj umnožava i usavršava odnose između pojava. Od sada je očigledno da je, sa pravog naučnog stanovišta, svako izolovano, potpuno empirijsko, posmatranje veoma štetno i čak potpuno nesigurno: nauka bi mogla upotrijebiti samo ona, koja se, bar hipotetički vežu za neki zakon; i upravo, jedna takva veza predstavlja glavnu karakterističnu razliku između posmatranja naučnika i običnih posmatranja. koja međutim obuhvataju bitno iste činjenice sa jedinom razlikom u gledištima; posmatranja koja su na drugi način vođena, mogu samo služiti jedva kao privremeni materijal koji, najčešće sam zahtijeva kasniju neophodnu reviziju. Jedan takav logički propis mora, po svojoj prirodi, postati utoliko neophodniji ukoliko se radi o komplikovanim pojavama, gdje, bez jasnog obavještenja jedne teorije, koja je, uostalom, efikasnija kad je stvarnija, posmatrač ne bi čak, najčešće, znao šta treba da posmatra u činjenici koja se pred njegovim očima dešava; onda se, pomoću veza prethodnih činjenica uči zaista da posmatra sljedeće činjenice. Ne može se u tom pogledu izražavati nikakva sumnja kod uzastopnog razmatranja astronomskih, fizičkih i hemijskih proučavanja, a naročito u pogledu različitih bioloških proučavanja, gdje su, zbog krajnje zamršenosti pojava valjana istraživanja tako teška i još tako rijetka, baš zbog najveće nesavršenosti pozitivnih teorija. Prateć' ovu neodoljivu naučnu analogiju, unaprijed je očigledno, da ma koja društvena posmatranja, statička ili dinamička, koja se odnose na najviši stepen moguće komplikacije prirodnih pojava, moraju tražiti, još neminovnije od svih ostalih, stalnu upotrebu fundamentalnih teorija koje su određene da stalno povezuju činjenice koje se dešavaju sa gotovim činjenicama, suprotno pravilu, koje je duboko iracionalno, iako doktorski podržano u naše vrijeme, i čija nas laka primjena zapljuskuje sa toliko neupotrebljivih opisa. Sto se više razmišlja o ovoj temi, jasnije će se shvatiti da, naročito u ovoj vrsti, što su bolje povezane između sebe poznate činjenice, bolje će se moći, ne samo procijeniti, nego čak i uočiti još neistražene činjenice. Smatram da, u odnosu na te pojave, još više nego u odnosu na sve ostale, ova logična nužnost mora ozbiljno povećati ogromnu

glavnu teškoću, koju već predstavlja, po prirodi stvari, prvo racionalno zasnivanje pozitivne sociologije, što nas na neki način primorava da istovremeno kreiramo posmatranja i zakone, zbog njihove neophodne povezanosti, koja predstavlja jednu vrstu začaranog kruga, iz kojeg se može izaći samo služeći se najprije materijalima koji su slabo razrađeni i doktrinama koje su loše shvaćene. Čitava ova knjiga učiniće da se prosudi kako sam izvršio jednu tako delikatnu intelektualnu funkciju, čija će mi pravična prethodna procjena, nadam se vredjeti kao neki oproštaj. Bilo kako bilo, očigledno je, da je odsustvo svake pozitivne teorije danas to što čini društvena posmatranja tako neodređena i nekoherentna. Činjenice, bez sumnje uopšte ne nedostaju, budući da su, u ovoj vrsti pojava, jasnije nego i u jednoj drugoj, najprostije nužno najvažnije, uprkos djetinjastih zahtjeva taštih sakupljača tajnih anegdota: ali one ostaju duboko sterilne, i čak apsolutno neprimijećene, iako smo u njih zaronjeni, zbog nedostatka intelektualnih sposobnosti i spektakulativnih objašnjenja, koja su neophodna za njihovo pravo naučno istraživanje.¹ Zbog pretjerane komplikacije takvih pojava njihovo statičko posmatranje može postati zaista efikasno, samo ako

¹ Ove iracionalne primjedbe su, zaista, sposobne samo za neki tobožnji domet u pogledu sporednih pojedinosti koje, zbog prirode društvenih pojava, ne mogu uopšte ovdje biti, zaista, poznate sa punom sigurnošću. Ali, prema prethodnim objašnjenjima iz ove lekcije, očigledno je, da previše specijalizovane činjenice ne mogu precizno imati, u sociologiji nikakvu pravu naučnu vrijednost, naročito pristupajući im od cjeline ka djelovima, kao što sam to dokazao. Činjenice određenog stepena opštosti ili složenosti, jedine koje nauka treba da obuhvata, ne mogu biti nikako upotrebljavane kao različite šanse za tako pretjerane greške, u ovoj vrsti, od tobožnjih filozofa.

¹ Često se vjeruje da društvene pojave moraju biti veoma lake za posmatranje, jer su vrlo obične, a da posmatrač, najčešće u tome sudjeluje, više ili manje, sam. Ali to je doista, ta običnost i taj personalitet, ono što mora nužno doprinijeti da, uz veću komplikaciju, postane teža ova vrsta posmatranja, direktno udaljavajući posmatraču odgovarajuće intelektualne dispozicije za jedno pravo naučno istraživanje. Dobro se, uopšte, posmatra samo kad samo izvan njih, i odlučujući uticaj jedne, ma koje teorije, naročito pozitivne, može sam proizvesti i održati, u društvenim pojavama jednu takvu običnu inverziju, sa spontane tačke gledišta. Ja, uostalom, govorim ovdje samo o spekulativnim uslovima, ne razmatrajući čak, manje ili više duboku halucinaciju koju zanos strasti određuje tako prirodno u jednom takvom predmetu, i koja očigledno može biti na zadovoljavajući način spriječena ili odagnata samo dubokim i prisnim bavljenjem najpozitivnijim teorijama.

se od sada usmjeri ka saznanju, koje je bar skicirano u glavnim crtama, bitnih zakona društvene solidarnosti; a to je još očiglednije potrebno u vezi sa dinamičkim činjenicama, koje ne bi imale nikakav utvrđen smisao, ako najprije ne budu dovedene u vezu. makar običnom privremenom hipotezom, sa osnovnim zakonima društvenog razvoja. Znači, duh cjeline nije dakle samo neophodan u socijalnoj fizici, da se shvate i na odgovarajući način postave naučna pitanja, tako da dozvole istinski napredak nauke, kao što sam već objasnio u ovom poglavlju: sada se vidi da on mora takođe veoma upravljati čak direktnim istraživanjem da bi ono moglo steći i sačuvati pravi racionalni karakter i ostvariti legitimna očekivanja koja mu se najprije postavljaju. Jedino tako, dragocjena bdjenja, tako često izgubljena u napornoj elaboraciji jedne savjesne ali sterilne učenosti, mogu najzad biti korisna za razvoj zdrave socijalne filozofije, i za rastući ponos poštovanih duhova koji joj se predaju, kad će učenjaci vođeni pozitivnim teorijama znati najzad šta treba posmatrati usred činjenica koje sakupljaju, i za koju racionalnu upotrebu oni mogu namijeniti svoje istraživačke radove. Daleko od toga da, i na koji način propisuje pravu učestnost shvaćenu sa različitim mogućih aspekata, nova politička filozofija će joj neprekidno isporučivati, podjednako spontanom podsticanjem i hranjenjem novim i većim temama, sa neočekivanih tačaka gledišta, dragocjeniju namjenu i time, više naučno dostojanstvo. Ona će isključivo odbaciti samo radove bez cilja, bez principa i bez karaktera koji teže samo da prepune nauku praznim i djetinjastim disertacijama ili pogrešnim i nekoherentnim sumarnim pogledima; kao što savremena fizika osuđuje obične kompilatore čisto empirijskih posmatranja: i pored toga, što se tiče prošlosti ona vraća pravdu poštovanom žaru onih koji su uprkos taštim filozofskim prezirima, i, iako vođeni samo iracionalnim koncepcijama, održavali, instiktivnom upornošću, bitnu naviku za vrijedna istorijska istraživanja. U ovoj vrsti pojave, bez sumnje, kao i u svakoj drugoj, i čak više nego u ijednoj drugoj zbog njene velike komplikacije, može postojati bojazan da direktna i stalna upotreba naučnih teorija ne oslabi ponekad stvarna posmatranja, dokazujući u nevrijeme neostvarivu verifikaciju nekih spekulativnih predrasuda lišenih dovoljne osnovanosti. Ali ova spontana nepriličnost racionalnog istraživanja može biti apsolutno izbjegnuta, u svim bitnim slučajevima uz pomoć predostrožnosti koje uvijek sugerise stvarno usavršavanje nauke, li, podčinjavanjem prvih povezivanja kasnijim ispravljanjima, koja su zasnovana na cjelini većeg broja činjenica. Ako se u jednoj takvoj opasnosti može vidjeti dovoljan razlog da se ponovo uspostavi odlučujući uticaj tobožnjeg empirizma, treba, ustvari, samo zamijeniti inspiracije doktrina koje su iznad svega metafizičke, čija primjena ne sadrži nikakvu stabilnost, teorijskim obavještenjima, manje ili više racionalnim, ali koja se

neprekidno ispravlja; jer bi odsustvo svake koncepcije koja upravlja, bilo, uostalom, nužno nestvarno. Prebacujući, uobičajeno, naš razum iz domena idealnosti u područje stvarnosti, pozitivne teorije se, očigledno, moraju, po svojoj prirodi, izložiti, beskrajno manje od svih ostalih, opasnosti, da vide u činjenicama, ono čega uopšte nema. Pošto se karakterišu stalnom i sistematskom podređenošću imaginacije observaciji, njihova isključiva upotreba direktno priprema posmatrača da se čuva neprestano od jednog takvog postupka, i, mada slabost našeg razuma ne dozvoljava uopšte da se garantuje da će mu on uvijek uspješno odoljeti; jedno takvo pravilo je ipak najpodesnije, bez ikakve sumnje, da predvidi ovu ozbiljnu opasnost, koja teži, svojom neizbježnom osnovom, da oslabi čitav sistem realne nauke. Bilo bi, naravno, jako čudno da razmatranje ove opasnosti može danas dovesti do toga da posluži osnov, u političkoj filozofiji, za održanje metafizičke metode, koja, po svojoj prirodi, u nju nužno zaranja naš razum skoro neograničeno, nudeći uvijek plauzibilne šanse za jednu neodređenu istorijsku verifikaciju, ma kojim, najnerazumnijim predubjeđenjima.

Vidi se dakle da, zbog same prirode društvene nauke, posmatranje u pravom smislu ima, nužno, potrebu, na jedan još dublji i posebniji način nego u ijednom drugom slučaju, za tijesnom stalnom podčinjenošću cjelini pozitivnih spekulacija stvarnih zakona solidarnosti ili sukcesije pojava koje su tako izuzetno komplikovane. Nijedna društvena činjenica ne može imati pravo naučno značenje, a da ne bude odmah povezana sa nekom drugom društvenom činjenicom: potpuno izolovana, ona neizbježno ostaje u sterilnom stanje prazne anegdote, pogodna, u najboljem slučaju da zadovolji jednu praznu radoznalost, ali nesposobna za ikakvu racionalnu štetu. Jedna takva podčinjenost mora, bez sumnje direktno povećati osnovnu teškoću, već i onako izraženu koja karakterise društvena posmatranja, i mora tako doprinijeti danas da uzmiču iz obe struke dobri posmatrači, koji su još vrlo rijetki, mada ih ona mora, nasuprot, kasnije umnožavati u mjeri u kojoj će se stvarna nauka razvijati. Ali, ovaj intelektualni uslov je, tako očigledno, nametnut prirodom predmeta, da u prethodnoj primjedbi treba samo vidjeti novu potvrdu nužnosti, već više no dovoljno dokazane, tako reći od početka ove knjige, da se od sada povjerava uobičajeno obrazovanje društvenih teorija samo najbolje organizovanim duhovima, koji su na odgovarajući način pripremljeni najracionalnijim vaspitanjem. Uostalom, logički propis na kojem insistiram je, pravo reći, samo prirodni slijed i neophodan dodatak osnovne obaveze, ranije ustanovljene u ovoj lekciji, da se učini duh cjeline apsolutno nadmoćnijim u sociološkim proučavanjima, polazeći naročito od sistema ka elementima. Najzad, sam ovaj propis, shvaćen sa jednog drugog aspekta, predstavlja u, mojim očima koliko odlučno toliko neposredno, očiglednu opštu potvrdu, u odnosu na čis-

to posmatranje, ove neizbježne ekstenzije glavnih sredstava istraživanja, na koju sam gore podsjetio da mora *à priori* karakterisati sociološku nauku. Jer tako proučene sa racionalnog gledišta solidarnosti ili sukcesije, društvene pojave sadrže, bez ikakve sumnje, sredstva za posmatranje mnogo raznovrsnija i mnogo šira nego sve ostale, manje komplikovane pojave. Tako, ne samo neposredan nadzor ili direktan opis ma kojih događaja, nego razmatranje naizgled najbesmislenijim običaja, mišljenje o različitim vrstama spomenika, analiza i upoređenje jezika, itd. i jedno mnoštvo drugih puteva, manje ili više važnih, mogu ponuditi sociologiji korisna sredstva za pozitivno istraživanje: jednom riječju svaki razuman duh, pripremljen odgovarajućim vaspitanjem, doći će, poslije dovoljno vježbanja dotle da može trenutno da preokrene spontane impresije koje dobija od skoro svih događaja koje mu društveni život može nuditi, u dragocjena sociološka obavještenja, prema tačkama dodira, manje ili više direktnim, koje će uvijek znati otkriti, sa najvišim pojmovima nauke, zbog univerzalne povezanosti različitih društvenih aspekata. Ako, dakle, ova karakteristična povezanost obrazuje najprije glavni izvor teškoća koje su svojstvene društvenim posmatranjima, vidi se, konačno, isto tako da, jednom vrstom nepoptune kompezacije, ona nužno teži da proširi, i u njima da varira u najvišem stepenu, glavne postupke naučnog istraživanja.

Drugi glavni način vještine posmatranja, ili eksperimentisanje u pravom smislu, izgleda po prvoj procjeni da mora biti potpuno zabranjen novoj nauci koju mi ovdje osnivamo; što je, uostalom ne bi ni malo sprečavalo da bude potpuno pozitivna. Ali, pažljivo posmatrajući, može se lako priznati da ova nauka nije, u stvarnosti, potpuno lišena, svojom prirodom, jednog takvog opšteg sredstva, ma da ono nije, daleko od toga, glavno koje ona može upotrebljavati. Dovoljno je zato ovdje na odgovarajući način razlikovati, prema prirodi pojava, direktno i indirektno eksperimentisanje, kao što sam to uradio u dvjema prethodnim knjigama. Mi smo, naročito, dopustili, u trećoj knjizi, da se pravi filozofski karakter eksperimentalnog načina ne sastoji bitno u tom vještačkom ustanovljavanju slučajeva pojave, koje, za običnog naučnika predstavlja danas glavni atribut jedne takve vrste istraživanja. Bilo da je slučaj prirodan ili vještački, mi znamo da posmatranje tu zaslužuje stvarno uvijek pravo ime eksperimentisanja, svaki put kad normalno izvršenje pojave dokaže, na ma koji način, mijenjanje koje je dobro određeno, a da spontanost ovog mijenjanja ne može razrušiti naučnu efikasnost svojstvenu svakoj promjeni uobičajenih uslova pojave da bi joj bolje osvijetlili stvarno proizvođenje. Eksperimentalni način, naročito u tom smislu, može stvarno pripadati sociološkim istraživanjima. U odnosu na čisto biološka proučavanja, konstatovali smo da, prema komplikovanosti i nužnoj solidarnosti nji-

hovitih pojava, neposredna iskustva vještačkim putem ovdje najčešće mogu biti veoma teško ustanovljena i veoma protivvrječno utmačena, da bi se tu moglo, razumno mnogo računati na njihovu uobičajenu upotrebu. Pošto su, ova komplikacija, i ova solidarnost, bile ovdje još izraženije, očigledno je da jedna takva vrsta iskustva nikako ne može odgovarati sociologiji, čak i ako bi bila moralno prihvatljiva i stvarno izvodiva. Vještački poremećaj u jednom, ma kojem od društvenih elemenata, moraće se, neizbježno, bilo zakonima harmonije ili zakonima sukcesije, prenijeti uskoro na sve ostale; iskustvo će tada, bez obzira na njegovo himeričko postavljanje, biti potpuno lišeno svakog bitnog naučnog značaja, zbog neodbacive nemogućnosti da dovoljno izoluje ijedan od uslova, niti ijedan od rezultata pojave: tako da malo treba žaliti što jedan takav način istraživanja postaje ovdje isključivo neprimjenljiv. Ali, ja sam dokazao, u biološkoj filozofiji da patološki slučajevi obrazuju uopšte, čak zbog svoje spontanosti, pravi naučni ekvivalent čistom eksperimentisanju, u onome što, iako indirektni, nam prirodni eksperimenti nude, jer su izvanredno prilagođeni proučavanju živih bića, shvaćenih sa bilo kog aspekta, i to utoliko više ukoliko se radi o složenijim pojavama i višim organizmima. Dakle, ista filozofska razmatranja su utoliko više apsolutno primjenljiva na sociološka proučavanja, i ovdje moraju dovesti do sličnih zaključaka, i još bolje obrazloženih od nužne nadmoći patološke analize kao indirektnan način odgovarajućeg eksperimentisanja najvišim organizmom i najsloženijim pojavama koje se mogu zamisliti. Ovdje se ova patološka analiza sastoji bitno na ispitivanju slučajeva, na nesreću veoma čestih, gdje osnovni zakoni, bilo harmonije, bilo filijacije, dokažu, u društvenom stanju, manje ili više izražene poremećaje, zbog slučajnih ili prolaznih uzroka, inače, posebnih ili opštih, kao što se to naročito vidi u različitim revolucionarnim epohama, i naročito danas. Ovi, ma koji poremećaji, predstavljaju za društveni organizam, analogiju koja je vjerna bolestima u individualnom organizmu u pravom smislu riječi: a ja se ne plašim da tvrdim da će to filozofsko poređenje biti u svakom pogledu utoliko bolje procijenjeno, vodeći računa o nejednakim komplikacijama organa, ukoliko se podčini jednoj produbljenoj diskusiji. I u jednom i u drugom slučaju, to bez, sumnje, znači učiniti uzvišenu uslugu ljudskom umu, kao što sam to naveo u prethodnoj knjizi, koja se sastoji u njegovoj primjeni za bolje otkrivanje stvarnih zakona naše prirode, individualne ili društvene, naučnom analizom nereda, manje ili više ozbiljnih, kojima je njihov razvoj nužno praćen. Ali, ako smo već, u pogledu bioloških istraživanja u pravom smislu, priznali da je patološko istraživanje tu do sada jako nepotpuno postavljeno, može se unaprijed shvatiti koliko ono mora biti još nepotpunije u pogledu samih socioloških pitanja, iz kojih ono nije nikad, istinu govoreći, izvuklo nikakvu značajniju pomoć, iako obiluje takvom građom.

Ova potpuna sterilnost se naročito odnosi na to da se, ma koje eksperimentisanje, direktno, ili indirektno, može još manje dešavati nego prosto posmatranje bez jedne osnovne podčinjenosti racionalnim koncepcijama, da bi steklo pravu naučnu korisnost. Budući da su razlozi za ovu neophodnu podčinjenost nužno isti kao i u prethodno raspravljenom slučaju, bilo bi potpuno suvišno da ovdje navodimo kratki opis za koji nam društvena praksa nudi samo veoma jasnu svakidašnju potvrdu. Ne vidimo li mi, naročito danas, najužasnija politička iskustva koja se neprestano obnavljaju, sa promjenama koje su isto toliko beznačajne koliko nepametne, mada je njihovo prvo izvršenje moglo biti dovoljno da se potpuno procijene neefikasnost i opasnost predloženih sredstava? Znam koliki je u tom pogledu glavni udio koji treba dati neizbježnom uticaju ljudskih strasti, ali se ipak često zaboravlja, s druge strane, da nedostatak jedne, dovoljno nadmoćne, racionalne analize, mora predstavljati direktno jedan od glavnih uzroka neplodnog obrazovanja, toliko kuđenog u društvenim iskustvima, čiji bi spontani tok, bez sumnje, postao poučniji da je mogao biti bolje posmatran. Misli se istina, da su, slučajni društvenih poremećaja nesposobni da otkriju glavne zakone političkog organizma, na koje se onda gleda kao da su razoreni ili bar privremeno prekinuti: to je ista greška kao i prema individualnom organizmu; a ona je ovdje mnogo više oprostiva, jer i samo normalno stanje nije još dovoljno shvaćeno kao podčinjeno pravim zakonima. Ali je, uglavnom glavni princip, uspostavljen naročito radovima čuvenog Bruse namijenjen unaprijed da karakteriše filozofski duh pozitivne patologije, po svojoj prirodi, isto tako primjenljiv na društveni kao i na individualni organizam. Kod oba, patološki slučajevi ne mogu činiti nikakvu stvarnu povredu osnovnih zakona normalnog organizma, kod kojeg su bitne pojave onda samo promijenjene u njihovim različitim stepenima, a da to nikada ne može biti promjena njihove prirode, ni njihovih odnosa, kao što sam to objasnio u biološkoj filozofiji. Posebno su društveni poremećaji nužno istog reda kao i promjene koje su, u sastavu socioloških zakona određene različitim sporednim uzrocima, kojima sam gore omeđio opšti uticaj neizbježnim granicama: može se u ovom pogledu ustanoviti stvarna razlika, samo kao diskontinuitet jednih u kontinuitetu drugih, što sigurno ne može mijenjati princip. Zato, dakle, što osnovni zakoni uvijek apsolutno opstoje, u ma kom stanju društvenog organizma, ima mjesta da se razumno izvodi, sa odgovarajućim predostrožnostima, naučna analiza poremećaja u pozitivnoj teoriji normalne egzistencije. Takva je filozofska osnova glavne koristi koja je svojstvena ovoj vrsti indirektnog i nevoljnog eksperimentisanja da otkrije stvarnu ekonomiju društvenog tijela na jasniji način, na koji to ne može uraditi obično posmatranje, koje predstavlja, kao u svakom drugom predmetu njen neophodan opšti dodatak. Ovaj postupak je, po svojoj priro-

di, primjenljiv na sve vrste socioloških istraživanja, bilo da se radi o egzistenciji ili kretanju, o razmatranju jednog ili drugog sa makog aspekta, fizičkog, intelektualnog, moralnog ili političkog, i o svim mogućim stepenima društvene evolucije, gdje poremećaji nisu, nažalost, nikad nedostajali. Sto se tiče njegovog stvarnog opsega, bilo bi preuranjeno htjeti ga ovdje uopšte mjeriti, jer ovaj postupak nije mogao još stvarno biti primijenjen ni na jedno istraživanje političke filozofije i moći će postati uobičajen samo kasnijim razvojem nove nauke, koju se trudim da osnujem. Ali je, ipak, neophodno ovdje ga istaći, opisujući ga ukratko kao jedno od osnovnih sredstava istraživanja koja su svojstvena socijalnoj fizici.

Razmatrajući, najzad, komparativnu metodu u pravom smislu, moram najprije s tim u vezi uputiti čitaoca na osnovna objašnjenja koja sam dovoljno dao u biološkoj filozofiji, da bih dokazao nužnu nadmoć jednog takvog postupka, u ma kojem proučavanju, u kojem živa bića mogu postati njegov predmet, i sa jednom očiglednošću koja se, utoliko više ne može odbaciti, ukoliko se pojw? više komplikuju, ili je organizam viši. Budući da su ovi glavni razlozi ovdje bitno isti u jednom izraženijem stepenu, mogu skratiti naše sadašnje ispitivanje, tereteći čitaoca da uz odgovarajuće promjene sam izvrši tu spontanu reprodukciju. Ja se sada moram ograničiti da dovoljno označim same glavne razlike po kojima se nužno razlikuje opšte primjena komparativne vještine na ukupnost socioloških istraživanja.

Slijepa imitacija biološkog postupka dovela bi nerazumno najprije do poricanja pravih logičkih analogija između dvije nauke, jer komparacija različitih djelova životinjske hijerarhije koju smo vidjeli da se konstituiše u biologiji, može, nasuprot imati u sociologiji samo sporedni značaj. Ali, to, uglavnom, kao što smo priznali, nije uopšte za ovu zadnju nauku pravi naučni ekvivalent osnovnog shvatanja organske serije. Međutim, ja sam ubijeden da previše produžena predominacija teološko-metafizičke filozofije u jednoj takvoj vrsti ideja inspiriše danas i jedan jako iracionalan prezir protiv svakog naučnog približavanja ljudskog društva ijednom drugom životinjskom društvu. Kada pozitivnih duh bude, najzad, na odgovarajući način, upravljao društvenim proučavanjima, neće, bez sumnje, čekati da se prizna stalnu korist i, u više slučajeva, nužnost da se u njih uvede do izvjesnog stepena, sociološka komparacija čovjeka sa ostalim životinjama, naročito sa najvišim sisarima, bar pošto životinjska društva, još slabo poznata, budu najzad bolje posmatrana i boje ocijenjena. Razlozi za jednu takvu komparaciju su veoma slični razlozima koje smo objasnili u prethodnoj knjizi, veliki značaj za proučavanje individualnog života u onome što se odnosi na intelektualne i moralne pojave, čiji su nužan nastavak i prirodan dodatak društvene pojave. Pošto su dugo poricali ovaj značaj u prvom slučaju, svi valjani duhovi počinju danas da

osjećaju njihovu stvarnost i značaj jednog tako kapitalnog postupka: isto će biti kasnije u pogledu drugog slučaja, mada ovaj način kod njega mora biti manje bitan. Glavni nedostatak jedne takve vrste socioloških poređenja će biti, bez sumnje, da su ona, zbog svoje prirode, ograničena samo na statička razmatranja, da ne mogu doseći do dinamičkih razmatranja, koja treba da predstavljaju, naročito u naše vrijeme, nadmoćan i neposredan predmet nauke. Ovo ograničenje očigledno proizilazi iz toga što je društveno stanje životinja, iako u stvarnosti nije tako apsolutno nepromjenljivo kao što se to zamišlja, veoma izloženo, od kad se ljudska nadmoć potpuno razvila, samo neopazivim promjenama, koje nijesu nikako usporedive sa stalnim napredovanjem čovječanstva, shvaćenog čak u njegovom prvobitnom razvoju, koji je najmanje izražen. Ali svedena na društvenu statiku naučna korist jednog takvog poređenja mi izgleda zaista neospornom da bi se mogli bolje opisati najelementarniji zakoni osnovne solidarnosti, pokazujući direktno, neodoljivom očiglednošću, njihovu spontanu potvrdu u stanju društva koje je najnesavršenije, tako da, osim toga, može čak ponekad inspirirati korisne zaključke o ljudskom društvu. Ništa manje nije podena, naročito da se jasno uoče kako su potpuno prirodni glavni društveni odnosi za koje toliko sofističkih filozofskih duhova vjeruje još danas da se mogu mijenjati po volji njihovih neosnovanih pretenzija: oni će, bez sumnje, prestati da posmatraju kao vještačke i svojevoljne osnovne veze ljudske porodice kad ih nađu, istog bitnog karaktera, kod životinja, i na način koji je utoliko izraženiji ukoliko organizam postaje razvijeniji, približniji ljudskom organizmu. Jednom riječju, za sve ono što se tiče prvih klica društvenih odnosa, prvih institucija koje su spontano osnovale jedinstvo porodice ili plemena, u ovom osnovnom dijelu sociologije koji se skoro miješa sa intelektualnom i moralnom biologijom, ili bar sa onim što se zove prirodna istorija čovjeka, čije je ona izgleda prosto opšte produženje, imaće ne samo velike naučne koristi, već i pravu filozofsku neophodnost da se koristi, na odgovarajući način, racionalno poređenje ljudskog društva sa drugim životinjskim društvima; ma da njihovo razmatranje mora biti, zbog ovog razloga veoma predominantno, naučni duh će, šireći jedan takav način istraživanja do svoje zadnje logičke granice, moći naći takođe neku korist, u tom pogledu, da se spusti do istraživanja ovih čudnih društava, svojstvenih nižim životinjama, gdje jedna nedobrovoljna kooperacija proizilazi iz neraskidivog organskog jedinstva, bilo prostom pripadnošću, bilo zbog stvarne neprekidnosti.¹ Pretpostavljajući da nauka ne

¹ Nekoliko puta je upoređeno čitavo čovječanstvo sa jednom vrstom ogromnog polipa koji se prostire po čitavoj zemlji. Ali ova sitničava metafora, koja se trudi da opiše jednu vrlo poznatu pojavu poređujući

mora neposredno izvući nikakvu direktnu korist iz ovog čitavog racionalnog razvoja sociološke komparacije, ne bi, doista, bilo tako za metodu koja bi dobila odmah jednu potpuniju homogenost, prema tome jedno tačnije upoređivanje sa načinom na koji se pristupa u biološkim proučavanjima. Uobičajena naučna komparacija, kako društvena tako i individualna, čovjeka sa drugim životinjama, je izuzetno pogodna, po svojoj prirodi, da bolje odstrani ovaj apsolutni duh, koji još danas predstavlja glavni nedostatak političke filozofije. Čini mi se, uostalom, čak i u praktičnom pogledu, da drska oholost koju nose izvjesne kaste, da se smaraju, u neku ruku, kao jedna druga vrsta, nego ostalo čovječanstvo, nije ustvari bez nekog intimnog filozofskog srodstva sa iracionalnim prezirom protiv svakog stvarnog približavanja ljudske prirode i ostalih priroda životinja. Ipak, ma kakav da je naučni značaj ovih različitih razmatranja, ona mogu bitno odgovarati samo jednoj posebnoj metodološkoj raspravi socijalne filozofije, takvu kakvu je ona već objavila, na koju će ta razmatranja izvršiti kasnije neophodan uticaj. Ali ovdje, u prvoj koncepciji nauke, zbog prethodno objašnjenih razloga, moram naročito imati u vidu društvenu dinamiku, na koju je ova vrsta poređenja skoro neprimjenljiva očigledno je da joj ne mogu učiniti nikakvu značajnu primjenu, bar neposredno. Ipak bi, iz istog razloga, bilo, tako mi se čini, utoliko više neophodno ovdje, opisati, sa više insistiranja, ovaj dio komparativne metode da ne bi uopšte ostala nezapažena, što bi imalo ozbiljne naučne štete, kao što sam na to upravo ukazao. Logički postupci koji su često u upotrebi su obično dovoljno okarakterisani stvarnom primjenom, te bi se prethodno opšte mišljenje o njima moglo nasuprot, svesti na najneophodnije ispitivanje njihovih osnovnih osobina.

Da bi, glavni različiti oblici, koji su svojstveni komparativnoj metodi u sociologiji bili ovdje uvijek razmatrani u sukcesivnom redu njihove rastuće važnosti, moram opisati glavni oblik koji se sastoji u jednom racionalnom poređenju različitih stanja koja koegzistiraju u ljudskom društvu na različitim djelovima zemljine površine, razmatranih naročito kod stanovništava koja su potpun

je sa drugom, koja je mnogo manje poznata, stvarno svjedoči o jednom vrlo nepotpunom filozofskom mišljenju naše društvene solidarnosti, i naročito o velikom biološkom nepoznavanju načina života koji je svojstven polipima. Ona vodi izjednačavanju jednog dobrovoljnog i neobaveznog udruživanja sa jednom nedobrovoljnom i neraskidivom participacijom; na taj način je jedan sistem, čiji različiti elementi, uprkos njihovoj pravoj originalnosti, međusobno uzajamno uvijek vrše uticaj, izjednačen sa jednim sistemom koji je apsolutno obrnut, gdje djelovi ma da neodvojivi, ne vrše nikada neposredno nijednu uzajamnu radnju, do tačke kad jedni propadaju dok se drugi rađaju, a da ostatak ne bude u tome uopšte promijenjen.

nezavisna jedna od drugih. Ništa nije podesnije nego jedan takav postupak da jasno okarakterise različite glavne faze ljudske evolucije, od sada pristupačne da budu istovremeno istraživane tako da se uoče na jedan najneposredniji i najjasniji način njihove dominantne osobine. Mada je glavni napredak čovječanstva nužno jedinstven u onom što se tiče cjelokupnog razvoja, ipak je neosporno da su, zbog dejstva društvenih uzroka, koji su do sada veoma slabo analizirani u većini slučajeva, stanovništva, veoma-ugledna, i naročito veoma — različita, dostigla samo nejednako niske stupnjeve ovog opšteg razvitka, tako da se, zbog ove nejednakosti, različita prethodna stanja najcivilizovanijih nacija danas ponovo nalaze, i pored neizbježnih sporednih razlika, na različitim stranama zemaljske kugle, kod savremenih naroda.¹ Kao posmatranje u pravom smislu riječi, ovaj komparativni metod koji čini njegovu najspontaniju modifikaciju, predstavlja najprije očiglednu korist da može biti paralelno primjenljiv na dva reda važnih socioloških spekulacija, statičkih i dinamičkih, tako da podjednako verifikuje zakone egzistencije i zakone kretanja, ili čak da u tom pogledu ponekad dade dragocjene neposredne zaključke. Drugo, on se danas jako širi u stvarnosti, na sve moguće stepene socijalne evolucije, čije sve karakteristične crte mogu tako biti zaista podređene našoj neposrednoj observaciji: od nesrećnih stanovnika Ognjene zemlje do najnaprednijih naroda zapadne Evrope, ne bi se mogla zamisliti ni jedna socijalna nijansa koja se ne nalazi sada ostvarena na izvjesnim tačkama globusa, i čak skoro uvijek na više jasno odvojenih lokaliteta. U istorijskom dijelu ove knjige imaću priliku da pokažem da, izvjesne interesantne, iako sporedne, faze društvenog razvitka, o kojima istorija naše civilizacije ne ostavlja nikakve znatnije tragove, mogu biti poznate samo ovim neophodnim komparativnim istraživanjem: i to nijesu, kao što bi se to moglo vjerovati, najniži stupnjevi ljudske evolucije, u pogledu kojih jedna takva osobina nije danas više sporna. Čak i za faze koje su najviše istorijske, ima uvijek brojnih posrednika koji dopuštaju samo, takođe,

¹ Ne izlazeći iz iste nacije, mogle bi se, do izvjesne tačke, porediti jednim još bližim sravnjivanjem, glavne faze ljudske civilizacije, razmatrajući društveno stanje različitih Masa koje su veoma nejednako savremene. Glavni grad civilizovanog svijeta sadrži danas u sebi, manje ili više vjerne predstavnike skoro svih prethodnih stupnjeva društvene evolucije, naročito u intelektualnom pogledu. Ali uprkos njihove očigledne lakoće, takva posmatranja su, po svojoj prirodi, veoma malo presudna da bi ikada dobila jednu pravu naučnu važnost, zbog neizbježnog zajedničkog uticaja, koji vrši čak i tada, opati diuh epohe, i koji dozvoljava jednu tačnu analizu ovih neospornih razlika samo uz pomoć jedne sociološke teorije, već veoma razvijene, bez koje bi se tako izložilo ozbiljnim pogreškama.

ovaj indirektan način posmatranja. Takve su glavne osobine koje u sociologiji karakterišu ovaj drugi bitni dio komparativne metode, tako srećno namijenjene da potvrdi neposredne opise istorijske analize u pravom smislu, a naročito, čak da ispuni dovoljno njene neizbježne praznine. Opšta upotreba ovog sociološkog postupka je izuzetno racionalna, jer počiva neposredno na gore ustanovljenom principu nužne i stalne istovjetnosti glavnog razvoja čovječanstva prema neodoljivoj predominaciji opšteg tipa ljudske prirode, usred ma kojih raznolikosti klime i, čak, rase, a stvarne razlike će samo moći određivati stvarnu brzinu svake društvene evolucije.

Ali, pošto budu na odgovarajući način ocijenjeni dragocjeni atributi jednog takvog postupka, veoma je važno za racionalno konstituisanje nove političke filozofije predvidjeti u tom pogledu jedno, danas veoma prirodno, pretjerivanje, upozoravajući sada, sa ništa manje savjesti na ozbiljne naučne opasnosti koje su mu svojstvene, i, koje, uprkos svim njegovim stvarnim prednostima, neće nikako dozvoliti da mu se povjeri glavno usmjeravanje socioloških posmatranja. Njegova prva mana, istovremeno najozbiljnija i najneizbježnija, se sastoji u tome, da po svojoj prirodi, on nema nikakvog obzira prema nužnoj sukcesiji različitih društvenih stanja koja, nasuprot, on direktno nastoji da predstavi kao da postoje zajedno. Isključiva upotreba, ili samo čak suviše dominantna, ovog načina istraživanja, mogla bi, dakle, često dovesti do odricanja, na jedan manje ili više pogrešan način, fundamentalnog reda prema kojem su ovi različiti stupnjevi ljudske evolucije morali proizaći jedni iz drugih; i može se dodati da bi on neminovno doveo dotle da ovaj red nije bio već bitno ustanovljen jednim najboljim naučnim putem: dakle mi znamo koliko je jedan takav pojam značajan u sociologiji da mora izvršiti ocjenu svakog značaja jedne slične štetne posljedice. Da bi bolje razumjeli značaj ovoga, treba, na drugom mjestu, uvažiti da spontana nekoherentnost koja je svojstvena ovoj vrsti komparativnih socioloških posmatranja, malo dozvoljava, kada su ona zasebno upotrebljavana, da se tačno otkrije stvarna povezanost različitih sistema društva, čak i pod pretpostavkom da je pozitivni red bio prethodno poznat. I iz jednog i iz drugog razloga, bilo bi lako navesti ovdje mnoštvo primjera sa sličnim greškama, koji se ne mogu odbaciti, kod najeminentnijih filozofa; ali izričito dogmatska priroda ovog djela me primorava da se uzdržim od sličnih kritičkih opisa, za koja će se čitalac lako pobrinuti. Nastavljajući da se držim pravila, moram najzad upozoriti na, ne manje karakterističnu, štetnu posljedicu ovog komparativnog načina, da teži da učini slabo procjenjivim različite tako posmatrane slučajeve, uzimajući kod njih obične, sporedne promjene za glavne faze društvenog razvitka. Naročito zbog toga je došlo do formiranja najpogrešnijih pojmova o političkom uticaju klime, pripisujući njenom dejstvu društvene razlike koje se naročito odnose na nejedna-

kost evolucije; ponekad je, ali ređe, prezir koji je uvijek na isti način nerazuman, bio obrnut: zaista je jasno da u samoj upotrebi jednog takvog postupka ništa ne može direktno ukazati kojoj od dvije vrste treba stvarno da pripada svaka konstatovana različitost. Ista pogrešna tendencija se manifestuje takođe, u jednom obično izraženijem stepenu u odnosu na različite ljudske rase. Jer se ova simultana sociološka poređenja moraju često, naročito u važnim slučajevima, vršiti između stanovništava koja pripadaju različitim varijetetima ljudske vrste, pošto se ova fiziološka promjena čini kao da je, u mnogo slučajeva bila jedan od bitnih uzroka, ako na čak i najglavniji, nejednake brzine jedne evolucije koja je uvijek nužno zajednička. Na taj način smo dakle veoma izloženi opasnosti da se miješa uticaj rase sa uticajem društvenog doba, bilo da se pretjeruje, ili da se ne poznaje ni jedno ni drugo. Treba, uostalom, dodati da klima takođe obično uvodi i treći izvor interpretacija komparativnih pojava koji, naizmjenice saglasan i suprotan svakom od dva ostala, teži da uveća neizbježne šanse za sociološku iluziju i čini skoro nerazmrsivom komparativnu analizu od koje je očekivao znanja koja se ne mogu odbaciti.

Prema ovoj dvostruko protivrječnoj procjeni, dovoljno tačnoj, iako veoma sumarnoj, mi smo spontano dovedeni do toga da posebno potvrdimo za ovaj uobičajeni oblik komparativne metode u sociologiji, što je već jasno konstatovano gore, najprije u vezi sa posmatranjem u pravom smislu, a zatim sa eksperimentisanjem. to jest, jaku nemogućnost da se korisno upotrebljava jedan takav postupak, a da njegova prvobitna primjena i njegova krajnja interpretacija ne budu stalno usmjeravane jednom osnovnom racionalnom koncepcijom, koja je, bez sumnje veoma opšta ali potpuno pozitivna o cjelini glavnog razvitka čovječanstva. Ništa ne može biti izuzeto od jednog takvog filozofskog uslova, koji je tako jasno reprodukovao u različitim oblicima, da pažljivo ispituje prirodu socioloških istraživanja. Njegovo stalno izvršavanje će moći samo preduhitriti ili dovoljno ublažiti ozbiljne štetne posljedice, koje smo priznali da su svojstvene ovom načinu istraživanja, i dozvoliće od tada da se slobodno razvijaju dragocjene osobine koje ga karakterišu. Tako se sve više i više vidi koliko su apsurdne i opasne bilo za metodu ili za praksu, u odnosu na nauku ili na metodu, prazne sofisticke deklamacije pristalice sistematskog empirizma, ili slijepi klevetnici nezavisni od svake društvene spekulacije; jer baš u mjeri u kojoj se one uzdižu i uopštavaju, postaju, osnovni pojmovi političke filozofije istovremeno stvarniji i efikasniji, a iluzija i sterilnost bivaju rezervisane za veoma uske i posebne koncepcije, bilo naučne, bilo logičke. Ali slijedeći tačan tok naše teme, očigledno dolazimo do prethodnog zaključka, da ova prva neophodna skica opšte sociologije, koja mora nužno usmjeravati uobičajenu primjenu različitih načina istraživanja, gore promišljenih, i sama počiva

neposredno na početnoj upotrebi jedne nove metode posmatranja, čiji racionalniji karakter, bolje prilagođen prirodi pojava, mora spontano osloboditi ozbiljne opasnosti na koje drugi, iz različitih razloga ukazuju i, koji su do sada dovoljno ispitani. Dakle, to je to što zaista postoji, i mi smo najzad tako dovedeni, postepenim tokom, do direktne procjene ovog zadnjeg dijela komparativne metode, koji moram u sociologiji razlikovati pod imenom *istorijske metode* u pravom smislu u kojoj se apsolutno nalazi, zbog same prirode jedne takve nauke, jedina glavna osnova na kojoj može stvarno počivati sistem političke logike.

Istorijska komparacija različitih uzastopnih stanja čovječanstva ne sačinjava samo glavnu naučnu vještinu nove političke filozofije: njen racionalan razvoj će direktno formirati i sami temelj nauke, u onome što će ona moći ponuditi kao najkarakterističnije u svim pogledima. Upravo tako će se sociološka nauka morati najprije duboko razlikovati od biološke nauke u pravom smislu, kao što ću to objasniti posebno u sljedećoj lekciji. Zaista pozitivni princip ovog neophodnog filozofskog odvajanja proizilazi iz nužnog uticaja različitih ljudskih generacija na sljedeće generacije, koji, postepeno akumuliran na jedan stalan način uskoro završava konstituisanjem nadmoćnog razmatranja o direktnom proučavanju društvenog razvitka. Dok ova nadmoć nije dovoljno neposredno priznata, ovo pozitivno proučavanje čovječanstva mora racionalno izgledati kao prost spontani produžetak prirodne istorije čovjeka. Ali, ovaj naučni karakter, jako podesan kad se ograniči na prve generacije, nužno se povlači sve više i više ukoliko se društvena evolucija počinje duže manifestovati, i mora se konačno, kad jednom ljudsko kretanje bude zaista učvršćeno, preobraziti u sasvim novi karakter koji je direktno svojstven sociološkoj nauci, u kojoj istorijski razmatranja moraju neposredno preovladati. Iako ova istorijska analiza, po svojoj prirodi, izgleda namijenjena samo dinamičkoj sociologiji, ipak je neosporno da se ona nužno širi na čitav sistem nauke, bez ikakvog razlikovanja djelova zbog njihove potpune solidarnosti. Pored toga što socijalna dinamika sačinjava konačno glavni predmet nauke, zna se uostalom, kao što sam to prethodno objasnio, da je socijalna statika od nje, uglavnom, racionalno neodvojiva, uprkos stvarne koristi od jedne takve spekulativne distinkcije, jer se zakoni egzistencije naročito pokazuju za vrijeme kretanja.

Ne samo da, sa naučne tačke gledišta u pravom smislu, nadmoćna upotreba istorijske metode mora dati sociologiji njen glavni filozofski karakter: nego to mora još, i možda čak na jedan izrazitiji način, sa čisto logičkog aspekta. Treba zaista priznati, kao što ću ja to utvrditi direktno u sljedećoj lekciji da će, spontanim stvaranjem ove nove glavne grane osnovne komparativne metode, sociologija takođe, sa svoje strane usavršiti, prateći način koji je za nju isključivo rezervisan, cjelinu pozitivne metode, za opštu ko-

rist čitave prirodne filozofije, i na način čiji veliki naučni značaj teško mogu naslutiti danas najbolji duhovi. Od sada možemo pokazati da ova istorijska metoda nudi najprirodniju verifikaciju i najširu primjenu one karakteristične osobine, koju smo gore dokazali kod uobičajenog razvoja sociološke nauke, koja se sastoji u tome da se pristupa naročito od cjeline ka pojedinostima. Ovaj neophodan, stalan uslov se, za doista racionalna društvena proučavanja, spontano pojavljuje u najvišem stepenu i na najneposredniji način u svakom, stvarno istorijskom radu, koji bi se bez toga neizbježno izrodio u običnu kompilaciju provizorne građe, i sa bilo kojim talentom, uostalom, da je urađen. Pošto su, naročito u svom razvoju, različiti društveni elementi nužno solidarni i neodvojivi, slijedi da nikakva djelimična filijacija, potpuno izolovana, ne bi mogla imati realnosti, i da svako objašnjenje te vrste, prije nego bi postalo posebno, u bilo kojem pogledu, mora najprije počivati na jednoj opštoj i istovremenoj koncepciji osnovne evolucije. Šta može na primjer značiti posebna istorija, i naročito parcijalna, jedne jedine nauke, ili jedne jedine vještine, a da prethodno ne bude povezana sa takvim proučavanjem čitavog ljudskog napretka.¹ Isto je i

¹ Nedavno je objavljen jedan rad o istoriji matematičkih nauka u Italiji u 17. vijeku, koji je neobično pogodan da, zbog svoje pretjerane specijalnosti okarakterise na jednom veoma jasnom primjeru ovu neizbježnu potrebu duha za cjelinom u svakom pravom istorijskom proučavanju. Ne radi se ovdje nika'ko o ozbiljnim greškama u pojedinostima, na koje su već upozorili, u pogledu ovog djela, različiti naučnici, a naročito jedan, učen koliko i skroman geometar, (M. Šasl.) koji se u svojoj, uopšte, veoma racionalnoj kritici pokazao jako superioran u odnosu na autora što se tiče pravog razumijevanja istorije matematike. Samo shva'tanje sadržaja dovoljno je, u mojim očima, da očigledno svjedoči o jednom dubokom nepoznavanju pravog karaktera *istorije* koje se naročito sastoji u opštoj i stalnoj predominaciji filijacije nad deskripcijom; osobini koja mora prirodno izgledati kao najznačajnija u čitavoj intelektualnoj istoriji. Može se oprostiti, zbog vladajućih predrasuda, svodenje ovih istorijskih istraživanja na same matematičke nauke, ma da je njihov razvoj bio stvarno vezan naročito onda, za razvoj drugih nauka, i čak za ukupnost ljudskog napretka. Ali se ne može uzdržati da se ne osudi visoko nerazumno ograničenje predmeta na jednu naciju i jedan vijek, u jednom radu koji je umjesto skromnog naslova *Anali*, ambiciozno nazvan *Istorija*: kao da su matematički napredci izvršeni s jedne strane Alpa, mogli biti tada nezavisni od napredaka koji su se istovremeno vršili, na jedan tako izvanredan način, s druge strane; i kao da se, uostalom, geometrijsko stanje u sedamnaestom vijeku moglo izolovati od cjeline prethodnog napretka. Ako je ovaj nerazuman izbor mogao biti inspirisan jednim taštim duhom uske nacionalnosti, to mu se više ne bi moglo oprostiti, naročito danas, i. ne, naučniku. Takvom vrstom sredstava gdje zaista nazaduje matematička istorija, u različitim značajnim pogledima, ispod nivoa filozofskog ka-

u ma kojem drugom slučaju, poglavito za ono što se tako pretjerano zove politička istorija u pravom smislu, kao da jedna prava, ma koja istorija može da ne bude, više ili manje, politička. Iracionalan duh nesnošljive posebnosti, koji u naše doba dobija jedan tako žalosno prolazan uspon, imao bi kao krajnji rezultat svodenje istorije na jedno prazno gomilanje nekoherentnih monografija, gdje bi se svaka ideja stvarne povezanosti i nužne istovremenosti različitih ljudskih događaja neizbježno gubila, usred jalovih zapreka ovih konfuznih opisa. Bitno je, dakle, za cjelinu društvene evolucije da se, ova istorijska poređenja najprije moraju upraviti na različite periode civilizacije, da bi imala pravi naučni karakter koji je saglasan prirodi i namjeni nauke; jedino tako će se moći stići do koncepcija koje su sposobne da dobro upravljaju kasnijim proučavanjima različitih posebnih tema: umjesto pogrešnog puta koji inspiriše danas slijepu apsolutnu imitaciju jednog načina koji je izuzetno podesan u neorganskoj, i koji ne može odgovarati organskoj filozofiji, naročito u odnosu na društvene pojave.

Najzad, treba ovdje primijetiti, sa praktične tačke gledišta da, opšta nadmoć istorijske metode u pravom smislu u društvenim proučavanjima ima takođe izvrsnu osobinu da razvija spontano društveni sentiment, ističući, koliko neposrednu toliko i stalnu, ovu nužnu povezanost različitih ljudskih događaja, koja nam danas podstiče neposredan interes čak i za najudaljenije događaje, opominjući nas na stvaran uticaj koji su oni izvršili na postepeni dolazak naše civilizacije. Prema lijepoj primjedbi Kondorsea, nijedan obrazovan čovjek ne može danas misliti na primjer o bitkama kod Maratona ili Salomine, a da odmah ne zapazi važne posljedice za sadašnju sudbinu čovječanstva. Bilo bi nekorisno insistirati više na jednoj takvoj osobini, koja će, prirodno, dobiti u čitavom ostalom dijelu ove knjige, neprekidnu, bilo eksplicitnu ili naročito implicitnu primjenu. Nikakva formalna potvrda neće ovdje postati neophodnom da bi se konstatovala spontana sposobnost istorije da se jasno istakne tijesna opšta podčinjenost različitih društvenih perioda. Važno je samo u vezi s tim ne miješati jedan takav osjećaj društvene solidarnosti sa ovim srodnim interesom koji može spon-

raktera koji je već bila stekla, ostalo bi samo da se spusti, u ime jedne potpunije specijalnosti na, istoriju jedine provincije u jednoj godini! Zaista, ako se sistematski smišlja najjača moguća kondezacija simptoma iracionalnosti, u običnom naslovu jednog djela, teško bi bilo dotle bolje stići nego ovim spontanim poletom jedne pogrešne filozofije. Da li je, takođe, ovaj proizvod, mada prijatan, slijedeći iskustvo, koncertom zanosne pohvale, uglavnom, izvršio, iznad izvjesne kliše, ikakav stvarni uticaj na sadašnje kretanje ljudskog duha: već, veoma zaboravljen, on će, bez sumnje, ostati definitivno svrstan kao Običan rad benediktanaca, izuzev tvrdoglave revnosti i savjesne skromnosti koje obično karakterišu ove poštovane kompilatore.

tano izazvati sve, ma koje, slike ljudskog života, a one mogu čak na isti način inspirisati obične izmišljotine. Osjećaj o kome se radi ovdje je istovremeno dublji, jer postaje u neku ruku, ličan, i smišljeniji jer proizilazi naročito iz jednog naučnog ubjeđenja: njega nije mogla na odgovarajući način razviti prosta istorija u jedno čisto deskriptivno stanje, već isključivo racionalna i pozitivna istorija shvaćena kao stvarna nauka koja rasplazuje cjelinom ljudskih događaja u koordiniranim serijama, koje pokazuju očigledno njihovu postupnu povezanost. Rezervisana najprije za elitne duhove, ova nova vrsta društvenog sentimenta će zatim moći pripadati sa manjim intezitetom, sveukupnosti shvatanja, u istoj mjeri u kojoj opšti rezultati socijalne fizike, budu postali dovoljno popularni. Ona će tu nužno dopuniti jasniji i elementarniji pojam uobičajene solidarnosti između individua i savremenih naroda, ukazujući još plemenitijom i potpunijom koncepcijom ljudskog jedinstva da različite uzastopne generacije čovječanstva sarađuju, doprinoseći istom konačnom cilju, čije postepeno ostvarenje zahtijeva od svake od njih određeno učešće. Ova razumna sklonost da se vide saradnici u ljudima svih vremena se jedva danas izražava u pogledu nauka, i jedino čak, za najnaprednije: filozofska premoć istorijske metode daće joj sama sav svoj razvoj šireći je u svim mogućim aspektima društvenog života, tako da se odražava na odgovarajući način, prema jednom razboritom sudu ovo osnovno poštovanje prema našim precima, koje je neophodno za normalno stanje društva, i koje je tako jako uzdrmala danas metafizička filozofija.

Ispitajmo sada na jedan neposredan, iako sumaran, način istinski osnovni razvoj komparativne metode koja je tako izuzetno bogata bitnim osobinama. Glavni duh ove istorijske metode u pravom smislu, čini mi se da se sastoji u racionalnoj primjeni društvenih serija, tj. u jednoj uzastopnoj ocjeni različitih stanja čovječanstva, koja pokazuje, prema ukupnosti istorijskih činjenica, stalni porast svake, ma koje, sposobnosti fizičke, intelektualne, moralne ili političke, kombinovan sa neograničenim opadanjem suprotne sposobnosti, odakle treba da proizađe naučno predviđanje konačnog uspona jedne ili definitivnog pada druge, samo ako jedan takav zaključak bude potpuno saglasan sa sistemom opštih zakona ljudskog razvoja, čija neophodna sociološka nadmoć ne može nikad biti osporena. Budući da se mora nužno vršiti vrlo široka i vrlo različita primjena jednog takvog načina istraživanja, dovoljno je ovdje da ukazem u vezi sa njim na brzinu, na princip čija je razumnost toliko malo sporna kao i korisnost. Samo tako kretanja društva i ista kretanja ljudskog duha mogu biti stvarno predviđena, do izvjesnog stepena za svaku određenu epohu i u svakom glavnom aspektu, čak u onom što najprije izgleda najporemećenijl, prema jednom tačnom prethodnom poznavanju sličnog smisla postepenih promjena na koje ukazuje jedna oštroumna istorijska ana-

liza, polazeći uvijek, prema duhu nauke, od složenijih ka pojavama koje su manje složene. Jednom srećnom koincidencijom, ova naučna predviđanja moraju biti zaista, utoliko približnija stvarnosti ukoliko se radi o značajnijim, opštijim pojavama, jer tada stalni uzroci više preovlađuju u društvenom kretanju i poremećaji imaju tu onda manji udio. Zakoni solidarnosti mogu zatim voditi do širenja iste racionalne sigurnosti u proučavanju sporednih i posebnih aspekata. prema njihovim statičkim vezama sa prvim tako da tu djelimično kompeziraju manju sigurnost koju u njihovom pogledu može izazvati direktna upotreba ovog načina postupnog istraživanja: Trudeći se da se dobije uopšte jedini stepen preciznosti koja odgovara krajnjoj komplikovanosti ovih pojava, na koje stalno djeluje toliko uticaja, jednih redovnih drugih slučajnih, moći će se tako stići do zaključaka koji su sasvim dovoljni da korisno usmjere sve primjene. Glavne od ovih primjena, one koje se odnose na političku vještinu, imaće naročito visok stepen racionalnosti, jer dio osnovnog kretanja od kojeg one najviše zavise, mora, uglavnom biti manje poremećen nego ijedan drugi od različitih nepravilnih uticaja, kao što sam objasnio gore. uprkos suprotnoj predrasudi. Da bi se upoznali, na odgovarajući način, sa ovom istorijskom metodom, tako da se dobro shvati i oštroumno razvija njen pravi duh, nephodno je najprije primijeniti na prošlost, nastojeći da se izvede svaka istorijska dobro poznata situacija iz cjeline njenih postepenih prethodnih događaja, pod uslovom da se sačuva dovoljno od empirijske perspektive jednog prvobitnog rezultata. Ma kako čudno najprije izgledao jedan takav put, ipak je nesumnjivo da se, u ma kojoj nauci, ne uči prvo da se racionalno pretskazuje budućnost, prije nego što se, u neku ruku. pretskaže prošlost, jer je, uglavnom, takva prva neophodna primjena odnosa koji se posmatraju između svršenih činjenica, čija prethodna uzastopnost omogućava da se otkrije buduća uzastopnost. Stigavši do ispitivanja savremene epohe, sa intelektualnim autoritetom koji je nužno dobila ovim postepenim usklađivanjem svih prethodnih epoha, istorijska metoda će moći sama dozvoliti da se sa uspjehom vrši njena tačna glavna analiza, gdje će svaki elemenat biti zaista ocijenjen kao što i treba biti, prema sociološkoj seriji čiji je dio. Uzalud državnici insistiraju na neophodnosti političkih posmatranja: pošto oni posmatraju isključivo sadašnjost i, manje ili više, veoma blisku prošlost njihovu pravilu nužno ne uspijeva u primjeni. Po prirodi takvih pojava, posmatranje sadašnjosti je potpuno nedovoljno; ono ne dobija pravu naučnu vrijednost, i može postati siguran izvor racionalnih predviđanja samo poslije poređenja sa prošlošću koja je i sama shvaćena u njenoj potpunoj ukupnosti. Strogo izolovano posmatranje sadašnjosti bi postalo veoma moćan uzrok političkih zabluda, izlažući se opasnosti da neprestalno miješa glavne sa sporednim činjenicama, i da stavi burne prolazne manifestacije iznad glavnih tendencija, koje su obi-

čno slabo izražene, i, naročito da posmatra kao da su u usponu vlasti, institucije ili doktrine, koje su, nasuprot, u opadanju. Očigledno je, po prirodi stvari da, produbljeno poređenje sadašnjosti sa prošlošću predstavlja glavno sredstvo istraživanja koje je sposobno da predvidi ili koriguje ove glavne štetne posljedice. Dakle ova komparacija može biti samo potpuno jasna i presudna kad, iznad svega, obuhvata čitavu prošlost, postupno promišljenu; ona se izlaže utoliko ozbiljnijim greškama ukoliko se zaustavlja na bližoj epohi. Naročito danas gdje smjesa različitih društvenih elemenata, jednih spremnih na pobjedu, a drugih na propast, mora najprije izgledati tako duboko konfuzna, može se reći, posebno kad se većina lažnih političkih procjena uglavnom odnosi na to da uobičajene spekulacije uopšte ne obuhvataju jednu širu prošlost, skoro svi naši državnici, u različitim savremenim partijama ne penju se uopšte iznad prošlog vijeka, izuzev najmisaoonijih među njima, koji rizikuju ponekad da dođu do prethodnog vijeka, i samih filozofa, koji se jedva usude da rijetko pređu šesnaesti vijek: tako da cjelinu revolucionarne epohe nijesu čak pravilno shvatili oni koji uzaludno traže njen završetak, iako jedna takva cjelina odgovara, uglavnom, jednoj običnoj prolaznoj fazi glavnog kretanja.

Bilo kako da je velika prava superiornost ove sociološke metode, ona, međutim, može, kao i ma koji drugi naučni postupak, dovesti do ozbiljnih grešaka, duhove kojih su malo racionalni ili slabo pripremljeni. Sama matematička analiza, danas tako opravdano, preporučena, može ipak dovesti, na primjer, do velikih štetnih posljedica, koje se često dešavaju kad se uzmu znaci za ideje: ne može se negirati da, naročito u naše vrijeme, ona ne služi ponekad da prikrije, pod impozantnim verbalizmom, ništavost koncepcija. Nema uopšte naučne metode, među najpreporučljivijim, koja, na svoj način, ne nudi slične opasnosti, a da njihovo postojanje ne šteti nikako povjerenju u ova logička sredstva, jer ove opasnosti mogu uvijek samo, proizaći, iz jedne nepotpune procjene, ili jedne pogrešne primjene odgovarajuće metode. Ista razmišljanja treba proširiti i na različite sociološke metode, a naročito na istorijsku metodu u pravom smislu, koja, slično, može zavesti, ukoliko nije na odgovarajući način shvaćena i upotrijebljena. Ona ima samo, u tom pogledu do sopstvenih štetnih posljedica najveću teškoću da ispuni uvijek ovaj neophodan uslov, zbog bitnijih prepreka koje za nju predstavlja izvanredna komplikacija predmeta istraživanja. Ne nadajući se da će iluzije, koje ona može inspirisati, biti ikada pogodne da se potpuno izbjegnu, bilo kakva predostrožnost da se upotrijebi, korisno je bar, ukoliko, upozoriti, na njenu glavnu osobinu. Ona se sastoji naročito u tome da se stalno opadanje uzima kao tendencija ka potpunom uništenju, ili obratno, prema ovoj vrsti matematičke mudrosti (na koju je već ukazano u sličnom slučaju u prethodnom poglavlju) koja predstavlja miješanje, više ili manje stalnih promje-

na, sa neograničenim promjenama. Jedan veoma jasan primjer će biti dovoljan, zbog same svoje neobičnosti, da ovdje upozori na jednu takvu opasnost metode istorijskih serija, jasnije nego ijedno apstraktno objašnjenje, ukazujući uostalom spontano, na opšti način, da se, u brojnim slučajevima, spriječe slične iluzije, gdje se serije ne mogu najprije tako brzo uvidjeti. Razmatrajući cjelinu društvenog razvoja u pogledu vrlo prostog režima ishrane čovjeka, ne bi se moglo po mom mišljenju odricati stalna težnja civilizovanog čovjeka za sve manje i manje obilnom hranom. Neka se, u ovom pogledu, uporede necivilizovane nacije sa kulturnim narodima, Bilo u homerovskim spjevovima ili u pričama naših putnika; neka se, isto tako, poredi život na selima sa životom u gradovima; i neka se, najzad, razmatra čak, znatna razlika između naše dvije uzastopne generacije. Svuda će se vidjeti da komparativno posmatranje veoma potvrđuje ovaj neobičan rezultat, koji se, uostalom, povezuje sa jednim širim sociološkim zakonom, kao što ću imati prilike da to pokažem kasnije. S druge strane, jedno takvo opadanje je u potpunosti harmoniji sa osnovnim zakonima ljudske prirode, prema tome sa jednom rastućom predominacijom intelektualne i moralne prakse ukoliko se čovjek više civilizuje. Ništa nije dakle bolje konstatovano ni eksperimentalnim, ni racionalnim putem. Da li bi se, međutim, ovdje iko usudio da zaključi da je ovo neosporno stalno opadanje, tako očigledno određeno, jedno pravo kasnije gašenje? Dakle, vrlo gruba greška, ako ne bi bila odmah ispravljena, može, u mnogo drugih slučajeva postati prividno istinitija, a ponekad skoro neizbježna, a da se čak i ne oslanja na tako vjerodostojne razloge, zbog najveće komplikacije slučajeva koji su tada istraživani. Prethodni primjer dovoljno upućuje na neizbježno obraćanje, koje je odsada potrebno, stalnim zakonima naše prirode, čija cjelina, uvijek održavana, za vrijeme čitavog toka društvene evolucije, snabdijeva neposrednu sociološku analizu neophodnim opštim sredstvom stalne verifikacije, kao što ću to, posebno, objasniti u sljedećem poglavlju. Pošto je društvena pojava, shvaćena u cjelini, samo, uglavnom, jedan prost razvoj čovječanstva, a ne nikakav stvarni proizvod ma kojih sila, kako sam to naprijed, utvrdio, sve stvarne sposobnosti koje će sociološko posmatranje uzastopno razvijati, moći će se, dakle naći, bar u klici, u onom prvobitnom obliku koji je biologija unaprijed konstruisala za sociologiju, da bi ograničila svoje spontane zablude. Tako, nijedan zakon društvene sukcesije, objašnjen čak sa najvećim mogućim autoritetom, istorijskom metodom, neće biti konačno prihvaćen dok ne bude racionalno povezan, na jedan, uostalom, neposredan ili posredan, ali uvijek neosporan, način, sa pozitivnom teorijom ljudske prirode: svi zaključci koji ne budu mogli izdržati jednu takvu kontrolu, nužno će završiti u razilaženju sa jednim zrelijim sociološkim ispitivanjem, da bi odmah bili priznati kao iluzorni, bilo da su posmatranja bila su-

više parcijalna, ili premalo produžena. Upravo se na ovoj egzaktnoj i stalnoj harmoniji između neposrednih zaključaka istorijske analize i prethodnih pojmova biološke teorije o čovjeku, mora naročito, sastojati glavna naučna snaga socioloških dokazivanja. Tako se, u svim aspektima, vidi sve više i više potvrda ove filozofske nadmoći duha cjeline nad duhom pojedinosti, za koju sam se toliko trudio da je, u ovom poglavlju učinim, jasno izraženom, kao glavnu intelektualnu osobinu ove nove nauke.

Takav je, dakle, opšti način istraživanja, najbolje prilagođen pravoj prirodi socioloških istraživanja. Njegova nadmoć je ovdje, zbog bitnih svojstava potpuno ekvivalentna prethodnim opisima nadmoći koju ima zoološka komparacija u proučavanju individualnog života. Stalna upotreba, koja će se spontano vršiti, u čitavom ostalom dijelu ove knjige, veoma će potvrditi ovo logičko upoređivanje, pokazujući da neophodna sukcesija različitih društvenih stanja tačno odgovara, sa naučne tačke gledišta, postepenom usklađivanju različitih organizama, uzimajući u obzir razliku između dvije nauke: društvena serija na odgovarajući način oformljena, ne mora biti, naravno, ni manje stvarna, ni manje korisna, od životinjske serije. Kad stvarna primjena ovog novog sredstva bude dosta razvijena da bi njegove karakteristične osobine mogle postati, kod svih prosvješćenih ljudi, dovoljno izražene, smatram da će se priznati odlučujuća promjena osnovnog pozitivnog istraživanja, da bi ga na kraju svrstali, poslije čistog posmatranja, eksperimentisanja i poređenja u pravom smislu, kao četvrti i zadnji glavni način vještine posmatranja, namijenjen, pod posebnim imenom istorijske metode, analizi najkomplikovanijih pojava, a koja ima filozofski izvor u načinu koji joj neposredno prethodi, u biološkoj komparaciji doba. Sljedeća lekcija će mi, prirodno, pružiti važnu priliku da neposredno obrazložim ovu zaključnu tendenciju».

Završavajući ovu prethodnu opštu ocjenu istorijske metode u pravom smislu, kao sastavnog i najboljeg načina sociološkog istraživanja, ne mogu propustiti da primijetim, ovdje da nova politička filozofija, opravdajući, prema slobodnom racionalnom ispitivanju, stara obavještenja političkog uma, vraća najzad istoriji čitavu punoću njenih naučnih zakona, da bi skužila kao prva neophodna osnova cjelini razumnih društvenih spekulacija, uprkos, još zvanično veoma priznatim mudrostima jedne prazne metafizike koja teži da u politici odstrani svako široko razmatranje prošlosti. Tako su nam u ostalim, ma kojim, granama prirodne filozofije, različiti prethodni djelovi ove Rasprave uvijek do sada predstavljali pozitivan duh, tako nepravilno optužen za buntovničku tendenciju, koji je, naprotiv, veoma sposoban da potvrdi u osnovnom stanju svake nauke, dragocjene prvobitne inspiracije dobrog običnog smisla od kojeg stvarna nauka može biti u svakom pogledu, samo jedno posebno sistematsko produženje, a koji jalova metafizika može samo dovesti

do preziranja. Daleko od toga da se ovdje ograničava nužan uticaj koji ljudski razum, u svim vremenima, pripisuje istoriji u političkim kombinacijama, nova socijalna filozofija ga bitno uzdiže na jedan viši stepen: ne radi se više tako o savjetima ili lekcijama koje politika traži samo od istorije da bi usavršila ili ispravila podsticaje koji joj nijesu uopšte otud dolazili: nego o sopstvenom opštem pravcu koji će ona od sada isključivo tražiti u cjelini istorijskih odluka.

Pošto smo tako, u ovom poglavlju, dovoljno izvršili neophodno preliminarno ispitivanje pravog opšteg duha koji mora karakterisati sociologiju i različite glavne načine istraživanja koji su joj svojstveni, ostaje mi da dopunim ovaj posao, razmatrajući brže, u sljedećoj lekciji, njene različite nužne veze sa drugim glavnim naukama da bi njeno pravo filozofsko konstituisanje bilo najzad neopozivo osnovano, tako da nam najzad dozvoli da neposredno pristupimo sa pravom naučnom sigurnošću, potpuno racionalnoj elaboraciji ove velike teme.

Sadržaj — Neophodne veze socijalne fizike i drugih osnovnih grana pozitivne filozofije

Ma koliko nastojali da se pridržavamo skrupulozne preciznosti u novoj političkoj filozofiji koja je, po opštem duhu i naučna i logička, što sam upravo precizirao, bitni uslovi pozitivnosti ne bi, u stvari, mogli biti ispunjeni na zadovoljavajući način sve dok se društvena nauka koncipira i njeguje potpuno izolovano, bez odgovarajućeg uvažavanja neminovnih odnosa koje određuje njen stvarni enciklopedijski rang. Racionalna zavisnost socijalne fizike od svih drugih fundamentalnih nauka, prema naučnoj hijerarhiji koju sam izradio, predstavlja, za mene, princip koji je toliko značajan da na neki način, implicitno i indirektno, ali neophodno, sadrži sve razne filozofske odredbe koje se odnose na karakteristični sistem opšteg osnivanja te nauke, a njega ne može ni jedna od njih zamijeniti. Sada možemo tvrditi, bez ikakvog pretjerivanja, da je, u stvari, neispunjavanje tog velikog preduslova, kojemu se ništa ne bi moglo oduzeti, do danas bitno paralisalo sve pokušaje koji su preduzimali najviši umovi da se društvena pitanja tretiraju na zaista pozitivni način transformaciju čija se neophodnost, pa čak i mogućnost, u suštini, sada više ne mogu prihvatiti ni putem direktnog suprotstavljanja iako još niko do sada nije preuzeo, na odgovarajući način sve intelektualne obaveze koje nameće jedan takav preporod. Bilo da se posmatra sistem raznih neophodnih podataka koje neposredno izgledaju sociologiji razne ranije nauke, ili da se razmotre, što je bez sumnje još važnije, zdrave spekulativne navike čime se jedino može razviti njihovo uvodno proučavanje, svakodnevnog ocjenjivanja aktuelnih pokušaja da se stvori prava pozitivna filozofija ne dopušta da se oklijeva da se ta kapitalna praznina gleda kao glavni uzrok njihovog radikalnog neuspjeha i pogrešnog pravca koji na kraju, nehotice slijede, u tom smislu, umovi koji su u početku iz-

gledali najbolje raspoloženi.¹ Dakle, mnogo je značajno da se ovdje direktno ispituju svi potrebni odnosi, ako je njihovo objašnjenje prečutno sadržano u analognim razmatranjima koja su već predstavljena u pogledu drugih osnovnih nauka, naročito u prethodnoj knjizi, sa biološkom naukom, što će nam omogućiti da sada dosta skratimo tu neophodnu operaciju ne nanoseći štetu njenoj suštinskoj efikasnosti.

Ova intimna filozofska potčinjenost nikada nije mogla biti nepobitnija i izraženija nego u aktuelnom slučaju u kojem je, ipak duboko nepoznata do sada. Ona, u stvari, neposredno proizilazi iz neospornog ranga koji naša osnovna hijerarhija, nužno, dodjeljuje društvenim pojavama poslije svih drugih glavnih kategorija prirodnih pojava zbog vrhunske komplikovanosti, potpunije specijal-

¹ Da bismo bolje okarakterisali ovo značajno zapažanje, mislim da treba da iz njega navedem neki istaknuti i svjež primjer koji mi izgleda dvostruko presudan, bilo da se odnosi na duh koji predstavlja neosporne simptome jedne prave naučne sile uprkos žalosnom metafizičkom vašpitanju koje njime, u suštini, dominira, bilo zato što zabluda o kojoj je riječ proističe iz zloupotrebe istorijske metode u užem smislu, koja, međutim, najbolje odgovara zdravim sociološkim istraživanjima. U jednoj značajnoj diskusiji koja se vodila 1831. godine u Francuskoj, o pravu naslijeđivanja perskog dostojanstva, jedan od najeminentnijih zagovornika tog prava (g. Guizot) nastojao je, trudeći se da svom mišljenju da naučni aspekt, da diskusiju podkrijepe tobožnjim istorijskim pokazateljem koji ukazuje da, na osnovu cjelokupne prošlosti, napredno kretanje ljudske civilizacije, nužno, teži da stalno povećava društveni i politički uticaj prava naslijeđivanja. Takav argumenat koji je dao jedan takav duh, bez sumnje, se ne bi mogao smatrati jednostavnim trenutnom smicalicom; on predstavlja iskreno i duboko lično ubjeđenje, bar u tom trenutku: međutim, teško bi se mogle zamisliti zapažanje koje je u radikalnijoj i direktnijoj suprotnosti sa univerzalnom realnošću društvenih pojava. Imajući na umu da su, u osnovi, razni staleži svuda, u suštini, nasljedni, da se našlijeđivalo i ropstvo i sloboda i da je, donedavno, porijeklo značilo glavni uslov neke moći; kada se, jednom rječju, razmotre razni i odlučujući i mnogobrojni dokazi koji, naprotiv, pokazuju da je tokom evolucije ljudskog duha, društveni uticaj prava naslijeđivanja stalno opadao, gotovo je nemoguće shvatiti jednu takvu kompletnu zaslijepljenost kod jednog tako otmenog duha koji je, koristeći za svoju temu najbolji direktni istraživački metod, međutim vidio, u tako okarakterisanim pojavama naličje realnosti koje je najmanje dvosmisleno. Ova presudna zabluda mi izgleda posebno zgodna da istakne koliko pretjerana komplikovanost društvenih posmatranja nužno zahtijeva da se duh racionalno pripremi da vidi, ne samo na osnovu neophodne prethodne koncepcije cjelokupnog ljudskog razvoja, već, prije svega, i kroz prethodno i postepeno proučavanje raznih sistema naučnih posmatranja koja su već podvrgnuta jednom potpuno pozitivnom istraživanju u odnosu na najjednostavnije pojave.

nosti i direktnije osobenosti koje ih tako jako izdvajaju čak i od najviših pojava individualnog života. Da bismo, uglavnom shvatili kako ove nepobitne osobine određuju tako usku racionalnu zavisnost sociološke nauke od raznih drugih ranijih grana prirodne filozofije, dovoljno je, prije svega, da se prihvati da pozitivno proučavanje društvenog razvoja nužno pretpostavlja stalnu korelaciju ta dva neminovna pojma, čovječanstva, koje ostvaruje fenomen i svih stalnih spoljnih uticaja ili naučne sredine, u užem smislu koja vlada tom djelimičnom i sekundarnom evolucijom jedne od životinjskih rasa. Bez stalnog praktikovanja takvog filozofskog dualizma, kakva društvena spekulacija, očigledno, nikada ne bi mogla podnositi pravu pozitivnost. Dakle, prvi termin tog fundamentalnog dualizma direktno potčinjava sociologiju cjelokunjoj organskoj filozofiji preko koje se jedino upoznaju pravi zakoni ljudske prirode; drugi termin je, isto tako neizbježno povezuje sa cjelokupnim sistemom neorganske filozofije iz koje jedino može proizaći prava ocjena spoljnih uslova egzistencije ljudskog roda. Jednom rječju, jedan od ta dva velika odjeljka prirodne filozofije određuje, u sociologiji, agens pojave, a drugi, sredinu u kojoj se ona razvija. Kako bi proučavanje takve evolucije uopšte moglo postati pozitivno kada bi se nastavilo ne obraćajući pažnju na tu dvostruku korelaciju? Takav je, s čisto naučne tačke gledišta, pravi i direktni princip neophodnog potčinjavanja društvene nauke cjelokupnoj prirodnoj filozofiji. Vidi se da smo, u tom smislu, spontano vođeni da zajedničkom kratkom ocjenom obuhvatimo tri suštinska dijela organske filozofije u užem smislu, hernije, fizike i astronomije koje su, svaka podjednako, vezane za proučavanje društvene sredine. Ova prirodna koncentracija teme koja će omogućiti da znatno skratimo našu lekciju, ne bi, inače suštinski mogla uticati na jasnoću glavnih razmatranja, s obzirom da je, u odgovarajućem vremenu, način filozofskog učešća svojstven za ove tri nauke, dovoljno istaknut. Što se tiče metode u užem smislu, neophodne obaveza da se društvena proučavanja, na odgovarajući način, potčine sistemu postepenih drugih fundamentalnih proučavanja, proizilazi, još direktnije i, još očiglednije, iz vrhunske komplikovanosti karakteristične za takve pojave čijem se uspješnom naučnom ispitivanju može pristupiti jedino nakon racionalne pripreme koja podrazumijeva prethodno proučavanje drugih sukcesivnih, manje komplikovanih kategorija pojava. Takva je dvostruka filozofska ocjena kojoj se moramo prikloniti, u granicama koje su upravo pomenute, prilazeći iz suprotnog pravca našoj enciklopedijskoj seriji da bismo prvo razmotrili najeminentnije i najdirektnije relacije kao i sve analogne slučajeve tretirane u prethodnim tomovima. Osim toga, da bismo dopunili tu neophodnu operaciju, moraćemo okarakterisati neophodnu reakciju, bilo naučnu ili logičku, na sve ranije nauke, koju će sociologi-

ju kasnije, pošto se ustanovi, ispitati, reakciju u koju se danas još manje sumnja nego u samu glavnu akciju.

U pogledu biologije, duboka filozofska potčinjenost društvene nauke toliko je nepobitna da se niko više, ubuduće, ne bi usudio da ne prepozna njen očigledni princip među onima koji u stvarnoj primjeni ništa bitno ne uzimaju u obzir. Ova gotovo univerzalna kontradikcija između maksime i primjene ne potiče danas samo od radikalno manjkave koncepcije društvenih proučavanja; ona je, isto tako, rezultat suviše nesavršenog filozofskog karaktera kojega još predstavlja sama biološka nauka u očima većine današnjih duhova, osim malog broja jasnih izuzetaka, kao što sam to posebno ustanovio u četrdesetoj lekciji. Sa te tačke gledišta, nedovoljnu aktuelnu premoć biološke filozofije, u svim društvenim teorijama, posebno treba pripisati naglašenoj nesavršenosti koja karakteriše veći dio biologije koji se odnosi na opšte proučavanje intelektualnih i moralnih pojava. U stvari, preko tog dijela, treba ustanoviti glavnu direktnu potčinjenost sociologije biologiji čije se druge grane, ipak, ne bi mogli odmah zanemariti. Dakle, budući da je cerebralna fiziologija mlada institucija, njen se naučni status tek rađa i još je u nagovještaju, i jedva da je i najnapredniji duhovi priznaju, (vidi lekciju 45), ne bi se trebalo čuditi što osnovne relacije između sociologije i biologije nisu do sada mogle biti organizovane na odgovarajući način. Kada se time budemo direktno pozabavili moraćemo razlikovati, polazeći od dvije glavne tačke gledišta, isto tako neosporne, jedne početne i druge nastavljene, neizbježnu zavisnost zdravih socioloških proučavanja od ranijeg proučavanja ljudske prirode. Polazeći od prvog gledišta, biologija prvo mora stvoriti potrebnu polaznu tačku za sve društvene spekulacije na osnovu fundamentalne analize ljudske društvenosti i raznih organskih stanja koja određuju njen pravi karakter. Osim toga, pošto najelementarniji termini socijalne serije ne mogu podnijeti gotovo nikakvo direktno istraživanje, oni se, u suštini, moraju izgraditi kroz primjenu pozitivne teorije ljudske prirode na svim odgovarajućim okolnostima shvatajući slabe izolovane informacije koje ta prva skica društva može dopustiti kao određene da olakšaju i usavrše to racionalno određivanje, radije nego da sami sugeriraju pravi karakter takvog djetinjstva čovječanstva. Onda, kada je društveni razvoj postao suviše naglašen da bi se i dalje mogao izvoditi sličan zaključak, što ću kasnije objasniti, započinje prema onoj drugoj tački gledišta, nepromjenjivo sociološko učešće biološke teorije čovjeka, iako ne tako direktno i posebno, sa kojom evolucija ljudskog društva uvijek mora biti u skladu. Iz toga proizilazi, u cjelokupnom sistemu socioloških proučavanja, statičkih ili dinamičkih, stalne dragocjene provjere, a ponekad čak i srećne opšte indikacije, što sam već naveo pri kraju prethodne lekcije. Te indikacije čvrsto racionalno temelje na neophodnoj nepromjenjivosti ljudskog organiz-

ma čije razne karakteristične dispozicije, fizičke, moralne ili intelektualne moraju, u suštini, biti iste na svim stupnjevima društvene ljestvice i međusobno povezane uvijek na isti način pošto veći ili manji razvoj koji im omogućava društveno stanje, ne može nikada uticati na njihovu prirodu, pa prema tome ni stvoriti ni uništiti bio koje osobine ili pak poremetiti njihovu uzajamnu početnu ravnotežu. U svakoj epohi ljudske evolucije, direktan sociološki prikaz ne bi mogao hiti naučno prihvaćen, ma koliko, inače, snažno djelovale istorijske indikacije na koje se on oslanja, ako protivreča, poznatim zakonima ljudske prirode: ako, na primjer pretpostavlja da većina ljudi ima naglašeno dobar ili loš karakter, ako osjećanja simpatije prikazuje, obično, jačim od osjećanja ljubavi, ako navodi efikasnu i opštu premoć intelektualnih sposobnosti nad čulnim premoćima itd. U svim sličnim slučajevima, koji su, da pravo kažem, još u početku brojniji nego što izgleda u prikazu krajnje nesavršene biološke teorije čovjeka, sve sociološke propozicije će morati da se podvrgnu, na osnovu samo te kontrole, neophodnom kasnijem ispravljanju, bilo da pretpostavljaju ogromnu trajnost ljudskog života ili da se, s obzirom na sasvim drugi materijalni pogled, protiv fizičkim zakonima ljudskog roda: jer intelektualni i moralni uslovi ljudske egzistencije, makako ih bilo teško ocijeniti, zbog čega su i manje poznati do sada nego materijalni uslovi svakako nisu, u osnovi, ni manje realni ni manje autoritativni kada uspijemo da ih jasno sagledamo. S takve biološke tačke gledišta, na primjer, na osnovu samo tog jednog naučnog obrazloženja, sve aktuelne političke doktrine bi trebalo smatrati potpuno pogrešnim, pošto one u svojoj iracionalnoj procjeni političkih pojava, sadašnjih ili kasnijih, dovode do toga da uvijek dopuštaju, jedne kod vlada, a druge kod onih kojima se vlada, uobičajeni stepen nastranosti tili imbecilnosti, duh dogovora ili proračuna, što je gotovo nespojivo sa najpozitivnijim pojmovima o ljudskoj prirodi koja je, prema tome, stvorena kod čitavih grupa u stanju stalne patološke mostruoznosti, što je očigledni apsurd. Jedan tako presudan primjer može dati tačnu predstavu o dragocjenim opštim izvorima koje će pozitivna sociologija morati stalno da izvlači iz svoje osnovne zavisnosti od biologije, naročito kada cerebralna fiziologija, koju je tako uspješno osnovao genijalni GALL, bude njegovana na odgovarajući način.

Bez obzira na krajnji realni značaj takvih indikacija, prvobitnih ili nastavljenih, ne može se sakriti da su ih glavni filozofi biologiji uvijek zamišljali na jedan pretjerano nezdrav način što bi trebalo da utiče na potpuno iščezavanje sociologije kao direktne i posebne nauke kada se svede na jednostavni zaključak nauke o čovjeku, bez obzira na sva istorijska zapažanja u užem smislu. Ova ve- i ka filozofska zabluda posebno je naglašena kod čuvenog Cabanis-a, a ni sam GALL nije umio da se od nje sačuva. Jedna takva

intelektualna dispozicija, iako, svakako, nije tako duboko iracionalna kao analogna tendencija većine fizičara i hemičara da tretiraju biologiju kao prosti derivat neorganske filozofije, nije, možda, manje štetna za stvarni progres ljudskog duha jer kada bi mogla prevagnuti, ona bi, sigurno, spriječila neminovni razvoj društvene nauke. Smatra se, u stvari, na osnovu ranijih objašnjenja, da prva skica socijalne serije razmatrana u svojim originalnim terminima, treba posebno da proizađe, zbog direktnog zaključivanja, iz biološke teorije o čovjeku, nezavisno od istorijskog istraživanja koje je tada bilo nemoguće ili veoma manjkavo. Ali, takav bi postupak sigurno postao iluzoran za kasnije proučavanje društvene evolucije kada bismo i dalje uporno *à priori* određivali efektivni razvoj, umjesto da ga proučimo na osnovu neposrednih i posebnih posmatranja. Glavna pojava sociologije, koja najjasnije utvrđuje njenu naučnu svojstvenost, t.j. postepeni i stalni uticaj koji ljudske generacije vrše jedna na drugu, našao bi se prema tome, u cjelini apsorbovan ili pak skriven do te mjere da bi bio potpuno nepoznat usljed očigledne nemogućnosti u kojoj bi se time nalazio naš um da pokreće glavne stvarne faze jedne tako složene evolucije bez neophodne direktne prevage istorijske analize u pravom smislu. Ipak osnovni zakoni ljudske prirode bi postali jednog dana mnogo poznatiji nego što su ikada mogli biti, a naša moć zaključivanja bila bi, sigurno, nesposobna da iz njih izvuče tako teške i tako daleke zaključke. Kada socijalna evolucija kod prvih ljudskih generacija tek počinje da pokazuje neka nejasna i neodređena svojstva napredovanja koje je još uvijek nesigurno i neprimjetno, ovaj se zaključak može izvesti do određene granice, pa čak postaje i neophodan do te mjere da, kao što smo to vidjeli, u početku dominira u direktnom zapažanju. Ali, nasuprot tome, čim se stvarno društveno kretanje učvrsti, sukcesivni i rastući uticaj ranijih generacija uskoro postaje glavni uzrok postepenih promjena koje ono predstavlja, pa se, prema tome, suštinski način istraživanja mora radikalno izmijeniti kako bi uvijek na racionalni način odgovarao pravoj prirodi odgovarajućih procesa. Tada istorijska analiza, svakako, postaje zauvijek nadmoćna, a čisto biološke indikacije, i pored njihovog neizbježnog značaja, ne mogu se više korisno upotrijebiti osim kao dragocjena opšta pomoć, a posebno kao obavezna osnovna kontrola. Tako odgovarajuće i neposredno posmatranje usmjerava, sve do neorganske filozofije, kod pojava koje su beskrajno manje komplikovane u suštini, istraživanja baš kad su, kao u astronomiji, njeni elementarni zakoni izvanredno poznati, čim slučaj postane dovoljno složen da bi se koristilo samo obrazovanje: tim prije, to treba da učini jednu takvu naučnu potrebu neospornom kada se radi o naj-složenijim pojavama koje naš razum može istražiti. U jednostavnoj istoriji individualnog života, biolozi ne smatraju da su oslobođeni obaveze da se ne služe direktnom analizom godina starosti kao

osnovnim sredstvom istraživanja, iako prvobitno stanje organizma u kombinaciji sa stvarnom prirodom odgovarajuće sredine, bez sumnje predstavlja prvi opšti uzrok nastavljanja kasnijih promjena. Koja bi to čudna nedosljednost uticala da se oni osjećaju oslobođenim jedne takve naučne obaveze, kada se radi o evoluciji prilično komplikovanoj na drugi način, koja je u isto vrijeme i šira i duža i u kojoj sudjeluju, sve intenzivnije i sve raznovrsnije, razni pojedinci i razne generacije? Zato se ti uzaludni pokušaji nikada nisu mogli ostvariti i služili su samo da jače istaknu očiglednu hitnost osnovne regeneracije društvenih proučavanja kojima se, u današnje vrijeme, prilazi na mnogo raznih načina. Ali i u stanju jednostavnog projekta oni su već duboko štetni pošto utiču da jedina kategorija posmatranja, na kojoj stvarno može počivati društvena nauka, bez obzira na pomoć koju treba da koristi od svih ranijih nauka, a naročito od same biologije, potpuno iščezne, ili je spuštaju na sporedni nivo, što je, u suštini, isto. Daleko od mogućnosti da, kao što se pretpostavlja, izdigne sistem društvenih proučavanja na stvarno pozitivno nivo, takva filozofska zablude, direktno se pretvarajući da ne poznaje stalni razvoj ljudskog roda, ili pak svodeći ga na malo poznato napredovanje koje je nejasno definisano, očigledno direktno nastoji da produži uopšte, ne računajući neka nevažna poboljšanja, sadašnje djetinjstvo političke filozofije. Glavni intelektualni porok ove filozofije je, u današnje vrijeme, kao što smo to ustanovili, taj apsolutni duh kojega ona stavlja ispred svih društvenih spekulacija. Dakle, takav duh je obavezno podržavan beskorisnom teorijom koju ispitujemo i koja nastoji da direktno potčini, pošto se zanemari svako određeno društveno stanje, sva društvena razmatranja apsolutnoj koncepciji jednog nepromjenjivog političkog tipa koji je, bez sumnje, bolje definisan nego čisto teološki ili metafizički tip, ali koji je, u suštini, suprotan izvanredno relativnom duhu prave političke filozofije. Tako je većina bioloških filozofa nehotice dovedena do te kobne praktične zablude da posmatra stvarne privremene društvene promjene, koje su svojstvene određenom stanju razvoja čovječanstva kao neodvojive od osnovne čovjekove prirode i prema tome kao neuništive. Može se na primjer, vidjeti kako je sam čuveni GALL i pored svoje filozofske pronicljivosti, bio uvučen, po pitanju rata prenebregavajući u nevrijeme društvena razmatranja i koristeći samo nesavršene filozofske pojmove koji su, inače, bili deplasirani, u jednu vrstu naučne deklamacije, potpuno nedostojne njegovog genija, želeći da utvrdi tobožnju postojanost militarističkih tendencija kod ljudskog roda iako sva istorijska svjedočenja, s mnogo očiglednosti dokazuju da je s ljudskim razvojem opadao ratnički duh. što se, inače, u potpunosti slaže sa produbljenijim sistemom osnovnih zakona naše prirode. Mogli bi se navesti mnogi drugi analogni slučajevi, jače ili slabije izraženi u kojima je štetna prevaga bioloških razmatranja kao

i iracionalno preziranje istorijskih pojmova, paralelno dovelo do dubokog neshvatanja prave društvene evolucije i do pripisivanja varljive postojanosti bitno promjenjivim dispozicijama. Ovaj dvostruko štetni uticaj, čija je direktna tendencija da istovremeno uništi i pravu filozofsku koncepciju društvene nauke i njenu glavnu praktičnu namjenu, posebno je naglašen kod većine teorija koje se odnose na obrazovanje na koje se, gotovo uvijek gleda, na način teološko-metafizičke filozofije ne obazirući se na korelativno stanje ljudske civilizacije.

Čini mi se da sva prethodna objašnjenja, iako vrlo sažeta, ne mogu ostaviti nikakvu sumnju u neminovnu osnovnu potčinjenost sociologije biologiji, niti u radikalno pogrešni pojam koji fiziolozi sebi o tome stvaraju, u današnje vrijeme. Umjesto da predstavlja jednostavnu dopunu biologije, socijalna fizika se mora, svakako, shvatiti kao potpuno posebna nauka koja je direktno zasnovana na sopstvenim osnovama, ali koja je duboko vezana, bilo u svojoj polaznoj tački ili u svom stalnom razvoju, za cjelokupni sistem biološke filozofije. Morao sam, ranije, posebno ispitati taj nužni odnos sa naučne tačke gledišta u užem smislu koja je jedino mogla zahtijevati jednu pravu opštu diskusiju. Što se tiče metode, logična analogija dvije nauke je toliko očigledna da je bilo potrebno da sociolozi posebno insistiraju na neospornoj potrebi da se prvo njihov um pripremi za odgovarajuće produbljeno proučavanje bioloških metoda. I pored aktuelne nesavršenosti tih različitih načina istraživanja čiji je karakter do sada malo poznat, jedino preko njih možemo prethodno ocijeniti stvarni opšti duh koji treba da usmjerava sva proučavanja vezana za živa bića i da postane još nadmoćnijim u društvenim proučavanjima. Jedino će na taj način biti moguće da se dovoljno isprave rigoroznije ali suviše uske navike koje bi razum prvo trebalo da sažme kroz isključivo proučavanje neorganske filozofije, makoliko bio neizbježno nužan uvod za to. Ništa posebno ne bi moglo spriječiti da se na takvom izvoru proučava komparativna metoda u pravom smislu, na kojoj, u suštini, treba da počiva, kako u sociologiji tako i u biologiji, racionalno istraživanje iako na sasvim drugačiji način koji je dovoljno objašnjen u prethodnoj lekciji. Dakle, sociologija treba na sličan način da uzme od biologije vrlo dragocjeni filozofski princip koji treba da joj veoma koristi i koji će kroz to doživjeti još potpuniji naučni razvoj: riječ je o onoj srećnoj transformaciji dogme krajnjih uzroka koja sadrži neosporni princip uslova egzistencije, direktno objašnjen u prethodnoj knjizi. Poznato je da taj princip, nužni rezultat opšteg razlikovanja statičkog i dinamičkog stanja, posebno pripada proučavanju živih bića u kojem je ovo razlikovanje izražajnije nego na drugom mjestu i kojoj, u stvari, ljudski duh duguje zahvalnost za tu značajnu filozofsku operaciju: dakle, to je jedini način na koji se danas može doći do tog opšteg pojma. Ali, makoliko on bio di-

rektno koristan za proučavanje individualnog života, društvena nauka treba da ga, zbog njegove prirode, još šire i temeljnije koristi. Zbog tog zaista osnovnog principa, nova politička filozofija će, direktno približavajući dva filozofska prihvatanja riječi *neophodan*¹ spontano nastojati da, bar što se tiče svih društvenih sposobnosti od velikog značaja, neprekidno prikazuje kao neizbježno ono što se u početku manifestuje kao neophodno, i obrnuto. Takav duh treba da bude apsolutno svojstven prirodi društvenih proučavanja jer je čovjek u njemu vođen potpuno suprotnim filozofskim putevima, kao što to lijepo kaže politička izreka čuvenog Maistre-a: »Sve što je neophodno postoji.«

Pošto je tako racionalno utvrđena neosporna opšta zavisnost sociologije od cjelokupne biološke filozofije, ona se i sama smatra naučno vezanom, preko indirektna, ali spontane i neizbježne veze, za cjelokupni sistem neorganske filozofije za koji je, kao što već znamo, neposredno vezana i biologija. To je, u stvari, glavno svojstvo pozitivne hijerarhije koju smo izgradili između raznih osnovnih nauka, tako da bi, u svakom slučaju, bilo potpuno dovoljno da se na odgovarajući način podstakne najdirektnije povezivanje kako bi se

¹ Ne mogu da se uzdržim, u ovoj prilici, da ne navedem sažeto opštu misao jednog potpuno novog rada o filozofiji jezika čija mi racionalna izrada ne bi mogla pripadati, po mom mišljenju, treba da bude od velike koristi. Ovaj bi se rad sastojao od operacije koja je suprotna onoj koja se primjenjuje, obično, kada se radi o sinonimima u užem smislu. Umjesto da se približe različite riječi koje imaju ista značenja ili su potpuno analogne, predložio bih da se napravi jedna vrsta rječnika dvosmislenih riječi u kojem bi se vršilo upoređivanje različitih glavnih značenja jedne iste riječi. Dvostruko značenje riječi *neophodan* koju sam upravo naveo, čini mi se da nudi jedan od najbolje okarakterisanih primjera bilo prirode te nove operacije, bilo srećnog uticaja koji bi ona, alko se izvede na odgovarajući način, mogla da vrši na postepeni razvoj i univerzalno širenje stvarnog filozofskog duha. U stvari, ne treba vjerovati da je ta vidljiva konfuzija slučajna; u njoj uvijek treba gledati dragocjeno i neosporno svjedočanstvo izvjesne fundamentalne koincidencije između dvije tako približene ideje, koju javni razum izvanredno osjeti. Kada bi se kod svakog glavnog slučaja moglo početi od prvog faktičkog vremena takve jezičke promjene, došlo bi se, u današnje vrijeme, do značajnog izvora novih istorijskih dokumenata o progresivnom obrazovanju ljudskog uma. Dakle, jedan takav posao, obavljen komparativno između raznih savremenih jezika, pružio bi, bez sumnje, nova interesantna zapažanja o intelektualnom svojstvu raznih naroda. Osim posebnih filoloških znanja, ovu filozofsku operaciju bi trebalo da usmjerava, kao i svaki postupak društvenog istraživanja, pozitivna koncepcija pravog suštinskog kretanja ljudskog duha i društva, u protivnom ona bi samo pretrpala nauku iracionalnoin građom koje, i inače, ima previše, do te mjere da bi takav rad malo odgovarao i našim prostim literatama i eruditama.

steklo pravo određivanja stvarnog enciklopedijskog položaja, bez ikakvog posebnog ispitivanja manje bliskih veza. Ali, nezavisno od te očigledne neposredne potčinjenosti, socijalna fizika je vrlo na glasheno povezana sa cjelokupnom neorganskom filozofijom preko značajnih prikladnih i neposrednih veza, čiji sam obavezni princip ranije naveo, a sada se radi o kratkom opisu.

Na prvom mjestu, ova filozofija sama može, na odgovarajući način, analizirati čitav sistem raznih spoljnih hemijskih, fizičkih i astronomskih uticaja pod čijom vlašću se odvija društvena evolucija i koji treba da imaju premoćni uticaj, kako bi se zajedno sa organskim uslovima odredila njena osnovna brzina. Kako bi se racionalno moglo zamisliti društvene pojave kada se ne bi tačno procjenila, u tim različitim suštinskim vidovima, stvarna sredina u kojoj se one razvijaju? Opšti sklad koji uvijek mora postojati između civilizovanog čovječanstva i poprišta njegovog kolektivnog napredovanja, neminovno proističe iz istog filozofskog principa koji nam je direktno pokazao stvaranje pravog suštinskog duha biologije u užem smislu, kada se radi o stalnoj korelaciji, koja je, u isto vrijeme i neizbježna i neophodna, između individualne prirode svakog živog bića i karakterističnog sastava odgovarajuće sredine. Sva bilo kakva spoljna previranja koja bi uticala na individualnu egzistenciju čovjeka, isto tako bi neprekidno mijenjala i njegovu društvenu egzistenciju; i obrnuto, nju, bez sumnje ne bi teško uznemirilo mijenjanje sredine koju nikako ne bi ometala individualnu egzistenciju čovjeka. Zbog tog neminovnog identiteta mogu, dakle, sebe osloboditi, da bih ubrzao naš rad, od posebnog ponavljanja metodskog ocjenjivanja tih različitih neorganskih uslova društvenog života koji, inače, nisu uopšte pogodni za ozbiljno osporavanje čim se direktno podvrgnu naučnom ispitivanju čiji se razvoj mora vratiti na Posebnu raspravu političke filozofije koja je još ranije najavljena. U prethodnoj knjizi su dovoljno opisani ti razni spoljašnji uticaji kada je u pitanju individualni život; kada se radi o astronomskim uslovima koji su najmanje poznati od svih i onih čija je prevaga vrlo izražena, moram uputiti na četrdesetu lekciju. Pokazao sam, dakle, da egzistencija živih bića, a naročito ljudska, neminovno zavisi od svih raznovrsnih astronomskih podataka, statičkih ili dinamičkih, koji su karakteristični za našu planetu, posmatranu sa aspekta njene dnevne rotacije ili godišnjeg okretanja; a naznačio sam, uglavnom, vrstu biološkog uticaja svojstvenih svakom od tih glavnih uslova. Dakle, očigledno je da će čitalac, tu značajnu ocjenu, ne reprodukujući je u novom vidu, lako prenijeti na aktuelni slučaj, pa samim tim, takva razmatranja treba da postanu, isto tako, neophodna za racionalnu koncepciju svih društvenih pojava. To isto važi, prema analognim motivima, za fizičke uslove individualne egzistencije, pa prema tome, i društvene kada se radi o termometarskom, barometarskom, hidrometrijskom, električnom i

drugom stanju ambijentalne sredine, a slična je situacija i u pogledu osnovnih hemijskih uslova koji se odnose na sastav atmosfere, na vrstu voda, terena i drugog. Makoliko mogao biti interesantan metodski pregled vrlo složenog sistema neorganskih uslova društvenog razvoja, njegova neizbježna širina ne dopušta ovdje da se napravi bilo kakva njegova skica. Ali, čini mi se da takvo gledište treba samo da se posebno naznači, da bi ovo poglavlje postiglo svoj cilj, i da istakne, preko posebnih pregleda koji se lako mogu dopuniti, visoku direktnu zavisnost pozitivne filozofije od cjelokupne neorganske filozofije. Pozivajući se, u tom smislu, na dovoljne indikacije iz prethodne knjige, samo moram, uopšte ukazati da je sociološki uticaj svojstven tim raznim spoljnjim uticajima, nužno, još naglašeniji od njihovog čisto biološkog uticaja mada je, inače, u suštini, analogan. Sa naučne tačke gledišta, ovaj visoki intenzitet je samo prirodni nastavak sve veće prevage jednog takvog reda uslova kako se organizam više komplikuje ili kako se u njemu posmatraju više pojave; što se, direktno i stalno, događa na najvišem nivou u racionalnom proučavanju društvenih pojava u kojima se odmah uočavaju najsloženiji organizam i najistaknutije manifestacije. Uostalom, treba pomenuti, kada je riječ o tome, da je jedan takav organizam koji nastoji da što potpunije razvije tu neminovnu prevagu, isto tako posmatran kao organizam koji može, na neki način, neodređeno trajati, tako da utiče na osjetljivost postepenih promjena, koja se, inače, ne bi mogla dovoljno manifestovati zbog kratkoće individualnog života. Astronomski uslovi posebno, još očiglednije dokazuju to povećanje prirodnog uticaja kada se sa individualnog prelazi na društveni slučaj. Prihvatajući razna razmatranja, u tom smislu, navedena u četrdesetoj lekciji, čitalac će lako uvidjeti da bi razni hipotetički poremećaji, statički ili dinamički, koji ne bi bili dovoljno visokog intenziteta da teško povrijede individualnu egzistenciju, naprotiv duboko izmijenili društvenu egzistenciju koja zahtijeva savršenije sudjelovanje povoljnih okolnosti. Na primjer, nije samo očigledno da odgovarajuće dimenzije naše planete imaju više naučnog značaja za sociologiju nego za biologiju, jer, prije svega, označavaju nepremostiva opšta ograničenja za kasnije širenje ljudske populacije, što se mora vrlo ozbiljno razmotriti u pozitivnom sistemu političkih spekulacija; ista je situacija i u mnogim drugim slučajevima koji se ne mogu odmah ocijeniti. Lako će se osjetiti da bi, kada bi svi ti osnovni podaci, među dinamičkim uslovima koji, pored ostalog, ispituju, sa tog stanovišta, stvarni stepen nagiba ekliptike, suštinsku stabilnost rotacionih polova, a posebno malu ekscentričnost orbite, bili znatno narušeni, ali ne u mjeri koja bi dovela u nepravilnu individualnu egzistenciju, naš društveni život bi morao pretrpjeti duboke odgovarajuće promjene. Ovakva će razmišljanja dovesti do toga da se shvati, direktnom provjerom neminovne zavisnosti prave nauke o ljudskom razvoju

od opšteg sistema neorganske filozofije, a posebno što se tiče astronomske filozofije koja je njen neosporni temelj, da pozitivna filozofija nije bila racionalno moguća bez prethodnog usavršavanja te filozofije na višem stepenu nego što se to, u početku, mislilo. Sto se tiče astronomije, vidi se, u stvari, da je naučna koncepcija društvenog razvoja razmatrana u čitavom svom trajanju suštinski bila nemoguća dok osnovna stabilnost našeg astronomskog ustrojstva, bilo u odnosu na rotaciju ili translaciju, nije bila dokazana na odgovarajući način, prema opštoj primjeni zakona gravitacije, jer kontinuitet te evolucije zahtijeva najprije jednu takvu stabilnost u određenim granicama. Slična ocjena se može donijeti za fizičke i hemijske uslove da bi se utvrdilo da je površina naše planete u svakom pogledu, došla u suštinski normalno stanje, izuzev nekih, vrlo rijetkih, suviše djelimičnih ili suviše nepredvidljivih nezgoda da ih ljudska mudrost ne bi mogla, u početku, zanemariti; ili pak, da se u zemljinoj kori dešavaju samo promjene koje su tako raznovrsne i tako postepene da ne bi mogle štetno uticati na prirodni tok društvene evolucije čija se misao, sigurno, ne bi složila sa naglom i čestom erupcijom vrlo rasprostranjenih fizičko-hemijskih poremećaja na poprištu ljudskog života. Dakle, umjesto straha da se prava pozitivna filozofija nikako ne može izolovati od neorganske filozofije, mnogo bi se više trebalo plašiti da ona nije, iz posljednjih razloga, dovoljno napredovala danas da bi obezbijedila pozitivnoj filozofiji osnovne uvodne pojmove koji su joj potrebni, kada se ne bi moralo, prateći osnovno kretanje koje je dosta pomdgnano u prethodnom poglavlju, prvo prići najopštijem određivanju zakona svojstvenih društvenom razvoju, mudro odbacujući sporedna ili prethodna pitanja koja bi bila slabo pristupačna ili preuranjena, a da ih kasnije razmatra postepeno se upuštaju u savršeniju tačnost. Na prvi pogled, izgledalo bi da ta neminovna zavisnost zahtijeva u neorganskoj filozofiji, radikalno usavršavanje koje ona ne bi nikada mogla prihvatiti, kao što sam već pokazao u drugoj knjizi, kada je riječ o najopštijim astronomskim zakonima koji se odnose na uzajamno dejstvo raznih svjetova. Ali obavezna harmoja koju smo, u svakom pogledu, uvijek uočavali između mogućeg i neizbježnog, ne govori u stvari, ovdje o nikakvoj promjeni; jer, ako su ti kosmički pojmovi duboko nedokučivi, u što ne bi trebalo sumnjati, njihova faktička beskorisnost očigledna je i u sociologiji i u biologiji, zbog cjelokupne, strogo konstatovane zavisnosti, unutrašnjih pojava našeg svijeta koje su jedino osjetljive na društveni uticaj, ovih opštih pojava koje su suštinski nepoznate pozitivnoj astronomiji. Ista ovakva razmišljanja se mogu primijeniti na mnoge druge uobičajene, mada manje izražene slučajeve i svuda će se pokazati da je ona, kada se uzme u obzir sigurna osnovna zavisnost sociološke filozofije od raznih grana neorganske filozofije, i pored svoje trenutne nesavršenosti, prilično napredovala, polazeći od svih glavnih glediš-

ta, da bi bila suštinska prepreka za racionalno konstituisanje društvene nauke, pod uslovom da se uvijek posjeduje mudra sposobnost da se privremeno uklone pogrešna istraživanja.

Da bi se, u granicama mogućnosti, predvidjelo svako neispravno tumačenje te zavisnosti, koja je sada neosporna, treba više precizirati opšti pojam pravog društvenog uticaja koji je svojstven raznim neorganskim uslovima, primjećujući da ne bi on, po svojoj prirodi, mogao uticati na zakone karakteristične za ljudski razvoj, koji su, u suštini nepromjenjivi, već samo na stvarnu brzinu opšte evolucije ili njenih raznih faza, ako se ograničimo bar na variranja vezana za postojanje pojava. Uglavnom, vidjeli smo u prethodnom poglavlju, da svi uzroci koji izazivaju poremećaje samo bi mogli neposredno djelovati na tu brzinu. Dovoljno sam pokazao, u četrdeset drugoj lekciji, da se ljudska bića, o čemu se toliko govori, ne mogu beskrajno mijenjati zbog djelovanja raznih spoljnjih okolnosti; da te promjene okružene uskim opštim granicama, koje su, inače, do sada malo poznate, mogu samo uticati na nivo raznih pojava, a da nikako ne izmijene njihovu prirodu: i kada ti uticaji koji izazivaju poremećaje pređu granice, umjesto da se izmijeni, organizam biva uništen. Dakle, pošto se taj važni princip biološke filozofije, zbog svoje prirode, još prije može primijeniti na složeniji organizam i izuzetniji život, iako se biće tada lakše može mijenjati, neophodno je potrebno da se podvrgne, iz jačih razloga, pozitivnom proučavanju društvenog razvoja. Dakle, treba smatrati da osnovno kretanje tog razvoja, u suštini, zavisi od iste pojave, pa je, prema tome, identično u svim mogućim hipotezama o odgovarajućoj sredini. Bez sumnje, lako se može zamisliti, na osnovu prethodnih uputstava, da jednu takvu delikatnu evoluciju radikalno onemogućavaju razne spoljnje perturbacije, posebno astronomske, koje ni bi išle čak do uništenja ljudske vrste. Ali dok je evolucija moguća, uvijek treba smatrati da će ona biti potčinjena istim bitnim zakonima i da se jedino njena brzina može mijenjati pošto ona, sa manjom ili većom brzinom, prolazi kroz sva posredna stanja od kojih se sastoji, a da se njihovo nužno smjenjivanje i njihove krajnje namjere nikada ne mogu izmijeniti. Takva izmjena prerasla bi, inače, samu snagu bioloških uzroka; kada bi se na primjer, prihvatile neke izrazite promjene u ljudskom organizmu, ili kad bi se tak.) mislilo, što bi s naučne tačke gledišta bilo isto što i hipotetički društveni razvoj neke druge životinjske rase, uvijek bi trebalo pretpostavljati da postoji jedno osnovno kretanje za ukupan razvoj: takav je bar filozofski uslov koji nameće priroda jednog takvog pitanja i koji ne može postati potpuno pozitivan sve dok se ne bude mogao tako shvatiti; dakle, iz jačeg razloga, takvu ocjenu treba prenijeti na čisto neorganske uzroke. Uostalom takva intelektualna dispozicija je, u osnovi, spontani nastavak i neosporna dopuna opšteg duha koji nam je pozitivna filozofija jasno pokazala, u tom smislu, u

mnogim drugim ranijim prilikama, u kojima smo uvijek uviđali, nastavljajući posebno provjeravanje moje naučne hijerarhije da, ako se u cijeloj hijerarhiji, manje opšte pojave obavezno događaju uz neizbježnu prevagu opštijih pojava, ta zavisnost nikako ne može mijenjati njihove sopstvene zakone, već samo tok i vrijeme trajanja njihovih stvarnih manifestacija.

Da bih dopunio svoj uvodni kratki pregled opšteg odnosa sociološke filozofije i cjelokupne neorganske filozofije, moram ukazati, kada je riječ o tome, na jedno novo direktno gledanje, utoliko značajnije ovdje što se primjenjuje, zbog svoje prirode, na fizičko-hemijska znanja koja su, u prethodnim navođenjima, mogla biti zanemarena u poređenju sa astronomskim doktrinama. Riječ je o stvarnom djelovanju čovjeka na spoljni svijet čiji postepeni razvoj, bez sumnje, predstavlja jedan od glavnih aspekata društvene evolucije bez čijeg razvoja, možemo reći, cjelokupna evolucija ne bi bila moguća, jer bi, u samom začetku, bila zaustavljena nadmoćnošću materijalnih prepreka koje su karakteristične za ljudsko stanje. Jednom riječju, napredak čovječanstva, politički, moralni ili intelektualni, neminovno je vezan za materijalni napredak zbog bliske uzajamne solidarnosti koja karakteriše prirodni tok društvenih pojava, prema prethodnoj lekciji. Dakle, očigledno je da djelovanje čovjeka na prirodu bitno zavisi od stečenih znanja, vezanih za stvarne zakone neorganskih pojava, iako biološka filozofija, bez sumnje, u tome ne može biti nepoznata. Osim toga, treba shvatiti, u tom pogledu, da fizika u užem smislu, pa čak još i više hernija, posebno čine karakterističnu bazu ljudske moći, dok astronomija, i pored svog kapitalnog učešća, može samo predvidjeti, a ne direktno mijenjati sredinu ambijenta. Eto dakle, novog, neosporno očiglednog motiva na koji je dovoljno ovdje ukazati da bi snažno došla do izražaja radikalna nemogućnost racionalnog proučavanja društvenog razvoja bez neposredne i stalne kombinacije socioloških spekulacija sa svim doktrinama neorganske filozofije.

U svemu što prethodi, morao sam se pažljivo uzdržati od takvog razmatranja te filozofije u vezi sa metodom, da bih pojednostavio našu ocjenu, svodeći ovdje ispitivanje samo na one pojmove koji se danas ozbiljno mogu negirati. Na ovom mjestu ove rasprave, nema više potrebe da se namjerno zaustavljam da bih pokazao neospornu logičnu potrebu da se, na odgovarajući način, pripremimo za normalna sociološka proučavanja kroz upoznavanje osnovne pozitivne metode u njenim najbolje okarakterisanim primjenama. I pored svoje važne prevage, ovaj uslov toliko ovdje proističe iz prirode predmeta, tako se već snažno oslanja na analogna razmatranja koja su obavljena u drugim djelovima ovog rada, da je, jednostavno, dovoljno da se navede neki filozofski predlog, u pogledu čega prethodni dio ove knjige ne bi trebalo da ostavi nikakvu sumnju, pa da se nastavljanje našeg rada spontano, sve više, pot-

vrđuje. U tom smislu, samo upućujem čitaoca na razne opšte motive izložene u prethodnoj knjizi smatrajući da je to isto nužno za biološku nauku u užem smislu. Aktuelni slučaj ne bi mogao imati druge primjedbe, u tom smislu, osim što su ta različita razmatranja ovdje još više otežana zbog vrlo velike komplikovanosti pojava, čak nezavisno od društvenog nereda koji ljudske strasti uveliko nastoje da unesu u takva proučavanja. Da bi proširivanje logičkih izvora uvijek bilo dovoljno usklađeno sa povećanjem naučnih poteškoća, prema filozofskom zakonu koji sam utvrdio, u tom smislu, i čija su odgovarajuća sredstva za direktno istraživanje posebno provjerena na kraju prethodnog poglavlja, potrebno je stvarno smatrati srećnim zbog te duboke zavisnosti koja racionalno povezuje sociologiju sa cjelokupnom prirodnom filozofijom. Ako se ocijeni na odgovarajući način i mudro koristi, ova glavna relacija, koja u početku izgleda kao da povećava prirodnu komplikovanost predmeta, naprotiv, predstavlja, logički gledano, glavni temelj njene srećne pozitivne obrade spontano uvodeći neophodnu intelektualnu pripremu čiji ogromni značaj ljudski duh, koji je čak i danas loš procjenitelj čiste metode, ne bi mogao direktno dovoljno osjetiti. Dakle, potrebno je, u tom smislu, posebno primijetiti ne manje spontano proširivanje takve pripreme na sve ranije djelove pozitivne filozofije, a posebno na neorgansku filozofiju. Jer, jedino se preko tog potpunog proširivanja prethodno dovoljno može upoznati pozitivna metoda da bi se stvarno mogla koristiti za proučavanje tako očito komplikovanih pojava, prema principu koji je postavljen u početku ove Rasprave i koji je otada stalno provjeravan; a, svaka bitna grana prirodne filozofije mora posebno razvijati, kako smo to često puta konstatovali, jedno od karakterističnih svojstava osnovne metode koje se može procijeniti kako treba samo ako se proučava na svom pravom izvoru. Dakle, neće biti dovoljno da se sociolozi pripreme za svoje teške spekulacije tako što će prvo učiti da razvijaju, uz duboko poštovanje biološke filozofije, opšti duh svojih radova i glavna sredstva za istraživanje koja im odgovaraju za manje komplikovane slučajeve, kao što sam ranije naveo. I pored toga što ni biologija ne bi mogla biti racionalno zamišljena bez svoje neminovne zavisnosti od cjelokupne neorganske filozofije, jedino direktnim proučavanjem te filozofije, sociolozi mogu dovoljno upoznati najelementarnije osobine pozitivne metode koje se bolje mogu uočiti kod manje komplikovanih pojava. Jedino se na taj način mogu dobiti prave opšte predstave bitnih osobina naučne pozitivnosti, onoga što predstavlja pravo objašnjenje bilo koje pojave, nepromjenjivih uslova jednog zaista racionalnog istraživanja, bilo putem čistog posmatranja ili eksperimentisanja, i, na kraju, pravoga duha koji treba da predvodi stvaranje i korišćenje bilo kojih naučnih hipoteza: dakle, jasno je da su sociologiji, gledano sa tih aspekata, neophodno potrebni pojmovi, a posebno prethodne navike koje se

ne bi mogle stvoriti na drugi način. Stvarno neispunjavanje tog velikog logičkog uslova, predstavlja, po mom mišljenju, kao što sam to već naveo, glavni intelektualni uzrok radikalnog neuspjeha pokušaja koji su do sada pravljani u cilju regeneracije društvenih proučavanja čija je pozitivnost, da pravo kažemo, danas veoma tražena, a da se prethodna sredstva još nisu ocijenila na odgovarajući način. Dakle, ta kapitalna priprema našeg uma, ne treba samo da obuhvati opšte proučavanje svih raznih glavnih djelova prirodne filozofije da bi bilo potpuno efikasno; za uspjeh jedne takve operacije, isto tako je značajno da se njeno odvijanje postepeno uklapa u hijerarhijski red rastuće komplikacije koji sam uspostavio među njima, u početku ove Rasprave. Stalno poštovanje tog reda ima tendenciju da postepeno dovede naš um preko čitavog niza skoro neprimjetnih nijansi, od divne jednostavnosti koja karakteriše astronomske spekulacije, do pretjeranog komplikovanja karakterističnog za društvene spekulacije; a zna se da su, u stvari, efikasne i neuništive samo one dispozicije koje se tako neosjetno postepeno uvode; svaka veća izmjena tog nužnog smjenjivanja, neizbježno bi unižila u sociološka proučavanja iracionalne navike koje su sasvim prirodne, naročito danas. To su pravi teški, ali neophodni opšti uslovi jednog prethodnog naučnog obrazovanja sposobnog da sistematski razvije spontano uvođenje pozitivnog duha u sve društvene teorije.

Neizbježno nastavljajući tu intimnu logičnu zavisnost ne bismo mogli da ne shvatimo, prateći do kraja očigledne posljedice takvog principa, strogu nužnost da se prethodno obrazovanje stvarno racionalnih sociologa, prije svega, temelji na odgovarajućoj ocjeni matematičke filozofije čije poznavanje, iako generalno, ne obazirući se na neophodno direktno učešće te filozofije u osnovnoj obradi glavnih djelova neorganske filozofije, ne bi moglo biti dovoljno bez određene posebne pomoći te primarne baze cjelokupne pozitivne filozofije. Jedino tako, sociolozi kao i svi oni koji se bave proučavanjem prirode, će od početka moći da razviju stvarni elementarni osjećaj naučne očiglednosti i da steknu osnovnu naviku za racionalnu i odlučnu argumentaciju, jednom rječju, moći će da nauče da na odgovarajući način zadovolje čisto logičke uslove svake pozitivne spekulacije, proučavajući opštu pozitivnost na njenom pravom osnovnom izvoru. Ovdje je za sociologiju izuzetna samo očigledna obaveza da učvrsti svoje prethodne odluke, utoliko više ukoliko vrhunska komplikovanost pojava čini njihovo spontano ispunjavanje u isto vrijeme težim i neophodnijim. Uostalom, pošto je svaka ideja o efektivnom broju i matematičkom zakonu već direktno zabranjena u biologiji, nju treba, iz još jačeg razloga isključiti iz još komplikovanijih spekulacija sociologije, bez potrebe da se, inače, ovdje posebno insistira na takvom filozofskom akciovu po pitanju koje se ograničava na to da uputim čitaoca na osnovna objašnjenja u četrdesetoj lekciji.

Jedina zabluda te vrste koja je mogla zaslužiti da se ozbiljno prodiskutuje, da nas toga nije u cjelini, unaprijed oslobodio ovaj Traktat, je beskorisna pretenzija jednog velikog broja matematičara da učine pozitivnim društvena proučavanja na osnovu himeričnog potčinjavanja iluzornoj matematičkoj teoriji vjerovatnoće. Iluzija svojstvena matematičarima u političkoj filozofiji, kao i iluzija biologa sastoji se u želji, kao što sam to ranije objasnio, da ugrade sociologiju u jednostavni zaključak ili dodatak biologije, odbacujući, i u jednom i u drugom slučaju, neminovnu prevagu istorijske analize. Ipak se treba složiti da je zabluda matematičara, u svakom pogledu, mnogo neispravnija i mnogo štetnija nego ona druga; a osim toga, bilo koje filozofske greške su, uglavnom, uporne na jedan drugi način kod matematičara koji su direktno oslobodeni, zbog visoke apstrakcije njihovih poslova, svake stroge potčinjenosti realnom proučavanju prirode. Makoliko očigledno gruba bila takva iluzija, ona se, ipak, u suštini, mogla opravdati kada je eminentni filozofski duh čuvenog Jacques-a Bernouilli-a prvi začeo tu opštu misao čiji je nastanak, u to vrijeme, predstavljao stvarno dragocjen i neopoziv simptom potrebe, koja se već predosjećala, da se, pošto tada nije bilo boljeg načina u koji se ne bi moglo posumnjati, glavne društvene teorije učine pozitivnim; jedne potrebe, koja je, za to vrijeme preuranjena, ali koju nije mogla dokazati čak ni jedan tako vrhunski um. Daleko se manje mogla opravdati greška kada je, kasnije Condorcet ponovio, u direktnijoj i sistematičnijoj formi, istu varljivu nadu čiji izraz, već duboko prožet njegovim čuvenim posmrtno objavljenim radom jasno potvrđuje neodlučnost njegovog uma kada je u pitanju osnovna koncepcija društvene nauke, kako je to direktno objašnjeno u prethodnoj lekciji. Međutim, kod Laplace-a je, zaista, nemoguće opravdati beskorisno ponavljanje jedne takve filozofske zablude, mada je opšte stanje ljudskog razuma već počelo da dopušta naziranje pravog osnovnog duha zdrave političke filozofije koji je veoma dobro pripremljen kao što sam već pokazao, u djelima Montesquieu-a i samog Condorcet-a, i snažno podržan radikalnim potresima društva. Ne bi se moglo, iz još jačeg razloga, nikako prikriti stvarno produžavanje te apsurdne iluzije među drugorazrednim oponašaocima koji, ne dodajući ništa suštini predmeta, samo ponavljaju, preko teškog algebarskog naklapanja, zastarjeli izraz za te beskorisne pretenzije, grubim iskorišćavanjem povjerenja koje se, s pravom, ubuduće ukazuje pravom matematičkom duhu. Umjesto da ukaže, kao prije sto godina, na preuranjeni instinkt za neminovnu modernizaciju društvenih proučavanja, ova zabluda predstavlja, po mom mišljenju, samo odlučni nehotičan dokaz duboke filozofske nemoći, obično kombinovane s jednom vrstom algebarske manije koja je sada suviše bliska prostoti matematičara, a ponekad, možda, podstaknuta željom da se sebi stvori, bez mnogo muke, izvjesna efermna ali plodna reputacija visokog poli-

tičkog dometa. Da li bi se, u stvari, mogla zamisliti radikalnije iracionalna koncepcija od one koja ima za cilj da cjelokupnoj društvenoj nauci da kao filozofsku osnovu ili glavno sredstvo za finalnu analizu, jednu tobožnju matematičku teoriju u kojoj, kada se znaci koriste kao ideje na osnovu uobičajenog karaktera čisto metafizičkih spekulacija, postoji namjera da se računu potčini nužno sofistički pojam numeričke vjerovatnoće koji direktno dovodi do toga da se naše sopstveno stvarno neznanje uzima kao prirodno mjerilo stepena vjerovatnoće naših različitih mišljenja¹. Zato nijedan razumni čovjek nije, u društvenoj praksi, danas, prihvatio tu neobičnu zabludu iako nije mogao iz nje izvući osnovni sofizam. Dok su prave matematičke teorije, već jedan vijek bilježile veliki i korisni napredak, ova apsurdna doktrina nije, u stvari, doživljela, za to isto vrijeme, nikakvo bitno poboljšanje, osim u slučaju apstraktnog računa koje je mogla stvoriti, uprkos mnogobrojnim značajnim pokušajima, pa se i danas nalazi u istom krugu početnih grešaka, iako plodnost koncepcija, svakako, predstavlja, u pogledu bilo koje nauke, najmanje dvosmislen simptom realnosti spekulacija.

Razne napomene sadržane u ovom poglavlju ne mogu prepustiti nekim filozofskim zabludama, koje je mogla stvoriti pogrešna ocjena neospornih odnosa društvene nauke sa raznim ranijim naukama, nikakvu veću nesigurnost koja se odnosi na stvarno osnovnu potčinjenost, u isto vrijeme i naučnu i logičku, koja utiče na prethodnu zavisnost pozitivnog proučavanja društvenih pojava od cjelokupne prirodne filozofije: tako se, na osnovu jednog direktnog ispitivanja smatra, od početka ove Rasprave, da je utvrđeni enciklopedijski položaju socijalnoj fizici dovoljno obrazložen u opštoj hijerarhiji nauka. Osnovne relacije su tako očigledno intimne, da je sramota za sadašnje stanje ljudskog razuma da se danas forsira formalno pokazivanje bilo potrebe da se pristupi proučavanju najkomplikovanijih pojava tek pošto se za to pripremimo na odgovarajući način preko postepenog proučavanja najprostijih pojava, bilo, što se tiče doktrine, preko neophodne opšte obaveze da se prvo upo-

¹ Već sam, ukratko, u drugoj knjizi ove Rasprave, naveo početkom 1835. godine moje direktno mišljenje o filozofskoj ocjeni jedne takve teorije preko jedne značajne napomene iz dvadeset sedme lekcije, u kojoj sam najavio kasniju namjeru da posebno obradim ovu specijalnu temu matematičke filozofije, ako ovo djelo doživi drugo izdanje. Pravičnost mi nalaže da sada dodam da je, od tog vremena, jedan od najoštroomnijih matematičara našeg vijeka (g. Poinso) svojom lucidnom filozofskom mudrošću, koja ga obično karakteriše nastavio, u tom smislu, da spriječi, u jedinjoj akademskoj raspravi koja će se pamti, matematičku neukost u odnosu na jednu novu trenutnu invaziju te zastarjele zablude tada reprodukovane na identičan način putem jedne mnogo manje racionalne analize, s jednom vrstom naučne zbrke.

zna agens pojave koji je predložen za analiziranje, kao i sredina u kojoj se ta pojava dešava. Ali kobna aktualna prevaga metafizičke filozofije u takvoj temi, toliko je radikalno iskvareno čak i najosnovnije pojmove da se, i pored prirodne snage prethodnih razmatranja koje je tako spontano podržala ova Rasprava, plašim od mogućnosti da ova visoka naučna povezanost ne postane, u suštini, najmanje odobravani, ako ne i najviše osporavani dio moje filozofske doktrine čak i pošto nastavak ove knjige indirektno potvrdi, u pogledu suštine, njenu realnost i značaj. Ovaj mi strah izgleda utoliko opravdaniji ukoliko se to, veliko pravilo pozitivne filozofije direktno suprotstavlja jednoj od najtemeljnijih osobina naših političkih navika, neposrednom apelu, tako blagom i za našu oholost i za našu ljenost. upućene od strane metafizičke filozofije svim umovima da bez ikakve racionalne pripreme tretiraju razna društvena pitanja, na koja se gleda, bar prećutno, kao na teme jednostavne inspiracije. Iz toga razloga sam morao pridati poseban značaj kratkom objašnjenju ovih raznih neminovnih relacija na kojima, uprkos njihovoj velikoj očiglednosti, ne mogu, u to nema sumnje, suviše insistirati, iako mi se čini da su svi glavni pojmovi dovoljno naznačeni. Da bih na odgovarajući način završio enciklopedijsku operaciju, što je posebna tema ovog poglavlja, preostaje mi da iz suprotnog pravca sagledam tu osnovnu povezanost, ocjenjujući redom nužnu filozofsku reakciju socijalne fizike na sve starije nauke, bilo da se radi o doktrini ili metodi.

U ovom trenutku bi bilo preuranjeno da se, u tom smislu, razmatra neizbježni opšti uticaj koji sociologija mora kasnije vršiti na sistem drugih osnovnih nauka, samo preko toga što će dopustiti da ta filozofija, koja predstavlja posljednji bitni element pozitivne filozofije, a on je od tog trenutka neosporno dopunjen, direktno racionalizuje kulturu, još suštinski empiričku, raznih aktuelnih nauka, utičući da se one prihvate ubuduće, i pored njihove neosporne podjele, kao posebne grane jednog jedinog stabla čije premoćno razmatranje uvijek treba da rukovodi, bez ikakve uzaludne pretenzije na univerzalnost, raznim specijalnim radovima, umjesto anarhične rasutosti koja je karakteristična za sadašnji način razvoja prirodne filozofije. Direktno ispitivanje ove velike naučne regeneracije, isključivo dolazi, zbog svoje prirode, na kraj ove knjige koji će sadržati konačne zaključke cjelokupne Rasprave. Za sada, samo moramo ocijeniti, polazeći od te posebne tačke gledišta, neposrednu reakciju sociologije na cjelokupni ostatak prirodne filozofije, zbog glavnih svojstava bilo naučnih ili logičkih, koji karakterišu njen suštinski duh. prema objašnjenju iz prethodnog poglavlja.

Što se tiče doktrine, osnovni princip te univerzalne reakcije je, prvenstveno, rezultat tog očiglednog filozofskog stava da sve naučne spekulacije, kao ljudska djela, obavezno treba da budu pot-

činjene pravoj opštoj teoriji o razvoju ljudskog roda. Kada bi se, preko neke, svakako himerične hipoteze, mogla zamisliti ta teorija koja nikada nije bila do te mjere savršena da joj nikakva intelektualna prepreka ne bi ograničila potpunu slobodu njenih najpreciznijih zaključivanja, jasno je da bi naučna hijerarhija, otada potpuno poremećena, ubuduće a priori predstavljala razne nauke kao proste djelove te velike jedinstvene nauke. Iako slabost našeg uma i krajnja složenost takvog proučavanja, bez sumnje, nikako ne mogu dozvoliti ljudskom duhu da ikada realizuje sličnu filozofsku situaciju, ipak ova pretpostavka omogućava da se odmah shvati opravdana opšta intervencija prave društvene nauke u svim mogućim vrstama ljudskih spekulacija. Uistinu, izgleda da ova snažna intervencija, prije svega, više pripada biološkoj teoriji o našoj prirodi, pa su zato neki filozofi počeli da u njoj naziru klicu toga. U stvari, nema sumnje, da znanje pojedinaca direktno treba da vrši skriveni ali neizbježni uticaj na bilo koju nauku, budući da naša djela obavezno nose neizbrisivo obilježje sposobnosti koje ih stvaraju. Ali, produbljujući još više to duboko razmišljanje, lako možemo utvrditi da taj univerzalni uticaj mora, u pravom smislu, da mnogo više pripada teoriji društvene evolucije, nego teoriji pojedinog čovjeka, iako je, u tom smislu posebno, sociologija prirodno nerazdvojiva od biologije. Ovo preciznije ograničenje, očito, proizilazi iz toga što je razvoj ljudskog duha moguć jedino preko društvenog stanja, a njegovo direktno razmatranje mora prevagnuti svaki put kada se neposredno radi o bilo kojim rezultatima tog

razvoja. Dakle, takav je, u kratkim crtama, prvi filozofski prikaz socijalne fizike i njene neizbježne intelektualne intervencije u stvarnoj kulturi raznih djelova prirodne filozofije u užem smislu. Sada se ograničavam, po tom pitanju, na to da jednostavno postavim nužni princip te velike relacije koja će kasnije biti razmatrana na odgovarajući način. U ovom trenutku treba razmatrati samo posebne relacije i one koje se lakše mogu ocijeniti, a koje spontano proizilaze iz naših ranijih objašnjenja. Prije svega, jasno je da sociologija treba normalno, da usavrši proučavanje pravih suštinskih odnosa koje povezuju međusobno razne nauke, pošto je to proučavanje, svakako, značajni dio društvene statike čije je dužnost da direktno otkrije stvarne zakone jednog takvog povezivanja kao i zakone svih drugih slučajeva osnovnog povezivanja bilo kojih drugih elemenata naše civilizacije. Jedino tako će uobičajeno proučavanje tih međusobnih veza, koje je odsada neopozivo utvrđeno na području realnosti, moći da ima stvarno pozitivni karakter, sposoban da zauvijek odbaci te nejasne i samovoljne spekulacije koje su odlika mnogih enciklopedijskih ogleada, ne izuzimajući većinu onih koje su nažalost izvodili sami naučnici, beskorisno oponašajući čiste metafizičare. Ali, makoliki bio značaj tog

prvog razmatranja, ta srećna spontana težnja sociologije da na očigledan način manifestuje pravi opšti duh svake osnovne nauke na osnovu svih njenih odnosa sa svim drugim, svakako će još jače biti izražena kod direktnog proučavanja socijalne dinamike na osnovu tog principa, već često korišćenog u ovoj knjizi, da prirodni tok zajedničkog razvoja treba da otkrije pravu koordinaciju. Svi naučnici koji su s određenim naporom razmišljali o cjelovitosti svoje sopstvene teme, svakako su osjetili koliku posebno značajnu pomoć mogu pružiti odgovarajuća istorijska uputstva da se, do određene mjere, reguliše spontani razvoj naučnih otkrića, posebno zato da bi se izbjegli himerični ili preuranjeni pokušaji. Bilo bi beskorisno da se, na ovom mjestu, insistira na jednom takvom svojstvu istorije nauka koji ne bi mogao danas osporiti nijedan od onih koji su u nekoj nauci napravili stvarna otkrića određenog značaja: veliki Lagrange je, posebno, bio tako duboko prožet tom velikom filozofskom relacijom koju je tako divno koristio i čiji je princip spontano formulisao, onoliko koliko su to njegovi radovi dopuštali, o čemu ću kasnije govoriti. Dakle, jasno je, prema prethodnoj lekciji, da prava naučna istorija, t.j. teorija stvarne povezanosti glavnih otkrića još uvijek nikako ne postoji. Razni pokušaji, kojima su to ime uzalud davali duhovi koji nisu bili sposobni da shvate njen filozofski domet, mogli su do danas biti samo jednostavne komplikacije, inače privremeno korisne, materijali manje-više racionalni koji se, kako smo vidjeli, ne bi kasnije mogli koristiti za direktnu izradu bilo kakve istorijske doktrine bez neophodne prethodne revizije i koji, svakako, nisu sposobni da, onakvi kakvi jesu, sugeriraju odgovarajuće naučne indikacije. Ali, iako jedna takva bibliografska i biografska erudicija nastoji više da uguši spontani zamah ljudskog genija nego da pomogne njegov razvoj, čime se objašnjava instinktivni otpor koji ona obično izaziva kod pravih pronalazača, ostaje ništa manje neosporno nužno svojstvo koje cijenimo u pravoj istoriji nauka. Dakle, to svojstvo će moći u potpunosti da realizuje svoj povoljni uticaj, u smislu regulisanja prirodnih progresa raznih nauka, samo preko direktnog osnivanja socijalne fizike bez koje, kako smo se uvjerali, nijedna posebna istorija ne bi mogla biti racionalno shvaćena, i koja takvim radovima odmah mora dati filozofski smjer koji im do sada bitno nedostaje. Bez sumnje, moramo priznati, u tom smislu, posebna poboljšanja, koja će ta nova osnovna nauka pokušati obavljati da unese u sve druge nauke kao i u njihovu opštu koordinaciju, jer je izvjesno da nijedna nauka ne bi mogla biti duboko shvaćena dok se ne ocijeni njena prava suštinska istorija.

Produbljeno na odgovarajući način, ovo razmišljanje nas, normalno, naposljetku dovodi do ocjene nužnog reagovanja sociologije na sve ranije, nauke, u odnosu na metodu u pravom smislu. Još

se ne može govoriti o kombinovanju raznih osnovnih pojmova koje su, razni odjelci ovog rada obavezno morali, u tom smislu, postepeno praviti, da bi od njih direktno izradili opštu i potpunu teoriju pozitivne metode. Iz razumljivog razloga, ova kapitalna operacija treba da bude na kraju ove knjige, jer spontane indikacije koje je naš rad na tu temu trebalo postepeno da razvija, ne bi rlogle biti završene sve dok se ne bi ispitala i poslednja bitna grana našeg filozofskog sistema. Međutim, u svim ranijim djelovima ove Rasprave smo priznali da svaka od tih različitih nauka posjeduje, po svojoj prirodi, značajnu osobinu da posebno manifestuje jedno od glavnih svojstava univerzalne pozitivne metode, mada se svi nužno moraju naći, do određene mjere, u svim drugim naukama-i. zbog našeg nepromjenjivog logičkog jedinstva. Dakle, sada moramo samo okarakterisati, u tom smislu, sa stanovišta socijalne fizike, njeno pravo i direktno učestvovanje u osnovnom sastavljanju zajedničkog fonda naših intelektualnih snaga. Prema tome, lako je shvatiti, na nivou do kojeg je ova knjiga došla, da ova logična saradnja nove nauke, bez sumnje, nema manji opšti značaj od onoga koji imaju druge razne starije nauke, uključujući i biologiju. U stvari, iz prethodne lekcije proizilazi da osnivanje pozitivne sociologije direktno nastoji da poveća sva naša glavna sredstva bilo koje spekulacije, uvodeći kao poslednji bitni element, taj opšti način istraživanja koji sam nazvao *istorijskom metodom* u užem smislu, i koji će poslije odgovarajuće primjene, kasnije stvarno predstavljati četvrti osnovni način posmatranja, poslije komparativnog postupka biologije čiju, veliku modifikaciju predstavlja i zaslužuje da se od nje konačno razlikuje. Ovaj novi način istraživanja, čija je manifestacija, tako očigledno, bila rezervisana za sociologiju, u suštini se, manje-više može primijeniti u bilo kojem redu naučnih spekulacija. Zbog toga je dovoljno, prema neospornom, ranije pomenutom principu, da se svako pojedino otkriće, u trenutku kada do njega dođe, shvati kao prava društvena pojava koja je dio opšte serije ljudskog razvoja i kao takva potčini zakonima sukcesije i istraživačkim metodama koje su karakteristične za tu veliku evoluciju. Sa takve polazne tačke čija racionalnost ne bi mogla ostati nepoznata, neposredno je obuhvaćena cjelokupna nužna univerzalnost istorijske metode, otada sagedana u svom punom eminentnom intelektualnom dostojanstvu. Zar nije, u stvari jasno da putem te metode, razna naučna otkrića postaju, na određenom nivou, pogodna za pravo racionalno predviđanje prema tačnoj procjeni ranijeg kretanja nauke objašnjenog na odgovarajući način prema osnovnim zakonima stvarnog kretanja ljudskog duha? Istorijsko predviđanje koje postigne takvu posebnost ne bi moglo sadržati, u što nema sumnje, prema objašnjenjima iz prethodnog poglavlja tvrdnje: ali bi, svakako, moglo obezbijediti dobre prethodne pokazatelje opšteg smjera neposrednih progressa, na način koji bi omo-

gućio da se, velikim djelom, posebno izbjegne ogromni gubitak intelektualnih snaga koje se danas troše, uglavnom, na sumnjivim pokušajima koji, u većini, realno ne postižu nikakav uspjeh. Ako se na takav odgovarajući način uporedi sadašnje stanje svake nauke ili pak svake velike naučne teme poslije ranijih filozofskih stanja, biće, bez sumnje moguće potčiniti kasnije vještinu otkrivanja jednoj vrsti racionalne teorije koja bi mogla usmjeravati, kasnije instinktivne napore individualnog genija čije kretanje, u stvari, ne bi moglo biti nezavisno od kolektivnog razvoja ljudskog duha, makoliko prirodno izgledala iluzija koja može izazvati, u tom pogledu, pretjerano osjećanje lične superiornosti koje je, na žalost, obično sklona, posebno u toj vrsti, varljivom izoliranju. Dominirajući, ubuduće, sistematski korišćenjem svih drugih bilo kojih naučnih metoda, istorijska metoda može da im obezbijedi punu racionalnost koja im još uvijek bitno nedostaje, prenoseći svima, onoliko koliko je to moguće, taj mudro raspoređeni postepeni razvoj koji danas postoji samo za detalje: uobičajeni izbor istraživačkih tema, do sada gotovo samovoljan, ili pak vrlo empirijski, nastojace, prema tome, da dobije, do određene mjere, taj zaista naučni karakter koji, za sada, čini samo djelimično istraživanje svakoga od njih. AH da bi se ta visoka svojstva mogla realizovati na odgovarajući način, neophodno je da ta nadmoćna metoda, tako teška i tako prefinjena po svojoj prirodi, bude sama uvijek potčinjena filozofskim uslovima koje nameće pravi opšti duh nauke u kojem se ona radnja, onako kako je to okarakterisano u prethodnoj lekciji. Glavni uslov se sastoji, kako smo utvrdili, u tome da se nikada cjelokupni razvoj svojstven svakoj nauci ne razmatra izdvojeno od cjelokupnog razvoja ljudskog duha niti pak od osnovne evolucije ljudskog duha. Tako će, dakle socijalna fizika koja spontano pruža tu novu metodu, kasnije, morati da manje-više predvodi njenu postepenu primjenu, bar prema opštoj koncepciji ljudskog razvoja.¹ Svako suviše djelimično ili suviše izolovano korišćenje takvog načina istraživanja biće, zbog iracionalnih disperzivnih tendencija aktuelnih duhova, u suštini, neefikasno ili će moći da realizuje samo mali dio zna-

¹ U drugoj knjizi ove Rasprave, unapred sam dao jedan primjer karakterističan za naučnu primjenu te istorijske metode gradeći, posebno prema njoj, pozitivnu teoriju zaista racionalnih hipoteza u prirodnoj filozofiji, a posebno u fizici. Sto se više bude razmišljalo o toj velikoj temi, više će se osjetiti da je, u principu, prava filozofija svake nauke nužno neodvojiva od njene stvarne istanjanje, t.j. od tačne opšte ocjene afektivnog slijeda svih njenih glavnih progressa. Suštinska sličnost koja mora, neizbježno da vlada između intelektualnog kretanja pojedinca i intelektualnog kretanja vrste, očigledno ukazuje na to da se ne bi mogla, na odgovarajući način, shvatiti potpuno racionalna koordinacija raznih naučnih koncepcija ako nas ne predvodi prava teorija

čajnih prednosti koje mora očekivati, zbog toga, za napredovanje nauka i zalažući se, možda čak i nekim posebnim zabludama. Iako sadašnje stanje nauka, prema našem nepromjenjivom principu suštinske istovjetnosti pozitivne metode, treba već obavezno da ponudi neke spontane tragove tog vrhunskog sredstva spekulacije, ipak njegova karakteristična komplikovanost i razvoj koji tek počinje ne bi mogli dozvoliti da se odmah zapaze vrlo izraženi, i posebno prilično raznovrsni primjeri toga da bi došlo do potpuno odlučne manifestacije. Cjelokupni sistem naših raznih pozitivnih znanja još uvijek predstavlja, za mene, samo neosporno svjedočenje koje treba iskorišćavati. kao što se to očekivalo od matematike tako jasno predodređene, po svojoj prirodi da, zbog svog jednostavnijeg i bržeg razvoja, unapred, spontano pruži nekoliko manje-više vrijednih primjera svih mogućih logičkih postupaka kao i, uprkos aktuelnoj predrasudi, skoro svih zabluda. Ovaj dragocjeni primjer su mi omogućila ona izvanredna prethodna poglavlja raznih djelova »Analitičke mehanike, koju su obično matematičari tako malo cijenili zato što ne sadrži nikakvu formulu, a što je, po mom mišljenju, najodlučniji dokaz jasne filozofske superiornosti Lagranasa nad svim kasnijim matematičarima do Dekarta i Lajbnica. Izlažući tu divnu vezu glavnih koncepcija ljudskog duha u odnosu na racionalnu mehaniku, od nastanka nauke do danas, Lagranžov genije je izvjesno predosjetio pravi opšti duh istorijske metode, samim tim što je izabrao jednu takvu suštinsku ocjenu za početnu bazu svih svojih karakterističnih naučnih spekulacija. Ne bih, dakle, znao, u tom smislu, ovdje dovoljno jako preporučiti, ne samo matematičarima kojima su, obično takve misli nepoznate, nego mi svim zaista filozofskim umovima, uporno razmišljanje o tim jasnim sastavima u kojima se nalazi, koliko znam. jedini stvarni primjer koji do danas može dati odgovarajuću predstavu prave istorije, onako kako sam je ja okarakterisao. iako njihov autor nema nikakve pretenzije na prostu titulu dstoričara.

Prethodni navodi, iako nužno veoma kratki, bez sumnje, su dovoljni da se konstatuje da neizbježna univerzalna reakcija društvene nauke na sistem ranijih nauka nema manji značaj sa čisto logičke tačke gledišta nego sa direktno naučnog aspekta. Dok, s jedne strane, pozitivna sociologija nastoji da duboko međusobno poveže sve druge nauke, bilo putem njihove zajedničke filozofske pot-

njihovog istorijskog povezivanja koje jedino socijalna fizika stvarno može omogućiti svakoj posebnoj nauci. Tako, osnivanje ove posljednje osnovne nauke treba da izgleda direktno neophodno za cjelokupni sistematski razvoj svih ostalih. Iz toga se, takođe vidi, kakvo kapitalno proširivanje naša nova politička filozofija spontano obezbjeđuje nužnom uticaju istorije u svim ljudskim spekulacijama, kako sam naveo na kraju prethodnog poglavlja.

činjenosti opštoj teoriji ljudskog razvoja, bilo putem spontanog i stalnog manifestovanja njihovih pravih uzajamnih odnosa, s druge strane^ se vidi, takođe, da ona sada nastoji da nametne svim njihovim raznim karakterističnim načinima istraživanja, jednu višu metodu koja će, ako se pametno primijeni, moći da, sa više efikasnosti, upravlja njihovim racionalnim korišćenjem, tako što će, u granicama mogućnosti, isključiti empirizam i lutanje po mraku. Dakle, nužna uska zavisnost u kojoj se socijalna fizika, zbog prirode svojih pojava, očigledno nalazi između svih ranijih nauka, kao što smo to u početku shvatili, recipročno je praćena dvostrukim kapitalnim uticajem koji je i neizbježan i koji ona, sa svoje strane stalno mora da na njih vrši, tako da im čini suštinski iste usluge kao one koje će ona, iako su drugačije prirode, od njih dobiti. Dakle, već se može zapaziti to očigledno karakteristično svojstvo jedne takve nauke da napravi glavni čvor, da tako kažemo, od glavnog temeljnog snopa, zbog tih različitih prirodnih odnosa, bilo potčinjavanja ili usmjeravanja svim drugim, kao što ću kasnije objasniti. Na taj način, prava čvrsta saradnja naših raznih stvarnih nauka nastoji da spontano proizide iz njihovog pozitivnog razvoja, umjesto da se beskorisno prepusti antinaiučnim koncepcijama o varljivom jedinstvu raznih pojava, kao što. se to do sada isključivo pokušavalo.

Sva navedena razmatranja u ovom poglavlju dovoljno dopunjavaju veliku filozofsku operaciju, preduzetu u prethodnom poglavlju, da direktno okarakterišu pravi opšti duh poslednje osnovne nauke, pokazujući njene razne neophodne veze sa svim drugim naukama. Nezavisno od njenog neizbježnog uticaja koji upravlja racionalnim osnivanjem zdrave političke filozofije, ova uska međusobna povezanost, u isto vrijeme naučna i logička, neposredno predstavlja, čak i prije nego što se nauka mogla razviti kako treba, tu veliku društvenu korist tako dragocjenu danas, da se spontano počne ostvarivati izvjesna intelektualna disciplina tako što će se svi istraživači društvenih pitanja primorati na dugu i tešku naučnu pripremu čija savršena racionalnost ne bi mogla ostaviti ni najmanju sumnju, o samovolji, kao što sam naveo u četrdeset šestoj lekciji.

Zbog vrhunске komplikovanosti svojih pojava, kao i zbog svog skorašnjeg razvoja, društvena nauka će, bez sumnje, uvijek morati, da, zbog svoje prirode, ostane manje-više inferiorna u najznačajnijem spekulativnom pogledu, u odnosu na sve druge osnovne nauke. Međutim, može se osjetiti, prema jednoj tako cjelovitoj ocjeni, da će odgovarajuća primjena sredstava za istraživanje i provjeru, koja su šira nego u bilo kojoj drugoj nauci, moći, prema našem stalnom zakonu da joj obezbijede mnogo veću racionalnost od onoga što treba da očekuje sadašnje stanje ljudskog duha. Savršeno spontano jedinstvo jedne takve teme, uprkos njenoj ogromnoj širini, naglašenija solidarnost njenih različitih bilo kojih aspekata, njen karakteristični put od najopširnijih pitanja ka postepeno sve

posebnijim istraživanjima, najzad, češća i značajnija upotreba a *pri-*ort razmatranja, prema indikacijama koje daju druge nauke, a naročito biološka teorija ljudske prirode, moraju doprinjeti da se shvati da su nade spekulativnog dostojanstva i jedne takve nauke veće nego što će to moći da pokaže nesavršena realizacija koju ću sada direktno skicirati i koja bi trebala, po mom mišljenju da bolje okarakterise, pomoću osjetljivije i efikasnije manifestacije, osnovnu skicu prave opšte prirode te nove političke filozofije koju sam upravo završio i pravog naučnog duha koji se mora naći na čelu njenog kasnijeg sastava.

PEDESETA LEKCIJA

Kratak sadržaj. — Uvodna razmatranja socijalne statike ili opšta teorija spontanog reda ljudskih društava.

Prema raznim suštinskim motivima koji su naznačeni u pretposljednjoj lekciji, posebno dinamički dio nauke o društvu mora sigurno privući, prevashodno i isključivo, našu neposrednu i izričitu pažnju, ne samo zato što neposredniji i jači interes koji ona, naročito danas, prirodno pobuđuje, omogućava da se bolje ocijeni njen pravi filozofski karakter već i zbog prirodne sklonosti fenomena kretanja da pokažu sa neodoljivom očiglednošću realne zakone osnovne solidarnosti. Ipak, specijalna i metodska rasprava političke filozofije koja je najavljena u početku ove knjige, treba da kasnije sadrži produbljenu i razvijenu analizu svih bilo kojih uslova egzistencije koji su zajednički svim ljudskim društvima i odgovarajućim zakonima harmonije, prije nego što pristupi pravom proučavanju zakona sukcesije. Mada prirodne granice ove knjige i opštija namjena ove Rasprave koja njoj pripada, moraju da mi ovdje bitno uskrate tu važnu prethodnu operaciju, vjerujem, ipak, da moram posvetiti i ovu lekciju da ukratko izložim, o ovom prvom osnovom aspektu društvene fizike, neka prethodna razmatranja bez kojih nastavak našeg rada ne bi mogao biti pravilno shvaćen, sužavajući ih, uostalom, na naj neophodnije na oznake i ostavljajući da čitalac, sam, postepeno kompletira ove statičke pojmove, koliko to dopušta početno stanje nauke, tako da ćemo, zatim, ocijeniti istorijski razvoj čovječanstva.

Uprkos njenoj sadašnjoj neminovnoj brzini, ovaj neophodni statički uvod može da dovoljno postigne svoj stvarni cilj samo ako se ovdje on shvati prema istom naučnom kretanju koje će kasnije morati da usmjeri, na jednom višem stupnju, jednu takvu sociološku analizu.

Ovo kretanje se zasniva, prije svega, na postepenom razmatranju triju glavnih redova socioloških razloga koji su sve složeniji i specijalniji, koji se nužno vežu za jednu takvu temu, ocjenjujući opšte uslove **društvene** egzistencije koji se prvo odnose na

jedinku, zatim na porodicu i najzad, na društvo u pravom smislu, čiji pojam koji je došao do svog potpunog naučnog opsega, teži da obuhvati totalitet ljudske vrste i prvenstveno svu bijelu rasu. Sto se tiče jedinke, ovdje možemo prethodno odbaciti, ka danas, na sreću, suviše za sve prosvježene duhove, svako formalno dokazivanje osnovne društvenosti čovjeka. Cerebralna teorija slavnog Gala bi naročito učinila, u ovom odnosu, ogromnu filozofsku uslugu, razbijajući zauvijek, jednim putevima koji su sada sposobni da proizvedu realno i trajno uvjerenje, metafizičke zablude prošlog vijeka o ovoj glavnoj temi koje su već empirijski opisane prema specijalom i neposrednom istraživanju primitivnog stanja. Ova teorija je utvrdila, ne samo, naučno neodoljivu društvenu težnju ljudske prirode: ona je čak razbila loše ocjene koje su sistematski vodile k tome da se ona ne prizna, i koje su se uglavnom sastojale, s jedne strane, da daju intelektualnim kombinacijama varljivu nadmoćnog u opštem ponašanju ljudskog života, dok se, sa druge strane, preuveličavao, do najapsurdnijeg stepena, apsolutni uticaj potreba za takozvano stvaranje sposobnosti. Osim ove dragocjene biološke analize jednostavno razmatranje sociološke filozofije, što smatram korisnim da ovdje naznačim, bi bilo dovoljno da neposredno istakne visoku iracionalnost koja je potrebna čudnoj doktrini koja jedino doprinosi da društveno stanje proizilazi iz osnovne koristi koju čovjek otuda izvlači za potpunije zadovoljavanje svojih različitih ličnih potreba. Jer, ova neosporna korist, ma kakav uticaj da joj se pripisuje, je realno mogla da se manifestuje samo nakon dugog prethodnog razvoja društva čije joj se stvaranje tako pripisuje. Jedan takav začarani krug će izgledati utoliko odlučniji što će se više razmišljati o pravim osobinama prvog djetinjstva čovječanstva gdje su individualne koristi od udruživanja vrlo sumnjive, da čak ne može da se kaže, u većini slučajeva, da ono povećava mnogo manje sredstva nego obaveze, kako se to još više dobro vidi u zadnjim redovima najnaprednijih društava. Dakle, vrlo je evidentno da društveno stanje ne bi postojalo nikada da je moglo da proizilazi samo iz bilo kojeg ubjeđenja o svojoj ličnoj koristi, pošto ovo ubjeđenje, daleko od toga da može da prethodi uspostavljanju jednog takvog načina egzistencije, ma kakve bile sposobnosti koje bi pretpostavili, čak kod onih kojima pripisujemo ovaj zamišljeni račun, u protivnom je moglo početi da se postepeno razvija samo nakon dovršavanja već vrlo poodmakle društvene evolucije. Ovo je osjećanje dosta slabo ukorijenjeno da bi smjeli sofisti, danas, mogli a da ne budu proglašeni umobolnicima, da neposredno nastoje da ga pokolebaju poričući dogmatski sličnu korist tužnom zabludom slobode koja je nužno proistekla iz naše intelektualne anarhije. Društvenost, veoma spontana, ljudske vrste, zbog instinktivne sklonosti za zajedničkim životom, nezavisno od svakog ličnog računa i često mi-

mo najjačih ličnih interesa, ne bi, dakle, ubuduće mogla da bude nikako osporavana, u principu, čak ni od strane onih koji ne bi uopšte uzeli u obzir neophodna znanja koja sada pruža, tim povodom, zdrava biološka teorija o našoj intelektualnoj i moralnoj prirodi. Uostalom, ne bih mogao da se ovdje zaustavim na najmanjoj neposrednoj ocjeni različitih specifičnih svojstava, bilo fizičkih, moralnih ili intelektualnih, koja, kada je jednom društvena egzistencija uspostavljena, teže prirodno da ona uskoro dobije više prostora i više postojanosti samim razvojem koji ona daje ukupnim ljudskim potrebama. Ova različita osnovna objašnjenja koja su, uostalom, korisno skicirana sadašnjom fiziologijom, mogla bi odgovarati samo specijalnoj raspravi; ona bi evidentno opteretila knjigu koja je već suviše velika. Pretpostavljajući ih ovdje dovoljno datim, kako to, uglavnom, omogućava sadašnje stanje naših bioloških znanja, moram samo da obavjestim da se tu obično pripisuje pretjerana važnost posebnom razmatranju svakog posebnog uslova, naročito, što se tiče čisto fizičkih osobina, čak i onih čiji je socijalni uticaj najnepobitniji, kao prirodna golotinja čovjeka, njegovo manje zaštićeno i produženo djetinjstvo itd. Ma kakva bila stvarna snaga svojstvena svakom od ovih različitih uslova, a specijalno kod ove zadnje okolnosti, da bi se naša prirodna društvenost učvrstila i razvila, to je prvenstveno njihov ukupni zbir koji bi odgovarao da se ocijeni, kao jedini potpuno karakterističan, jer se većina ovih pojedinosti, uglavnom, nalaze odvojeno kod drugih društvenih vrsta a da tamo ne prouzrokuju slične efekte. Uglavnom, cio ovaj preliminarni dio sociologije će moći da bude jednog dana vrlo korisno rasvijetljen komparativnom analizom različitih životinjskih društava, kako sam to naznačio u pretposljednem poglavlju.

Bez insistiranja na ovoj vrlo specijalnoj ocjeni, za moj predmet važi samo da se pokaže, prema cjelini jedne takve operacije-neizbježni uticaj najvažnijih opštih svojstava naše prirode, da bi ljudskom društvu dali osnovni karakter koji mu stalno pripada i kojeg njegov, ma kakav razvoj, ne bi mogao izmijeniti. Treba, u tom cilju, najprije razmotriti ovu snažnu prevagu čuvstvenih sposobnosti nad intelektualnim, koja manje naglašena kod čovjeka nego kod neke druge životinje, određuje, međutim, tako evidentno, prvi glavni pojam o našoj pravoj prirodi, danas tako srećno predstavljenom, u tom pogledu, skupom cerebralne filozofije, tako kako smo je razmotrili na kraju prethodne knjige.

Mada kontinuitet akcije čini, sigurno, u bilo kojem žanru, neophodan prethodni uslov stvarnog uspjeha, čovjek se, međutim, kao i svaka druga životinja, prirodno protivi jednoj takvoj postojanosti i najprije nalazi pravo zadovoljstvo u obavljanju svoje vlastite aktivnosti samo utoliko ukoliko je ona dovoljno raznolika: ova raznovrsnost važi čak, tom pogledu više nego usmjerenost intenziteta,

naročito u najobičnijim slučajevima gdje nikakav instikt nije visoko izražen. Pošto su intelektualne sposobnosti prirodno najmanje energične, njihova aktivnost, ma kako malo da se ona identično produžava na određenom stepenu, izaziva, kod većine ljudi, pravi, uskoro nepodnošljivi zamor: tako se prvenstveno na njihov rad primenjuje taj *dolce far niente*, univerzalni i karakteristični izraz koga su sva doba civilizacije svuda reprodukovala u manje više naivnim oblicima. Ipak, je naročito, iz odgovarajućeg dugotrajnog korišćenja ovih visokih sposobnosti, evidentno da moraju zavisiti, za vrstu kao i za jedinku, postepene modifikacije ljudske egzistencije u toku prirodnog toka naše socijalne evolucije: tako da, po jednoj žalosnoj koincidenciji, čovjeku je upravo najpotrebnija ona vrsta aktivnosti za koju je najmanje sposoban. Fizičke nesavršenosti i moralne potrebe njegovog položaja mu nameću, neodoljivije nego bilo kojoj drugoj životinji, neophodnu obavezu da stalno upotrebljava svoju inteligenciju zanjeboljšanje svoje prvobitne situacije; tako je on, u tom cilju, najinteligentniji od svih životinja u čemu mu se mora priznati, bez sutnje, izvjesna harmonija, ali ova harmonija je, kao i sve druge realne korelacije krajnje nesavršena, pošto je čovjekova inteligencija jako daleko od toga da bude spontano istaknuta da bi njena malo trajnija aktivnost mogla da se vješto podnese bez neodoljivog umora kojeg jaka i stalna stimulacija može jedino da spriječi ili ublaži. Umjesto da uzalud oplakujemo ovaj nesavladivi nesklad moramo ga pribilježiti kao prvi glavni dokaz koji je biologija dala sociologiji i koji treba da radikalno utiče na opšti karakter ljudskih društava, nezavisno od evidentne snage koju ćemo prepoznati u sličnoj stvari, u slijedećoj lekciji, da bi doprinjeli osnovnom određivanju brzine ili bolje sporosti naše socijalne evolucije. Iz toga ovdje odmah proizilazi da su skoro svi ljudi, po svojoj prirodi, vrlo nesposobni za intelektualni rad a obdareni, uglavnom, za materijalnu aktivnost tako da sve neophodnije spekulativno stanje može nastati kako treba i naročito se održati kod njih, samo poslije snažne heterogene pobude koja se neprestano održava manje uzvišenim ili jačim sklonostima. Ma kakva bila, u tom pogledu, visoka važnost mnogobrojnih individualnih razlika, ona se neophodno sastoji u jednostavnoj nejednakosti stepena kao i u svakom drugom slučaju a da najeminentnije prirode nijesu, zaista, nikada oslobođene ove zajedničke obaveze. U ovom pogledu ljudi mogu biti, prije svega, naučno klasirani prema uzvišenosti ili rastućoj specijalnosti osjećajnih sposobnosti sa kojima je zaista nastala intelektualna pobuda. Pregledajući opštu uzlaznu ljestvicu ovog skupa različitih sposobnosti, prema slavnoj Gall-ovoj teoriji, lako se vidi da se kod najvećeg broja ljudi, intelektualna tenzija obično održava, kao kod životinje, osim nekih rijetkih i kratkih zanosa ove čiste teorijske aktivnosti koja uvijek karakteriše ljudsku vrstu sa-

mo grubom ali snažnom stimulacijom, koja proizilazi iz osnovnih potreba organskog života i najuniverzalnijih instinkata životinjskog života čiji organi, uglavnom, pripadaju zadnjem dijelu mozga. Individualna čovjekova priroda postaje, uglavnom, utoliko više uzvišena što ova neophodna čudna pobuda rezultira iz uzvišenijih sklonosti, svojstvenih našoj vrsti i čije se anatomske sjedište nalazi u djelovima mozga koji su bliži dijelu prednje-gornje frontalne zone a da, međutim, čisto prirodna aktivnost ovog uzvišenog područja nije nikada dosta naglašena, čak u naj uzvišenijim slučajevima, da ne bi zahtijevala nikakvu drugu pobudu bar dok navika meditacije ne postane dovoljno jaka što je, uostalom suviše rijetko. Da bi spriječili lažnu filozofsku ocjenu o ovoj evidentnoj osnovnoj inferiornosti intelektualnih sposobnosti koja, kod prve od životinja, neophodno podređuje njihovu naglašenu aktivnost neophodnoj jačoj pobudi najprostijih osjećajnih sposobnosti, važno je sada dodati da može samo da se žali, tim povodom, realni stepen jedne takve inferiornosti čiji opšti pojam ne bi mogao, uostalom, podnijeti nikakav racionalni prigovor. Socijalna ekonomija bi bila, bez sumnje, mnogo više zadovoljavajuća, kad bi, u glavnoj čovjekovoj prirodi, ova prevaga strasti mogla biti manje naglašena što naša mašta može lako da pretpostavi. Ali, ako bi se ovo idealno smanjenje raširilo do potpunog preokreta sličnog sastava, shvatajući da je na intelektualne sposobnosti prenesen spontani uticaj naših osjećajnih sposobnosti, ovo novo stanje naše prirode, daleko od toga da realno usavršava socijalni organizam, vratilo bi mu radikalno jasan pojam: kao da (po jednoj korisnoj ali grubo metafori), smanjujući stalno trenje na našim putevima, moglo bi se dospjeti da ga tamo potpuno nestane, što bi, umjesto da poboljša kretanje učinilo njegov mehanizam odmah protivrečnim sa najosnovnijim zakonima kretanja. Jer, sadašnja prevaga naših osjećajnih sposobnosti nije samo neophodna da bi izvlačili stalno našu slabu inteligenciju iz njene urođene letargije, već, isto tako, da se da njenoj, bilo kojoj, aktivnosti stalni cilj i određeni pravac bez kojih bi se ona obavezno izgubila u nejasnim i nepovezanim apstraktnim spekulacijama, kao što sam to naznačio u prethodnom poglavlju, sem ako ne pretpostavimo da naš razum ima jednu tako superiornu snagu da ne bi mogli o njoj imati pojma, čak i tada kad bi zamislili frontalni dio da je postao nadmoćniji u cijelom ljudskom mozgu. Najmističniji naponi teološke ekstaze, da bi se uzdigli do pojma čistih duhova, koji su potpuno oslobođeni svih organskih potreba i strani svim ljudskim i životinjskim strastima, doveli, zaista, kod najviših umova, kao što svako može da to prizna, samo do jednostavnog predstavljanja jedne vrste transcendentnog idiotizma vječito obuzetog kontemplacijom božanske uzvišenosti, uglavnom, uzaludne i skoro glupe, tako su najutopističkija sanjarenja neiz-

bježno podređena neodoljivom carstvu realnosti da je ona morala ostati neprimijećena ili nepoznata. Tako, prema ovom glavnom aspektu, elementarna ekonomija našeg društvenog organizma je sigurno ono što ona mora da bude, osim stepena koji bi jedino mogao biti drugačije zamišljen a da ne odgovara, uostalom, da se prepušti jalovim žaljenjima na ovu pretjeranu prevagu osjećajnog života upoređenog sa intelektualnim životom. Treba, najzad, priznati, tim povodom, da mi zaista možemo, među uskim granicama, postepeno smanjiti jedan takav neophodni uticaj ili bolje da ova slabo ispravljanje rezultira prirodno iz kontinuiranog razvoja ljudske civilizacije koja, se uvijek povećanim radom našeg uma, teži sve više i više da mu podvrgne naše naklonosti kako ću to specijalnije iznijeti u slijedećem poglavlju, mada uostalom, nikada nijesmo sigurni da se bojimo, u tom smislu, realne inverzije osnovnog reda. Drugi glavni karakter prema kome treba da imamo obzira, radi prethodne sociološke ocjene naše individualne prirode, se sastoji u tome što, osim opšteg uticaja osjećajnog života nad intelektualnim, najniži instinkti, upravo najegoističniji, imaju, u sklopu našeg moralnog organizma, neospornu nadmoć nad najplemenitijim sklonostima koje se direktno odnose na društvenost. Mi smo danas, na sreću, slobodni da metodski raspravljamo o zabludama i metafizičkim sofizmima koji su u prošlom vijeku nastojali da dogmatski svedu sistem naše moralne prirode na sami egoizam nepознаvajući temeljno ovu divnu spontanost koja nas čini da neodoljivo saosjećamo u bilo kojim bolovima svih osjećajnih bića, i, naročito, nama sličnim, kao i da hotimice učestvujemo u njihovim radostima da bi ponekad zaboravili, u njihovu korist, stalnu brigu našeg vlastito očuvanja. Skodska škola je već dobro skicirala opovrgavanje ovih opasnih nastranosti, ali cerebralna fiziologija im je naročito, danas, neopozivo izrekla pravilnu osudu stvarajući, zauvijek, na njihovo mjesto vjernije predstavljanje ljudske prirode. Ma kakva bila kapitalna važnost ovog neophodnog ispravljanja bez kojeg bi naša moralna egzistencija bila sigurno nerazumljiva, treba ipak priznati, prema ovoj zdravoj biološkoj teoriji, o čovjeku, da naše razne društvene naklonosti, na nesreću vrlo inferiorne u dstrajnosti i snazi prema našim lično čistim naklonostima mada zajednička sreća mora, iznad svega, zavisiti od stalnog zadovoljavanja prvih koje same, pošto su nas prvo spontano dovele do socijalnog stanja, uglavnom je obično održavaju protiv osnovne suprotnosti najjačih individualnih instikata. Ocjenjujući kako treba veliki sociološki uticaj ovog zadnjeg velikog biološkog podatka, treba prvo shvatiti, kao kod prvog radikalnu potrebu jednog takvog uslova čiji se sami stepen može razumno žaliti. Po motivima koji su bitno analogni onima iz prethodnog objašnjenja lako je razumjeti, zaista, da ova neophodna prevaga ličnih instikata može sama utisnuti u našu so-

cijalnu egzistenciju jasno određen i jako naglašen karakter određujući stalni i snažni cilj u direktnoj i stalnoj upotrebi naše individualne aktivnosti. Jer, uprkos pravim žalbama koje može izazvati pretjerani uticaj privatnih nad društvenim interesima, ostaje neosporno da pojam opšteg interesa ne bi mogao imati nikakvog razumnog smisla bez pojma posebnog interesa, pošto prvi može evidentno da rezultira samo iz onog zajedničkog što drugi nudi kod raznih jedinki. Ma kakva mogla biti snaga simpatičnih osjećanja u jednom idealnom popravljajući naše prirode, ne bi mogli, međutim, nikada željeti drugima ono što želimo nama samima, izuzev rijetkih i jako sporednih slučajeva gdje istančanost moralne finoće, uglavnom nemoguće bez navike za intelektualnu meditaciju, može da nam omogućiti da dovoljno ocijenimo, u odnosu na druge, sredstva za sreću kojima mi ne pridajemo skoro nikakvu ličnu važnost. Kad bi se, dakle, mogla ukinuti u nama neizbježna prevaga ličnih interesa radikalno bi se porušila naša moralna priroda umjesto da je poboljšamo, pošto socijalna osjećanja, od tada lišena neophodnog upravljanja, bi uskoro težila, uprkos ovog pretpostavljenog uticaja, da se promijene u nejasnu i jalovu milostinju koja je neizbježno lišena svake velike praktične efikasnosti. Kada nam je moral naprednih naroda propisao, uglavnom, striktnu obavezu da volimo naše bližnje kao nas same¹, on je formulisao, na najljepši način, najosnovnije pravilo sa ovim pravim stepenom pretjerivanja koji neophodno zahtijeva označavanje bilo kojeg tipa pod kojim će realnost biti uvijek suviše sačuvana. Ali, u ovom uzvišenom pravilu lični instinkt ne prestaje da služi kao vodič i mjera društvenom instinktu, kao što je to zahtijevala priroda subjekta, na svaki drugi način, cilj principa bi bio, uglavnom, promašen jer, u čemu i kako bi onaj koji sebe ne bi uopšte volio mogao da voli drugoga? Tako, daleko da je konstitucija čovjeka, u tom pogledu, potpuno poročna, vidi se, u protivnom, da bi bilo nemoguće da se jasno shvati, u skupu socijalnih osjećanja, nikakav drugi realni cilj osim onog da se ublaži i izmijeni, na manje više dubokom stepenu, sistem ličnih sklonosti čija je uobičajena prevaga toliko neophodna koliko neizbježna bez čega bi socijalna egzistencija mogla imati samo nejasni i neodređeni karakter koji bi odbio svako redovno predviđanje serije ljudskih radnji. Dakle, postoji žaljenja vrijedan, u ovom odnosu kao i u prvom gore razmotrenom gledištu, samo su-

¹ U ovom lijepom uobičajenom pravilu, poštovani Trasi (Tracy) je vjerovao da mora da mnogo više voli neodređeno pravilo svetog Jovana: Volite jedni druge. Ova čudna pretjerana ljubav je, istinu govoreći, samo novo nehotično svjedočene težnje koja je karakteristična za nejasne i apsolutne koncepcije, koje svaka metafizička filozofija spontano uliva čak i najboljim duhovima.

više slab efektivni intenzitet ovog neophodnog regulatora čiji ja glas često ugušen čak i kod najboljih priroda gdje on rijetko uspijeva da direktno upravlja ponašanjem. U tom smislu, jedino prihvaćenom, treba shvatiti prema razumnom približavanju ova dva slučaja, simpatični instinkt i intelektualnu aktivnost kao naročito određeni da uzajamno dopune njihov zajednički socijalni nedostatak. Može se, zaista, reći da, kad bi čovjek postao blagonakloniji, to bi uglavnom bilo ravno, u socijalnoj praksi, da ga zamislimo inteligentnijim ne samo zbog bolje upotrebe do koje bi onda spontano došlo njegove stvarne inteligencije, nego i u tome što ova ne bi više bila tako apsorbovana od strane discipline, koja je neophodna mada nesavršena, da mora da se trudi da je stalno nameće energičnoj prirodnoj premoći egoističnih sklonosti. Ali, odnos nije manje tačan recipročno mada on tamo treba da bude manje vrijedan pažnje, jer svaki pravi intelektualni razvoj je na kraju ravan, za opšte ponašanje čovjekovog života, direktnom povećanju prirodne naklonosti, bilo da povećava vlast čovjeka nad njegovim strastima, bilo da čini čistijim i življim uobičajeno osjećanje određenih reakcija raznim društvenim kontaktima. Ako se mora, prema prvom aspektu, jasno priznati da nijedan veliki um, ne bi mogla da se razvija kako treba bez određene podloge univerzalne naklonosti koja jedino može da pribavi njenom slobodnom poletu dosta uzvišeni cilj i dosta široku upotrebu, čak u obrnutom smislu, ne treba više sumnjati da svaki plemeniti intelektualni polet ne teži direktno da učini prevagu osjećanja opšte simpatije, ne samo odstranjujući egoistične impulse već inspirišući, obično u korist osnovnog poretka, prirodnu mudru osobitu ljubav koja, uprkos, svoje uobičajene hladnoće može tako srećno da pomogne održanju dobre društvene harmonije kao živlije i manje trdoglavije sklonosti. Moralne zamjerke koje su se najpravednije uputile intelektualnoj kulturi izgledaju mi. uopšte, čak i apstrahujući svako iracionalno pretjerivanje, da počivaju samo na pogrešnoj filozofskoj ocjeni: umjesto da odgovaraju čistom intelektualnom razvoju, one se, nasuprot, realno primjenjuju, u većini slučajeva, na umove koji su mnogo niži od njihovih socijalnih funkcija čija je malo naglašena spontanost više zahtijevala vještačku stimulaciju koja je prouzrokovana najenergичnijim sklonostima, tj. najnezainteresovanijim. Ne može se, dakle, više osporavati stalna dupla harmonija koja direktno veže, jedan za drugi, dva glavna regulatora ljudskog života, intelektualnu aktivnost i socijalni instinkt čiji osnovni uticaj, mada tako ojačan, ostaje, ipak, svom nužnošću uvijek manje više potčinjen neizbježnoj premoći ličnog instinkta, neophodnog početnog motora stvarne egzistencije. Prvi cilj univerzalnog morala što se tiče individue se sastoji naročito u povećanju, koliko je to moguće, ovog duplog regulatorskog uticaja čije postupno širenje čini tako prvi prirodni

rezultat opšteg razvoja čovječanstva, kako će to tačnije prikazati slijedeća lekcija.

Takve su, dakle, prema prvom elementarnom aspektu, dvije vrste prirodnih uslova čija kombinacija određuje, uglavnom osnovni karakter naše društvene egzistencije. Sa jedne strane čovjek može biti srećan, čak ako apstrahujuemo — neodoljive potrebe njenog materijalnog opstanka, samo kroz stalni rad kojim um, manje više, upravlja; a, međutim, intelektualni rad mu je spontano antipatičan, tj. ima, i tu mora imati duboko aktivnih u njemu, samo čisto osjećajnih sposobnosti čija neophodna prevaga utvrđuje cilj i pravac društvenog stanja. Istovremeno, u stvarnoj ekonomiji ovog osjećajnog života, društvene sklonosti su jedine koje su osobito sposobne da proizvedu i održe ličnu sreću, pošto njihov simultani uspon, daleko od toga da bude savladan od bilo kojeg individualnog antagonizma, se, nasuprot, direktno jača svojim postepenim sadržajem: i, ipak, čovjekom dominira ili mora, uglavnom, dominirati skup njegovih ličnih instikata koji su, zaista, jedini sposobni da utisnu na društveni život stalni impuls i pravilan tok. Ova dupla opozicija nam već označava pravu naučnu klicu osnovne borbe čiji ćemo stalni razvoj morati uskoro da razmatramo između duha očuvanja i duha poboljšanja, prvog obavezno inspirisanog naročito čisto ličnim instiktima i drugog spontanom kombinacijom intelektualnih aktivnosti sa raznim društvenim instiktima¹. Sada moramo pristupiti sličnoj naučnoj ocjeni, o drugom opštem redu koji je označen u početku ovog poglavlja, elementarnih razmatranja socijalne statike, tj. što se tiče onih koji se odnose na porodicu u užem smislu nakon što su se tako dovoljno razmatrali, radi našeg glavnog predmeta, pojmovi koji se direktno odnose na jedinku, i prije prelaska na definitivna objašnjenja neposredno vezana za opšte društvo.

¹ Nasuprot, najčešće se vjeruje da duh inovacije rezultira, naročito, iz isključivo ličnih interesa. Ali ova iluzija sadrži samo pogrešnu ocjenu mnogobrojnih intelektualnih i društvenih reakcija koje obavezno određuju vrlo razvijenu civilizaciju u samim radnjama koje izgledaju kao najjednostavniji proizvodi direktnog samoljublja. Izuzev neizbježnog kretanja koje je periodično izazvano prvim materijalnim potrebama, izolovani čovjek i čiji um nije uopšte probuđen, je, po svojoj prirodi, kao i svaka druga životinja, izuzetno konzervativan. To su, obično, neizcrpne želje koje su inspirisane društvenim zbližavanjem i uznemirenim predviđanjem naše urna koja, uglavnom sugerise potrebu i misao o postepenim promjenama ljudskog položaja. U svakoj drugoj hipotezi, društvena evolucija bi sigurno bila brža nego što nam to istorija označava, da je njen polet mogao da zavisi isključivo od najsnažnijih instikata, umjesto što je morao da se bori protiv političke inercije koju oni spontano teže da proizvedu u većini slučajeva.

Pošto bilo koji sistem koji mora obavezno da bude sastavljen od elemenata koji su uglavnom homogeni sa njim, naučni duh uopšte ne dozvoljava da se ljudsko društvo posmatra kao da je stvarno sastavljeno od jedinki. Pravo društveno jedinstvo se sastoji sigurno u samoj porodici koja je najmanje svedena na osnovni bračni par koji čini njegovu glavnu osnovu. Ovo osnovno razmatranje ne mora samo da bude primijenjeno u ovom fiziološkom smislu, da porodice postaju plemena kao ova što postaju nacije; tako da bi skup naše vrste mogao biti zamišljen kao postepeni razvoj u početku jedinstvene porodice kad lokalne razlike ne bi suprostavile suviše prepreka jednoj takvoj pretpostavci. Moramo ovdje sagledati ovaj elementarni pojam prema političkoj tački gledišta u tome da porodica prirodno predstavlja pravu neophodnu klicu raznih glavnih dispozicija koje karakterišu društveni organizam. Jedna takva koncepcija predstavlja, dakle, po svojoj prirodi, neophodnog posrednika između ideje jedinke i ideje vrste ili društva. Postoji tamo toliko naučnih smetnji koje bi valjalo prevazići u teorijskom redu, kao što ima realnih opasnosti u praktičnom redu, da se pretenduje da se direktno dotakne društveni život bez neizbježne pripreme domaćeg života. Sa bilo kog aspekta ga posmatramo, ovaj neophodni prelaz se uvijek reprodukuje, bilo sa aspekta elementarnih pojmova osnovne harmonije, ili prirodnog razvoja društvenih osjećanja. Samo tako čovjek počinje realno da izlazi iz svoje čiste personalnosti tako što prvo uči da živi u drugome pokoravajući se svojim najsnažnijim instinktima. Nijedno drugo društvo ne bi moglo biti tako intimno kao ova divna prosta kombinacija gdje se vrši jedna vrsta kompletne fuzije dviju priroda u jednu. Radikalnom nesavršenošću ljudskog karaktera, individualne divergencije su obično suviše naglašene da bi dopustile, i u jednom drugom slučaju, tako duboko udruživanje. Obično životno iskustvo samo suviše potvrđuje, ustvari, da je ljudima potrebno da uopšte ne žive između sebe na suviše familijaran način da bi mogli podnositi uzajamno razne osnovne nesavršenosti naše moralne prirode, bilo intelektualne, bilo naročito osjećajne. Zna se da su same religiozne zajednice, uprkos velikoj moći specijalne veze koja ih ujedinjuje, bile iznutra uzburkane dubokim uobičajenim razmiricama koje je, uglavnom, nemoguće izbjeći kada se želi ostvariti varljivo pomirenje dva tako nespojiva kvaliteta kao što su intimnost i širenje ljudskih odnosa. Ova savršena intimnost je mogla da se uspostavi u običnoj porodici samo poslije snažne spontanosti zajedničkog cilja koji je kombinovan sa osnivanjem, ne manje prirodni, jedne neophodne subordinacije. Neke varljive pojmove koji se stvaraju danas o društvenoj jednakosti, svako društvo, čak i najskućenije, pripisuje, prema evidentnoj potrebi, ne samo razlikama već i bilo kojim nejednakostima koje ne bi moglo tu biti pravog društva bez stalne saradnje

u opštem poslu koji se vrši različitim sredstvima koja su dovoljno podređena jedna drugima. Međutim, najkompletni ja moguća realizacija ovih elementarnih uslova pripada neizbježno samoj porodici, gdje je priroda napravila sve bitne troškove institucije. Tako, pored ispravnih prekora koje je mogla često zaslužiti radi raznih razloga, pretjerana prolazna prevaga porodičnog duha neće je učiniti uvijek manje i, u svakom pogledu, prvom glavnom osnovom socijalnog duha, osim redovnih izmjena koje mora postepeno da podnosi spontanom tokom ljudske evolucije. Teški udarci koje danas prima ova osnovna institucija moraju se, dakle, posmatrati kao najstrašniji simptomi naše prolazne težnje za društvenim poremećajem. Ali takvi napadi koji su prirodni nastavak neizbježnog pretjerivanja revolucionarnog duha zbog naše intelektualne anarhije su, prije svega, zaista, opasni samo zbog sadašnje nemoćne oronulosti vjerovanja na kojima još isključivo počivaju porodične ideje kao i svi drugi socijalni pojmovi. Dok, dvostruki glavni odnos koji sačinjava porodicu bude nastavio da se intelektualno zasniva samo na religioznim doktrinama, ona će obavezno učestvovati, na bilo kojem stepenu, u povećanom nepovjerenju kojeg takvi principi moraju neopozivo trpjeti u sadašnjem stanju ljudskog razvoja. Pozitivna filozofija, tako prirodno reorganizacijska u ovom pogledu kao i u svim drugim, može jedina, ubuduće, konačno prenoseći skup socijalnih spekulacija iz domena nejasnih idealnosti u polje nepobitnih realnosti, učvrstiti na zaista neoborivim prirodnim osnovama, osnovni porodični duh sa izmjenama koje odgovaraju modernom karakteru socijalnog organizma.

Prirodnim tokom socijalne evolucije, opšti sastav ljudske porodice, daleko od toga da bude nepromjenljiv, nužno trpi postepeno manje više duboke izmjene čiji mi skup izgleda da pruža, u svakoj velikoj epohi razvoja, najtačniju mjeru realne važnosti ukupne promjene koja je tada izvršena u odgovarajućem društvu. Tako npr. poligamija zaostalih naroda mora tu obavezno utisnuti u porodicu jedan sasvim drugačiji karakter od onog koji ona manifestuje kod nacija koje su toliko napredne da su već stigle da ostvare potpuno monomni život ka kojem uvijek teži naša priroda. Isto tako, stara porodica, koju je obavezno sačinjavao dio robova, morala se, bez sumnje, radikalno razlikovati od moderne porodice prvenstveno svedene na direktnu rodbinu osnovnog para ili na prvi stepen srodstva i u kojoj je, uostalom, vlast šefa mnogo manja. Ali ovdje moramo napraviti totalnu apstrakciju od ovih, bilo kojih, različitih promjena čija realna ocjena pripada direktno istorijskom dijelu ovog poglavlja. U ovom se poglavlju jedino radi o posmatranju porodice sa najelementarnijeg aspekta, tj. u onome što ona pruža, što je obavezno zajedničko za sve socijalne slučajeve posmatrajući domaći život kao konstantnu osnovu socijalnog. Prema jednoj takvoj

tački gledišta, sociološka teorija porodice može biti bitno svedena na racionalno ispitivanje dva osnovna reda neizbježnih odnosa i to: podređenost polova a zatim podređenost starijima, od kojih jedni: osniva porodicu dok je druga održava. U svakom životinjskom carstvu izvjesni primitivni stepen dobrovoljnog društva, bar privremenog, u nekom pogledu uporedivog sa ljudskim društvom, zaista, neizbježno počinje od ove tačke biološke uzlazne ljestvice gdje prestaje svaki hermafroditizam, i tamo je uvijek određeno prvo polnom vezom a zatim, vaspitanjem mladih. Ako sociološko poređenje ovdje mora, uglavnom, da bude ograničeno na ptice i naročito na sisavce, to je uglavnom što ove dvije velike klase viših životinja mogu same ponuditi dovoljnu realizaciju ovog dvostrukog elementarnog karaktera, obaveznog principa svake domaće podređenosti.

Ne bi mogli da se suviše s poštovanjem divimo ovoj univerzalnoj prirodnoj sklonosti, prvoj neophodnoj osnovi svakog društva po kojoj, u stanju braka, čak i vrlo nesavršenom, najsnažniji instinkt naše animalnosti, zadovoljen i suzdržan u isto vrijeme, je spontano upravljajući na način da postaje osnovni izvor najslabije harmonije umjesto da uznemiri svijet svojim jakim izlivima. Smjeli sofisti koji danas, obnavljajući, u suviše zgodno vrijeme, antičke zablude su direktno pokušali da bace metafizičku sjekiru do ovih elementarnih korijena društvenog poretka, bili su, bez sumnje, duboko prekorjeni ako su se samo tako naučno pokoravali oni sami, sramnim strastima za koje su se trudili da izazovu kod drugih, ili žalosno slijepi ako su, nasuprot tome, kao u većini slučajeva, samo propustili nevoljnom širenju anarhične rutine svojstvene našoj nesrećnoj epohi. U svakoj hipotezi tužna fatalnost nije uopšte dozvoljavala da se nadamo da će osnovna institucija braka sama izbjeći revolucionarni potres koji su svi drugi društveni pojmovi morali da podnesu zbog neizbježne dekadencije teološke filozofije koja im je služila tako opasno kao isključiva osnova. Kad pozitivna filozofija bude mogla direktno da preduzme da zauvijek konsoliduje ovu neophodnu podređenost polova, koja je glavni princip braka, a time porodice, njeno polazište će biti, kao i kod svakog drugog glavnog predmeta, tačno poznavanje čovjekove prirode praćeno razboritom ocjenom ukupnog društvenog razvoja i opšte faze koju on sada ostvaruje, što će odmah težiti da neopozivo eliminiše sve sofisticirane grdnje inspirisane neznanjem ili izopačenošću i čiji bi jedini praktični rezultat mogao biti samo degradiranje čovjeka pod izgovorom da ga usavrši. Bez sumnje, institucija braka je obavezno izložena kao i sve druge, spontanijim promjenama postepenog toka ljudske evolucije: moderni brak, takav kakvog ga je katolicizam konačno napravio, radikalno se razlikuje, iz raznih razloga, od rimskog braka kao i što se ovaj već znatno razlikuje od grčkog braka a oba još više od egipatskog ili orijentalnog braka, čak i poslije pojave mo-

nogamije. Da bi ove naizmjenične promjene koje neprestano teže da razviju glavnu prirodu ove osnovne veze nijesu danas uopšte stigle do njihovog kraja, da velika društvena reorganizacija određena za naš vijek mora, isto tako, označiti u jednom takođe važnom smislu, njen pravi opšti karakter; to ne bi moglo biti nikako osporeno. Ali apsolutni duh naše političke filozofije koji suviše doprinosi da se tim povodom pomiješaju jednostavne spontane promjene sa ukupnim poremećajem institucije. Mi smo danas, u tom pogledu, uprkos našem uzaludnom hvalisanju moderne nadmoćnosti, u jednoj moralnoj situaciji vrlo sličnoj onoj iz glavnih vremena grčke filozofije gdje je instinktivna i neprimjetna težnja za hrišćanskim preporodom porodice i društva već stvarala, u toku ovog drugog intelektualnog interregnuma uglavnom slične zablude kako to naročito svjedoči slavna Aristofanova satira gdje je svaka sadašnja razvratnost unaprijed tako oštro žigosana. U čemu se, uglavnom moraju sastojati ove neizbježne kasnije promjene modernog braka, to je ono u čemu socijalna fizika mora danas da racionalno zabrani direktno ispitivanje kao jako prevremeno, prema njenoj osnovnoj težnji koja je objašnjena u četrdeset osmoj lekciji, da uvijek pristupi od cjeline ka detaljima, prema očiglednoj prirodi teme čiji neodoljivi naučni autoritet ne bi nikada mogao da bude bolje izražen nego u jednom takvom slučaju, pošto posebno proučavanje ovih bilo kojih promjena mora obavezno biti podređeno opštoj koncepciji još duboko nepoznatoj, pravog sistema društvene reorganizacije pod prijetnjom da se zavede ljudska imaginacija u opasnu i iracionalnu potjeru neodređenih i nejasnih utopija koje su jedino pogodna da obezbjeđe pomute realni život. Sve što može da se sada garantuje, u tom pogledu, sa punom sigurnošću, to je da, ma kako duboke da možemo zamisliti ove spontane promjene, čija će nam istorijska analiza označiti, uostalom, uskoro prvi opšti smisao, one će, svom nužnošću ostati, stalno saglasne sa nepromijenjenim osnovnim duhom institucije koji jedini čini ovdje naš glavni predmet. Međutim, ovaj duh se sastoji uvijek u ovoj neizbježnoj prirodnoj podređenosti žene čovjeku čiji neizbrisivi karakter reprodukuju sva doba civilizacije pod raznim oblicima, da će nova politička filozofija znati da ga definitivno zaštiti od svake ozbiljne anarhične težnje oduzimajući joj zauvijek ovaj lažni religiozni karakter koji može danas da samo služi da je kompromituje, da bi je odmah vezao za postojanu osnovu koja pruža realna poznavanja individualnog i društvenog organizma. Već zdrava biološka filozofija, naročito prema važnoj Galovoj teoriji, počinje da naučno izriče pravednu osudu ovih revolucionarnih varljivih dekalamacija o tobožnjoj jednakosti dvaju polova dokazujući direktno, bilo anatomskim ispitivanjem bilo fiziološkim posmatranjem, radikalnih razlika, u isto vrijeme fizičkih moralnih koje kod svih životinjskih vrsta a naročito kod

ljudske rase, duboko razdvajaju jedan pol od drugog uprkos opštoj nužnoj premoći posebne vrste. Približavajući, koliko je to moguće, analizu polova analizi starosti, pozitivna biologija konačno teži da ženski pol predstavi, prvenstveno kod naše vrste, kao obavezno sastavljen, uporedno sa drugim, od jedne vrste neprekidnog stanja djetinjstva koje ga udaljava još više u najvažnijim odnosima, od idealnog tipa rase. Dopunjavajući, na svoj način, ovu neophodnu naučnu ocjenu, sociologija će prvo pokazati radikalno neslaganje svake socijalne egzistencije sa ovom varljivom jednakošću polova karakterišući specijalne i stalne funkcije koje svaki od njih mora isključivo ispuniti u prirodnoj ekonomiji ljudske porodice koja čini da spontano doprinose zajedničkom cilju duboko različitim putevima a da njihova obavezna podređenost nikako ne može da škodi njihovoj stvarnoj sreći, izuzetno vezanoj, kod jednog i kod drugog pola, za pametni razvoj vlastite prirode.

Glavna razmatranja koja su naznačena u prvom dijelu ovog poglavlja, o sociološkom ispitivanju našeg individualnog sastava već bi omogućila da korisno skiciramo jednu takvu filozofsku radnju; jer dvije bitne strane ovog ispitivanja mogu, neposredno u principu, uspostaviti, jedna osnovnu inferiornost a druga sekundarnu superiornost ženskog organizma posmatranog sa društvenog gledišta. Najprije uzimajući u obzir opšti odnos između intelektualnih i osjećajnih sposobnosti, priznali smo, ustvari, da obavezna prevaga ovih drugih u cjelini naše prirode je, međutim, manje naglašena kod muškarca nego kod bilo koje druge životinje i da izvjesni spontani stepen spekulativne aktivnosti čini glavni cerebralni atribut čovječanstva kao i prvi izvor duboko označenog karaktera našeg socijalnog organizma. Međutim, u tom pogledu, se ne može danas ozbiljno osporavati evidentna relativna inferiornost žene koja je sasvim drugačije sposobna od muškarca za neophodni kontinuitet kao i za visoki intenzitet mentalnog rada, bilo zbog najmanje unutrašnje snage njenog uma bilo zbog njene življe moralne i fizičke osjetljivosti tako antipatične svakoj apstrakciji i svakom zaista naučnom naporu. Najvažnije iskustvo je uvijek savršeno potvrdilo u jednakosti položaja između polova, čak i u umjetnosti, i uz pomoć najpovoljnijih okolnosti, ovu organsku neospornu potčinjenost ženskog genija, uprkos ljubaznih osobina koje obično odlikuju njena duhovna i graciozna djela. Sto se tiče bilo kakvih funkcija upravljanja, bile one svedene na najelementarnije stanje i koje se isključivo odnose na opšte upravljanje obične porodice, radikalna nesposobnost ženskog pola je tamo još više naglašena, priroda posla tu naročito zahtijeva neumornu pažnju na skup najkomplikovanijih odnosa čiji nijedan dio ne smije biti zanemaren i istovremeno objektivniju samostalnost duha prema strastima, jednom riječju, više razuma. Tako, prema ovom prvom aspektu, nepromjenljiva stvarna ekonomija ljudske porodice ne bi mogla nikako biti realno promijenjena ako

ne pretpostavimo varljivu transformaciju našeg cerebralnog organizma. Jedini mogući rezultati jedne besmislene borbe protiv prirodnih zakona koji bi od strane žena pružili nova nehotična svjedočenja njihove vlastite inferiornosti, mogli bi samo da im uskrate, teško narušavajući porodicu i društvo, jedinu vrstu podnošljive sreće za njih, zajedno sa ovim zakonima.

Na drugom mjestu smo, isto tako, uvidjeli, ovdje gore, da, u stvarnom sistemu našeg osjećajnog života, lični instinkti obavezno upravljaju simpatičnim ili socijalnim čiji uticaj samo može i mora da izmijeni bitno utisnuto upravljanje sa prevagom prvih a da ne mogu i ne moraju nikada da postanu uobičajeni motori stvarne egzistencije. Komparativnim ispitivanjem ovog velikog prirodnog odnosa, tako važnog mada sporednog, prema prethodnom, da se može naročito direktno procijeniti srećna društvena predodređenost izuzetno rezervisana za ženski pol. Neosporno je, ustvari, mada ovaj pol neizbježno učestvuje, u ovom pogledu kao i u drugom, u opštem tipu čovječanstva, da su žene, uopšte, tako superiornije nad muškarcima većim prirodnim poletom simpatije i društvenosti, kao što su one inferiornije od njih što se tiče inteligencije i razuma. Tako, njihova vlastita i glavna funkcija, u osnovnoj ekonomiji porodice a zatim i društva, mora prirodno biti da neprestano mijenja, snažnijim i dirljivijim neposrednim izazivanjem socijalnog instinkta, opšti pravac koji se uvijek prvobitno širi, svom nužnošću iz suviše hladnog ili suviše grubog razuma koji obično karakteriše jači pol. Vidi se da, radi ove kratke ocjene društvenih atributa svakog pola, sam namjerno odbacio vulgarno razmatranje čisto materijalnih razlika na kojima iracionalno počiva jedna takva fundamentalna podređenost koja, prema prethodnim indikacijama, mora biti, u protivnom, bitno vezana za najplemenitija svojstva naše cerebralne prirode. Od ova dva opšta atributa koji razdvajaju čovječanstvo od animalnosti, najvažniji i naj naglašeniji neosporno dokazuje, sa socijalne tačke gledišta, neizbježnu i neprocjenjivu nadmoć muškog pola, dok drugi karakteriše direktno neophodnu regulatorsku funkciju zauvijek namijenjenu ženi. čak nezavisno od materinskih briga koje evidentno čine njenu najvažniju i najblažu posebnu predodređenost ali na kojima se insistira obično, čak i suviše isključivo način koji ne omogućava, uopšte, da se dosta dostojno razumije socijalni, direktni i lični poziv ženskog pola.

Razmotrimo sada, sa slične naučne tačke gledišta, drugi osnovni elemenat ljudske porodice, tj. prirodnu korealizaciju između djece i roditelja koja zatim generalizovana u cijelom društvu uvijek u njemu proizvodi, na bilo kojem stupnju, prirodnu potčinjenost starijima. Ovdje su zablude, uostalom, vrlo teške, proizišle iz naše intelektualne anarhije sasvim druge vrste nego u prethodnom slučaju. Prirodna disciplina je, sa drugog osnovnog aspekta, suviše neo-

sporna i suviše neodoljiva da bi mogla ikada biti ozbiljno osporavana, uprkos indirektnim i sporednim napadima koje je duh porodice morao tako da danas primi u tom pogledu, neizbježnim tokom opšteg kretanja socijalnog raspadanja i na isti način naročito zbog neopozive političke nemoći u koju je nužna stigla teološka filozofija na kojoj je počivao, na tako žalosno ekskluzivan način, sav sistem domaćih kao i sistem društvenih pojava. Ma kakva da je stvarna važnost ovih različitih promjena, naši vatreni šampioni političkih prava žene nijesu se još dosjetili da izrade analognu doktrinu u korist djetinjstva koje, uostalom, daleko da inspiriše isto traženje zbog nedostatka moći da tako jako stimuliše spontanu revnost specijalnih branitelja. To je ono što će dozvoliti da se ispita ovdje, ukratko, ovaj drugi glavni elemenat sociološke teorije o porodici a da se nikako ne naškodi njenoj neophodnoj filozofskoj ocjeni. Uprkos pokretanju analogije i sadašnjeg odsustva svake prave duhovne discipline o nestvarnoj jednakosti polova, danas se ne moramo plašiti da duh metafizičke zablude može realno preći ni na kakvu dogmatsku koncepciju socijalne jednakosti između generacija, poslije koje bi mu ostalo samo da proglasi, sa zadnjim progresom univerzalnu jednakost životinjskih rasa. Mada naša intelektualna anarhija može dati, da tako kažemo, svim ma kakvim tezama, argumente i već raspoložive nadrifilozofske javni razum ma koliko mu ipak još bio nesavršen razvoj, nalaže obavezno izvjestan kraj usponu individualnih zastranjivanja kada one zaista direktno pogađaju osnovni instinkt.

Nijedna prirodna ekonomija ne može, bez sumnje, zaslužiti više divljenja od ove srećne prirodne podređenosti koja, nakon što je ustanovila ljudsku porodicu, postaje, zatim, neophodni tip svake pametne socijalne koordinacije. Sve epohe civilizacije su odale, u raznim oblicima odlučnu počast savršenosti ovog osnovnog tipa kojeg je čovjek nehotice uzeo kao model kada je htio da mašta, u koncepciji vlade provođenja, najsavršenijeg mogućeg upravljanja svim događajima. U kojem drugom socijalnom slučaju bi se mogla naći, na istom stepenu, od strane potčinjenog, najpoštovanija pokornost prirodno nametnuta bez najmanjeg poniženja, prvo zbog neophodnosti a zatim zbog zahvalnosti; i kod starješine, najneograničeniji autoritet sjedinjen sa najpotpunijom odanošću, suviše prirodnom i suviše blagom da bi zaslužila, u pravom smislu riječi, ime dužnost? Svakako je nemoguće da, u najširim i manje intimnim odnosima, neophodna disciplina društva može ikada u potpunosti ostvariti ove divne osobine domaće discipline: pokoravanje ne bi tu moglo biti tako potpuno niti tako spontano, zaštita tako dirljiva niti tako odana. Ali život porodice neće, ipak, u tom pogledu, ostati manje vječna škola društvenog života, bilo za pokoravanja ili zapovijedanja, koji se neophodno moraju, u svakom drugom slučaja-

ju, približavati, koliko je moguće, ovom elementarnom modelu. Budućnost će moći samo, u tom smislu da se ravna, kao prošlost, prema nepromjenljivoj prirodnoj obavezi sa spontanim izmjenama koje će postepeni tok socijalne evolucije morati da odredi u ovom dijelu porodičnog ustrojstva isto tako kao prema prethodnom; izmjene o kojima bi, uostalom, bilo preuranjeno, u jednom i u drugom slučaju, da se danas preuzme specijalna ocjena. Ipak, u svim epohama raspadanja, opaki sofisti su direktno pokušali da racionalno poruše ovu divnu prirodnu ekonomiju argumentujući, po običaju, nekim parcijalnim i sporednim poteškoćama protiv cijele organizacije. Njihovo tobožnje ispravljanje se uvijek svodilo da potpuno preokrenu osnovno poređenje, i, umjesto, da predlože porodicu kao model društva, oni su vjerovali da odaju velikog političkog genija trudeći se, naprotiv, da sastave porodicu prema slici društva, i to društva, onda vrlo malo sredenog, čak i zbog izuzetnog stanja koje je omogućilo uspon takvih maštanja. Naša duboka intelektualna anarhija nudi suviše opasna sredstva za neizbježno obnavljanje ovih starih zabluda da nova politička filozofija morala da prezire da ih direktno podvrgne posebnoj raspravi, nezavisno od njene glavne spontane težnje da učini da prevagne jedan sasvim drugi socijalni duh, težnje koja nas jedino može ovdje da okupira. Ove lude utopije bi dvostruko završile u radikalnom rušenju svake prave domaće discipline, bilo oduzimajući roditeljima stvarno upravljanje i skoro jednostavno poznavanje njihove djece jednim monstruoznim pretjerivanjem neophodnog uticaja društva na vaspitanje omladine, bilo lišavajući sinove nasljednog prenosa očinskih sredstava, uglavnom akumuliranih za tu namjeru rušeći tako redom, na poseban način, pokoravanje i zapovijedanje. Mada je svako formalno ispitivanje takvih pretjerivanja bilo sigurno deplasirano u ovoj Raspravi, morao sam, međutim, ovdje označiti, ovom prilikom opštu sklonost pozitivne politike da spontano konsoliduje sve osnovne pojmove socijalnog poretka koje samo ona može danas da štiti sa pravom efikasnošću, protiv metafizičkih zastranjivanja čija je neizbježna dekadencija teološke filozofije morala omogućiti sve veći i veći razvoj. Čak prije ikakve direktne rasprave, ovo srećno svojstvo bi sigurno rezultiralo, naročito u sadašnjem slučaju, iz opšteg duha koji karakteriše novu političku filozofiju, prema objašnjenjima iz četrdeset osme lekcije, gdje smo prepoznali njenu stalnu težnju da uvijek podredi koncepciju vještačkog poretka posmatranju prirodnog poretka čija je divna ekonomija ovdje vrlo evidentna. Direktno proučavanje dinamičke sociologije će, uostalom, dati mnogobrojne i važne prilike da uvidimo, prema razložnoj istorijskoj analizi, da, u stvarnom razvoju socijalne evolucije, spontane promjene, konačno proizvedene postepenim tokom događaja, su obično vrlo superiorne da bi se najeminentniji reformatori usudili da

unaprijed shvate, što će morati da učine, da se osjeti koliko je važno da se ne anticipira suviše nužna sukcesija raznih djelova reorganizacije želeći da odjednom sve obnovi, sve do najmanjih detalja. prema metafizičkoj rutini sadašnjih situacija.

Da bi kompletirali kratku sociološku ocjenu domaće podređenosti, važno je da se tu primijeni i njeno visoko svojstvo, ne manje karakteristično, da se spontano utvrdi prvi elementarni pojam socijalne trajnosti vezujući na najdirektniji i na najneodoljiviji način, budućnost za prošlost. Uopšteni koliko je to moguće, ova ideja i ovo osjećanje, pošto su prešli sa očeva na pretke, transformišu se konačno u to univerzalno poštovanje za naše prethodnike koje mora biti, u svakom pogledu, posmatrano kao neophodno svakoj socijalnoj ekonomiji. Nema, uopšte, socijalnog stanja u bilo kojim oblicima koje ne mora da o tome stalno nudi važne. Najmanja prevaga tradicije ukoliko se ljudski duh razvija, njeno povećano prvenstvo sa pismenog prenosa na usmeni prenos, moraju, bez sumnje, mnogo promijeniti kod savremenih naroda, ako ne intenzitet ono bar izraz jednog takvog neophodnog stanja. Ali, na nekom stepenu do kojeg ikada može doći socijalni napredak, biće uvijek od najveće važnosti da se čovjek ne smatra rođen od juče i da skup njegovih institucija i njegovih običaja stalno teži da poveže, odgovarajućim sistemom intelektualnih i materijalnih znakova, njegove uspomene iz cijele prošlosti za njegova iskustva bilo koje budućnosti. Vrlo revolucionarni karakter našeg vremena morao bi, obavezno, uvesti, u ovom pogledu, direktnije nego u svakom drugom, duboki privremeni potres bez kojeg bi ljudska mašta bila suviše sputana u svom elanu ka neophodnom obnavljanju društvenog sistema. No, nema nikakve sumnje da neograničeno širenje i apsolutna potvrda ovog prolaznog prezrenja političke prošlosti ne teže, danas, ozbiljno da direktno izmijene osnovni instinkt ljudske društvenosti. Bilo bi, zaista, beskorisno ovdje insistirati da bi istakli, tim povodom, spontanu sklonost nove političke filozofije da uspostavi, kako treba, normalne uslove svake prave socijalne harmonije. Jedna filozofija koja obavezno uzima istoriju za glavnu naučnu osnovu koja predstavlja, u svakom pogledu, ljude svih vremena kao i svih mjesta, kao neophodne peratore u istoj osnovnoj intelektualnoj ili materijalnoj, moralnoj ili političkoj evoluciji i koja se, u bilo kojem slučaju, uvijek trudi da veže sadašnji progres za skup realnih prethodnih prošlosti mora, sigurno, biti ocijenjena kao sposobnija, danas, nego bilo koja druga da uskladi ideju i osjećanje društvenog kontinuiteta a da se ne izloži opasnosti ovog servilnog i iracionalnog divljenja prošlosti koje je moralo nekada, pod vlašću teološke filozofije, toliko sputavati ljudski razvoj. Vidi se lako, npr. da je izučavanje pozitivnih nauka, u ovom trenutku, jedini dio intelektualnog sistema gdje je ova poštovana koordinacija sadašnjosti u prošlost mogla da spontano i efikasno odoli univerzalnom pokre-

tanju revolucionarne metafizike koja bi, u svakom drugom žanru, skoro učinila da se razum i pravda smatraju savremenim tvorevinama.

U specijalnoj raspravi političke filozofije bi, bez sumnje, odgovaralo radi tačnijeg ocjenjivanja elementarnog socijalnog uticaja svojstvenog duhu porodice da se tako razmatraju, na drugačiji način, bratski odnosi koji su za njegov inherentni dodatak. Ali, ma kakvu slast ili suviše često gorčinu ove prirodne veze mogu razliti po privatnom životu, one imaju, obično, malo političke važnosti da bi ovdje trebalo da se tu posebno zaustavimo. Kada one dobijaju, u tom pogledu, visoki značaj one se obavezno vežu za znatnu starosnu nejednakost doba, i onda se uglavnom vraćaju, mada u manjem stepenu, u vrstu domaće podređenosti koja je upravo bila razmatrana. Ustvari, svaki put, kada je bratska koordinacije dosta čvrsto uspostavljena da bi vršila pravi politički uticaj, to je evidentno zbog toga što stariji, uzimajući jednu vrstu očinske vlasti, vještačke ili spontane, održavaju domaće jedinstvo pored individualnih neslaganja tada suviše malo savladanih najmanjim prirodnim osjećanjima. U tom pogledu, kao i u prethodnim, ali na jednom jako niskom nivou, ne bi se moglo sumnjati da poremećeno stanje sadašnjeg društva ne ostavlja nikakvu realnu prazninu u opštoj konstituciji čovjekove prirode i da, prema tome, apsolutna bratska jednakost ne mora biti, u osnovi, tako prolazna kao druge i, isto tako, određena da se kasnije rasprši u nekoj novoj spontanoj organizaciji domaće hijerarhije, shodno novom karakteru koji će osnovni tok ljudske evolucije morati da utisne svim, bilo kojim, djelovima socijalnog sistema da bi regulisao između njih tačnu homogenost i potpunu solidarnost. Mada ove sekundarne promjene moraju, zaista, biti još više rasvijetljene nego glavne dispozicije za koje smo već priznali da bi sadašnje ispitivanje bilo, uglavnom, preuranjeno ne bi ovdje, uopšte, bilo nekorisno, da bi bolje okarakterisali, u tom pogledu, neophodni duh nove političke filozofije da se jasno nagovijesti da, ako je tim povodom, kao i u svakom drugom, neizbježna reorganizacija modernih društva morala da počne neophodnim prethodnim rušenjem stare discipline, ne bi morala biti osuđena da se stvarno sastoji od jednostavnih praznina. Ako jedno takvo razmatranje izgleda, prije svega, isključivo praktično i zbog toga malo pogodno za čisto teorijski rad koji treba da nas sada okupira, treba, naročito, primijetiti, nezavisno od suviše velike sadašnje konfuzije ove dvije tačke gledišta, da prava društvena nauka, bilo zbog pravilne ocjene prošlosti, bilo zbog zdrave koncepcije budućnosti, ne bi mogla izbjeći filozofsku obavezu da poklanja neophodnu važnost elementima koji, u svako doba, čine uvijek veći ili manji glavni dio domaće hijerarhije. Ne želeći da pravi nikakvu utopiju i predlažući nam samo da posmatramo osnovnu ekonomiju realnih društava, moramo označiti u naučnoj analizi sve, bilo

koje, dispozicije čije nepromjenjivo trajanje mora da nam dozvoli da dovoljno naslutimo pravu težinu.

Skup indikacija izloženih u ovom drugom dijelu ovog poglavlja, ubuduće, dosta karakteriše kao glavni predmet ove knjige, visoki socijalni domet direktno svojstven glavnim različitim aspektima spontanog reda ljudske porodice tako ocijenjene, ne samo kao stvarni elemenat društva već koji mu, takođe, nudi u svakom pogledu, prvi prirodni tip njegove radikalne konstitucije. Sada nam ostaje, da bi smo ovdje, koliko to dopušta duh našeg rada, skicirali elementarnu teoriju socijalne statike, da razmotrimo, na trećem i zadnjem mjestu, pod analognom tačkom gledišta, direktnu analizu cijelog društva koje je zamišljeno kao da je formirano od porodica a ne od jedinki i uvijek razmatrano tako da njegova osnovna struktura obavezno nudi zajedničko za sva vremena i sva mjesta, kao što smo to činili naizmjenično što se tiče jedinke, a zatim porodice.

Daleko od toga da je jednostavnost glavna mjera stvarnog savršenstva, cio sistem bioloških istraživanja doprinosi da se pokaže, nasuprot, da se povećana savršenost životinjskog organizma sastoji, naročito, u sve više i više naglašenoj specijalnosti raznih funkcija koje vrše sve različitiji organi a, ipak, uvijek tačno solidarni koji postaju postepeno složeniji približavajući se više ljudskom organizmu, kombinujući tako sve više i više, jedinstvo cilja sa različitostću sredstava. Takav je, dakle osobito pravi karakter našeg društvenog organizma i glavni razlog njegove neophodne superiornosti nad svim pojedinačnim organizmom. Mi ne možemo, bez sumnje, da se divimo dovoljno jednom fenomenu koji se stalno vrši pred našim očima i u kojem mi sami nužno učestvujemo. Ali, izolujuci se koliko je to moguće, mišljenjem, od uobičajenog sistema socijalne ekonomije, može li se realno razumjeti, u skupu prirodnih pojava, divniji spektakl nego što je ovaj uredni i stalni sklad ogromnog mnoštva jedinki, od kojih je svaka obdarena vrlo različitom egzistencijom i, do izvjesnog stepena, nezavisna a, ipak, svaka stalno raspoložena uprkos manje više neujednačenim razlikama njihovih talenata, naročito, njihovih karaktera da spontano doprinese, sa mnoštvom različitih sredstava istom opštem razvoju a da, se obično, uopšte nijesu nimalo dogovarale i najčešće bez znanja većine među njima koji smatraju da se samo pokoravaju ličnim impulsima? Takva je, uostalom, naučna zamisao pojave kad je apstraktno, vodimo od udara i nepovezanosti svakim danom neodvojivih od tako duboko komplikovanog organizma i koji, čak u vremenima najvećeg poremećaja nastalog zbog bolesti uopšte, ne sprečavaju glavno i stalno obavljanje glavnih funkcija. Ovo nepromjenljivo izmirenje podjele poslova sa udruživanjem napora, utoliko naglašenije i ljepše što se društvo više komplikuje i više širi, čini, ustvari, osnovni

karakter ljudskih radnji kada se podignemo sa jednostavnog domaćeg gledišta na pravo društveno gledište. Manje više složena društva koja se mogu posmatrati kod mnogo viših životinja predstavljaju već, bez sumnje, u nekom slučaju i naročito kod primitivnog čovjeka, prvi osnovni početak manje više dobrovoljne saradnje za lov ili rat, ali na jednom djelimičnom stepenu, suviše ograničenom i, uostalom, vrlo privremenom da bi bila izjednačena na odgovarajući način sa samim najnesavršenijim stanjem udruživanja svojstvenog našoj vrsti. Naš obični porodični život koji, u svakom pogledu, obavezno sadrži glavni zametak društvenog života u užem smislu, morao je da uvijek pokaže mnogo više spontani razvoj izvjesne individualne specijalizacije raznih zajedničkih funkcija, bez koje ljudska porodica ne bi mogla da dovoljno ispuni svoju karakterističnu namjenu. Mora se, ipak, priznati da podjela poslova tu ne bi nikada bila direktno vrlo naglašena, bilo zbog suviše malog broja jedinki, bilo, naročito, zbog dubljeg i manje poznatog motiva zato što bi jedna takva podjela uskoro težila da postane antipatična osnovnom duhu porodice. Jer, s jedne strane, domaće vaspitanje, uglavnom, zasnovano na imitaciji, mora prirodno uputiti djecu da prate očinske radnje umjesto da preuzmu nove funkcije, i, u isto vrijeme, nema sumnje da svaka vrlo određena podjela poslova u uobičajenim poslovima raznih članova tu ne mora da obavezno pokvari domaće jedinstvo, glavni predmet ovog elementarnog udruživanja. Sto će se više razmišljati o ovoj velikoj temi, bolje će se osjetiti da specijalizacija radova koja čini elementarni princip cijelog društva ne bi u osnovi mogla biti princip jednostavne porodice mada tu mora da se nađe u izvjesnom stepenu. Uprkos nesavršenosti jezika koji često navodi da se pomiješa ideja o porodici sa idejom o društvu, neosporno je da skup domaćih odnosa ne odgovara uopšte udruživanju u pravom smislu riječi već da sačinjava pravi savez dajući ovom terminu svu njegovu unutrašnju energiju. Zbog njene duboke intimnosti domaća veza je, dakle, sasvim druge prirode od društvene. Njen pravi karakter je uglavnom moralni i vrlo sporedno intelektualni, ili anatomske riječima, ona odgovara mnogo viša srednjem dijelu ljudskog mozga nego prednjem. Zasnovan, uglavnom, na privrženosti i priznanju, domaći savez je, prije svega, određen da direktno zadovolji samim svojim postojanjem skup naših simpatičnih instinkata, nezavisno od svake pomisli za aktivnu i stalnu saradnju u bilo kojem cilju, ako to nije čak cilj njegove vlastite institucije. Mada uobičajena saradnja između različitih poslova se tu mora spontano uspostaviti na određenom stepenu, njen uticaj je tu tako sporedan da, pošto ona na nesreću ostaje jedini princip udruživanja, domaći savez obavezno teži da se izrodi u prosto udruživanje i, čak najčešće, ono uopšte ne oklijeva da se bitno raspadne. U društvenim kombinacijama, u užem smislu, elementarno uređe-

nje neizbježno predstavlja obrnut karakter; osjećanje za saradnju, do sada sporedno, postaje, kad dođe njegov red odlučujuće i simpatični instinkt, uprkos njegovoj neophodnoj upornosti, ne može više da formira glavnu vezu. Bez sumnje, čovjek je uglavnom dosta srećno organizovan da bi volio svoje saradnike, ma koliko da su brojni i daleki ili čak, ma kakvo indirektno bilo njihovo stvarno učešće. Ali jedno takvo osjećanje koje se duguje dragocjeno reakciji inteligencije na društvenost, ne bi moglo, sigurno, po svojoj prirodi nikada da ima dosta energije da bi upravljalo društvenim životom. Ipak, odgovarajući trud bi mogao dovoljno razviti skup naših socijalnih instikata, intelektualna osrednjost većine ljudi njima uopšte ne dozvoljava da formiraju dosta jasnu ideju o „uvis?“ raširenim, suviše zaobilaznim i suviše stranim odnosima da bi se za njih lično zanimali i da bi iz njih mogla rezultirati simpatična stimulacija podložna nekoj trajnoj efikasnosti. Dakle, isključivo u porodičnom životu čovjek mora da traži, obično, puni slobodni uspon svojih društvenih osjećanja i to je možda zbog specijalnog svojstva da on najbolje čini neophodnu pripremu za društveni život u užem smislu, jer je koncentracija takođe neophodna za osjećanja kao što je generalizacija za misli. Ljudi, čak najeminentniji koji uspijevaju da okrenu stvarnom energijom prirodni tok svojih simpatičnih instikata ka cijeloj vrsti ili društvu su na to uvijek tamo gurnuti moralnim razočarenjima zbog porodičnog života čiji je cilj promašen zbog nedovoljnog ispunjenja odgovarajućih uslova: i, ma kako im bila onda prijatna jedna nesavršena kompenzacija, ova apstraktna ljubav prema vrsti ne bi nipošto mogla da sadrži ovu potpunu satisfakciju naših osjećajnih dispozicija koja jedino može da pruži vrlo ograničenu privrženost a naročito ličnu. Ma šta bilo, takvi slučajevi su, uostalom, suviše evidentno izuzetni da bi morali da utiču na bilo koju osnovnu proučavanje socijalne ekonomije. Tako, i pored direktnog neophodnog učešća, bilo početnog, bilo neprestanog, simpatičnog instinkta u svim mogućim slučajevima ljudskog udruživanja, mora ostati neosporno da, kada se prelazi od razmatranja jedne jedinstvene porodice na opštu koordinaciju raznih porodica, princip koordinacije se obavezno završava prevagom. Metafizička filozofija prošlog vijeka naročito u francuskoj školi je, bez sumnje, počinila kapitalnu grešku pripisujući ovom principu samu kreaciju društvenog stanja, jer je, nasuprot, evidentno da saradnja, daleko od toga da je mogla da stvori društvo, obavezno mu je pretpostavljala prethodno spontano osnivanje. Ipak, težina jedne takve zablude mi izgleda, osobito, da zavisi od potpune konfuzije između porodičnog i društvenog života, suviše uobičajenog za metafizičke spekulacije. Jer, pravilno razdvajajući dva načina udruživanja tako različita, ova tvrdnja, brižljivo ograničena na najkomplikovaniju kombinaciju, izgledala bi sigurno malo šokantna, mada je

ona tu činila još iracionalno pretjerivanje. Mada različito i simultano učešće u zajedničkom poslu nije nikako moglo odrediti prvobitno zbližavanje ljudskih porodica, ono samo je, međutim, moglo da utisne na njihovo spontano udruživanje naglašeni karakter i trajnu kompaktnost. Pažljivo proučavanje najmanjih stepena primitivnog života jasno nam pokazuje ovu prvobitnu situaciju gdje se različite porodice, ponekad, jako vezane nekim privremenim ciljem, okreću skoro kao životinje u njihovu izolovanu nezavisnost čim je poduhvat, obično rat ili lov, dovoljno obavljen, mada, već neka zajednička mišljenja, formulisana u nekom jednoličnom jeziku, teže da ih ujedine na stalan način, u manje više brojna plemena. To je, dakle, na principu kooperacije, spontane ili konkretizovane, uostalom, uvijek zamišljene u njenom potpunom filozofskom obimu na kojem će, ubuduće, morati da počiva naša naučna analiza za ovaj prethodni nacrt zadnjeg dijela socijalne statike gdje direktno razmatramo osnovnu koordinaciju porodica čiji pravi karakter uglavnom zavisi od jednog takvog principa, mada njegovo uspostavljanje i njegovo održavanje se nije moglo dogoditi bez prethodnog i stalnog učešća simpatičnog instinkta koji je, osim toga, određen da razlije neophodno moralnu privlačnost na sve radnje društvenog života.

Specijalna rasprava političke filozofije bi jedino mogla omogućiti da se tačno razvije širina i domet ovog velikog principa kojem ljudsko društvo obavezno duguje najvažnije attribute koji ga razlikuju od drugih skupina životinjskih porodica. Oštroumni Ferguson je dostojno naslutio njegovu naučnu vrijednost povezujući njegovu klasifikaciju životinja, uostalom tako nesavršenu, sa društvenosti i politikom budući da se ove, uglavnom, karakterišu težnjom za dogovaranjem različitih pojedinačnih napora radi obavljanja zajedničkog posla. Ekonomisti su, svojim teorijama o podjeli rada, korisno doprinijeli vulgarizaciji jednog takvog pojma ali se pokazalo da ga iracionalno sužavaju na mnogo niže slučajeve, tako da mu sugerišu krajnje skučen pojam, ako se, ipak, izuzme slavni Adam Smit i danas Trasi koji su ga mnogo bolje filozofski ocijenili, jedan zbog svoje visoke superiornosti, a drugi prema svojoj intimnoj navici uopštavanja mada metafizičkih. Jedan takav evidentan princip čija je sve kompletnija realizacija uvijek činila neophodni uslov svakog ljudskog razvoja, morala je prvo ličiti zaštićena od svakog teškog napora, na bilo koji stepen na kojem je naša intelektualna anarhija mogla dozvoliti lična zastranjivanja, utoliko više što je priroda predmeta izgledala onda srećnije zaštićena od dodira ljudskih strasti. Ali, pošto smo vidjeli kako metafizička filozofija sistematski negira, na glupo zadovoljstvo svih lijepih savremenih duhova, osnovnu korisnost samog društva, što, bez sumnje, mora prećutno obuhvatiti sve moguće zablude, da li bi se stvarno mogli začudi-

ti o nastanku bilo kojeg parcijalnog sofizma, ma kakav važan bio njegov predmet i ma kakva apsurdna bila misao o njemu. Tako je, danas, jedna vrsta specijalne metafizike dogmatski formulisana, da bi direktno napala staru socijalnu maksimu obavezne podjele ljudskih poslova i odgovarajuće specijalizacije individualnih zanimanja. Mudro omeđavanje naših poslova i tvrdoglava postojanost naših napora nijesu više posmatrani kao neophodni uslovi naših, bilo kojih uspjeha; pratiti odjednom mnogo raznih poslova i proći hotimice od jednog do drugog, svom mogućom brzinom: takav je novi plan univerzalnog rada koji smo se usudili da danas sistematski preporučimo univerzalnom čovječanstvu, kao bitno *privlačan*¹. Možda, uopšte, nema pogodnijeg primjera da se provjeri na neosporivi način, koliko potpuno odsustvo intelektualne discipline što se tiče najtežih spekulacija, obavezno danas sprečava da se odredi ikakav realni kraj spontanom toku filozofskih zabluda čiji prethodni uspon nije nikada mogao da bude tako slobodan zato što mentalna anarhija nije nikada bila tako kompletna. Budući da je jedan takav pojam tako napadan, koja bi socijalna maksima mogla biti, zaista, postovana?

Da se ne bi više zaustavljali na ovim karakterističnim zastrašnjenjima, pristupimo direktno kratkoj naučnoj analizi ovog osnovnog principa neprekidne kooperacije svih ljudskih porodica prema njihovoj spontanoj marljivosti u specijalnim i različitim poslovima. Da bi ocijenili kako treba ovu kooperaciju i ovu raspodjelu koje su neophodne budući da čine najhitniji uslov našeg društvenog života, ne obazirući se na porodični život, treba je zamisliti u svoj njenoj racionalnoj širini, tj. primijeniti je na skup svih naših raznih radnji, umjesto da je ograničimo, kao što je suviše obično na jednostavne materijalne upotrebe. Onda ona odmah navodi da gledamo ne samo jedinke i klase već i sa mnogo gledišta, razne na-

¹ Mada ne bi nikako bilo pogodno da se ovdje zaustavimo na najmanjoj posebnoj analizi takvih sofizama, ne treba, međutim, zaboraviti, čak ni u ovom slučaju da opšti duh zdrav političke filozofije mora uvijek da pokloni određenu pažnju svemu što je moglo, zaista, dobiti neko društveno povjerenje. Jer, pravilna ocjena svakog sličnog uticaja može obično postati manje više direktni pokazatelj prave intelektualne potrebe čije je prividno zadovoljenje omogućilo ovim raznim zabudama da trenuitno stvaraju jednu vrstu nove škole. Društvo ne bi moglo da se potpuno prevari o njegovim pravim potrebama, mada ono često luta za odgovarajućim sredstvima da ih zadovolji. Tako će čitalac imati razloga da, ovdje dolje, spontano primijeti da, usred neobičnih koncepcija o kojima se ovdje radi, leži izvjesni konfuzni predosjećaj pravih opštih poteškoća koje su bitno vezane za princip podjele ljudskih poslova, mada su ove nezgode ovdje bile, uostalom, smiješno pretjerane i naročito iracionalno odvojene od koristi koje su neizmerno veće, prema običnoj prirodi metafizičkih doktrina.

rode budući da učestvuju, u isto vrijeme prema vlastitom načinu i specijalnom stepenu koji su tačno određeni, u ogromnom ' zajedničkom djelu čiji neizbježni postupni razvoj, uostalom, veže tako sadašnje kooperatore u niz njihovih, bilo kojih, prethodnika i čak u niz njihovih raznih nasljednika. To je, dakle, neprekidna podjela različitih ljudskih radova koji prvenstveno čine socijalnu solidarnost i koji postaju elementarni razlog širenja i rastuće komplikacije društvenog organizma, tako pogodnog da bude shvaćen kao da obuhvata cjelinu naše vrste. Mada čovjek ne može nikako opstati u stanju dobrovoljne izolovanosti, međutim, porodica, istinska društvena jedinica, može, bez ikakve sumnje, živjeti odvojeno, jer može ostvariti u svojim njedrima skicu podjele neophodnog rada za jednu grubu satisfakciju u njih prvih potreba kao što nam primitivni život za to nudi brojne primjere, mada uvijek manje više izuzetne. Ali, sa jednim takvim načinom egzistencije, nema još, uopšte, pravog društva i spontano zbližavanje porodica je neprestano izloženo neizostavnim povremenim prekidima koji su često izazvani najmanjim povodima. Samo onda kada je redovna podjela ljudskih radova mogla da postane dovoljno široka da je socijalno stanje moglo da počne spontano stiče čvrstinu i stabilnost koje su jače od bilo kojeg uspona posebnih nesuglasica. Nikad sofisti koji su najgorčnije udarali protiv društvenog života ne bi sigurno mogli biti dosta dosljedni njihovoj sopstvenoj doktrini da daju lično primjer ove usamljene egzistencije koju su toliko propovijedali, mada se niko, bez sumnje, ne bi usprotivio njihovom povlačenju: jedna takva logika bi se praktikovala samo kod primitivnih kad bi mogli imati takvih doktora. Običaj ovakve parcijalne kooperacije, zaista, vrlo pogodan za razvoj, putem intelektualne reakcije, socijalnog instinkta inspirišući spontano u svakoj porodici pravo stalno osjećanje njene uske zavisnosti od svih drugih i. u isto vrijeme, od svoje lične važnosti gdje svako može onda da se posmatra kao da ispunjava, na izvjesnom stepenu, pravu javnu funkciju, manje više neophodnu opštoj ekonomiji, ali neodvojivu od ukupnog sistema. Tako zamišljena, socijalna organizacija teži sve više i više da počiva na takvoj ocjeni individualnih različitosti dijeleći ljudske radove tako da svaki bude upotrijebljen za namjenu koju on može najbolje ispuniti, ne samo prema njegovoj vlastitoj prirodi koja je najčešće, suviše malo naglašena i u jednom smislu, već i prema njegovom stvarnom vaspitanju, njegovoj sadašnjoj poziciji, jednom riječju, prema cjelini njegovih bilo kojih glavnih osobina; tako da sve individualne organizacije na kraju budu korišćene za zajedničko dobro a da se od njih ne izuzmu čak i najpogrešnije ili najnesavršenije, osim samih slučajeva naglašene monstruoznosti: takav je, bar, idealni tip koji se mora još od sada sagledati kao osnovna granica realnog poretka koji se tome obavezno približava sve više

i više a da tamo, ipak, ne može nikada stići, kao što će nam to uskoro objasniti direktna studija postepenog razvoja čovječanstva. Naročito u ovom smislu društveni organizam mora uvijek više ličiti porodičnom organizmu čije se glavno svojstvo sastoji, u stvari, u divnoj spontanosti dvostruke potčinjenosti koja ga karakteriše. kao što smo to naprijed priznali: mada, na nesreću, komplikacija á širenje tako koje je naglašeno kod prvog ne mogu nikako dozvoliti da ga ikada shvatimo uređenim prema skupu prirodnih razlika koji se ne bi mogao odbaciti težeći da bitno preduprijedi svaku veliku nesigurnost o pravoj namjeni svojstvenoj svakom od organa i svaku opasnu diskusiju o njihovoj odgovarajućoj hijerarhiji; tako da socijalna disciplina mora obavezno da bude mnogo više vještačka i, zbog toga, nesavršenija nego porodična disciplina čija je priroda unaprijed napravila sve bitne izdatke.

Bilo bi, bez sumnje, nekorisno ovdje još insistirati na opštoj indikaciji osnovnih atributa ove distributivne i specijalne kooperacije, koja je obavezni princip svih ljudskih radova, i o kojima duh našeg vremena, izuzev nekih izuzetnih zabluda, je više sklon da uveliča sebi moć ili bar da poriče granice ili uslove. Da bi u tome dopunili, dovoljno, neophodnu sociološku ocjenu, moramo sada naročito ispitati skup potreba koje on nalaže prema bitnim poteškoćama koje su njemu svojstvene, kako sam to već skicirao u 1826. godini. u drugom članku mojih »*Razmišljanja o duhovnoj moći*«. Prvenstveno na jednom takvom ispitivanju mi se čini, da mora da počiva elementarna teorija socijalne statike u užem smislu, pošto se tu mora naći prava naučna klica obavezne korelacije između ideje o društvu i ideje o vladavini.

Neki ekonomisti su već označili neke teške nezgode pretjerane podjele materijalnog rada ali prema mnogo nižem aspektu a naročito da se nijesu nikako podigli do filozofskog principa jedne takve ocjene. Još od početka ove Rasprave (vidite prvu lekciju), ja sam lično okarakterisao, u mnogo važnijem slučaju čitavog naučnog rada neprijatne intelektualne posljedice duha ekskluzivne specijalnosti koja danas vlada, i za koju su mi prethodna poglavlja dala više važnih prilika da konstatujem neizostavnu filozofsku opasnost. Ovdje se radi, ne obazirući se na svaku provjeru manje više proširenu da se direktno ocijeni opšti princip jednog takvog uticaja da bi na odgovarajući način shvatio pravu namjenu spontanog sistema bitnih sredstava za jednu neophodnu stalne predohrane.

Svakako, bilo kakvo rastavljanje koje obavezno mora da teži da odredi odgovarajuću disperziju, osnovna podjela ljudskih poslova ne bi mogla izbjeći da ne izazove, na proporcionalnom stepenu. individualne divergencije, u isto vrijeme moralne i intelektualne, čiji kombinovani uticaj mora zahtijevati, u istoj mjeri, stalnu disciplinu sposobnu da spriječi ili da neprestano zaustavi njihov ne-

skladni uspon. Ustvari, ako s jedne strane, podjela socijalnih funkcija omogućava duhu detalja srećan razvoj, nemoguć od svakog drugog načina, ona spontano teži, s druge strane, da uguši duh cjeline ili bar da ga duboko sputa. Isto tako, s moralnog gledišta, istovremeno kada je svaki tako postavljen pod uskom zavisnošću prema masama, prirodno je da je on okrenut vlastitim elanom svoje specijalne aktivnosti koji ga stalno podsjeća na njegov privatni interes čiju pravu vezu sa javnim interesom on samo vrlo nejasno primjećuje. I zbog jednog, i zbog drugog glavne poteškoće specijalizacije obavezno se povećavaju kao i njihove karakteristične prednosti a da to nije, uostalom, u istom odnosu za vrijeme spontanog toka socijalne evolucije. Rastuća specijalnost uobičajenih ideja i dnevnih odnosa mora neizbježno težiti u bilo kojem žanru, da sve više i više ograniči inteligenciju, mada, izoštravajući je neprestano samo u jednom pravcu, i da uvijek više izdvoji posebni interes od zajedničkog interesa koji je postao sve više i više nejasan i indirektan; dok. uostalom, socijalna osjećanja, postepeno koncentrisana između pojedinaca iz iste profesije, tu postaju sve više i više strana svim drugim klasama zbog nedostatka dovoljne analogije običaja i mišljenja. To je zato što isti princip koji je jedini omogućio razvoj i širenje opšteg društva, prijeti, prema drugom aspektu, da ga rastavi na mnoštvo nepovezanih društva koja izgledaju da skoro ili uopšte ne pripadaju istoj vrsti: i to je. takođe, zato što prvi elementarni uzrok postepenog uspona ljudske sposobnosti izgleda da je određen da proizvodi ove vrlo sposobne duhove u jednom smislu i užasno nesposobne u svim drugim vidovima, koji su danas suviše zajednički kod najcivilizovanijih naroda gdje oni izazivaju opšte divljenje. Ako smo često pravedno oplakivali, u materijalnom redu. radnika koji je isključivo zaposlen u toku cijelog svog života da proizvodi drške za noževe ili glave za čiode, zdrava filozofija ne mora možda, u osnovi, da manje žali, u intelektualnom radu isključivo i stalno korišćenje ljudskog mozga u rješavanju nekih jednačina ili u Masiranju nekih insekata: moralni efekat u jednom i drugom slučaju je, na nesreću, vrlo sličan; da se uvijek veoma teži da se inspiriše užasna indiferentnost za opšti tok ljudskih poslova, samo ako bi neprestano postojalo jednačina za rješavanje i čioda za proizvodnju. Mada ova vrsta ljudskog automatizma čini. na sreću, samo krajnji disperzivni uticaj principa specijalizacije, njegovo ostvarenje, već suviše često i, uostalom, sve više i više neizostavno, moraće učiniti da se spoji sa ocjenom jednog takvog slučaja jedna prava naučna važnost kao evidentno pogodna da okarakteriše opštu težnju i da življe pokaže neophodnu potrebu nj3-nog stalnog sprečavanja.

Prema ovoj kratkoj filozofskoj indikaciji koju će čitalac moći da lako razvije, socijalni cilj vladavine mi izgleda da se naročito

sastoji u tome da dovoljno sadrži i da spriječi koliko je to moguće ovo fatalno opredjeljenje za osnovnu disperziju ideja, osjećanja i interesa, neizbježni rezultat samog principa ljudskog razvoja i koji, kad bi mogao da bez prepreka prati svoj prirodni tok, neizbježno bi završio zaustavljanjem društvenog napredovanja u svim važnim odnosima. Ova koncepcija čini, po mom mišljenju, prvu pozitivnu i racionalnu osnovu elementarne i apstraktne vladavine u užem smislu, posmatranu u najplemenitijem i najpotpunijem naučnom opsegu, tj, kao okarakterisana, uglavnom, univerzalnom neophodnom reakcijom prvo spontanom a zatim regulisanom cjelinom nad djelovima. Jasno je, zaista, da jedno realno sredstvo da se spriječi jedna takva disperzia se sastoji u tome da utemelji ovu neophodnu terveniše na odgovarajući način u uobičajenom obavljanju svih reakciju u jednoj novoj specijalnoj funkciji koja je sposobna da in-različitih posebnih funkcija socijalne ekonomije da bi tamo neprestano opominjala na misao cjeline i osjećanje zajedničke solidarnosti, sa utoliko više energije ukoliko najširi uspon individualne aktivnosti mora težiti da ih više izbriše. Na taj način treba da bude shvaćeno, čini mi se, eminentno učešće vlade u osnovnom razvoju društvenog života, nezavisno od grubih uticaja materijalnog poretka pod koje se želi danas svesti njeno opšte u određenje. Mada njim vlada sama ne vrši nikakav određeni društveni progres, ona obavezno doprinosi od tada svima onima koje društvo može proizvesti u bilo kojem aspektu, i koji bi, bez univerzalne spontane intervencije postali ubrzo nemogući zbog postepenog brisanja ljudskih sposobnosti nakon jedne nepravilne specijalizacije. Sama priroda jedne takve akcije označava dovoljno da ona ne mora biti čisto materijalna već, takođe, i naročito intelektualna i moralna, tako da pokazuje već dvostruku potrebu različitu od onoga što se zove privremena vlada i duhovna vlada čije će se racionalna podređenost nama predstaviti kao najviše poboljšanje koje je do sada moglo biti ostvareno u opštem sistemu društvene organizacije pod srećnim uticajem, danas suviše nepoznatim, nadmoćnog katolicizma. Najzad, intenzitet ove regulatorske funkcije, daleko od toga da mora da opada dok se čovječija evolucija vrši, mora, nasuprot, da bi bila shvaćena i izvršena na odgovarajući način, postati sve neophodnija pošto je njen glavni princip neodvojiv od samog principa razvoja. To je, dakle, uobičajena nadmoćnost duha cjeline koja čini obavezno nepromenljivi karakter vladavine pod bilo kojim aspektom ga razmatrali. Pošto ne bi mogli, bez sumnje, ni po kakvom osnovu da pravimo izuzetak u ovom pogledu za intelektualnu ili samo naučnu vladavinu, može se ovdje direktno sagledati anarhijska iracionalnost ove sistematske antipatije protiv svake obične opšte doktrine koja odlikuje tako žalosno većinu sadašnjih naučnika slijepih propovjednika jedne rutinske specijalizacije oslobođene svake filo-

zofske discipline i čiji će se suviše ekskluzivni uspon završiti zaustavljanjem svakog realnog progressa trošeći snage našeg uma na sve jadnijim i jadnijim sitnicama. Duh cjeline i duh detalja su podjednako neophodni za socijalnu ekonomiju: oni moraju alternativno prevladavati u spontanom toku ljudske evolucije prema prirodi glavnih progressa koje njen osnovni hod postepeno obezbeđuje u svakoj epohi, međutim produbljena analiza najvećih potreba sadašnjeg društva označava nam već, sigurno, sa neosporivom evidentnošću da, ako je u toku tri poslednja vijeka, duh detalja morao da bude nadmoćniji bilo radi vršenja krajnjeg raspadanja stare organizacije, bilo, naročito, da olakša neophodan razvoj elemenata jednog novog poretka, sada to isključivo pripadne duhu cjeline da upravlja društvenom reorganizacijom, kao što ću to direktno utvrditi prema tačnoj istorijskoj ocjeni modernih društava. Ma šta bilo. pošto sam ovako prethodno označio osnovni i stalni cilj vlade, shvaćen u čitavoj svojoj filozofskoj širini treba sada objasniti, sa druge strane, kako jedna takva akcija spontano teži da sebe proizvede, nezavisno od svake sistematske kombinacije, prema prirodnom toku socijalne ekonomije; što će dovoljno dopuniti našu prethodnu ocjenu socijalne statike u užem smislu, koliko mogu da to podnesu potrebne granice i generalni plan ove Rasprave.

Pošto je ova univerzalna disperzivna težnja, nerazdvojiva od osnovne specijalizacije ljudskih poslova, morala neophodno, prema prethodnim objašnjenjima, neprestano postojati i čak se sve više i razvijati, trebalo je, takođe, da uticaj upravo određen da je dovoljno neutralise bude isto tako spontan i pogodan za proporcionalno povećanje da bi socijalna ekonomija mogla opstati a naročito nastaviti svoj stalni uspon. Može se, zaista, lako uzeti da, posmatrana iz jednog novog generalnog aspekta, ova postepena podjela ljudskih operacija mora neizbježno uspostaviti elementarnu podređenost koja se uvijek povećava koja teži sve više i više da učini da vladavina prirodno proizide iz njedara samog društva, kako će to direktno pokazati pažljiva analiza svake malo naglašenu pod-podjele koja se upravo uvela u bilo koji rad. Ova neophodna podređenost nije samo materijalna kako se to obično vjeruje, ona je, takođe, i iznad svega intelektualna i moralna, tj. da ona zahtijeva, osim praktičnog pokoravanja, određeni stepen koji odgovara stvarnom povjerenju, bilo u kapacitet, bilo u poštenje specijalnih organa kojima je tako isključivo povjerena, ubuduće, funkcija koja je do tada bila univerzalna. Ništa nije, zaista, osjetljivije u vrlo razvijenom sistemu naše socijalne ekonomije, gdje svakog dana, potrebnim nizom velike sadašnje pod-podjele ljudskog rada, svako od nas čini da spontano počiva, u mnogo pogleda, samo održavanje svog vlastitog života na sposobnosti i moralnosti jedne gomile skoro nepoznatih agenata čija bi inercija ili pokvarenost mogle izlo-

žiti ljude, vrlo često, velikim opasnostima. Jedan takav uslov važi obavezno za sve, bilo koje, oblike društvene egzistencije, ako je ona data u nezgodan čas, naročito industrijskim društvima, to je jedino zato što ona tu mora biti, obično više naglašena zbog prisnije specijalizacije, ali ga nalazimo sigurno tako neizbježnog u čisto vojničkim društvima, kako to jasno pokazuje, npr. statička analiza jedne armije, broda itd. ili svake druge aktivne korporacije bilo koje vrste.

Tačna naučna ocjena ove elementarne i spontane potčinjenosti se sastoji u tome. čini mi se, da jasno otkrije glavni zakon koji mi iznad svega izgleda da se sastoji u tome što se razne vrste posebnih radnji prirodno smještaju pod stalnu upravu onih operacija koje su višeg stepena superiornosti. Može se lako u to uvjeriti brižljivo analizirajući svaku specijalizaciju ljudskog rada u trenutku kada ona dobija jasno odvojen karakter, pošto radnja koja se razvija je uvijek tako obavezno specijalnija nego prethodna funkcija odakle ona proizilazi i prema kojoj njeno svojstveno kontinuirano izvršenje mora ostati kasnije podređeno. Mada ovdje nije mjesto da se razvije kako treba takav zakon namijenjen da čini jednu od najvažnijih finalnih zaključaka cjeline ovog poglavlja, ne vjerujem da filozofski domet koji tako dobija osnovni princip na koji sam uvijek moram da se uzdržim da ne istaknem još od ovog momenta, novi oslanjao, još od početka ove Rasprave, naučnu hijerarhiju i koja sada, prelazeći na političko stanje, želi konačno da da, jednim drugim poretom istu glavnu ideju, prvu racionalnu vrstu jedne zdrave klasifikacije socijalnih funkcija, koja je nužno vezno saglasna sa realnim sistemom ljudskih odnosa. Nastavljajući naš rad a naročito u pedeset sedmoj lekciji, specijalno ću objasniti provjeru ovog sociološkog zakona u pogledu industrijskog života modernih društva; to se tiče vojnih društava, njihova savršenija regularnost tamo čini ovu potvrdu tako evidentnom da ona ne zahtijeva nikakvo direktno razmatranje mada mi je njihovo posmatranje sugerisalo najprije jednu takvu ideju, uglavnom naučnog porijekla. Jedanput prihvaćen, ovaj zakon čini da odmah razumijemo spontanu vezu ove elementarne društvene podređenosti sa političkom podređenošću u užem smislu, koja je neophodna osnova vladavine i koja se tako predstavlja kao zadnji neophodni stepen sve veće i veće hijerarhije. Jer, različite posebne funkcije socijalne ekonomije koje su od tada prirodno angažovane u odnosima jedne povećane opštosti sve moraju postepeno težiti da se pokore konačno univerzalnoj upravi koji proizilazi iz najopštije funkcije cijelog sistema koja je direktno okarakterisana stalnom akcijom cjeline nad djelovima. shodno prethodnim objašnjenjima. Ra druge strane, potrebni organi ove regulatorske akcije moraju biti moćno pomognuti u njihovom sopstvenom prirodnom razvoju, jednom drugom neizbježnom poslje-

dicom povećane raspodjele ljudskih radova koji snažno favorizuju osnovni uspon intelektualnih i moralnih nejednakosti. Jasno je, zaista, da ovaj uspon mora ostati skoro potpuno sabijen dotle dok konfuzna primitivna koncepcija bilo kojih poslova, primoravajući čovjeka na isključivo porodični život, apsorbuje svu njegovu glavnu aktivnost kontinuirano zadovoljavanje najjednostavnijih potreba same porodice. Mada individualne razlike zaista oštre, se sigurno pokazuju u bilo koje socijalnom stanju, međutim, podjela rada i dokolica koju je ona mogla dati su bile naročito neophodne za naglašeni razvoj intelektualnih prednosti na kojima obavezno počiva, u najvećem dijelu, trajni politički uspon. Treba, uostalom, zabilježiti da su intelektualni radovi po svojoj prirodi daleko od toga da mogu podnijeti stvarnu pod-podjeu tako detaljnu kao onu za materijalne radnje, tako da bi oni jednako morali biti manje određeni disperzivnom tendencijom koja iz njih obavezno proizilazi uprkos nepovoljnom uticaju koji su oni morali iskusiti. Bez sumnje, nemamo više potrebe da danas objašnjavamo glavno svojstvo civilizacije da uvijek više razvija moralne i još više intelektualne nejednakosti. Ali je važno da primijetimo, tim povodom, da moralne i intelektualne snage ne sadrže uopšte u sebi pravi ukupni sastav, na jednostavan način, kao fizičke snage: tako, mada izvanredno podesne za socijalnu saradnju koju one same mogu organizovati kako treba, one su mnogo manje pogodne za direktnu saradnju; odatle rezultira novi, vrlo moćni razlog radikalnije nejednakosti koju one teže da uspostave među ljudima. Neka se radi samo o borbi fizičkom snagom ili čak o bogatstvu; ma kakva mogla biti superiornost svojstvena jednoj individui ili jednoj porodici, dovoljno udruživanje brojnih najmanjih socijalnih individualnosti, tu će se lako postići: tako da, npr. najveće privatno bogatstvo ne bi moglo izdržati, ni u kojem pogledu, stvarnu konkurenciju sa finansijskom moći malo veće nacije čiji je javni trezor formiran od mnoštva vrlo malih kotizacija. Ali, nasuprot tome, ako poduhvat zavisi isključivo od visoke intelektualne vrijednosti, kao u predmetu jedne velike naučne ili poetske koncepcije, neće biti skupa običnih duhova, ma koliko veliki bio kao što se to pretpostavlja, koji bi mogao da se bori sa jednim Dekartom ili jednim Kornejom. Biće naravno to isto i u moralnom pogledu kada će npr. društvo imati potrebu za velikom odanošću, ono neće moći da postigne da je sastavi sa uzaludnom akumulacijom osrednjih vrlo umnogostručnih odanosti. Zbog jednog i drugog, broj pojedinaca može onda uticati samo na nadu da se tu bolje organ predložene funkcije, veoma jedinstvene; jedanput prikazan neće uopšte imati mnoštvo koje može da uspostavi ravnotežu svojoj osnovnoj nadmoćnosti. Naročito iz razloga ove eminentne privilegije intelektualne i moralne snage obavezno teže, sve više i više, da dominiraju socijalnim svijetom od kad jedna od-

govarajuća podjela ljudskih poslova dovoljno dozvoli njihov pravi razvoj.

Takva je, dakle, elementarna težnja svakog ljudskog društva za jednom spontanom vladavinom. Ova potrebna težnja je u skladu, u našoj individualnoj prirodi, sa odgovarajućim sistemom specijalnih sklonosti jednih prema komandovanju, drugih prema pokoravanju. Sa prvog aspekta, najprije ne treba uopšte, bez sumnje, gledati suviše vulgarnu dispoziciju za komandovanjem kao znak prave vokacije za vladanjem koja mora biti vrlo rijetka zbog stvarne nadmoćnosti koju ona zahtijeva. Tako npr. žene, uglavnom pasionirane za dominacijom su obično tako sasvim nesposobne za svako upravljanje čak i upravljanje porodicom, bilo zbog manje razvijenog razuma, bilo zbog nespokojne razdražljivosti njihovog nesavršenog karaktera. U gomili drugih prilika, može se, takođe, primijetiti čovjekova težnja da se smatra naročito određenim za nadležnosti koje mu najmanje odgovaraju prema neprimijećenoj iluziji koja čini tako često da se gleda živa želja kao znak stvarne sklonosti. Bilo kako bilo, a da dispozicija za komandovanjem ne mora po sebi označavati nikakvu sklonost za vladavinom, treba, ipak, priznati da je ona neophodna za njeno obavljanje koliko da ulije cijelom društvu povjerenje koje je nespojivo sa našom sopstvenom neodlučnošću, kao i da omogućiti ličnom sistemu naših političkih sposobnosti da razviju svu pogodnu energiju da bi mogle savladati neizbježne otpore koje moraju pružiti čak najpovoljniji slučajevi: što kod izvršne organizacije podiže na stvarni i važni kvalitet djetinji ponos vulgarnog. Jednom tako jakim karakteru mora odgovarati i odgovara, u stvari, kod većine ljudi, obrnuta sklonost za pokoravanjem, ne manje naglašenoj kod kompleksnije prirode ljudskog organizma. Kad bi ljudi bili spontano tako neposlušni kako se to danas često pretpostavlja, ne bi se moglo nikako razumjeti kako bi mogli ikada biti, zaista, poslušni. Nasuprot, evidentno je da smo svi manje više skloni da nevoljno poštujemo, kod nama sličnih, bilo kakvu superiornost, naročito intelektualnu ili moralnu, čak nezavisno od svake lične želje da je vidimo kako radi u našu korist: i taj instinkt potčinjenosti je, ustvari, samo suviše često rasipan na lažne izgledе. Ma kakva bila danas poremećena, zbog naše duhovne anarhije, univerzalna žeđ za komandovanjem. nema nikoga, bez sumnje, koji nije često osjetio, u tajnom i skrupuloznom privatnom ispitivanju manje više duboko, koliko je slatko pokoravati se kada možemo da ostvarimo sreću, danas skoro nemoguću, da budemo pristojno rasterećeni mudrim i dostojnim vođama, teške odgovornosti opšteg upravljanja našim ponašanjem; jedno takvo osjećanje je možda iznad svega oprobano od strane onih koji bi bili najспособniji da bolje komanduju. U samom trenutku najžešćih političkih trzavica, kada socijalna ekonomija izgleda trenutno ugrožena skorim raspadom, instinkt narodnih masa

još spontano manifestuje na nov nepobitan način, ovu neodoljivu socijalnu težnju koja, sve do izvršavanja najrevolucionarnijih rušenja, njih dobrovoljno inspiriše za skrupulozno potčinjavanje moralnim i intelektualnim superiornostima čiji smjer one spontano prate i čiju su privremenu dominaciju one čak često neposredno ubrzale, osjećajući tada, preko svega, hitnu potrebu za jednom jačom vlašću. Tako osnovna spontanost raznih individualnih sklonosti se bitno pokazuje u skladu sa neizbježnim tokom cjeline društvenih odnosa radi utvrđivanja da je politička podređenost tako, uopšte, neizbježna kao i neophodna, što ovdje dopunjava elementarnu skicu socijalne statike u užem smislu.

Sažetost i apstrakcija, možda pretjerane, glavnih koncepcija koje su označene u tri dijela ovog poglavlja će moći da prvo prave smetnju njihovoj pravoj direktnoj ocjeni, ali kontinuiranim korišćenjem, mada najčešće limPLICITnim koje će se prirodno izvoditi u cijelom ostatku ovog poglavlja će raspršiti, nadam se, ovu prvu nesigurnost, samo da se naviknemo, suprotno našim običajima, da damo na kraju političkim meditacijama vrstu intelektualnog ^napora koje one zahtijevaju. U ova tri naizmjenična reda statičkih razmatranja, lični život se vidi naročito okarakterisan sa potrebom i direktnom prevagom ličnih instikata, porodični život sa stalnim usponom simpatičnih instikata i društveni život sa specijalnim razvojem intelektualnih uticaja, a svaki od ova tri bitna stepena ljudske egzistencije, budući da su, uostalom, obavezno određeni da pripreme slijedeći, prema spontanom toku njihovog nepromjenljivog redosljedа. Jedan takav naučni uzastopni hod predstavlja, u samom sebi, tu dragocjenu praktičnu prednost da pripremi od ovog trenutka, racionalnu koordinaciju univerzalnog morala, prvo ličnog, zatim porodičnog i na kraju socijalnog, prvi potčinjavajući pametnoj disciplini osnovno očuvanje jedinke, druga težeći da prevagne koliko je moguće, simpatija nad egoizmom, i zadnji da upravlja, sve više i više, skupom naših sklonosti prema sjajnim indikacijama dovoljno razvijenog razuma, uvijek preokupiranog direktnim razmatranjima opšte ekonomije, tako da obično doprinosi zajedničkom cilju, svake, bilo koje, sposobnosti naše prirode, prema zakonima koji su im svojstveni.

Nakon ove prethodne indikacije elementarnih teorija statičke sociologije, moramo sada pristupiti, u cijelom preostalom dijelu našeg rada, kratkoj studiji ali direktnoj i kontinuiranoj, socijalne dinamike posvećujući najprije slijedeću lekciju prvoj osnovnoj ocjeni ljudske evolucije koja je sagledana u cjelini, shodno pravom opštem duhu nove političke filozofije koja je dovoljno okarakterisana u predzadnjem poglavlju.

*Kratak sadržaj — Osnovni zakoni socijalne dinamike ili
opšta teorija prirodnog napretka čovječanstva*

Da bi bolje ocijenili osnovne zakone socijalnog napretka, važno je da njihovom direktnom izlaganju prethodi, ovdje, prvo kratko objašnjenje neophodnog pravca ove velike evolucije kao i njene same brzine i prirodne podređenosti njenih glavnih elemenata što spontano stvara razne pojmove koji su utvrđeni već od početka ove knjige. Dakle, razmatrajući, sa najvišeg naučnog gledišta, ukupnu cjelinu ljudskog razvoja prvo smo dovedeni da ga obično shvatimo kao da se bitno zasniva na tome da sve više i više istakne karakteristične sposobnosti čovječanstva, u poređenju sa sposobnostima animalnosti, a, naročito, u odnosu na sposobnosti koje su nam zajedničke sa svakim organskim carstvom mada ove nastavljaju da uvijek čine, neophodno, prvobitnu osnovu ljudske egzistencije kao i svakog drugog životinjskog života. U ovom filozofskom smislu najuzvišenija civilizacija mora biti, uglavnom, ocijenjena kao potpuno saglasna sa prirodom, pošto ona stvarno čini samo naglašenije prikazivanje glavnih svojstava naše vrste koja, u početku prikrivena neizbježnom tromašću, su mogla postati dovoljno izrazita samo na jednom visokom stepenu društvenog života za koji njihova isključiva namjena ne bi mogla biti osporena. Cio sistem biološke filozofije teži da dokaže, kao što sam to objasnio u prethodnoj knjizi, da, u skupu životinjske hijerarhije, osnovno dostojanstvo, svojstveno svakoj rasi, je naročito određeno opštom nadmoći životinjskog života nad organskim životom koja je sve više i više naglašena što se više približavamo ljudskom organizmu. Sa jednog takvog filozofskog gledišta, naša socijalna evolucija čini, dakle, realno, samo krajnji izraz opšteg napretka koji se, bez prekida, nastavlja u svakom živom carstvu, od jednostavnih biljaka i najmanjih životinja, prelazeći postepeno na zadnje parne životinje, penjući se, zatim, do ptica i sisavaca, i, kod ovih, postepeno se dižući ka mesožderima i majmunima: neophodna nadmoć čisto organskih funkcija postajući svuda sve manje i manje označena, i

razvoj životinjskih funkcija u užem smislu, prvenstveno razvoj intelektualnih i moralnih funkcija, nasuprot, sve više i više težeći ka životnom usponu koja ipak ne bi mogao biti potpuno postignut, čak ni u najvišoj savršenosti ljudske prirode. Ova neophodna komparativna ocjena bitno određuje prvi naučni pojam koji treba da se napravi o čitavom ljudskom progresu, tako pripojenog univerzalnoj seriji životinjskog usavršavanja čiji najvažniji stepen on ostvaruje, Generalna analiza našeg socijalnog napretka dokazuje, ustvari, sa nepobitnom očiglednošću, da, uprkos, potrebnoj nepromjenljivosti raznih osnovnih dispozicija naše prirode, najuzvišendje među njima su u stalnom stanju relativnog razvoja koji sve više i više teži da ih postavi, kad na njih dođe red, u moćne snage ljudske egzistencije, mada jedan takav preokret prvobitne ekonomije ne može i ne mora nikada biti potpuno postignut. Tako već izgleda, prema prethodnom poglavlju, bitni karakter našeg socijalnog organizma kada se ograničimo da ga razmatramo prvo u njegovom čisto spontanom stanju, ne obazirući se na njegovo obavezno kretanje. Aid, ova osobina mora biti, prirodno, naglašenija u direktnom proučavanju njegovih stalnih promjena, kako to lako potvrđuje prva generalna ocena njihove postepene sukcesije.

Objašnjavajući na višem stepenu koji stalno raste, djelovanje čovjeka ma spoljni svijet, civilizacija izgleda da mora prvo da sve više i više koncentrišu našu pažnju na brigama za samu našu materijalnu egzistenciju čije održavanje i poboljšavanje, naizgled čine glavni predmet većine društvenih poslova. Ali dublje ispitivanje pokazuje, naprotiv, da ovaj razvoj stalno teži da obezbijedi prevagu najvažnijih sposobnosti ljudske prirode, bilo samom sigurnošću koju obavezno uliva u pogledu fizičkih potreba čije razmatranje postaje tako sve manje i manje obuhvatno, bilo direktnim i stalnim podsticanjem koje on obavezno daje intelektualnim funkcijama čak i društvenim osjećanjima čiji mu je dvostruki postepeni uspon zaista neophodan. U našem socijalnom djetinjstvu, instinkti koji se odnose na materijalno očuvanje su toliko nadmoćniji da sam seksualni instinkt, uprkos njenoj gruboj primitivnoj energiji, je prvo u tome bitno nadmašen¹: domaća osjećanja su onda, bez ikakve sumnje, mnogo manje naglašena a socijalna su ograničena na jedan neprimjetni dio čovječanstva van kojeg sve postaje stranac i čak

¹ Pretjerana proždrtjivost, žestoki ukus za razne fizičke stimulanse se stalno javljaju u primitivnom životu kada oskudica koju on mora tako često da stvara tu ne nameće nevoljnu suzdržljivost koja je, vrlo često, obmanjivala. Isto je to tako, u osnovi, uprkos stanju golotinje, što se tiče ljubavi prema ukrasu koji je tada naročito označen sa manje više komplikovanim tetoviranjem: on je tu, obično, sigurno mnogo više naglašen nego ikod civiliovanija muškaraca.

neprijatelj; razne strasti pune mržnje ostaju sigurno, nakon fizičkih apetita, glavna uobičajena pokretačka snaga čovjekove egzistencije. Sa ovih različitih aspekata, neosporno je da stalni uspon civilizacije obavezno razvija, sve više i više, naše najuzvišenije sklonosti i naša najplementija osjećanja koja, kao jedina moguća osnova ljudskih udruživanja, moraju da tu spontano prime sve specijalniju kulturu. Sto se tiče intelektualnih sposobnosti, uobičajena nesmotrenost koja, usred najvažnijih potreba, karakteriše primitivni život, konstatuje malo stvarnog uticaja koji razum vrši onda na opšte čovjekovo ponašanje: ove sposobnosti su tamo, uostalom, još veoma umrtvljene, ili bar tu ima naglašene aktivnosti samo kod inajinferiornijih među njima, one koje se neposredno odnose na rad spoljnjih čula; sposobnosti apstrakcije i kombinacije ostaju skoro potpuno inertne osim nekih kratkih izuzetnih poleta a gruba radoznalost koju nevoljno uliva spektakl prirode se onda potpuno zadovoljava najmanjim skicama teološkog objašnjenja, najzad, igre koje se prvenstveno odlikuju žestokom muskulatornom aktivnošću i koje, uzdižući se jedva do jednostavnog pokazivanja jedne čisto fizičke spretnosti, su tu, obično, tako malo povoljne za razvoj inteligencije kao i za razvoj društvenosti. Zbog svih ovih razloga, superiornost civilizacije koja se stalno povećava je, sigurno, još nepobitnija nego u moralnom odnosu tako da ne iziskuje, ubuduće, nikakvo formalno dokazivanje. Sa bilo kog aspekta da se proučavala egzistencija čovjeka upoređena sa raznim uzastopnim epohama društva, stalno će se, dakle, uočiti da se opšti rezultat naše osnovne evolucije ne sastoji samo u tome da poboljša materijalni položaj čovjeka stalnim širenjem njegovog djelovanja na spoljni svijet, nego isto tako i, naročito, da razvije, sve jačom, i jačom vježbom, naše najuzvišenije sposobnosti, bilo umanjujući neprestano vladavinu fizičkih apetita¹, i stimulišući više razne društvene instinkte, bilo stalno izazivajući uspon intelektualnih funkcija, čak i najuzvišenijih, i spontano povećavajući uobičajeni uticaj razuma na čovjekovo ponašanje. U tom smislu, individualni razvoj u bržoj i bližoj uzastopnosti čiji se skup onda može bolje ocije-

¹ Ljudska priroda ne bi, bez sumnje, nikada mogla realno doći do te prefinjene osjetljivosti o kojoj su možda sanjale neke zanesene mašte ili bolje bolešljive, da se raširi, u neku ruku, na neke uobičajene potrebe inkreta, to osjećanje stida koje, još od početka civilizacije prati sve više i više zadovoljenje raznih potreba ekskreta. Ali nije manje neosporno da stalno održavanje naše materijalne egzistencije dabija sve manje i manje isključivu važnost postepenim razvojem ljudske evolucije i sve manje i manje okupira naše misli u skupu realnog života. Jednom riječju, razna razmatranja, čisto lična, teže sve više i više da se izbrisu, u svakom pogledu, pred direktno socijalnim razmatranjima.

niti, mada je manje naglašen. Tako, jedan i drugi imaju, bitno, za zajednički cilj da podrede, koliko je to moguće, normalno zadovoljenje ličnih instikata uobičajenom radu socijalnih instikata, i, u isto vrijeme, da potčine naše razne, bilo koje, strasti, pravilima koje je sve jača i jača inteligencija nametnula u cilju sve većeg identifikovanja jedinke sa vrstom. Sa anatomskog gledišta, mogla bi se jasno okarakterisati jedna takva težnja, predstavljajući da se ona naročito sastoji u tome da se radom odredi sve veći i veći uticaj kod raznih organa cerebralnog aparata što se više udaljavaju od vertebralne zone da bi se približili frontalnoj zoni. Takav je, uostalom, idealni tip čije sve savršenije ostvarenje obavezno karakteriše spontani tok ljudske evolucije, bilo kod jedinke bilo, na mnogo većem stepenu, kod same vrste, mada, naši, bilo koji naponi nikada ne mogu da nas stvarno dovedu do ove osnovne granice. Jedan sličan pojam omogućava da se, obično, lako razlikuju odgovarajući djelovi prirode i vještina u našem stalnom razvoju koji treba da bude ocijenjen kao potpuno prirodan u tome što teži da se sve više i više obezbijedi prevagu glavnih atributa čovječnosti koja je upoređena sa ahimalnošću, uspostavljajući vladavinu sposobnosti koje su, zaista, određene da upravljaju svima drugima: ali koja se u isto vrijeme pojavljuje kao sasvim vještačka pošto mora da se sastoji u sticanju, sa odgovarajućim radom naših raznih sposobnosti, jednog uspona koji je utoliko više naglašen za svaku od njih što je ona prvobitno manje jaka, odatle direktno proizilazi naučno objašnjenje ove vječne borbe između naše čovječnosti i naše animalnosti koja je, uvijek, priznata, još od početka civilizacije, od strane svih istraživača čovjeka i već primijenjena u toliko raznih oblika prije nego što je pozitivna filozofija mogla da utvrdi njen pravi karakter.

Pošto je neophodan prava cjeline ljudske evolucije tako dovoljno definisan ovom prethodnom ocjenom, mi sada moramo razmatrati ovu evoluciju prema njenoj osnovnoj i zajedničkoj brzini, ne obazirući se na bilo koje razlike koje mogu nastati, bilo od klime, bilo od rase ili svih drugih modifikatorskih uzroka o kojima sam prethodno utvrdio da je stvarni uticaj morao biti', koliko je to moguće, sistematski ostranjen u prvom racionalnom nacrtu socijalne dinamike. Dakle, ograničavajući se, u ovom smislu, na same univerzalne uzroke, prvo je evidentno da ova brzina mora da bude bitno određena prema kombinovanom uticaju glavnih prirodnih uslova koji se odnose, s jedne strane, na ljudski organizam, sa druge strane na sredinu gdje se on razvija. Ali, sama nepromjenljivost ovih raznih osnovnih uslova, stroga nemogućnost da se obustavi ili smanji njihova vladavina, ne dozvoljavaju uopšte da se tačno izmjeri njihova odgovarajuća važnost, mada mi ne možemo nikako sumnjati da je naš spontani razvoj morao biti obavezno ubrzan ili usporen svakom povoljnom ili protivnom promjenom za koju bi

prepostavili da djeluje pod ovim različitim elementarnim uticajima, bilo organskim, bilo anorganskim, zamišljajući napr. da naš cerebralni aparat ponudi najmanju anatomska inferiornost frontalne zone ili da naša planeta postane veća ili manje naseljena, itd. Sociološka analiza bi, dakle, mogla po svojoj prirodi da dovoljno postigne, u tom pogledu, samo generalne uslove jednostavno sporedne, zbog znatnih promjena na koje oni moraju biti spontano osjetljivi.

Među ovim sporednim ali stalnim snagama koje pomažu, da se odredi prirodna brzina ljudskog razvoja, može se, prvo, naznačiti, prema Zoržu Leroju, stalni uticaj *dosade*, uostalom jako prečajan i čak pogrešno ocijenjen od strane ovog oštrog filozofa. Kao i svaka druga životinja, čovjek ne bi mogao biti srećan bez dovoljno kompletne aktivnosti njegovih, bilo kojih, različitih sposobnosti, slijedeći stepen intenziteta i očuvanja koji je pametno srazmjeran sa unutrašnjom aktivnošću svake od njih: ma kakva bila stvarna situacija, on neprestano teži da ispuni, koliko je to moguće, ovaj neophodni uslov sreće. Naglašenija teškoća koju mora da osjeti da bi ostvario razvoj koji se slaže sa posebnom superiornošću njegove prirode, obavezno ga čini više podložnim nego druge životinje ovom važnom stanju teške malaksalosti koje označava istovremeno, stvarno postojanje sposobnosti i njihovu nedovoljnu aktivnost i koje bi, ustvari, postalo, isto tako, nespojivo bilo sa idealnom snagom koja je spontano osjetljiva na neumorni rad. Jedna takva dispozicija, u isto vrijeme intelektualna i moralna, koju vidimo svakog dana da još pobuđuje, sa toliko napora, sve prirode obdarene nekom energijom, je morala, bez sumnje, snažno doprinijeti, u djetinjstvu čovječanstva, da se ubrza naš spontani uspon nemirnim pokretanjem koje ona nadahnjuje, bilo zbog željnog istraživanja novih izvora emocija, bilo zbog jačeg razvoja naše vlastite direktne aktivnosti. Ipak, ovaj sporedni uticaj je mogao postati vrlo naglašen samo u socijalnom stanju koje je već dosta napredno da bi tačno osjetili potrebu, prvo tako slabu, da se pokrenu, kad na njih dođe red, najvažnije sposobnosti naše prirode koje su u tome tako najmanje energične. Najnaglašenije sposobnosti, tj. najmanje uzvišene, dopuštaju jednu tako prikladnu vježbu, da, bi u normalnom stanju, malo mogle da imaju za posljedicu pravu dosadu, pogodnu da proizvede srećnu cerebralnu reakciju: primitivni ljudi, kao i djeca, se uopšte ne dosađuju jer njihova fizička aktivnost, onda jedino važna, nije uopšte sputana; laki i produženi san ih bitno sprečava, poput životinja, da teško osjete njihovo intelektualno mrtvilo. Tako, prikazujući dosadu kao glavnog izvornog pokretača našeg socijalnog razvoja, 2. Leroj je iracionalno pomiješao jedan simptom sa jednim principom, osim evidentne greške koja mu je isključivo činila da čovjeku pripiše jedino takvo svojstvo. AId, pored ove pogrešne ocjene bilo je, ipak, neophodno da se ovdje ukratko iznese Visoko obavezno učešće ovog opšteg uticaja da bi se

pletno zbog nemogućnosti da se direktno plasira u pravom smislu i u tačnom upravljanju prethodnih radova, nemogućnost utoliko naglašenija ukoliko novi saradnici imaju lično više realne vrijednosti. Kontinuitet stalnih napora može biti potpuno uspostavljen između raznih individua samo u pogledu krajnje jednostavnih operacija i skoro potpuno materijalnih, gdje razne ljudske snage mogu lako da se dodaju: on ne bi mogao nikada da se organizuje na zaista zadovoljavajući način za najteže i najvažnije radove, gdje ništa ne bi moglo dovoljno zamijeniti dragocjeni uticaj jednog postojanog jedinstva; intelektualne i moralne sinage ni jesu pogodnije za komadanje i sabiranje između nasljednika nego između savremenika; i bilo šta da o tome mogu da misle sistematski branioci bezgraničnog rasipanja individualnih napora, izvjesna koncepcija je fetalno neophodna za izvršavanje ljudskog progressa.

Mi moramo, najzad, da ukratko iznesemo međuglavnim uzrocima koji spontano mijenjaju onovnu brzinu naše socijalne evolucije, prirodno povećanje ljudske populacije koje naročito doprinosi stalnom ubrzanju ovog velikog kretanja. Ovo povećanje je uvijek bilo gledano tačno kao najmanje dvosmisleni simptom postepenog poboljšanja ljudskog položaja, i ništa ne bi moglo, bez sumnje, biti nepobitnije kada se sagleda ovo povećanje u skupu naše vrste, ili bar između svih zaista solidarnih nacija na izvjesnom stepenu. Ali, ovdje se nipošto ne radi o jednom takvom razmatranju koje je suviše neosporno danas, pored pretjeranih ili čak pogrešnih kritika naših ekonomista: ono bi bilo, uostalom, očito strano našoj sadašnjoj temi. Moram, sada, samo da naznačim progressivno zgumenjavanje naše vrste kao zadnjeg generalnog elementa koji pomažu da se reguliše stvarna brzina socijalnog kretanja. Može se, prvo, lako priznati da ovaj uticaj uvijek mnogo doprinosi, naročito u početku, da se odredi ukupnom ljudskom radu, jedna sve specijalnija podjela obavezno nespojiva sa suviše malim brojem saradnika. Osim toga, sa intimnijim i manje poznatim svojstvom, mada još važnijim, jedno takvo zgumenjavanje stimuliše direktno, vrlo jako, brži razvoj socijalne evolucije, bilo gurajući jedinke da čine nove napore da bi sebi obezbijedile, najprefinijim sredstvima, egzistenciju koja bi drugačije postala teža, bilo primoravajući društvo da reaguje sa upornijom i bolje konoentrisanom energijom da bi se dovoljno borilo protiv jačeg uspona posebnih odstupanja. I kod jednog i kod drugog razloga, vidi se da se ne radi ovdje, uopšte, o apsolutnom povećanju broja pojedinaca već naročito o njihovoj intenzivnijoj saradnji u datom prostoru shodno specijalnom izrazu koji sam upotrijebio i koji je očito primjenljiv na velike centre populacije, gdje su. u svako doba. glavni progresi čovječanstva morali da, zaista, stalno dobijaju svoju prvu Obradu. Stvarajući nove potrebe i nove teškoće, ova postepena aglomeracija razvija, takođe, spontano nova sredstva, ne samo

što se tiče progressa, već takođe za sami poredak, neutrališući, sve više i više, razne fizičke nejednakosti i dajući, nasuprot, povećani uticaj intelektualnim i moralnim snagama koje se obavezno održavaju u njihovoj primitivnoj potčinjenosti kod svake suviše male populacije. Takav je, ukratko, stvarni uticaj jednog sličnog stalnog zgumenjavanja ne vodeći računa o stvarnom trajanju njenog formiranja. Ako se ona sada takođe, sagleda prema ovoj manje više većoj, brzini, biće lako da se tu otkrije novi uzrok generalnog ubrzanja socijalnog kretanja, direktnim poremećajem koji tako mora da bude izložen osnovni antagonizam između instinkta očuvanja i instinkta inovacije, ovaj zadnji morajući evidentno da dobije, još od tada, znatno povećanje energije. U tom smislu, sociološki uticaj za bržim povećanjem populacije mora biti, po svojoj prirodi, bitno analogan ovom što smo upravo ocijenili za trajanje čovjekovog života: jer je malo važno da češće obnavljanje jedinki zavisi od najmanje dugovječnosti jedinih ili bržeg povećanja drugih. Nikakvo drugo ispitivanje nije, dakle, ovdje neophodno da bi se okarakterisala i prirodna težnja ovog postepenog smanjenja u periodu udvostručavanja populacije da više ubrza socijalnu evoluciju, ulivajući novi polet duhu poboljšanja. Ipak, završavajući ove kratke indikacije, ne treba propustiti da primijetimo, kao i u prethodnom slučaju da, kad bi ovo zgušnjavanje i ova brzina uspjeli da pređu izvjesni određeni stepen, prestali bi obavezno da favorizuju jedno takvo ubrzanje i, nasuprot, bi mu prouzrokovale spontano jake prepreke. Prva bi mogla biti shvaćena kao dosta pretjerana da bi čak predstavljala nesavladive teškoće za odgovarajuće održanje ljudske egzistencije sa nekim mudrim vještinama za čije smo se posljedice potrudili da ih izbjegnemo; a što se tiče druge, mogla bi se, bez sumnje, zamisliti dosta pretjeranom da bi se radikalno suprastavila neophodnoj stabilnosti društvenih poduhvata, na način da sa izjednači sa znatnim smanjenjem naše dugovječnosti. Ali, prvo rečeno, stvarno kretanje ljudske populacije je uvijek do sada ostalo, čak i u najpovoljnijim slučajevima, pored iracionalnih pretjerivanja Maltusa, vrlo podređen prirodnim granicama gdje moraju početi takve neprilike o kojima se moglo empirijski imati jedna slaba predstava samo orema izuzetnim prevratima, ponekad uslovljenim vrlo velikim i suviše naglim migracijama, uostalom, vrlo rijetko izvršenim. Naše potomstvo, u jednoj vrlo dalekoj budućnosti, da bi moglo danas inspirisati ikakvu razumnu preokupaciju, maće samo da se mnogo brine o ovoj dvostrukoj spontanoj težnji kojoj će malenkost naše planete i potrebno ograničenje bilo kojeg skupa ljudskih resursa, morati kasnije pridavati veliku važnost kada će naša vrsta, dospjela do ukupne populacije, otprilike desetostruke od sadašnje stope, biti svuda tako zgusnuta kao što je to već u zapadnoj Evropi. U ovoj neizbježnoj epohi, kompletniji razvoj ljudske prirode i tačnije poznavanja pravnih zakona soci-

jalne evolucije, daće sigurno, da bi uspješno odoljeli takvim destruktivnim uzrocima, nova sredstva raznih vrsta o kojima ne bi mogli još formirati nikakvu jasnu ideju a da, uostalom, ne treba da se da ovdje, zatim, ispita da li će uvijek tu postojati, u tom smislu, dovoljna ukupna kompenzacija.

U jednoj ovakvoj brzoj ocjeni raznih opštih elemenata koji doprinose da se promijeni jednim, manje više mjerljivim uticajem, osnovna brzina ljudskog razvoja, ne bih mogao vjerovati da sam dovoljno okarakterisao niti čak naveo kako treba, sve realne uzroke koji učestvuju u ovom, duboko složenom određivanju, i o kojima bi jedna methodska i specijalna rasprava političke filozofije mogla sama ponuditi analizu i koordinaciju. Ali, među sporednim uticajima, ostranjujući kao što sam to morao, sve što se tiče bilo kojih poremećaja i vezujući se jedino za apstraktno proučavanje ove teške teme, vjerujem da sam dosta razmatrao glavne među njima, bilo radi kasnijeg korišćenja jednog takvog pojma u nastavku našeg rada, bilo, čak, da bi unaprijed označio prirodni obim jedne slične operacije u svakom drugom analognom razlogu koji bi željeli da zatim razmatramo. Da bi ovdje potpuno pripremili direktno objašnjenje osnovnih zakona socijalne dinamike, sada mi ostaje, dakle, samo da vrlo kratko definišem glavnu podređenost koju moraju stalno imati, među njima, razni aspekti ljudskog razvoja, kao što sam to najavio u početku ovog poglavlja.

Uprkos neizbježnoj solidarnosti koja neprestano vlada, prema već utvrđenim principima među raznim elementima naše socijalne evolucije, treba, isto tako, da usred njihovih uzajamnih stalnih reakcija, jedan od ovih generalnih poredaka progressa bude spontano jači, tako da obično utisne na sve druge, neophodni početni impuls, mada on mora kasnije da dobije, kad na njega dođe red, novi polet od njihove vlastite evolucije. Dovoljno je da se odmah odvoji ovaj jači element čije će razmatranje morati da upravlja cjelinom našeg dinamičkog izlaganja, a da se, uostalom, ne okupiramo izričito specijalnom podređenošću drugih prema njemu ili među njima, što će se, zatim, dovoljno manifestovati spontanim izvršenjem takvog rada. Dakle, tako smanjeno opredjeljenje ne bi moglo imati nikakvu veliku teškoću pošto je dovoljno da razlikujemo socijalni element čiji bi razvoj mogao biti najbolje shvaćen, apstrahujući od njega sve ostale i red njihove univerzalne neophodne povezanosti, dok bi se pojam o tome, naprotiv, neizbježno stvorio u direktnom razmatranju ovih. U tom dvostruko odlučujućem karakteru ne bi mogli oklijevati da postavimo, u prvi red, intelektualnu evoluciju, kao obavezno jači princip čitave evolucije čovječanstva. Ako intelektualno gledište mora da preovlada, kao što sam to objasnio u prethodnom poglavlju, u jednostavnoj statičkoj studiji socijalnog organizma u užem smislu, utoliko prije bi to moralo biti, isto tako, za direktno proučavanje opšteg kretanja

ljudskih društava. Mada naša slabi um ima tu, bez sumnje, neophodnu potrebu za početnim buđenjem i stalnom stimulacijom koji pobuđuju apetite, strasti i osjećanja, međutim, baš se pod njenom obaveznom upravom što se je uvijek morao vršiti sav ljudski napredak. Samo je tako i pod sve naglašenijim uticajem uma na opšte ponašanje čovjeka i društva, postepeni razvoj naše vrste mogao stvarno dobiti ove osobine stalne regularnosti i postojanog kontinuiteta koje ga duboko odlikuje od nejasnog, nevezanog i jalovog poleta, najuzvišenijih životinjskih vrsta, mada se, naši apetiti, naše strasti i čak naša primitivna osjećanja bitno nalaze kod mnogih među njima i sa jačom snagom, bar u više važnih pogleda. Ako statička analiza našeg socijalnog organizma to pokazuje, oslanjajući se konačno, neophodno, na izvjestan sistem osnovnih mišljenja, kako bi postepene promjene jednog takvog sistema mogle da ne vrše preovlađujući uticaj na uzastopne promjene koje mora da ima stalni život čovječanstva? Tako u svim vremenima, od prvog uspona filozofskog genija, uvijek se priznalo, na manje više različit ali stalno nepobitan, način da istorijom društva prije svega vlada istorija ljudskog duha. Javni razum je čak, već dugo vremena, duboko potvrdio ovu opštu ocjenu, utvrđujući spontano, u svim civilizovanim jezicima, karakterističnu sinonimiju između termina koji su određeni da opisu, u bilo kojem žanru, glavni upravljački uticaj i riječi posvećene za specijalno označavanje našeg misaonog organa. Tako prema evidentnoj naučnoj potrebi da koordinira ukupnost istorijske analize u odnosu na najmoćniju evoluciju, da bi spriječila konfuziju i nejasnoću koje bi svaki drugi razvoj neizbježno proizveo, bilo u izlaganju, bilo čak u koncepciji, jednog takvog sistema solidarnog i simultanih razvoja, moramo, zaista, ovdje izabrati ili bolje sačuvati opštu istoriju ljudskog duha kao prirodnog i stalnog vođu svakog istorijskog proučavanja čovječanstva. Sa manje shvaćenim nastavkom istog principa ali, isto tako, strogim i neophodnim, trebaće naročito da se vežemo u ovoj intelektualnoj istoriji, za prethodno razmatranje najopštijih i najapstraktnijih koncepcija koje specijalnije zahtijevaju rad naših najvažnijih mentalnih sposobnosti čiji organi odgovaraju prednjoj strani frontalne zone. To je, dakle, postepena ocjena osnovnog sistema ljudskih mišljenja koja se tiče skupa bilo kojih pojava, jednom riječju, opšta istorija filozofije, uostalom, ma kakav bio njen stvarni teološki, metafizički ili pozitivni smisao, koja će morati obavenzo da upravlja racionalnom koordinacijom naše istorijske analize. Svaka druPa bitna grana intelektualne istorije, čak i istorije lijepih umjetnosti (računajući tu i poeziju), i pored njene velike važnosti, ne bi mogla bez velikih opasnost da bude vještački oozvana u ovu neprohodnu funkciju zato što izražajne sposobnosti, uže vezane za osiećanie sposobnosti i čiji se organi, ustvari, više približavaju srednjem dijelu mozga u užem smislu, su morale bi-

ti cijelo vrijeme podređene, u stvarnoj ekonomiji socijalnog kretanja, sposobnostima direktne koncepcije, ne izuzimajući epohe njihovog većeg i stvarnog uticaja. Jedina naučna nezgoda, svojstvena jednom takvom specijalnom izboru, je da određuje da se ponekad zanemari osnovna uzajamnost, u toku istorijskih radnji, svih različitih sastavnih djelova ljudskog razvoja: ali bi ova nesrećna težnja, isto tako, proizlazila iz svakog drugog analognog izbora, a, međutim, bilo koji izbor je striktno potreban. Slična opasnost mora čak biti manje jaka i manje neizostavna kada se radije upravlja cjelinom istorijske analize prema socijalnom elementu koji je stvarno najviše uticao na ukupnu evoluciju i čije razmatranje mora, ustvari, spontano podsjećati na razmatranje svih drugih. Ali, jedno takvo svojstvo ne bi moglo osloboditi od striktno racionalne obaveze da sebi predoči, koliko je to moguće, svim potrebnim sredstvima, direktni i stalni pojam univerzalne povezanosti različitih aspekata socijalnog razvoja, za koji naša slaba inteligencija mora biti samo suviše sklona, naročito nakon disperzivnih navika u naše vrijeme za pretjeranom specijalnošću, da izgubi iz vida neophodno jedinstvo. Najbolji kriterijumi koje može dopustiti, u ovom pogledu, priroda predmeta da bi spriječila ili ispravila zablude koje mogu proizići iz suviše izolovane istorijske prevage, se sastoje u čestom poređenju među njima, raznih glavnih djelova ovog opšteg razvoja da bi se uvjerali da li promjene za koje smo vjerovali da primjećujemo u jednom od njih odgovaraju, ustvari, na promjene koje su ekvivalentne u svakoj od drugih: bez slične provjere, početne promjene bi bile vjerovatno loše ocijenjene, bilo zbog pretjerivanja, bilo čak zbog iluzije. Priznaće se, nadam se, u nastavku ovog poglavlja i sve više i više u cijelom preostalom dijelu našeg rada, da se ova racionalna potvrda spontano primjenjuje, na najvišem nivou, na našu osnovnu konoopciju istorijske analize. Da bi istakli, kako treba, još od početka, jedno takvo svojstvo, biće mi dovoljno da ovdje dokažem da opšti dinamički zakoni prvo izvedeni iz usamljenog posmatranja intelektualnog razvoja čovječanstva su potpuno u harmoniji sa ovima koje zatim otkriva specijalno ispitivanje njegovog materijalnog razvoja: jedna takva prirodna veza između dvije najekstremnije granice mora očigledno označiti, unaprijed, iz jačeg razloga, analognu pomoć svih različitih posrednih aspekata.

Pošto smo prethodno okarakterisali prvo generalno upravljanje, zatim bitnu brzinu i na kraju neophodni poredak skupa ljudske evolucije, sada možemo pristupiti, bez ikakvog drugog uvoda, direktnom ispitivanju osnovne koncepcije socijalne dinamike, razmatrajući, naročito, shodno prethodnim objašnjenjima, prirodne zakone svojstvene neizbježnom razvoju ljudskog duha. Dakle, pravi naučni princip jedne takve teorije čini mi se da se u potpunosti sastoji u velikom filozofskom zakonu kojeg sam otkrio 1822. god.

na stalnoj i neophodnoj uzastopnosti tri opšta stanja, početnog teološkog, prolaznog metafizičkog i na kraju pozitivnog, kroz koje naš um uvijek prolazi u bilo kojoj vrsti spekulacija. Dakle, ovdje treba da bude prirodno plasirana neposredna ocjena ovog zaista osnovnog zakona koji je odmah namijenjen da služi kao stalna osnova čitavoj našoj istorijskoj analiza čiji će glavni predmet biti obavezno da joj objasni i razvije opšti pojam, postepenim, širim i preciznijim korišćenjem u cijelom toku ljudske prošlosti. Ma kakva mora da bude prikladno, posebna teškoća jednog takvog početnog ispitivanja, ipak naznačena generalna objašnjenja u ovom pogledu, još od početka ove Rasprave a naročito, mnogobrojne primjene tako odlučujuće kao i različite, zakona o tri stanja što sam zatim stalno radio u prethodnim poglavljima i prvom dijelu ovoga, moraju da mi, srećom, omoguće da mnogo skratim ovdje ovo neophodno direktno dokazivanje a da nikako ne naškodim njegovoj vlastitoj jasnoći i da ne promijenim više njegovu kasniju efikasnost.

Pošto se čitalac tako unaprijed upoznao, kroz ovu dugu postepenu pripremu sa tumačenjem i namjenom jednog takvog zakona, bilo bi potpuno suvišno da mu sada o tome specijalno ukazujemo na jednostavnu stvarnu provjeru u raznim, bilo kojim, djelovima iz intelektualnog domena. Svi oni koji posjeduju neka realna znanja o opštoj istoriji ljudskog duha su morali, bez sumnje, da već izvrše sami ovu neposrednu istorijsku potvrdu koja je prethodno nepobitno označena za sve druge duhove, prema sadašnjem toku našeg individualnog razvoja, od djetinjstva do zrelosti, kao što sam to pakazao u početku prve knjige. Na ovu važnu provjeru se mogu primijeniti razna, bilo koja, sredstva racionalnog istraživanja koja smo priznali u četrdeset osmoj lekciji da treba da pripadaju sociološkim proučavanjima, bilo čista observacija, direktna ili indirektna, bilo čak eksperimentisanje, bilo, naročito, svaka od mnogobrojnih formi koje se razlikuju od komparativne metode: sedamnaest godina stalnog razmišljanja o ovoj velikoj temi o kojoj sam raspravljao u svim njenim stranama i koju sam podvrgnuo svim mogućim kontrolama, dozvoljavaju mi da unaprijed tvrdim, bez i najmanjeg naučnog oklijevanja, da će se uvijek vidjeti ova različita istraživanja, pojedinačna ili ukupna, urađena kako treba, da konačno teže prema neodoljivoj potvrdi jednog takvog istorijskog predloga koji mi izgleda sada tako potpuno dokazan kao nijedna od opštih činjenica koje su sada prihvaćene u drugim djelovima prirodne filozofije. Od otkrivanja ovog zakona o tri stanja, svi pozitivni naučnici, obdareni za neki filozofski domet, su se zaista složili o njegovoj posebnoj tačnosti prema njihovim raznim odnosnim naukama, mada ga svi nijesu. uopšte. eksplicitno proglasili do sada. Jedine stvarne zamjerke koje sam obično sreo, se uopšte nijesu odnosile na samu činjenicu, već jedino na njegovu potpunu

univerzalnost u različitim, bilo kojim, djelovima intelektualnog dometa. Ova velika opšta činjenica mi izgleda već tako implicitno priznata od strane svih naprednih duhova, u pogledu različitih nauka koje su danas pozitivne, tj. da je trostruka intelektualna evolucija sada prihvaćena za sve slučajeve gdje je ona mogla da se bitno izvrši. Ne izgleda mi da se tu najmanja ikakva druga kapitalna restrikcija osim takozvane nemogućnosti da se tako proširi isti pojam na socijalne spekulacije.

Ali ovo iracionalno ograničenje kojeg nikakav princip ne bi zaista znao opravdati, realno znači, ustvari, samo sadašnje neizvršavanje potpune evolucije u pogledu jednog takvog reda koncepcija, mada je, međutim, socijalna nauka već izašla, i pored njene veće komplikacije iz čisto teološkog stanja i da je ona, danas, potpuno dostigla skoro svuda metafizičko stanje u užem smislu a da još nije, uostalom, direktno uzdignuta, ako to nije u ovoj Raspravi, na zaista pozitivno stanje. Ma kakva treba da izgleda privremena situacija koja je prikazana ovim empirijskim polu-uvjerenjem, jedna takva dispozicija bi bila, po svojoj prirodi, bitno jalova, suprostavljajući se svakoj opštoj primjeni ovog zakona čije se glavno filozofsko korišćenje mora precizno sastojati u stalnoj regeneraciji socijalnih teorija. Ipak, samo vrijemo kojeg ne bi moglo ništa potpuno zamijeniti, će morati da postepeno razbije ovo osnovno oklijevanje a da mi nije potrebno da ovdje dodam, što se tiče opšte činjenice koja je shvaćena u svoj svojoj racionalnoj punoći, ikakvo direktno objašnjenje neodoljivom dokazivanju koje bi spontano proizišlo, tim povodom, iz čitave ove knjige. Zašto da se zaustavljam da specijalno uvjeravam one koji bi nakon takvog čitanja nastavili da dogmatski podrže nemogućnost da se društvena nauka učini tako Do?itivnom kao sve druge manje komplikovane uprkos evidentnoj realizaciji koja se rađa iz ove zadnje filozofske transformacije.

Iz ovih razloga ne moramo, dakle, insistirati, ovdje, ni na kakvu neposrednu istorijsku provjeru naše trostruke osnovne evolucije ljudskog duha; svaki će čitalac moći bez muke da spontano obavi ovaj prethodni rad ako ga nije već dovoljno skicirao u toku postupne studije prethodnih knjiga. Ali, u protivnom, mnogo je važno da se specijalna pažnja direktno koncentriše na filozofskom objašnjenju ovog velikog zakona koji bi u stanju jednostavne opšte činjenice ostao obavezno lišen njegove glavne naučne efikasnosti. Ova empirijska opštostručna koja bi, u svakoj drugoj nauci mogla već da ima dovoljnu vrijednost, ne bi mogla da potpuno odgovara pravoj prirodi sociologije prema utvrđenim logičkim principima, tim povodom u četrdeset o?moi lekciji. U jednoj takvoj nauci, smo priznali karakterističnu mogućnost da tu shvatimo *a priori* sve osnovne odnose fenomena, nezavisno od njihovog direktnog is-

traživanja prema neophodnim osnovama koje su unaprijed date biološkom teorijom čovjeka. Tako, znamo da odgovarajuće korišćenje ovog važnog svojstva može samo da sociološkim naukama da svu racionalnu energiju koja im je neophodna da prevaziđu dovoljno naglašene prepreke koje mora da susretne njihovo realno objašnjenje: pored toga što jedna takva kontrola mora sadržati obično naj nepobitni ju potvrdu bitne tačnosti istorijskih indukcija u užem smislu. Dakle, jedna takva operacija ne bi mogla, bez sumnje, i zbog jednog i zbog drugog razloga predstaviti ni u kojem slučaju, važniji interes osim u pogledu najosnovnijeg zakona koja može ikada biti primijenjen na skup socijalne dinamike. Moramo, dakle, da ovdje pažljivo okarakterišemo razne opšte motive crpljene iz tačnog poznavanja ljudske prirode koji su morali vratiti jednim neizbježnim i jednim drugim neophodnim dijelom ovu obaveznu sukcesiju socijalnih fenomena koji su direktno razmatrani što se tiče intelektualne evolucije koja bitno dominira njihovim glavnim razvojem. Ipak, pošto sam već dovoljno označio, tim povodom, čisto logične motive, prvo u prethodnoj raspravi prve knjige, a, zatim, u mnogo važnih prilika u toku cijele ove Rasprave, moći ću, vraćajući tamo, unaprijed, čitaoca, da se pozabavim naročito sada moralnim i socijalnim motivima a da se ne izložim, uostalom, da u nezgodno vrijeme razčlanim filozofsko prikazivanje čiji su svi djelovi spontano uzajamni.

Neizbježna potreba jedne takve intelektualne evolucije ima kao prvi osnovni princip primitivnu težnju čovjeka da nehotično prenese intimno osjećanje svoje vlastite prirode na univerzalno radikalno objašnjenje svih, bilo kojih, fenomena. Mada se, upravo, tačno upozoreno, od posebnog uspona filozofskog genija, da je osnovna teškoća da sebe upoznamo, ne treba upošte pridavati apsolutan smisao ovoj opštoj napomeni koja se može odnositi samo na vrlo napredna stanja ljudskog razuma. Covečiji duh je morao, zaista, da dospije do znatnog stepena prefinjenosti u svojim uobičajenim razmišljanjima prije nego što je mogao da se začudi od svojih vlastitih djela, odvijajući na njemu samom spekulativnu aktivnost koju je spoljnji svijet morao prvo tako isključivo da izazove. Ako se čovjek, s jedne strane, posmatra obavezno, u početku, kao centar svega on je onda, s druge strane, ne manje neizbježno sklon da se izdigne, takode, u univerzalni tip. On ne bi mogao zamisliti drugo primitivno objašnjenje za druge, bilo koje, fenomene osim da ih uporedi, koliko je to moguće, sa svojim vlastitim radnjama, jedinim o kojima može ikada da vjeruje da razumije bitni način nastajanja prirodnim osjećajem koji ih direktno prati. Može se, dakle, ustanoviti, okrećući obični aforizam da čovjek, nasuprot, poznaje bitno prvo samo sebe: tako, sva njegova primitivna filozofija mora, uglavnom, da se sastoji od toga da prenese, manje ili više srećno, ovo jedino spontano jedinstvo na sve druge

subjekte koji mogu postepeno da privuku njegovu nastalu pažnju. Kasnija primjena koju on uspijeva da postepeno uspostavi od proučavanja spoljnog svijeta na proučavanje svoje vlastite prirode, čini konačno najnepobitniji simptom njegove pune filozofske zrelosti, danas čak još suviše nekompletne, kao što sam to objasnio u dovoljno u četrdesetoj lekciji, gdje smo visoko okarakterisali jednu takvu podređenost kao prvu potrebnu osnovu pozitivne biologije. Ali, u početku, jedan potpuno obrnut duh neizbježno upravlja svim ljudskim teorijama, gdje je svijet, nasuprot, uvijek podređen čovjeku, kalko u spekulativnom tako i u aktivnom poretku. Bez sumnje, naš um će, najzad, dostići savršenu normalnu racionalnost samo prema osnovnom pomirenju ova dva velika filozofska pravca koja su do sada antagonistički ali koji mogu postati dovoljno komplementarni jedna od drugog: nadam se da sam, zaista, prikazao, na kraju ove knjige, da je ovo pomirenje ubuduće moguće, a njegov glavni princip će sačinjavati najbitniji zaključak cijele ove Rasprave. Ma šta da bude, jedna takva harmonija koja danas može biti jedva naslućena sa najvećim naporom filozofskog genija, neće moći, zaista, nikako da upravlja prvim sontanim usponom ljudskog razuma. Dakle, u stvarnoj potrebi da se onda izričito prati jedan od ova dva obrnuta toka, naš um ne bi mogao, bez sumnje, da oklijeva, uza sve što je izbor bio fakultativan, da uzme onaj koji direktno proizilazi iz jedinog prirodnog mogućeg polazišta. Takav je, dakle, prirodni početak teološke filozofije čiji se pravi osnovni duh sastoji, zaista, u tome da objasni unutrašnju prirodu fenomena i njihov način nastajanja upoređujući ih, koliko je moguće, sa radnjama koje su nastale ljudskom voljom prema našoj prvenstvenoj težnji da gledamo sva, bilo koja, bića kao da žive životom koji je analogan našem i, uostalom, najčešće viši, zbog njihove veće uobičajene energije, kako sam to označio 1829. god., u prvom članku mojih »*Filozofskih razmatranja o naukama i naučnicima*«. Ovo osnovno sredstvo je tako visoko isključivo da je čovjek mogao da odoli tome, čak u najnaprednijem stanju njegove intelektualne evolucije, samo realno prestajući da prati ova nedostižna istraživanja da bi se, ubuduće, ograničio na samô određivanje jednostavnih zakona pojava apstrahujući njihove uzroke u užem smislu: raspoloženje duha koji evidentno pretpostavlja jedno kasno sazrijevanje ljudskog razuma. Kada, još danas, trenutno oduzet ovoj nedavnoj pozitivnoj disciplini, ljudski genije teži da pređe, takođe, ove neizbježne granice, ponovo nevoljno pada. bilo to u pogledu najmanje komplikovanih fenomena, u primitivni centar spontanih zabluda, jer ponovo, obavezno, uzima jedan cilj i jednu polaznu tačku koji su bitno analogni, pripisujući nastajanje fenomena specijalnim voljama, uostalom, unutrašnjim ili, manje više, iSpoljašnjim. Da bi se, ovdje, ograničio samo na jedan potpuno odlučujući primjer kojem će svako moći da lako doda mnogo

ekvivalentnih slučajeva, biće mi dovoljno da naznačim u jednoj vrlo bliskoj epohi, u jednoj naučnoj temi, tako jednostavnoj ka» i mogućoj, znamenitu filozofsku zabludu slavnog filozofa Malbranša koja se odnosi ina osnovno objašnjenje matematičkih zakona elementarnog sudara čvrstih tijela. Kada jedan takav duh, u jednom tako prosvetčenom Vijeku nije konačno mogao da zamisli drugo realno sredstvo da objasni sličnu teoriju sem formalno pribegavajući stalnom djelovanju direktnog i specijalnog providenja, slična provjera mora, bez sumnje, učiniti potpuno neminovnom neizbježnu tendenciju našeg uma ka jednoj radikalno teološkoj filozofiji, svaki put sada želimo da prodremo u bilo kojem svojstvu do unutrašnje prirode pojava, prema opštoj dispoziciji koja obavezno karakteriše sve naše primitivne spekulacije.

Ova neodoljiva spontanost koja potiče iz teološke filozofije čini njeno najosnovnije svojstvo i prvi izvor njenog dugog neophodnog uspona. Karakteristična namjena jedne takve filozofije, jedine sposobne da otvori našem intelektualnom razvoju neophodni prvobitni izlaz, zaista, odmah iz toga proizilazi. Još od početka ove Rasprave, a, zatim, u svim njenim raznim djelovima, dovoljno srno priznali primitivnu nesposobnost u bilo kojem predmetu, neke, zaista, pozitivne teorije, tj. svake racionalne koncepcije koja je zasnovana na odgovarajućem sistemu prethodnih posmatranja; pošto, nezavisno od znatnog vremena koje evidentno zahtijeva spora kumulacija takvih posmatranja, naš duh ne bi, čak, mogao da ih preduzme a da nije prvo upućen a, zatim, stalno ubrzavan nekim prethodnim teorijama. iSvaka od bitnih grana prirodne filozofije nam je postepeno pružila nove motive da provjerimo da, ma šta se o tome moglo reći, apsolutni empirizam bi bio ne samo potpuno jalov, već čak radikalno nemoguć našem umu koji, ni u kojoj vrsti, ne bi evidentno mogao da se liši bilo koje doktrine, realne ili nestvarne, nejasne ili precizne, koja je naročito određena da sakupi i stimuliše svoje spontane napore da bi uspostavila neophodni spekulativni kontinuitet, bez kojeg bi se mentalna aktivnost obavezno ugasila. Zašto, npr. naše ogromne naučne kompilacije tobožnjih meteoroloških observacija su, danas, tako dubokolišene svake prave koristi i čak svakog ozbiljnog značenja? To je, bez sumnje, zbog njihovog nesvjesno empirijskog karaktera. One ne bi mogle dobiti stvarnu vrijednost i neće postati osjetljive na spekulativnu efikasnost osim kada budu obično vođene teorijom u užem smislu, ma kako da je ona morala da bude u početku hepotetična. Oni koji bi očekivali, u protivnom, da, u jednoj tako komplikovanoj temi; ova teorija bude sugerisana samim opservacijama potpuno poriču obavezni tok ljudskog duha koji je, do najjednostavnijih istraživanja morao da uvijek stavi prije naučnih opservacija bilo koju koncepciju odgovarajućih fenomena. Ako čitalac sjedini ovdje kako treba mnogobrojne i različite provjere ko-

je nam je sav tok ove Rasprave postepeno ponudio o ovoj neophodnoj intelektualnoj obavezi bićemo oslobođeni da dalje insistiramo na tako neospornom predlogu. Potsjetiću samo na poseban način, prema četrdeset sedmoj lekciji, da naglašenija potvrda jedne takve potrebe za socijalnim spekulacijama, ne samo zbog njihovog dugog prethodnog razvoja ljudskog duha i društva je samo mogao da dovoljno ustanovi same fenomene, nezavisno od svake pripreme istraživača i svake akumulacije istraživanja. Na kraju, nije bez koristi da ovdje ukažem, uglavnom, da razne pojedinačne provjere za jedinstvom metode i za homogenošću doktrina koje bi nam nepo prirodi stvari, da se uzajamno jačaju zbog naše stalne težnje re ovog osnovnog predloga u raznim redovima fenomena moraju, hotično odredile da postepeno proširimo teološku filozofiju sa jedne vrste primitivnih spekulacija na drugu vrstu kada, čak, svaka od njih ne bi uopšte bila izolovano podvrgnuta vlastitim i direktnim motivima, ovoj nesavladivoj opštoj obavezi.

Takva je, dakle, sa prostog logičkog gledišta neophodna prvobitna funkcija izričito osjetljiva na teološku filozofiju u osnovnoj evoluciji našeg uma gdje polet mašte mora obavezno, u bilo kojoj vrsti, da uvijek ide ispred poleta opservacije, kako za vrstu tako i za jedinku. Samo ovoj filozofiji je pripadalo zbog njene divne karakteristične spontanosti, da stvarno oslobodi ljudski duh radikalno pogrešnog kruga gdje je prvo izgledao neopozivo prikovan između dvije suprotne potrebe podjednako neodoljive da prethodno posmatra da bi došao do odgovarajućih koncepcija i da prvo shvati bilo koje teorije da bi efikasno preduzeo redovna posmatranja. Ovak fatalni logički antagonizam nije evidentno mogao podnijeti drugo rješenje osim onog koje je prirodno dao neizbježni početni polet teološke filozofije upoređujući, koliko je to moguće, sve, bilo koje. fenomene sa ljudskim radnjama: bilo direktno prema prvobitnoj funkciji koja animira specijalno svako životno tijelo manje više sličnog našem, bilo, zatim, indirektno, prema hipotezi u isto vrijeme trajnijoj i plodnijoj koja stavlja na sav vidljiv svijet obično nevidljivi svijet nastanjen nadljudskim, manje više, plemenitim agensima čija suverena aktivnost određuje stalno sve ocjenjive fenomene mijenjajući po svojoj volji, materiju posvećenu bez nje jednoj potpunoj inerciji. U ovom drugom stanju, naročito, bolje poznatom i manje udaljenom od naših ideja, mada on nije nakda mogao biti najvažniji, teološka filozofija daje najlakše i najšire izvore da bi se zadovoljile nastale potrebe jednog uma koji je tada sklon da naivno više voli najiluzornija objašnjenja: kod svake nove zabune koju može dati prizor prirode, dovoljno je, ustvari, da se suprostavi ili koncepcija nove volje kod odgovarajućeg idealnog agensa ili, najviše stvaranje, koje je jeftinije kreacija novog agensa. Ma kako uzaludne moraju da sada izgledaju ove dječje spekulacije, ne treba zaboraviti nijednim povodom da su one uvijek i svuda

same mogle da izvuku ljudski genije iz njegovog prvobitnog mrtvila nudeći njegovoj stalnoj aktivnosti jedinu spontanu hranu koja je mogla isprva da postoji. Osim što izbor nije bio uopšte slobodan, treba, uostalom, pribilježiti, kako sam to već ukazao u početku ove Rasprave da se jedna takva vježba ispostavila onda kao savršeno prilagođena opštoj prirodi naše slabe inteligencije da su je mogla isključivo interesovati najoplemenjenija rješenja. Danas nam je moguće pod uticajem odgovorajućeg vaspitanja da se živo vežemo za samo istraživanje prostih zakona o pojavama, bez obzira na njihove uzroke u užem smislu, prve ili krajnje i još. pored najmudrijih stalnih predostrožnosti, vraćamo se samo suviše često dječjoj radoznalosti koja teži naročito da upozna porijeklo i kraj svih stvari. Ali ova spasonosna racionalna strogost je sigurno postala primjenjljiva samo od kada je količina naših stvarnih znanja mogla da bude u svakoj vrsti dosta velika da bi nam učinila da shvatimo razumnu nadu da konačno otkrijemo ove prirodne zakone za kojim stvarno traganje nije moglo u djetinjstvu ljudskog genija da omogući najmanji uspjeh. Da se naša inteligencija nije, dakle, uopšte, prvobitno, izričito primjenjivala neodoljivom instinktivnom osobitom skolonošću na ova nepristupačna ispitivanja kojima isključivo odgovara teološka filozofija, ona bi neizbježno trajala u svojoj početnoj liturgiji zbog nedostatka same vježbe koju je mogla onda podnositi. Sto će se više razmišljati o ovoj velikoj temi više će se priznati da priroda pitanja savršeno sarađuje, sa prirodom metoda, da bi duplo istakli neophodni uticaj teološke filozofije na djetinjstvo ljudskog razuma.

Ovim različitim motivima, čisto intelektualnim pripojiće se, ne manje spontano, moralni a naročito socijalni motivi koji bi po sebi učinili visoko neospornom jednu takvu potrebu. Pod prvom tačkom gledišta, teološka filozofija se karakteriše, u početku, tim srećnim svojstvom da može, dakle, sama da animira čovjeka dovoljno jakim povjerenjem ulivajući mu povodom njegove generalne pozicije i njegove krajnje moći, osnovno osjećanje univerzalne nadmoći koja je bila, uprkos nejnog nestvarnog pretjerivanja, dugo neophodna za postepeni razvoj našeg stvarnog djelovanja. Cesto smo posmatrali sa čuđenjem duboki kontrast, na izgled tako neobjašnjiv, koji se uvijek javlja u djetinjstvu čovječanstva između slabog stvarnog dometa naših, bilo kojih, sredstava i bezgranične dominacije koju težimo da vršimo nad spoljnim svijetom. Ovaj prividni nesklad je savršeno anlogan, u aktivnom poretku, onom koji smo upravo ocijenili u spekulativnom poretku. On prirodno proizilazi, kao i ovaj, iz početne težnje koja je spontano proizvela teološku filozofiju i, zatim, ona mora specijalnije da veže čovjeka za takvu filozofiju. Jer, gledajući sve fenomene kao jedine kojima upravljaju nadljudske volje, on se može nadati da izmijeni, po volji svojih želja, cijelu prirodu, ne, bez sumnje, ličnim sredstvi-

ma čija jedna nedovoljnost mora biti onda suviše očita već neograničenom vladavinom koju on pripisuje idealnim imoćima, da bi dospio, pomoću odgovarajućih molbi, da stekne njihovu neograničenu intervenciju. Ako bi, nasuprot mogao da shvati svijet striktno potčinjen nepromjenjivim zakonima, očita nemogućnost u kojoj bi se on našao da um nikako ne promijeni djelovanje kao i da ih upozna, ulila bi mu, obavezno, fatalno obeshrabrenje koje bi ga spriječilo da ikada izađe iz svoje primitivne apatije kao i mentalnog mrtvila. Od kada nas je spori i teški socijalni razvoj, istovremeno intelektualni i materijalni, teško doveo da vršimo, najzad, nad prirodom dovoljno široku djelatnost, mogli smo naučiti da se postepeno uzdržimo, radi ublažavanja naših bijeda, od raznih natprirodnih pomoći, u isto vrijeme kad nam je dugo iskustvo gorko pokazalo njihovu potpunu jalovost. Ali, u početku, ljudske dispozicije su morale biti obavezno obrnute jer je opšta situacija imala bitno suprotan karakter. Povjerenje a, zatim, hrabrost, su nam mogli doći samo odozgo zahvaljujući neizbježnim iluzijama koje su nam obećavale tako skoro neograničenu moć u čiju ništavnost nijesmo mogli još nikako da sumnjamo, vidi se da ja ovdje, čak, hoću, ne uzimam u obzir uopšte razna iskustava koja se tiču budućeg života, koja su mogla dobiti samo vrlo kasno visoku socijalnu važnost kako to istorija potvrđuje, kao što ću to uskoro objasniti. Ranije, kod ovog zadnjeg uticaja, teološka filozofija je već bila bitno napravila stalni uspon naše moralne energije istovremeno kad i onaj od naše mentalne aktivnosti, samo sa tim što nam je spontano činila da nazremo, u našim bilo kojim poduhvatima, stalnu mogućnost neodoljive pomoći. Ako se, čak i u najnaprednijim epohama trudimo da ocijenimo jednom dovoljno produbljenom analizom, stvarni uticaj religioznog duha na opšte ponašanje čovjekovog života, naći ćemo uvijek da moćno povjerenje koje on uliva često, proizilazi mnogo više, u svakom slučaju, iz neoosrednog vjervanja u aktuelnu i specijalnu pomoć, nego iz indirektno i daleke perspektive, neke buduće egzistencije. Takav je, čini mi se, glavni karakter značenje situacije što spontano proizvodi, u cjelini ljudskog mozga, važan fenomen molitve u isto vrijeme intelektualan i moralan, koja je dostigla do svoje pune fiziološke efikasnosti i čija su divna svojstva neosporna u prvom periodu naše osnovne evolucije. Od opadanja religioznog duha koji već dugo vremena pada, morao se naravno, stvoriti pojam čuda u užem smislu, da bi okarakterisali događaje koji su od tada izuzetni, pripisani jednoj božanskoj specijalnoj intervenciji. Ali, jedan «takav pojam jasno označava da je opšti princip prirodnih zakona već počeo da postaje vrlo blizak i, čak, u raznim pogledima, jači pošto ne bi mogao imati drugog značenja osim da nam opiše antagonističkim putem trenutno odgađanje. U početku, i dok je teološka, filozofija potpuno dominirala, nema uopšte čuda, jer sve izgle-

da divno, kako to neopozivo svjedoče naivne deskripcije antičke poezije gdje su najobičniji događaji prisno pomiješani sa najmonstruoznijim čudovištima i spontano dobijaju analogna objašnjenja. Minerva se miješa da bi digla sa zemlje bič jednog ratnika u jednostavnim vojnim igrama kao i da ga štiti protiv cijele jedne armije. Danas, čak, koji je to pravi bogomoljac koji neće skoro toliko dodijavati svom božanstvu zbog najmanjih ličnih udobnosti kao i povodom velikih ljudskih interesa? U svako doba, sveštećnička služba je morala biti, bez sumnje, mnoga aktivnije zaposlena dnevnim zahtjevima svojih vjernika u vezi sa specijalnim molbama za neposrednu milost Providenja, nego u pogledu vječne sudbine svakog od njih. Ma šta bilo, uostalom, ova razlika ne kvari nimalo osnovno svojstvo koje ovdje ispitujuemo u teološkoj filozofiji da možemo, prvo, samu animirati i podržati našu moralnu hrabrost kao i da probudimo i upravljamo našom intelektualnom aktivnošću. Treba, na kraju, nepomenuti, tim povodom, da bi ocijenili kako treba svu neodoljivu energiju primitivne tendencije čovjeka ka jednoj takvoj filozofiji, da je afektivni uticaj morao da snažno učvrsti spekulativni uticaj da bi nas još više vezao za slične koncepcije kao što sam to već ukazao kod raznih specijalnih poglavlja, u prethodnim djelovima ovog rada. Razumije se, ustvari, prema krajnjoj slabosti koja se odnosi na čisto intelektualne organe u skupu našeg cerebralnog organizma, kakvu je visoku važnost morala da ima u početku, što se tiče mentalne pobude, privlačna moralna perspektiva ove neograničene moći da promijeni, po našoj volji, cijelu prirodu pod vodstvom ove teološke filozofije, uz pomoć uzvišenih agensa sa kojima ona okružuje našu egzistenciju kojom je osnovna ekonomija svijeta tako bitno podređena. Jedno vrlo napredno stanje naučnog razvoja je moglo omogućiti, na kraju, da shvatimo svakodnevnu kulturu stvarnih znanja bez ikakvog drugog određujućeg motiva do čiste direktne satisfakcije koju inspiriše pogodno obavljanje naše intelektualne aktivnosti dade slatkim zadovoljstvu koje daje otkriće istine još da li je vrlo sumnjivo što je ova jednostavna stimulacija mogla obično biti dovoljna da nije uopšte bila podržana kolateralnim impulsima slave, ambicije ili manje uzvišenim i energičnijim strastima, — ako to nije, ipak, bila kod jednog vrlo malog broja eminentnih duhova, kojih su, oni morali da se nužno navikavaju. Ali svaka pretpostavka ove vrste bi bila duboko nespojiva sa pravom konstitucijom ljudske prirode, prvo, u početnom mrtvilu naše debilne inteligencije koju mogu jedva da pokrenu najjači stimulansi i čak, zatim, do epohe, manje više kasne, prema predmetu istraživanja, gde je prethodni polet društva dosta usavršen da bi podnio spekulativne uspjehe jednog visokog čistog interesa, što sigurno uvijek pretpostavlja, u najpovoljnijim slučajevima jednu vrlo poboljšanu kul-

turu. U neophodnom elaboriranju koje mora dugo pripremati jedno takvo spekulativno stanje, naša mentalna aktivnost bi mogla biti dovoljno ohrabrena samo snažnim opsjenama teološke filozofije u vezi sa univerzalnom nadmoćnošću čovjeka i njegove bezgranične vladavine nad spoljnim svijetom, kao što sam to iznio povodom astrologije i alhemije. Čak danas, gdje kod malo naprednijih duhova, ova (primitivna filozofija vlada bitno samo u pogledu samih socijalnih spekulacija, može se još direktno provjeriti, tim povodom, jedna takva težnja primjećujući tu kakvu teškoću osjeća naš um da se odreće, u ovoj vrsti, nemani koje su savršeno analogne, koje nam omogućavaju da tako izmijenimo po našoj volji ukupni tok političkih fenomena i bez kojih izgleda da jedan takav poredak ispitivanja ne bi mogao više da nam uliva dovoljan naučni interes. Očito učešće ovog svojstava u sadašnjem očuvanju teološko^metafizičke politike može nam dati odmah slabu predstavu o primitivnom uticaju sličnog karaktera kada se on u potpunosti širio na sve, bilo koje, djelove intelektualnog sistema, i kada, prema tome, čovjek nije mogao imati nikakvo redovno sredstvo, čak indirektno, da zaštiti svoj razum protiv pokretanja sličnih iluzija. Tako, dok je s jedne strane, teološka filozofija, intelektualno razmatrana, sama ogovarala spontanom načinu ljudskog ispitivanja i prvobitnoj prirodi naših istraživanja, ona sama takođe moralno razmatrana, mogla je prvo da razvije našu aktivnu energiju čineći da uvijek, usred dubokih bijeda naše prvobitne situacije, šija nada 'koja odvlači od apsolutne vladavine nad spoljnim svijetom, kao dostojna nadoknada koja je obećana našim spekulativnim naporima.

Sto se tiče socijalnih razmatranja koja, kad na njih dođe red, uspostavljaju, na ne manje odlučan način, ovu neophodnu primitivnu potrebu, mi možemo ovdje da se ograničimo, uprkos njihovoj velikoj važnosti, da ih naznačimo vrlo kratko, pošto one moraju, po svojoj prirodi, da se specijalno predstave sa svim odgovarajućim razvojem, u sva tri slijedeća poglavlja ispitujući opštu istoriju teološkog stanja čovječanstva; ovo korisno skraćivanje jednog već tako širokog prikazivanja će imati utoliko manje nezgoda što je ovaj zadnji red motiva možda danas najmanje osporavan od strane svih. Treba u tom cilju, ocijeniti kako treba, prema dva glavna gledišta, visoku apsolutnu namjenu teološke filozofije, bilo da bi prvo predvodila osnovnu organizaciju društva, bilo, zatim, da tako omogućimo stalno postojanje jedne spekulativne klase. Prema prvom aspektu, treba priznati da formiranje svakog stvarnog društva koje je osjetljivo na stabilnost i trajnost pretpostavlja stalno jaki uticaj izvesnog prethodnog sistema zajedničkih mišljenja koja su pogodna da dovoljno sadrže silni prirodni polet individualnih neslaganja. Jedna takva obaveza koja, čak, ostaje nepobitna u najbolje razvijenom socijalnom stanju gdje toliko spontanijih unutraš-

njih i spoljašnjih uzroka sudjeluje sa toliko energije da duboko vežu jedinku za društvo, bila bi, utoliko prije, nemoguća da se ona tu, u početku, oduzme, kada se porodice još tako slabo povezuju među sobom malim brojem odnosa tako privremenih kao i nepotpunih. Ma kakva da je Socijalna snaga koja se pridaje učešću interesa i čak simpatiji osjećanja, ovo sudjelovanje i ova simpatija ne bi mogli, zaista biti dovoljni za osnivanje najmanje trajnog društva kad intelektualna zajednica, određena jednoglasnim pridruživanjem nekim osnovnim pojmovima ne uspijeva uopšte da tamo pogodno postigne ili tamo ispravi neizbježna uobičajena neslaganja. I pored slabe prirodne energije naših čisto intelektualnih organa u stvarnom skupu naše cerebralne ekonomije, priznali smo, međutim, u prethodnom poglavlju, da um mora obavezno da vlada, ne u domaćem životu, već u socijalnom, i utoliko prije, u političkom. Samo se preko nje može, zaista, organizovati ova opšta reakcija društva nad jedinkama koja karakteriše osnovno opredjeljenje vladavine i koja zahtijeva, prije svega, odgovarajući sistem zajedničkih mišljenja koja se tiču svijeta i čovječanstva. Ne bi mogli da ne znamo, u principu, neophodnu političku potrebu jednog takvog sistema u bilo kojoj epohi ljudske evolucije i još manje u djetinjstvu društva. Ali, sa druge strane, ne može se više poricati da ljudski duh čije prethodno djelovanje mora dati ovu prvu bazu socijalne organizacije, ne bude, kad na njega dođe red, isključivo razvijena samo od strane samog društva čiji je uspon nerazdvajiv od uspona uma, mada naučna apstrakcija, uostalom djelimično korisna, teži suviše često da učini da se zaboravi ova nepobitna povezanost. Evo, dakle, prema novom aspektu čovječanstvo, u svom početku još politički okovano, kao što je to već logično bilo, u jednom stvarno začaranom krugu, totalnom opozicijom dvije podjednako neopozive potrebe. Dakle, kod ovog drugog povoda, kao i kod prvog, jedini mogući izlaz nastaje onda, evidentno, iz divne spontanosti koja karakteriše teološku filozofiju. Zbog ovog srećnog osnovnog svojstva, jedna takva filozofija je zaista namijenjena da isključivo upravlja prvom socijalnom organizacijom kao jedina sposobna da formira prvo jedan dovoljan sistem zajedničkih mišljenja. Važno je da se uvidi, u ovom pogledu, da se najčešće shvata vrlo pogrešno, po mojoj volji, ova visoka socijalna funkcija teološke filozofije kada se ona čini da naročito proizilazi iz vrste discipline spontano nastale perspektivom budućeg života. Ma kakav bio stvarni uticaj ovog zadnjeg vjerovanja njemu se sigurno pripisuje, u svakom pogledu, pretjerana važnost naročito za prvo doba čovječanstva gdje nam istorija pokazuje teološku filozofiju. kojoj je već data jedna visoka politička nadmoćnost, prije nego što je naša spontana težnja da zamisli vječnost postojanja mogla da vrši veliku socijalnu aktivnost. Neosporno je, uostalom, po svojoj prirodi, slično vjerovanje nije nikada moglo dati sem visoku potvr-

du prethodnom sistemu zajedničkih mišljenja, a da nije moglo nikako da samo učestvuje u formiranju toga, bilo kojeg, sistema. Dakle, to je spontano formiranje koje po mojem mišljenju, čini direktno pravo socijalno opredjeljenje, svojstveno teološkoj filozofiji, da bi poslužilo kao prva osnova za politički razvoj čovječanstva kao i za njegov intelektualni i moralni uspon. Ova filozofija je sada dospjela u jedno takvo stanje raspadanja da su, čak, najrevinosnije pristalice morale da bitno izgube stvarno osjećanje svoje prvobitne težnje da prirodno inspirišu zajednicu ideja, dok, već nekoliko vjekova, one samo suviše doprinose, nasuprot, nastanku dubokih intelektualnih nesloga zbog naraslog nereda. Ipak, ocjenjujući je kao bilo koju drugu instituciju, prema vremenima njene glavne snage a ne spektaklom njene potpune oronulosti, nećemo moći više da ne poznamo njenu osnovnu sklonost da prvobitno ustanovi, u pogodnim uslovima, dovoljnu intelektualnu zajednicu koja čini, bez ikakve sumnje, naročito onda, svoje najvažnije političko opredjeljenje u poređenju sa kojim direktna pravila budućeg života su mogla ikada imati samo vrlo sporednu važnost, uprkos obrnutoj predrasudi koja je morala da vlada sa toliko pretjerivanja, od kada je religija dosta izbrisana da ne ostavlja obično više pomenu sem one na njene najgrublje impresije.

Osim ovog visokog socijalnog davanja, početna prevaga teološke filozofije je bila politički neophodna za intelektualni razvoj čovječanstva sa jednog drugog generalnog aspekta kao da je jedina mogla da osnuje, usred društva, specijalnu klasu tačno određenu za spekulativnu aktivnost. Da nije, po svojoj prirodi, tako fundamentalan kao prethodni sa kojim čini, obavezni nastavak, ovaj drugi aspekt nema, u osnovi, najmanju efikasnost za skup našeg velikog sociološkog dokazivanja gdje još on nudi spontano dvostruku korist lakšoj ocjena i dužoj primjeni, jer, u ovom pogledu, socijalna nadmoćnost teološke filozofije je trajala, da tako kažem, do naših dana, kod najnaprednijih naroda. Ne možemo sada da direktno imamo pravu predstavu ogromnim teškoćama koje je trebalo da pruži, u djetinjstvu čovječanstva, prvo uspostavljanje, čak grubo skicirano, izvjesne stalne podjele između teorije i prakse koja je neopozivo ostvarivana stalnim postojanjem jedne prvenstveno spekulativne klase. Ali, naša intelektualna slabost nas tako raspoređuje, u svim vrstama u najmaterijalnijoj rutini da, čak danas, uprkos finoći naših mentalnih navika, mi trpimo najveću teškoću da bi dovoljno ocijenili svaku novu operaciju koja nije uopšte, odmah podložna praktičnom interesu. Ovaj termin poređenja može rastumačiti, mada vrlo nesavršeno, koliko je bilo moguće, u prvom društvenom dobu da se direktno ustanovi kod populacije koje su isključivo sastavljene od ratnika i robova, društvo bitno oslobođeno od vojnih i industrijskih briga i čija bi karakteristična aktivnost bila naročito intelektualna. U tako grubim vremenima,

jedna takva klasa nije mogla sigurno da bude niti osnovana niti tolerisana da je obavezni razvoj društva nije već spontano uveo i čak prije uložio prirodnu vlast koja je manje više poštovana prema neizbježnoj prvobitnoj prevagi teološke filozofije. Takva je, prema ovom drugom gledištu, osnovna politička funkcija ove primitivne filozofije osnivajući tako spekulativno društvo čija socijalna egzistencija, daleko od toga da može sadržati ikakvu prethodnu raspravu, morala je, nasuprot, da bitno prethodi i čak upravlja redovnom organizacijom svih drugih klasa, kako će nam to uskoro dokazati isforijska analiza. Ma kakva je morala biti prvobitna konfuzija intelektualnih radova kod svih svešteničkih kasta i pored jednodušnosti njihovih glavnih istraživanja, ostaje, ipak, neosporno da ljudski duh njima duguje prvu stvarnu podjelu između teorije i prakse koju je nemoguće realizovati onda ni na kakav drugi način. Bilo bi, bez sumnje, nekorisno da se ovdje insistira na stvarnom intelektualnom i socijalnom dometu jedne takve podjele, najvažnije i najteže od onih koje je trebalo da zahtijeva, u našoj ukupnoj evoluciji, organizacija cijelog ljudskog rada. Mentalni napredak, određen da upravlja svima drugima, bi bio, zaista, zaustavljen, skoro pri rođenju, da je društvo moglo ostati isključivo sastavljeno od porodica koje su jedino prepuštene, bilo brigama za materijalnu egzistenciju, bilo za pripremanje brutalne vojne aktivnosti. Sav naš duhovni uspon je pretpostavljao isprva spontano postojanje jedne privilegovane klase koja je uživala u fizičkoj dokolici koja je neophodna intelektualnoj kulturi i, u isto vrijeme, gurnuta svojim socijalnim položajem da razvija, koliko je to moguće, vrstu spekulativne aktivnosti koja se slaže sa primitivnim stanjem čovječanstva: dvostruko svojstvo svešteničke institucije prirodno utvrđene od strane teološke filozofije. Mada, u neizbježnoj malaksalosti ove antičke filozofije, ova teološka klasa je morala, danas, potpunim obrtanjem njene prvobitne namjene, uprkos dokolici koju nije uopšte izgubila, dospjeti postepeno do jedne vrste mentalne letargije, nikada ne treba da se zaboravi to da su svi prvi intelektualni radovi, u bilo kojoj vrsti, obavezno proizašli iz nje. Bez svog spontanog uspostavljanja, sva naša aktivnost, od tada isključivo praktična, bi bila ograničena na izvjesno usavršavanje, uskoro zaustavljeno nekim jednostavnim postupcima i vojnim ili industrijskim instrumentima. Najvažnije sposobnosti maše prirode koje ostaju zauvijek prikrivene u svojoj primitivnoj obamrlosti, opšti karakter društva bi ostao, ustvari, vrlo malo superioran nad karakterom društva velikih majmuna. Tako teološka filozofija, pošto je obavezno vladala političkom organizacijom u prvo socijalno doba, je tu spontano ostvarila prethodne političke uslove kasnijeg razvoja ljudskog duha stalnim osnivanjem jedne spekulativne klase.

Takva su, letimično gledane, prema ovom skupu indikacija, glavna karakteristična svojstva, intelektualna, moralna i socijalna koja najneodoljivije doprinose davanju univerzalne nadmoćnosti teološkoj filozofiji, tako neophodnoj kao i neizbježnoj, u početku ljudskog razvoja. Ako sam toliko insistirao na ovom prvom dijelu velikog sociološkog prikazivanja koje slijedimo, nije to samo zbog toga što ona mora da danas bude najosporavanija, ili, bolje rečeno- jedina sporna za najnaprednije duhove, što moram da imam bitno u vidu. Vjerovao sam da to moram da učinim zato što mi se jedna takva polazna tačka čini, po prirodi stvari da sadrži osnovni princip cijelog prikazivanja koje sad možemo brzo završiti, vraćajući se, uostalom, na mnogobrojne pokazatelje koji su već iznijeti u prethodnim knjigama i u direktnim razvojem kojima će biti posvećen nastavak ovoga.

Do tačke do koje je ova Rasprava sada stigla, bilo bi suvišno da se tu dogmatski dokazuje krajnja težnja svih ljudskih koncepcija ka jednom čisto pozitivnom stanju. Ona je bila, ustvari, tako puno konstatovana koliko je to moguće, ukupom prethodnih knjiga, za sve nauke u užem smislu, u pogledu kojih je ona, uostalom, danas prestala da može da bude nepoznata, i što se tiče socijalnih spekulacija jedinih koje još nijesu pretrpjele jednu takvu transformaciju, cijela ova knjiga je posvećena da ih toj promjeni ovdje podčini. Tako, stvarni kraj intelektualne evolucije nije više pogodan za osporavanje kao njegoa obavezna polazna tačka. Ma kakav neodoljivi prvobitni uticaj koji smo, u principu, upravo priznali teološkoj filozofiji u vezi sa njenom karakterističnom spontanošću, svaki od osnovnih motiva koji objašnjavaju i potvrđuju jednu takvu intelektualnu vladavinu je pokazuju istovremeno kao obavezno privremenu pošto se uvijek sastoje u konstatovanju, u raznim povodima, savršene prirodne harmonije ove filozofije sa potrebama svojstvenim primitivnom stanju čovječanstva i koje ne bi mogle biti iste ni, prema tome, sadržati istu filozofiju kada je socijalna evolucija dovoljno razvijena. Čitalac može lako ponovo uzeti, prema svom gledištu, sva ova različita glavna razmatranja i svuda će priznati da, kada se produžava generalna primjena do jednog vrlo naprednog socijalnog stanja, one dokazuju i manje spontano, neophodnu krajnju dekadenciju teološke filozofije i brzi dolazak pozitivne filozofije: u tome se baš, naročito, sastoji velika logična delikatnost jedne takve argumentacije koju bi sofistički duh mogao tako lako zloupotrijebiti da dogmatski poreče, na apsolutan način, svačku pravu, bilo koju, korist teološke filozofije na vječnu štetu istorijske nauke, od tada potpuno nemoguće. Uzimajući u obzir, prvo, intelektualnu namjenu, stalno će se naći u bilo kojoj temi da spontani uspon teološke filozofije, ipošto je izričito odredio prvo buđenje našeg uma i čak upravljao njegovim postepenim napretkom dok nijedna realnija filozofija nije bila još postala dovoljno

moguća, je obavezno morao završiti da svuda teži za sažimanim ljudskog duha od kada je njen stvarni antagonizam sa pozitivnom filozofijom mogao da počne da se jasno karakteriše. Isto tako, u moralnom redu, bar je tako evidentno da utješno povjerenje i aktivna energija tako srećno inspirisane u prvom dobu čovječanstva, iluzijama jedne takve filozofije su postepeno težile da se promijene, naposljetku pod njenom suviše produženom vladavinom, u nasilni teror i apatičnu nemoć čiji su primjeri suviše zajednički od momenta gdje je, pošto je njena nadmoć bila kompromitovana, ona morala da se zaustavi umjesto da raste. Krajnja superiornost pozitivne filozofije je tako nesumljiva, u ovom kao i u prethodnom povodu, kao što će sva naša istorijske analize to spontano dokazati, samo njoj pripada u muževnom stanju ljudskog razuma da razvije u nama, usred naših najsmjelijih poduhvata, nesavladivu snagu i promišljenu stalnost koje su direktno izvučene iz naše vlastite prirode bez ikakve spoljašnje pomoći i bez ikakve varljive smetnje. Najzad, u sociološkom pogledu, mada je stvarni uticaj teološke filozofije morao, u tom pogledu, da se vise produži, bilo bi danas nekorisno da formalno konstatujemo da, daleko od toga da teži da povežujemo ljude prema njenoj prvobitnoj namjeni, ona bitno doprinosi da ih dijeli, isto tako, pošto je kreirala spekulativnu aktivnost, ona je morala da je radikalno sputa. Svojstvo da ujedini, kao svojstva da stimuliše i upravlja, pripadaju, ubuduće, na sve isključiviji način, od dekadencije religioznih vjerovanja, skupu pozitivnih koncepcija koje su jedino sposobne da spontano ustanove s jednog kraja svijeta na drugi, na tako trajnim kao i širokim osnovama, pravu intelektualnu zajednicu koja može da služi kao solidna osnova najširoj političkoj organizaciji. Zbog svih ovih različitih razloga progresivno iskustvo počinje da čini da se dosta jasno predvidi odnosna sudbina dviju filozofija da bih ja morao sada da više insistiram na takvoj jednoj ocjeni koja, već intelektualno napravljena u cijelom toku ove Rasprave, će biti uskoro to moralno i politički na jednom tako odlučujućem stepenu u cijeloj ovoj knjizi. Istorijska analiza će nam jasno objasniti, prema čitavoj socijalnoj prošlosti, stalnu dekadenciju prve i odgovarajući uspon druge, čak od prvih napredaka ljudskog razuma. Mada mora izgledati prvo paradoksalno, da gledamo teološku filozofiju kao da je već i odavno u punom intelektualnom opadanju u samom momentu gdje je ona izvršavala svoju uzvišenu političku misiju, uskoro ćemo priznati, sa punom naučnom očiglednošću da je katolicizam, njeno najuzvišenije socijalno djelo, morao biti tako njen zadnji napor zbog početnih klica dezorganizacije koja je morala da se od tada razvija na sve brži i brži način. Možemo, dakle, da se ovdje ograničimo, radi njenog osnovnog prikazivanja, da okarakterišemo opšti princip neizbježne osnovne tendencije koja konačno povlači

ljudski duh ka pozitivnoj filozofiji, sve više i više isključivoj u svim djelovima intelektualnog sistema.

Prema osnovnim zakonima ljudske prirode, razvoj vrste kao i razvoj jedinke, nakon dovoljne prethodne aktivnosti svih naših sposobnosti, mora završiti spontanom pripisivanjem razumu jedne eke karakterističnije nadmoćnosti nad imaginacijom mada je uspon ove morao prvo neophodno da bude dugo nadmoćniji. Tako, i u jednom i u drugom slučaju, najvažniji atributi čovječanstva teže postepeno ka opštem usponu kojem su hrli namijenjeni još od početka, uprkos njihovoj najmanjoj organskoj energiji i koji jedino može sam do podvrgne cerebralnu ekonomiju trajnoj harmoniji. Isti osnovni motivi koji nameću jedan takav razvoj individualnom organizmu ga takođe određuju, sa neodoljivom moći, društvenom organizmu zbog njegove više komplikacije i njegove karakteristične trajnosti. Uprkos neizbježnom primitivnom uticaju teološke filozofije, može se sada potvrditi da taj način filozofiranja nije nikada bio za našu inteligenciju osim jedna vrsta najgoreg slučaja ka kojem nas je, u početku, tako isključivo povukla samo radikalna nemogućnost jedne bolje filozofije. U bilo kojoj temi, kada je nakon odgovarajuće pripreme, konkurencija metoda postala zaista moguća, čovjek nije nikada oklijevao da zamijeni sve više i više, istraživanje stvarnih zakona fenomena sa istraživanjem njihovih bitnih uzroka koje je u isto vrijeme, bolje prilagođeno njegovom stvarnom dometu i njegovim pravim potrebama mada je neodoljiva sila prethodnih navika koje nijedno racionalno vaspitanje nije do sada dovoljno bilo, morala bez sumnje, da ga često natjera da ponovo padne u prolazno obnavljanje njegovih prvih iluzija. Istinu govoreći, teološka filozofija, čak u našem prvom djetinjstvu, ličnom ili socijalnom, nije nikada mogla da bude strogo univerzalna, tj. da su, za sve bilo koje redove fenomena, najjednostavnije i najobičnije činjenice uvijek bile posmatrane kao bitno potčinjene prirodnim zakonima umjesto da budu pripisane neograničenoj volji nadprirodnih faktora. Slavni Adam Smit je, npr. vrlo erečno primijetio u svojim filozofskim esejima da se nije našao ni u bilo ikoje vrijeme i ni u jednoj zemlji, bog za zemljinu težu. To je, uopšte, isto čak i u pogledu najkomplikovanijih tema, za sve dosta elementarne i dosta poznate pojave da je savršena nepromjenljivost njihovih stvarnih odnosa morala uvijek da spontano pogađa najmanje pripremljenog posmatrača. U moralnom i socijalnom redu kojeg bi uzaludna opozicija htjela danas da sistematski zabrani pozitivnoj filozofiji, postojalo je obavezno, u svakom vremenu, mišljenje o prirodnim zakonima koji se odnose na jednostavne pojave iz svakodnevnog života, kako to stvarno zahtijeva opšte ponašanje naše stvarne egzistencije, individualne ili socijalne, koje nikad ne bi moglo da sadrži nikakvo predviđanje da su sve ljudske pojave bile strogo pripisane nadprirodnim agensima,

pošto bi molitva od tada činila jedino zamislivo sredstvo koje bi uticalo na uobičajeni tok ljudskih radnji. Mora se čak primijetiti, tim povodom, da je to, nasuprot, spontana skica prvih prirodnih zakona namijenjenih individualnim i socijalnim postupcima koja je fiktivno prenošena na sve fenomene spoljnog svijeta, dala, prema našim prethodnim objašnjenjima, teološkoj filozofiji pravi osnovni princip. Tako je osnovna klica pozitivne filozofije, sigurno isto tako primitivna u osnovi kao i klica same teološke filozofije, mada se mogla razvijati samo mnogo kasnije. Jedan takav pojam vrijedi neobično za savršenu racionalnost naše sociološke teorije pošto ljudski život, ne mogavši nikada da ponudi nikakvo pravo ma koje djelo već uvijek jednostavnu postepenu evoluciju, krajnji uspon pozitivnog duha bi postao naučno nerazumljiv da još od početka nijesu shvatani u svakom pogledu njegovi pravi neophodni začeci. Od ove prvobitne situacije, ukoliko su se naša posmatranja spontano širila i uopštavala, ovaj uspon prvo jedva primijeatan, je stalno pratio, ne prestajući dugo da bude niži, vrlo spori ali stalni napredak, teološke filozofije je ostajala uvijek bitno rezervisana prema sve manje i manje brojnim fenomenima čiji prirodni zakoni nijesu još mogli da budu nikako poznati. Može se, dakle, smatrati sa tačnošću da ova filozofija nije bila nikada intelektualno namijenjena za velike stalne teme naših spekulacija, sem da tamo privremeno podrži našu mentalnu aktivnost samom osnovnom vježbom koju je onda mogla da dopusti dok nije pristup tu bio postao postepeno pristupačan pozitivnom duhu koji je jedini pozvan, po svojoj prirodi, na jednu strogu finalnu univerzalnost, istovremeno logičku i političku, šireći se na sve ideje kao i na pojedince. Ova je krajnja tendencija ipak morala da počne da se nepobitno odlikuje, sa uvijek rastućom snagom samo, od nedavne gdje su prirodni zakoni mogli da budu najzad otkriveni u vrlo brojnim i vrlo različitim pojavama da bi ljudski duh mogao, u principu, shvatiti obavezno postojanje analognih zakona prema svim, bilo kojim, fenomenima, ma koliko da je bilo daleko njihovo stvarno otkriće.

Mada intelektualna fluktuacija čini, kao što sam to objasnio, glavnu bolest našeg vijeka, nje se, međutim, mnogo više plaši zaista odlučujuće mišljenje ne osjećajući na kojim osnovama bi ga mogli postaviti. Tako, pored neodoljive očiglednosti ovog postepenog odvođenja ljudskog duha, ka pozitivnoj filozofiji htjeli bi da sačuvamo teološkoj filozofiji vječni autoritet, sanjajući među njima varljivo pomirenje, zbog pogrešne ocjene njihovog osnovnog antagonizma. Ali različita objašnjenja sadržana, s tim u vezi, u tri prethodne knjige, ne mogu sigurno ostaviti, ubuduće, nikakvu sumnju na radikalnu nespojivost dviju filozofija, bilo zbog metode ili zbog doktrine, kada je jednom njihov dotični karakter dovoljno razvi-

Jen. Istina je da se u samom početku ne primjećuje neizbježna antipatija između istraživanja stvarnih zakona fenomena i istraživanja njihovih bitnih uzroka tako da fizičko izučavanje ostaje uvijek podređeno, ulavnom, teološkoj dogmi, njegov vlastiti razvoj može, zaista, da se prvo vrši a da ne vodi nikakvom direktnom sudaru jedne od dviju filozofija samo onda kada izgleda određeno da samo istražuje detalje, manje više sporedne jednog osnovnog reda, čiju cjelinu treba da ocijeni druga filozofija. Stvarni uspon pozitivne filozofije je ipak morao prvobitno zavisiti od ove spontane potčinjenosti, jer da je to moglo biti drugačije, ova filozofija, pošto je mnogo, i previše slaba u početku, da bi uspješno odoljela trenutnoj koliziji, njen prvi elan bi bio obavezno ugušen zauvijek. Ali, otkad su posmatranja, gubeći malo po malo njihovu prvobitnu nepovezanost, postepeno težila ka važnim odnosima, osnovno suprotstavljanje metoda je, sve više i više, razvilo među doktrinama neizbježno neprijateljstvo u pogledu bilo koje teme. Prije nego što je neki direktni antagonizam postao otvoreno naglašen, ova osnovna antipatija se svuda otkrila, bilo instinktivnom odvratnošću pozitivnog duha radi varljivih apsolutnih objašnjenja teološke filozofije, bilo neodoljivim prezrenjem koje je ova ulivala za obazrivi razvoj i skromna ispitivanja nove škole: ipak je izučavanje realnih zakona izgledala da još može da se pomiri izučavanjem bitnih uzroka. Kada su prirodni zakoni izvjesnog dometa mogli da budu otkriveni, ova stalna unutrašnja opozicija nije oklijevala da pokaže, u svakom pogledu, karakterističnu nespojivost između nadmoćnosti imaginacije i nadmoćnosti razuma između apsolutnog i relativnog duha, a naročito, između stare hipoteze suverenog upravljanja neograničenim voljama bilo kojim događajima i sve neodoljivom mogućnošću da ih predvidi ili da ih izmijeni prema jedinim racionalnim putevima ljudske mudrosti. Dok je osnovna kolizija mogla da se očekuje u svim djelovima intelektualnog sistema, što se desilo samo u naše vrijeme, neophodna specijalnost raznih naučnih istraživanja je morala da krije, čak i od onih koji su ih pratili sa najodlučnijom efikasnošću, neizbježnu težnju njihove neprimijećene cjeline ka novoj filozofiji, konačno nepomirljivoj sa stvarnom nadmoćnošću teološke filozofije. Socijalni duhovi su onda mogli da vjeruju dobronamjerno da, radikalno uskraćujući sebi svaiko ispitivanje o unutrašnjoj prirodi bića i bitnom načinu nastajanja fenomena, istraživanja fizike nijesu, u osnovi, bila nikako protivna ispitivanjima teologije. Ali je ova provizorna iluzija morala postepeno da razbije bez povratka dok naučni duh koji je postao manje bojažljiv. Istovremeno i opštiji, jer morao da nevoljno diskredituje ove teološke koncepcije samo zbog toga što ih je proglasio nepristupačnim ljudskom razumu. Uvodeći spontano u naša istraživanja sasvim novi tok, napredak takvog duha nije mogao izbjeći da visoko istakne, u čisto logičkom smislu, odlučuju-

ći kontrast između skrupulozne racionalnosti primijenjenih postupaka za najdivniji cilj i najfrivolnije smjelosti tendencija koje su namijenjene da otkriju najnedokučivije misterije. Što se tiče doktrine u užem smislu, radikalna nemogućnost da se pomire podređenost fenomena nepromijenjenim prirodnim zakonima sa njihovim apsolutnim podvrgavanjem izuzetno pokretnim voljama, je morala obavezno da postane sve više i više neodbaciva, kako sam to toliko puta objasnio u raznim djelovima ove Rasprave, u pogledu svih, bilo kojih, redova fenomena. Privremena koncepcija univerzalnog proizvođenja kombiinovanog sa specijalnim zakonima koje bi ona sama sebi nametnula, čini sigurno samo nevoljnu koncepciju teološkog duha pozitivnom duhu, jednom vrstom spontanog kompromisa kojeg je morala inspirisati, u pogodno vrijeme, nužna evolucija našeg uma kako će to istorijska analiza uskoro direktno objasniti. Ovaj generalni sporazum koji je katolicizam morao sigurno da organizuje zabranjujući uobičajeno korišćenje čuda i proročanstava, tako moćno u cijelom staram vijeku, mi izgleda da karakteriše u religioznom poretku, prelaznu situaciju koja je bitno analogna onoj koju označava u monarhističkom poretku uspostavljanje onoga što se zove ustavno kraljevstvo: u jednom i u drugom povodu, takvi pojmovi treba da budu, po svojoj prirodi nepobitni simptomi postepenog pada. Ma šta bilo, baš u opštoj primjeni moraju da spontano postanu neosporne, za prost narod, radikalne razlike bilo kojih filozofija, koje tako malo duhova mogu posebno ocijeniti. Dakle, sa ove krajnje tačke gledišta, prepoznali smo već postepeno, na najodlučniji način, visoku neophodnu nemogućnost za sve ocjenjivim fenomenima, da dovoljno pomiri ijednu teološku filozofiju sa ovom osnovnom težnjom da razvije naša racionalna sredstva, bilo da predvidi prirodne događaje, bilo da ih izmijeni našom intervencijom koja čini najkarakterističnije opredjeljenje pozitivne filozofije. Zaista, baš prema ovom dvostrukom atributu je ova filozofija morala naročito da spontano dobije, kod svih ljudi, jedan od najisključivijih uticaja. Upoređujući svakog dana, jednim i drugim povodom, njegovu srećnu i plodnu sposobnost da sve bolje i bolje zadovolji najhitnije intelektualne potrebe čovječanstva sa eventualnom radikalnom jalovošću praznih koncepcija teologije, javni razum, nezavisno od svake direktne borbe nije mogao da se izdrži da nehotično osudi ova varljiva objašnjenja za sve kompletniju zastarjelost koja je morala da postepeno odredi njihov neopozivi pad, ukoliko jedna iracionalna rasprava direktno ističe njihovu neophodnu prazninu. Takav je glavni aspekt prema kojem je morala da se progresivno pokaže, sa najviše jasnoće, krajnja čovjekova težnja ka potpuno pozitivnoj filozofiji, čak: kod onih koji su ostali najvjerniji teološkoj filozofiji i koji su, a da je nijesu ipak koristili realnije u svakodnevnom životu, njoj još posvetili, u principu, neodoljivu ljubav, jedino ubuduće zasnova-

noj na karakterističnoj opštosti sve dok je neodoljivom ukupnom sistematizacijom pozitivnog duha ona izgubila zadnji atribut, jedinu legitimnu odredbu koja joj sada ostaje u društvenoj supremaciji.

Pošto sam tako dovoljno okarakterisao prvu neophodnu polaznu tačku, a zatim, neizbježni kraj intelektualne evolucije čovječanstva, naše veliko sociološko prikazivanje zahtijeva samo generalnu ocjenu, prema tome, skoro spontanu o prelaznom stanju. Već sam pokazao u mnogo interesantnih prilika, koliko je, u principu važno da se ispituju u bilo kojem predmetu, bitni prelazni slučajevi samo pod neophodnim uticajem tačne predhodne analize dva krajnja slučaja između kojih su naročito određeni da vrše postepeni prelaz. Sadašnje pitanje nam pruža, po svojoj prirodi, najvažniju ocjenu taikvog jednog logičnog pravila, jer, kad je jednom priznato da ljudski duh mora uvijek poći od teološkog stanja i stići stalno do pozitivnog stanja, može se lako razumjeti potreba, istovremeno neizbježna i neophodna, koja ga neprestano tjera da pređe iz jednog u drugo, pomoću metafizičkog stanja koje ne bi moglo imati drugo osnovno opredjeljenje. To direktno proizilazi, kako sam to već naveo u raznim djelovima ove Rasprave, iz suviše radikalne opozicije koja prirodno postoji između teološkog i pozitivnog duha i lažnog i nestalnog karaktera metafizičkih koncepcija podobnih da se podjednako adaptiraju na postepeni pad jednog i prethodni uspon drugog, tako da obezbijedi, koliko je to moguće, našem umu kome je tako antipatična svaka riagla promjena, skoro neosjetan prelaz. Dok se teologija povlači iz spekulativnog domena i prije nego što fizika može da se tu definitivno uspostavi svakom slučaju, svako osporavanje prevlasti između ove tri filozofije može u osnovi da se svede na jednostavno pitanje oportuniteti, spontani rad metafizike ga privremeno priprema, tako da, u ocijenjene prema racionalnom ispitivanju osnovnog razvoja ljudskog duha. Ova metafizička promjena teološke filozofije se prirodno vrši, u bilo kojem predmetu, postepenom zamjenom božanstva sa entitetom kada se religiozne koncepcije uopštavaju smanjujući neprestano broj nadprirodnih agenasa kao i njihove aktivne intervencije, a naročito kada one dospiju, ako ne u realnosti, bar u principu, do jednog strogo uzvišenog jedinstva. Kod ovog zadnjeg opšteg stanja teološke filozofije, nadprirodna aktivnost, gubeći svoju prvobitnu specijalnost, nije obično mogla da napusti neposredno upravljanje pojavama a da tu nije ostavila, na svom mjestu, misteriozni entitet, u početku obavezno proizišao iz nje ali kojem je svakodnevnom upotrebom, ljudski duh morao pripisati, sve isključivije, posebno nastajanje svakog događaja. Dakle, ovaj čudni način filozofiranja je morao dugo da bude potreban, bilo radi olakšanja postepenog pada teologije, eliminišući malo pomalo specijalnu intervenciju nadprirodnih uzroka, bilo radi olakšanja postepe-

nog pada teologije, eliminišući malo pomalo specijalnu intervenciju nadprirodnih uzroka, bilo radi pripremanja progresivnog uspona fizike, navikavajući se uvijek više na isključivu koncepciju fenomena, i zbog jednog i zbog drugog ova prelazna situacija čini istovremeno i neizbježan simptom i neophodnu pomoć. Uostalom, opšti duh jedne takve filozofije mora biti suštinski sličan što se metode i doktrine tiče, onom iz teološke filozofije čija bi ona mogla postati samo čista glavna modifikacija. Ona ima samo, po svojoj prirodi, najmanju intelektualnu konzistentnost i prema tome socijalnu moć mnogo manje jedine tako da odgovara mnogo više jednom jednostavnom kritičkom opredjeljenju nego ikakvoj pravoj organizaciji. Ali, ove osobine, potpuno prilagođene njenoj prolaznoj funkciji, u cjelini ljudske evolucije, bilo individualne bilo socijalne, čine je samo utoliko manie pogodnom da se duboko odupre posljednje karakteristične entitete da mogu da se zasnivaju samo na tepenom usponu pozitivnog duha. S jedne strane, povećana suprotnost metafizičkih koncepcija traži tako da smanji sve više i više jednostavnim apstraktnim nazivima odgovarajućih fenomena tako da polako guraju najodlučnije do smiješnog spontanu manifestaciju od radikalne praznine svojstvene takvim objašnjenjima, što nije bilo, bez sumnje, tako moguće prema čisto teološkim formama. Na drugom mjestu, organska nemoć slične filozofije, na osnovu njene osnovne nedosljednosti, mora spriječiti, sa političkog aspekta, postepene izmjene koje obavezno donosi u teološkom režimu da može da se bori sa istom efikasnošću kao u početku, protiv socijalnog uspona pozitivnog duha. Ipak, i jednim i drugim povodom, bitno dvosmislena i nestalna priroda metafizičke filozofije u užem smislu je čini pogodnom, zbog neizbježnih izmjena koje ona može ponuditi da bolje izbjegne od same teološke filozofije, jednoj racionalnoj raspravi, izgubljenoj pod nejasnim i neuhvatljivim nijansama, dok pozitivni duh još nesavršeno uopšten, nije mogao da direktno napadne sami aktuelni princip njihovog zajedničkog autoriteta, prisvajajući najzad potpunu univerzalnost koja im je, isto tako, svojstvena. Ma šta bilo, ne bi moglo da se uopšte ne prizna intelektualna sklonost metafizike da privremeno podrži, u pogledu bilo kojeg predmeta, našu spekulativnu aktivnost sve dok ona može dopustiti bitnije napajanje, udaljavajući nas, već od čisto teološkog režima i pripremajući nas uvijek više za zaista pozitivni režim: ova filozofija ima, uostalom, obavezno, isto bitno svojstvo da bi upravljala političkim prelazom koji prati ovaj veliki logični prelaz. Ne zaboravljajući velike intelektualne i socijalne opasnosti koje, na nesreću, karakterišu i metafizičku filozofiju, jedna takva ocjena objašnjava pravi opšti princip univerzalnog uspona koji je ona završila privremeniim dobijanjem kod najnaprednijih populacija gdje on pretpostavlja, obavezno, instinktivno osjećanje koje ne bi moglo biti potpuno pogrešno, izvjesnu neophod-

nu funkciju koju virai jedna takva filozofija u osnovnoj evoluciji čovječanstva. Neodoljiva potreba ove prelazne faze je, dakle, sada tako nepobitna da to može biti prije nego što direktna analiza, bilo posebna, bilo opšta, spontano izvrši u cjelini naše istorijske operacije.

Mada se naše veliko sociološko dokazivanje nalazi tako bitno završeno za ubuduće, vjerujem, međutim, da ne bi propustili, koliko je to moguće, nikakvu bitnu oznaku o ovoj taiko važnoj i tako teškoj temi, da moramo ovdje direktno preporučiti čitaocu potrebu da stalno uzme u obzir moju prethodnu teoriju o pravoj naučnoj hijerarhiji, u bilo kojem razmatranju ovog velikog zakona trostruke intelektualne evolucije, bilo da je primijenjen, bilo čak da je ocijenjen. Još od početka ove Rasprave (vidite 2. lekciju) ja sam prikazao ovu osnovnu hijerarhiju kao prirodni nastavak i neophodni dodatak mome zakonu o tri stanja: spontana upotreba koju sam vršio već postepeno, na sve vrste fenomena morala je dovoljno istaći ovu unutrašnju filozofsku povezanost. Ipak, nije nekorisno da se ovdje formalno nje prisjetimo, bilo radi srpečavanja samih tobožnjih primjedbi koje bi jedna iracionalna naučna erudicija mogla pobuditi protiv zakona evolucije koji sam direktno utvrdio, bilo da bi dobili kod raznih specijalnih provjera sav njihov logički domet, raspoređujući ih tako da se bolje razjasne i da se uzajamno učvrste. Prema prvom aspektu, mogu potvrditi da nikada nijesam našao ozbiljnu argumentaciju kao protivljenje ovom zakonu, već nije ono koje se zasniva na razmatranju simultanosti, da sada ovdje nužno vrlo zajedničkoj za tri filozofije kod istih umova. Dakle, jedan takav niz prigovora može biti riješen samo racionalnim korišćenjem naše naučne hijerarhije koja, raspoređujući razne bitne djelove prirodne filozofije prema njihovoj komplikovanosti i rastućoj posebnosti saglasno skupu njihovih pravih afiniteta objašnjava da je njihov postepeni uspon morao neophodno da prati isti redoslijed, tako da je jedna faza cijele evolucije mogla privremeno da učini koincidira sa teološko stanje jedne od njih sa metafizičkim i čak pozitivnim stanjem jednog prethodnog dijela, u isto vrijeme jednostavnijeg i opštijeg uprkos stalnoj težnji ljudskog duha za jedinstvom metoda. Budući da su ove vidljive anomalije tako potpuno regulisane, teškoća bi, zaista, bila nerješiva samo da je simultanost mogla predstavljati obrnute karakter, o jo ono čega se ja bojim da može da se naznači kao jedan jedini svarni primjer koji, bi uostalom, mogao dokazati samo potrebu za usavršavanjem ili najviše ispravljanjem naše hijerarhijske teorije, a da u tome nije morala da se odradi nikakva legitimna nesigurnost samog zakona evolucije. Na drugom mjestu, recipročne pomoći koje mogu da se tako spontano uspostave između posebnih proučavanja raznih spekulativnih razvoja nemaju ni najmanju sociološku važnost. Jer, iz toga proizilazi osnovna sposobnost da se srećno doda,

u mnogo slučajeva, nedovoljnost direktnog istraživanja. Kada je jedna takva hijerarhija bila prvo dobro shvaćena i potpuno priznata, ona mora, zaista, često omogućiti da se unaprijed odredi, u bilo kojoj epohi, sa punom racionalnošću, opšti karakter izvjesnog niza ljudskih spekulacija prema dovoljnom prethodnom poznavanju stvarnog stanja prethodne kategorije ili, čak, u obrnutom smislu, mada sa manje preciznosti stvarnog stanja kasnije kategorije. Slična spontana pomoć se veže direktno za logički princip koji je utvrđen u četrdeset osmoj lekciji, o neophodnim rasvjetljavanjima koje proučavanje harmonija može da pruži proučavanju sukcesija, prema prirodi socioloških istraživanja. Cijeli nastavak ove knjige će prirodno pokazati, zaista, mada na implicitan i indirektan način ali sa stalno rastućom očiglednošću, da ova teorija naučne hijerarhije, prema stepenu opštosti raznih fenomena, čini glavnu osnovu cijele socijalne statike, bar u onome što se tiče intelektualnog reda i čak, kao posljedicu na materijalni red, da konačno obuhvati cjelinu političkog reda. Nemam potrebu da sad insistiram više na sociološkoj nužnosti jedne tako neophodne teorije bez koje bi istorija ljudskog duha trebalo da ostane, usudujem se da to tvrdim, bitno nerazumljiva i o kojoj je čitalac već postepeno stekao, u uzastopnom toku tri prethodna poglavlja, tačan i uobičajeni pojam; morao sam da ovdje samo posebno opišem neophodnu obavezu, da je nikada ne propustim, bilo utvrđujući bilo razvijajući zdravu istorijsku filozofiju čiju smo upravo na kraju, postavili, neophodnu osnovu, ovim velikim zakonom koji se odnosi na trostruku intelektualnu evoluciju čovječanstva.

Da bi ovaj zakon mogao da ispuni jedno takvu naučno opredjeljenje, ne ostaje mi sada ništa više, da bi kompletirao i potvrdio ovo dugačko i teško predavanje, nego da ukratko utvrdim da, u prinaipu, cjelina materijalnog razvoja mora da neizbježno prati razvoj, ne samo analogni, nego čak onaj koji savršeno odgovara ovome koj smo upravo dokazali, sam intelektualni razvoj kojem je cio sistem socijalne progresije morao biti, po svojoj prirodi, duboko podređen, kako sam to objasnio u prvom dijelu ovog poglavlja. Pošto je ova dodatna studija danas mnogo bolje shvaćena od glavne teorije, biće mi potrebno nakon brze ukupne ocjene materijalne evolucije, da samo ovdje insistiram, kako treba, na njenoj korelaciji koja je vrlo loše shvatana do sada, sa intelektualnom evolucijom koja će biti od sada potpuno opisana u aktivnom redu kao što je to već u spekulativnom redu, mada mnogo veća jednostavnost ove pomoćne operacije nam, na sreću, pomaže da je mnogo skratimo a da ne naškodimo nimalo njenoj naučnoj namjeni. Radiće se naročite o tome da se objasni unutrašnja povezanost koja obavezno veže krajnje granice i prelaznu granicu vremenskog razvoja ljudskih

društava za odgovarajuće faze čiju smo osnovnu sukcesivnost za duhovni razvoj već prikazali¹.

Sva razna opšta sredstva racionalnog istraživanja koja mogu da se primijene na politička istraživanja su već spontano pomogla da se konstatuje isto tako odlučno, neizbježna prvobitna težnja čovječanstva prvenstveno za vojnim životom i njegovo krajnje ne manje neodoljivo opredjeljenje za bitno industrijskom egzistencijom. Taiko nijedan malo napredniji um ne odbija, ubuduće, da prizna manje više eksplicitno, stalno smanjenje vojnog i postepeno povećanje industrijskog duha kao dvostruke neophodne posljedice naše progresivne evolucije koja je bila danas pametno ocijenjena u tom pogledu od većine onih koji se propisno bave političkom filozofijom. Uostalom, u jednom vremenu gdje se manifestuje, pod sve više i više različitim oblicima i sa stalno rastućom energijom, čak i usred armija, karakteristična odvratnost modernih društava prema ratničkom životu; kada je. npr. ukupna nedovoljnost vojničkih poziva postala svuda nepobitna prema sve neophodnijoj obavezi pritisilnog regrutovanja koja je rijetko praćena vojnom upornošću; svakidašnje iskustvo bi oslobodilo, bez sumnje, od svakog direktnog dokazivanja jednog pojma koji je tako postepeno pao u javni dornen. Uprkos ogromnog izuzetnog razvoja vojne aktivnosti koji je trenutno završen u početku ovog vijeka, neizbježnim pokretanjem koje je moralo zamijeniti neodoljive nenormalne okolnosti. naš industrijski i pacifistički instinkt je uskoro brže povratio redovan tok svog jačeg razvoja, tako da stvarno obezbijedi, u ovom odnosu, osnovni odmor civilizovanog svijeta mada evropska harmonija mora često izgledati izložena nepravilici, usled privremene greške svake sistematske organizacije međunarodnih odnosa; što je, zaista, bez mogućnosti da proizvede rat, ipak, često dovoljno da inspiriše opasne nemire. Ne bi moglo, dakle, ovdje biti nikakvog pitanja da konstatujemo jednom raspravom, na sreću suvišnom, ni prvi termin niti posebno zadnji, socijalnog napretka u vezi sa opštim karakterom vremenske egzistencije čija će direktna ocjena, uostalom, proizici u šest slijedećih poglavlja čitave naše istorijske

¹ Budući da, političke kvalifikacije vremenskog i duhovnog moraju biti naravno često u upotrebi u šest slijedećih poglavlja radi skupa naše istorije analize, ja moram ovdje da direktno upozorim, uglavnom, da ću im sačuvati uvijek tačno ispravnu namjenu kojoj ih je katolička filozofija posvetila već vjekovima. Osim neophodne potrebe, u političkoj filozofiji, za ova dva važna termina koji ne mogu još biti stalno zamijenjeni racionalnijim izrazima, nije bez koristi, uostalom, da povežemo, koliko je to moguće, bez ikakvog uzaludnog prenemaganja, sadašnje formule za stare navike da bi bolje prizvali osnovno osjećanje socijalnog kontinuiteta, koje smo danas tako pogrešno skloni da preziremo.

analize. Samo, pošto jedan takav razvoj inije nikada bio dovoljno vezan za bitne zakone ljudske prirode i za neophodne uslove socijalnog razvoja, ostaje nam da dokažemo, u principu, njegovo obavezno učešće u osnovnoj evoluciji čovječanstva.

Neodoljiva antipatija primitivnog čovjeka za svaki redovni posao ne daje mu, zaista, da obavlja drugu spontanu aktivnost sem aktivnosti iz ratničkog života, jedina u koju on može da bude bitno sposoban i koja, uostalom, čini u početku najjednostavnije sredstvo da se snabdije svojom prehranom, čak nezavisno od suviše čestog ljudožderstva: opšti razvoj jedinke je, u tom pogledu, potpuno saglasan sa razvojem vrste. Ma kako da mora da prvobitno izgleda žalosna jedna takva potreba, njena karakteristična univerzalnost i njen stalni razvoj, čak i u vremenima dosta naprednim, da bi materijalna egzistencija mogla da počiva na drugim osnovama, moraju pokazati svim pravim filozofima da ovaj vojni režim koje je društvo bilo tako dugo i tako potpuno potčinjeno, treba da je ispunio važnu i neophodnu funkciju, bar privremenu, u opštem progresu čovječanstva. Lako je shvatiti, zaista, ma kakva bila sada socijalna nadmoć industrijskog duha, da je materijalna evolucija ljudskih društava morala, u protivnom, da dugo zahtijeva isključivo povećanje vojnog duha pod jedinom vladavinom od koje se ljudska industrija mogla razviti kako treba. Opšti motivi ove neophodne zaštite su, uglavnom, analogni onima iz slične privremene funkcije koju je obavio religiozni duh da bi pripremio kasnije uspon naučnog duha, prema prethodnim objašnjenjima. Jer, ona naročito smatra da industrijski duh, daleko od toga da može da prvo upravlja privremenim društvom, tu nasuprot pretpostavlja, po svojoj prirodi, prethodno postojanje jednog već znatnog razvoja koji je mogao, dakle, da bude izvršen samo pod neophodnim uticajem vojnog duha bez srećne spontanosti od koje bi razne porodice ostale vrlo izolovane, tako da bi spriječile svaku važnu podjelu ljudskog rada a zatim svaki redovni i stalni napredak naše industrije. Društvene, a naročito političke osobine vojne aktivnosti, mada su morale vršiti samo privremenu nadmoćnost u osnovnoj evoluciji čovječanstva su, u početku, savršeno jasne i odlučne, jednom riječju, potpuno saglasne sa visokom civilizatorskom funkcijom koju moraju da onda vrše. Mnogi filozofi su već dovoljno priznali, tim povodom, spontanu sklonost jednog takvog načina egzistencije da razvija običaje regularnosti i discipline koji ne bi mogli prvo da budu drugačije proizvedeni i bez kojih se nijedan pravi politički režim ne bi mogao očigledno organizovati. Nikakav drugi cilj, dovoljno jak ne bi mogao, zaista, da uspostavi trajno udruživanje i malo rašireno među ljudskim porodicama kao neodoljiva potreba da se ujedine, prema neizbježnoj, bilo kojoj podređenosti zbog ratne ekspedicije ili čak radi jednostavne zajedničke odbrane. Nikada predmet udruživanja ne može biti više osjetljiviji niti hitniji,

nikada osnovni uslovi pomoći ne bi mogli postati neodoljiviji. Sav se ovaj skup atributa divno prilagođen prirodi i potrebama primitivnih društava koja nijesu, bez sumnje, mogla da stvarno nauče red ni u jednoj drugoj školi osim u ratnoj, kao što se može, čak i danas o tome formirati slaba predstava u pogledu izuzetnih poedinaca koje industrijska disciplina ne može dovoljno da savije i koje nam, u tom smislu predstavljaju, koliko j to moguće, staru ljudsku vrstu. Tako, pored uzaludnih poetskih snova o prvobitnom osnivanju političkih moći ne bi se moglo sumnjati da prve vladavine nijesu morale biti, uglavnom, obavezno vojne kada se ograničimo da tu posmatramo samo jednostavna privremena razmatranja, tako da je duhovna vlast tamo mogla prvo samo da bude čisto teološka. Ovo prirodni uspon ratničkog duha nije bio samo neophodan za prvobitnu konsolidaciju političkih društava; on je naročito upravljao njihovim stalnim povećanjem koje nije moglo da se vrši drugačije bez jedne pretjerane sporosti, kako će nam to jasno pokazati sva istorijska analiza; no, međutim, jedno takvo širenje je prethodno bilo neophodno, na izvjesnom stepenu, za konačni razvoj ljudske industrije. Vremenski razvoj čovječanstva predstavlja, dakle, po svojoj prirodi, u ovom prvom periodu, začarani krug koji je savršeno analogan onome koji smo prepoznali u duhovnom, razvoju i čiji jedini mogući izlaz proizilazi, u jednom i drugom slučaju, iz srećnog spontanog uspona prethodne tendencije. Doista, ovaj vojni režim je morao da svuda ima za neophodnu političku osnovu, individualno ropstvo proizvođača da bi omogućili ratnicima slobodu i puni razvoj njihove karakteristične aktivnosti. Bez ovog neophodnog uslova, velika socijalna operacija koja je morala da se izvrši u odgovarajućem vremenu stalnom progresijom vojnog sistema koji je dobro zamišljen i mudro praćen, je bila u starim vremenima, sasvim promašena, kao što ću to uskoro objasniti. Mada je svaka diskusija na tu temu ovdje preuranjena, tu, međutim, moram da naznačim, s jedne strane, ovu osnovnu instituciju starog ropstva, kao namijenjenu da organizuje neophodnu postepenu pripremu <za kasnije ispunjenje industrijskog života koja je tako neopozivo i izričito nametnuta uprkos našoj urođenoj averziji za rad u najvećem dijelu čovječanstva u kojem je radni kontinuitet postao odmah prvi krajnji uslov. Prenoseći se, koliko to naša misao može da učini, u jednu takvu primitivnu situaciju, ne bi mogli da ne priznamo odgovarajuću potrebu ove snažne stimulacije imajući dovoljno u vidu cjelinu stvarnih uslova ljudskog razvoja. Pravi užas ikoji nam uliva danas ova tako dugo univerzalna institucija, odnosi se naročito na to da moramo biti spontano raspoloženi da je ocijenimo prema modernom ropstvu, onom u našim kolonijama koje čini, po svojoj prirodi, pravu političku grozotu, organizovano ropstvo usred industrije, radnika od kapitaliste, podjednako degradirajući način za obojicu: dok je staro ropstvo, pot-

činjavajući proizvođača vojniku težilo da paralelno razvije njihove suprotne aktivnosti, tako da konačno odredi njihovo spontano učesće u istom socijalnom progresu, kako ću to postepeno utvrditi u pedeset trećoj lekciji.

Ma kako nepobitna morala tako da postane politička potreba za prvobitnom evolucijom čovječanstva, jednog dugog jačeg bavljenja vojnom aktivnošću tako neophodnom kao i neizbježnom, sami principi koje sam upravo naznačio, će nam objasniti kasnije, sa ne manje očiglednosti, bitnu privremenu prirodu jednog takvog socijalnog opredjeljenja čija je važnost morala da stalno opada, ukoliko je industrijski život mogao da nastavi svoj postepeni razvoj. Dok industrijska aktivnost predstavlja spontano ovo divno svojstvo da može da bude istovremeno stimulirana kod svih jedinki i kod svih naroda a da uspon jednih ne mora da bude nepojav sa usponom drugih, jasno je, u protivnom, da ispunjenost vojničkog života u znatnom dijelu čovječanstva pretpostavlja i konačno određuje, u cijelom preostalom dijelu, neizbježni pritisak koji čini čak glavnu socijalnu dužnost jednog takvog režima razmatrajući sav civilizovani svijet. Tako, dok industrijska epoha ne sadrži drugi opšti tok sem ovog, još neodređenog, naznačenog u progresivnoj egzistenciji naše vrste sistemom prirodnih zakona, vojna epoha je morala biti, obavezno, bitno ograničena na vremena nedovoljnog postepenog izvršavanja prethodnih uslova za koje je bila određena da ostvari. Ovaj glavni cilj je bio postignut kada se veliki dio civilizovanog svijeta našao najzad ujedinjen pod istom vladavinom, kako se to radilo u našem evropskom nizu progresivnih osvajanja Rima. Od tada, vojna aktivnost je morala evidentno da ostane bez predmeta i hrane, tako je njena nadmoćnost od ovog neizbježnog toka počela da stalno opada, tako da ne krije postepeni uspon industrijskog duha čiji je progresivni dolazak bio tako ubuduće pripremljen kako treba, kako ću to. uskoro, objasniti na direktan način u istorijskom dijelu ove knjige. Ali, pored ove neophodne zavisnosti, industrijsko stanje se toliko radikalno razlikuje od vojnog stanja, da opšti prelaz iz jednog u drugi socijalni režim nije sadržavao sigurno više neposredno ispunjenje sem odgovarajuću sukoesivnost u duhovnom redu. između teološkog i pozitivnog duha. Otuda proizilazi. na kraju, sa potpunom evidentnošću. neophodna opšta intervencija prelazne situacije koja savršeno liči na metafizičko stanje intelektualne evolucije gdje je čovječanstvo moglo da se oslobodi, sve više i više. vojničkog života i da uvijek više pripremi krajnju nadmoćnost industrijskog života. Obavezno dvosmislen i nesiguran karakter jedne takve socijalne faze. gdje su razne vrste pravika morale naročito da zauzmu, na izgled, političku scenu. morao je prvo da se bitno sastoji. kako ću to objasniti v pedeset petom poglavliu. u uobičajenoj zamjeni vo.ine defanzivne organizacije u prvu ofanzivnu organizaciju, a zatim, čak u nehotič-

noj opštoj podređenosti koja je sve više i više naglašena, ratnog duha u instinktu proizvođača. Ova prelazna faza nije još potpuno izvršena, njena vlastita priroda, mada obavezno nejasna, može danas da bude ocijenjena direktnom intuicijom.

Takva je, dakle, u principu trostruka vremenska evolucija koja će morati da nam naizmjenično pokaže, u čitavoj prošlosti, osnovni razvoj čovječanstva. Ma kako morala ovdje biti kratka ova opšta indikacija, bez sumnje, je nemoguće svakom filozofskom duhu da ne bude prvo, uopšte, jako iznenađen bitnom analogijom koja spontano pretstavlja ovu nepobitnu progresiju sa našim prvobitnim zakonom o obaveznoj sukcesiji tri glavna stanja ljudskog duha. Ali, osim ove očigledne sličnosti, naročito je važno za jako sociološko dokazivanje čiji politički dodatak tako skiciramo, da direktno prepoznamo osnovnu vezu dvije evolucije opisujući dovoljno prirodni afinitet koji je uvijek morao da vlada, prvo između teološkog i vojnog duha, zatim između naučnog i industrijskog, i, prema tome, takođe između dvije prelazne funkcije metafizičara i pravika. Jedno takvo dodatno objašnjenje mora da sadrži naše dokazivanje u njegovom najvišem stepenu preciznosti i postojanosti, tako da ga učini potpuno pogodnim da odmah posluži kao racionalna osnova našoj kasnijoj čitavoj istorijskoj analizi. Kako univerzalno iskustvo svjedoči, bez sumnje, dosta visoko o realnoj očevidnosti ovog značajnog slaganja, bitno je dovoljno za naš cilj da mu, ovdje, ukratko izložimo neophodni princip.

Manje više naglašeni rivalitet koji je tako često poremetio opštu harmoniju između teološke i vojne moći, je ponekad, prikrivao u očima filozofa, njihov osnovni afinitet. Ali, u principu, bi moglo postojati, zaista, pravog rivalstva samo između različitih elemenata istog političkog sistema, nakon ovog spontanog takmičenja koje u svakom ljudskom učestvovanju mora obično dobiti, utoliko više širine i jačine ukoliko cilj postaje važniji i indirektniji i ukoliko su zatim, sredstva različitja i nezavisnija a da, međutim, nikad ne sprečavaju neizbježno, voljno ili instinktivno, učestvovanje u zajedničkoj namjeni. Sto se tiče vlasti koje su uvijek podjednako snažne, rađaju se, rastu i istovremeno opadaju, uprkos razlici njihove prirode, može se biti sigurno da one pripadaju obavezno jedinstvenom režimu. Ma kakva mogla da budu njihova uobičajena osporavanja : stalna borba bi dokazala, sama po sebi, stvarnu nespojivost koja, kad bi se nasuprot desila, u protivnom, između dva elementa pozvana da vrše analogne funkcije i da je ona stalno držala u zavisnosti postepeno povećanje jedne od stalnog pada druge. U sadašnjem slučaju, naročito je evidentno da u bilo kojem političkom sistemu mora da tu postoji stalno, duboko rivalstvo između spekulativne i aktivne moći koje, slabošću naše prirode moraju biti tako često sklone da ne poznaju njihovu neophodnu koordinaciju i da preziru opšte granice njihovih uzajamnih prava. Ma kakav

bio, među elementima modernog režima, sami nepobitni socijalni afinitet između nauke i industrije, treba, isto tako, očekivati sa njihove strane, neizbježne kasnije konflikte što će više njihov zajednički politički uspon postati naglašeniji: oni su već jasno najavljeni, bilo unutrašnjom antipatijom, istovremeno intelektualnom i moralnom koja uliva jednoj prirodnu potčinjenost radova druge, koja je, međutim, kombinovana sa neizbježnom superiornošću bogatstva, bilo takođe, instinktivnom odvratnošću ove za karakterističnu apstrakciju istraživanja prve i radi pravog ponosa koji je animira.

Kada su ove neophodne zamjerke tako odstranjenje, ništa ne sprečava više da prvo primjetimo direktno osnovnu vezu koja spontano spaja, sa toliko energije, teološku i vojnu moć i koju su, u bilo kojoj epohi, jako osjećali i dovoljno poštovali svi ljudi visokog dometa koji su stvarno učestvovali u jednoj ili drugoj, uprkos neodoljive sile političkih rivalstava. Razumije se, zaista, da nijedan vojni režim ne bi mogao da se učvrsti a da, naročito, traje počivajući prethodno samo na dovoljnoj teološkoj potvrdi, bez koje unutrašnja podređenost koju zahtijeva, ne bi mogla biti niti dosta kompletna niti dosta produžena. Svaka epoha nameće, u ovom pogledu, HDeciialnim putevima, odgovarajuće zahtjeve: u početku, smanjenje i blizina cilja ne propisuju, uopšte, tako apsolutnog pokoravanja duha. malo obične energije sooiialnih veza koje su još nesavršene, ne dozvoljava uopšte, da se obezbijedi stalna pomoć, drugačije osim preko religiozne vlasti sa kojom su se ratni vođe onda prirodno postavile; u naprednijim vremenima, cilj postaje tako širok a učešće tako indirektno da, uprkos, običajima discipline koji su već duboko sažeti, stalna saradnja bi ostala nedovoljna i privremena kad ne bi bila potvrđena odgovarajućim teološkim uvjetan f m a završavajući spontano, prema najvećim ratnicima, slijeno i nehotično povjerenje, uostalom, suviše često pomiješano sa gnusnom servilnošću koji nji« nikada mogla da bude sem izuzetna. Bez ove unutrašnje korelacije sa teološkim duhom, očigledno je da vojni duh ne bi nikada mogao iswuniti visoku socijalnu namjenu koja mu je bilo određena za cjelinu ljudske evolucije, isto tako njegov plavni cilj je mogao biti potpuno ostvaren samo u starim vremenima gdje su se dvije moći nalazile obavezno koncentri'sane, uglavnom, kod istih vođa. Važno je, uostalom, da zabilježimo da bilo koja duhovna vlast ne bi mogla dovoljno odgovarati osnivanju i konsolidaciji vojne uprave koja posebno zahtijeva, po svojoj prirodi, neophodno učešće teološke filozofije, a ne nijedne druge. Ma kakve bile, np. nesporne i važne usluge koje je, u modernim vremenima, učinila prirodna filozofija, ratnoj vještini, naučni duh, zbog običaja stvarne rasprave koju obavezno teži da propagira, nije manje prirodno inkapatibilan sa vojnim duhom: zna se, zaista, dosta da ovo postepeno potčinjavanje jedne takve vještine propisima stvarne nauke je uvijek bilo gorko

oplakivano od strane najbolje okarakterisanih ratnika, kao da sastavni dio rastuće dekadencije pravog vojnog režima u postepenom početku svake glavne promjene. Socijalni afinitet pri vremenskih vojnih moći za teološke duhovne moći je, dakle, ovdje u principu dovoljno objašnjen. Može se prvo vjerovati da je jedna takva koordinacija, u osnovi, manje neophodna, u obrnutom smislu za politički uspon teološkog duha, pošto je bilo čisto teoloških društava, dok nijedno isključivo vojno nije bilo poznato, mada su stara društva morala skoro uvijek da pokažu i jednu i drugu prirodu, u manje više naglašenim stepenima. Ali, jedno dublje ispitivanje će stalno učiniti da primijetimo neophodnu efikasnost vojnog režima radi konsolidacije a naročito radi širenja teološke vlasti koja je talko razvijena stalnom političkom primjenom kako je sveštenički instinkt to uvijek stvarno osjetio. Mi ćemo, uostalom, priznati da je religiozni duh na svoj način manje antipatičan od samog vojnog duha u vrijeme jačeg uspona industrijskog duha. Tako, osim međusobnog stvarnog afiniteta dvaju bitnih elemenata prvobitnog političkog sistema, vidi se da se zajedničke odvratnosti i simpatije, kao i slični opšti interesi, obavezno sjedinjuju da bi stalno uspostavili neophodnu kombinaciju, ne manje unutrašnju nego spontanu, između dvije moći koje su svuda morale da učestvuju u skupu ljudske evolucije, u istom osnovnom cilju, neizbježnom mada privremenom. Bilo bi nekorisno da insistiramo, ovdje više na sociološkom principu ove obavezne solidarnosti dvije političke moći koje će nam istorijska analiza uskoro predstaviti, sa toliko očiglednosti, kao stalno povezane da se konsoliduju i da se uzajamno isprave.

Osnovni je dualizam moderne politike, po svojoj prirodi, još nepobitniji od onoga koji je upravo opisan. Mi smo, danas, vrlo pogodno postavljeni da ga najbolje ocijenimo, upravo zato što dva elementa nijesu u to još uložena od njihovog delinitivnog političkog uspona, mada je već njihov socijalni razvoj dovoljno naglašen. Kada naučna i industrijska moć budu mogle da dobiju, kasnije, sav politički uspon koji je za njih rezervisan, i kada, zatim, njihovo radikalno rivalstvo bude jednako naglašeno, filozofija će možda osjećati vse prepreka da im prizna sličnost porijekla i opredjeljenja, sličnost principa i interesa koji ne bi mogli biti ozbiljno osporavani, dok zajednička borba protiv starog političkog sistema mora spontano sadržati neizbježna neslaganja. Da se ne bi zaustavljali ovdje posebno, na osnovnom principu koji je već implicitno utvrđen u čitavoj ovoj Raspravi i koji duboko podređuje jednu drugoj, na direktan kao i na očigledan način, stvarno poznavanje zakona prirode i djelovanja čovjeka na spoljni svijet, naročito odgovara, da bi bolje pripremili našu istorijsku analizu, da sada pokažemo važno neophodno učešće svake od ove dvije društvene moći u politički trijumf druge, pomažući stvarno njene vlastite napore protiv njenog glavnog antagonizma.

Već sam označio, ovdje gore, u drugoj namjeri, tajno neslaganje između naučnog i vojnog duha. Ne bi se mogla više osporavati prirodna antipatija industrijskog duha koji je razvijen od dovoljnog stepena, protiv opšteg uspona teološkog duha sa potpuno religioznog gledišta od kojeg su naši najrevnosniji konzervativci obično vrlo udaljeni danas; voljna izmjena fenomena, prema pravilima jedne čisto ljudske mudrosti ne mora izgledati, u osnovi, manje bezbožna od njihovog racionalnog predviđanja, jer, jedan i drugi podjednako predstavljaju nepromjenjive zakone koji su konačno nepojivi sa bilo kojim voljama, kao što sam to objasnio u toliko važnih pogleda, u raznim djelovima ove Rasprave. Prema logici, varvarskoj ali strogoj, zaostalih naroda, svaka aktivna intervencija čovjeka da poboljša, u svoju korist, opštu ekonomiju prirode mora sigurno da čini jednu vrstu nepravednog atentata na vladu providenja. Zaista, nema sumnje, da suviše apsolutna nadmoćnost religioznog duha teži obavezno, u njoj samoj, da umrtvi industrijski uspon čovječanstva pretjeranim osjećanjem glupog optimizma, kako se to može provjeriti u toliko raznih krajnjih prilika. Ako ovakva užasna posljedica nije bila češće i naročito potpunije ostvarivana, to je jedino zahvaljujući tehničkoj mudrosti koja je znala da rukuje, pogodnom sposobnošću, jednoj tako opasnoj moći, tako da razvije svoj srećni civilizacijski uticaj neutrališući, koliko je to moguće, neophodnim kontinuitetom mudrih napora, svoju spontano nezdravu aktivnost, kao što ću to istorijski objasniti u tri slijedeća poglavlja. Ne bi mogli, dakle, ne priznati, uglavnom, visoki politički uticaj kojim je postepeni uspon ljudske industrije morao naravno pomoći progresivni uspon naučnog duha u neizbježnom antagonizmu prema religioznom duhu ne računajući važnu svakodnevnu stimulaciju sa kojom se međusobno napajaju industrija i nauka kada su jedna i druga pripremljene kako treba. Politička prošlost ova dva osnovna elementa moderno" sistema koja se morala ovdje uglavnom sastojati u njihovoj zajedničkoj postepenoj zamjeni elementa koji odgovaraju starom sistemu sa socijalnom moći, treba, da je naša pažnja naročito privučena na neophodnu pomoć kojom su se uzajamno snabdjele za jednu takvu prethodnu operaciju. Ali, ova kritička pomoć može lako da pokaže kakvu snagu i kakvu efikasnost će spontano morati da dobiju ove opšte veze kada taj veliki politički dualizam bude mogao da, najzad, dobije direktno organski karakter koji mu bitno nedostaje do sada da bi upravljao, kako treba, krajnjom reorganizacijom modernih društava, kako ću to objasniti posebno, u pedest šestoj lekciji, što proizilazi iz naše istorijske analize.

Pošto sam tako dovoljno opisao dvostruki politički afinitet za naš današnji predmet koji duboko ujedinjuje jedan za drugi dva glavna elementa svakog od dva krajnja stanja svojstvena osnovnoj evoluciji čovječanstva, bilo bi nekorisno da izričito izvršim istu fi-

lozofsfu radnju prema prelaznom stanju. Spontana uzajamnost dvije konvergentne moći, duhovne i vremenske koje čine prelazni režim, je, uostalom, neophodan nastavak ove čiji smo princip ukratko ocijenili u pogledu početnog i krajnjeg režima. Njegova realnost je, uostalom, danas tako nepobitna da ne bi mogla zahtijevati, ovdje, nikakvo direktno prikazivanje: samo, gledajući u djelo metafizičara i pravnika bi se mogao krivo shvatiti, uprkos neizbježnim rivalstvima, njihov osnovni afinitet koji ne bi mogao dozvoliti da se stvarno ugasi politička nadmoćnost jednih a da se ne uništi istovremeno filozofski uspon drugih. Mi sada možemo, dakle, da gledamo kao bitno završeno neophodno dodatno objašnjenje koje je prvo iziskivalo, po svojoj prirodi, naš osnovni zakon ljudske evolucije, prije nego što može da bude primijenjeno kako treba, na direktan način, u opštem proučavanju ovog velikog fenomena kojim će uvijek dominirati, u slijedećim lekcijama, prethodno razmatranje ovog trostrukog postepenog dualizma koji je po mom mišljenju, neophodna osnova zdrave istorijske filozofije. Neće biti bez koristi, završavajući, da upozorim na implicitnu saglasnost jednog takvog zakona sukcesije, istovremeno intelektualnog i materijalnog, kao i socijalnog i političkog, sa spontanom koordinacijom koju je obični instikt javnog razuma uvijek zajedno uspostavljao u čitavoj socijalnoj prošlosti razlikujući tu stari i moderni svijet, razdvojene i ujedinjene srednjim vijekom. Da ne bih počinjao nikakvu uzaludnu raspravu epoha o približavanju koje, u njemu samom, ne bi moglo biti precizno, ne može se, zaista, neznati prava analogija između ovog običnog letimičnog pogleda i sociološkog zakona za koji sam se potrudio da ovdje prikazem i koji, u ovom odnosu, može da bude posmatran kao naročito namijenjen da učini racionalnom i oludnom, tačnom naučnom koncepcijom. jedan bezkorisni empirijski pojam koji je do sada ostao bitno jalov. Daleko od toga da se boim da jedna takva koincidencija, uostalom, evidentno spontana, može umaniiti filozofsku zaslugu mojih teorijskih radova, treba u nasuprot, da se time direktno ponosim, u pogledu visoke opšte potvrde ukupnog sistema mojih istraživanja u vezi sa ovim važnim aforizmom pozitivne filozofije koji je tako često proizvodovan u različitim djelovima ove Rasprave koja nalazi", u p[ri]h[va]ć[en]ju. η svim zdravim naučnim teorijama, neophodnu obavezu polazne tačke koja je dovoljno saglasna sa spontanim indikacijama javnog razuma kojem bi stvarna nauka mogla, u svakom pogledu, da čini samo jednostavno produženje.

Nastavak razmatranja socijalne dinamike koja su naznačena u ovom dugačkom i važnom poglavlju, pošto sam dosta utvrdio osnovni zakon, i. prema tome, glavne osnove prave istorijske filozofije kojima je četrdeset osma lekcija već opisala, kako treba, duh i metodu, moramo sada direktno primijeniti ovu veliku sociološku koncepciju na realnu ocjenu cjeline ljudske prošlosti. Takav će bi-

ti glavni postupni predmet šest sledećih poglavlja, prema poredbenom pregledu koji je priložen u 1830. godini, u prvoj knjizi

Rasprave.

ljivo odbacujući svaku suviše detaljnu ocjenu. Ako moja sociološka koncepcija bude uspjela da kroz najpotpunije proučavanje socijalne serije uspostavi najzad pravu naučnu vezu između historijskih činjenica koje su, u tom smislu, danas poznate svim obrazovanim ljudima, usudujem se da unapred kažem da je ona time već vjerovatno dovoljno realizovala sve ono što je, zbog prirode te teme, najteže i najznačajnije, bilo za teoriju ili za praksu; inače, ona je zbog toga neosporno dokazivala svoju spontanu sposobnost da, kroz kasniju obradu, pruži sva posebna i preciznija objašnjenja koja će postepeno postati neophodna. Svaki prethodni dio ove Rasprave nauku sve obične pojave uvijek najhitnije za razmatraje. Dakle, ovo nam je pružilo nove prilike da shvatimo, uopšte, da su za pravo razmišljanje, već tako upadljivo u astronomiji, fizici, herniji i biologiji još se prije može koristiti, zbog svoje prirode, u sociološkim proučavanjima jer, očigledno, postaje sve prikladnije ukoliko se poradak pojava komplikuje i više specijalizuje. U istraživanju pravih zakona društvenosti, svi izuzeti događaji ili svi detaljni detalji koje su slijepi kompilatori ispraznih anegdota tražili u svojoj nezrelosti, iracionalnoj radoznalosti, treba da budu. zauvijek, izostavljeni, kao potpuno beznačajni, a nauka se, posebno, mora vezati za najprostije pojave koje bi svaki onaj koji u njima učestvuje spontano mogao primijetiti u svojoj okolini kao osnovni temelj uobičajenog socijalnog života. Tačno je da je, na osnovu toga, neosporno mnogo teže posmatrati takve pojave, pa mogu poslužiti kao stvarna baza zdravim, naučnim spekulacijama. Predrasude i primjene koje, u tom pogledu, gotovo još uvijek preovladavaju u političkoj filozofiji, čak i kod najboljih duhova, predstavljaju, u stvari, još jednu potvrdu i dalje nezrelosti tog finalnog dijela prirodne filozofije: one spontano moraju podsjetiti na nedavna vremena kada su se u fizici smatrali dostojnim pažnje samo neobični efekti grmljavine ili vulkana itd.; u biologiji, proučavanje monstruočnosti itd. Ne bi se moglo sumnjati u to da je potpuno mijenjanje tih prvih intelektualnih navika više bilo potrebno socijalnoj nauci nego svim drugim osnovnim naukama.

Estorijska operacija koju ćemo sada, ukratko, preduzeti da bismo stvorili dinamičnu sociologiju koja treba da ima, prema svojoj prirodi i namjeni, uglavnom, apstraktni karakter, sreću i nužnu koincidenciju, soontano je. prema tome, oslobođa od mase nevažnih ili prethodnih poteškoća koje su je, sa svakodnevnih tačaka gledišta, sputavale i koje se nisu mogle prevazići zbog krajnje aktuelne nepotpunosti naših realnih znanja, čak i pošto su strogo odbacena sva nepristupačna ili nejasna pitanja o raznim socijalnim porijeklima koja, još uvijek, suviše produžavaju nezrelost jednog takvog proučavanja kod većine savremenih filozofa. Tako, na primjer, kada bi sada trebalo stvoriti stvarno konkretnu historiju čovječanstva, bilo bi, svakako, mnogo poteškoća da se kako treba kombinu-

ju sociološke koncepcije sa geološkim razmatranjima; jer makoliko tada bila potrebna jedna takva kombinacija, u današnje vrijeme se, ipak, ne bi mogla uspješno realizovati zbog suviše nesavršenog stanja, ne samo sociologije, što je očigledno, nego i same geologije, iako je ona, na izgled, vrlo napredna. Isto bi tako bilo sa raznim man je-više površnim uticajima klime, rase i drugog, koji bi se sigurno pojavili u konkretnom proučavanju ljudskog razvoja i koji, bez sumnje, ne bi mogli sada biti zaista racionalno ocijenjeni, jer će se tek nakon dovoljne obrade socioloških zakona moći naučno prosuditi, kao što sam pokazao u 48. lekciji. Osnovna razlika između dvije tačke gledišta, apstraktne i konkretne, Uklanja, srećom, ovdje kao i na drugim mjestima na najdirektniji način, sve, inače, nepremotive teškoće; što veoma ističe krajnji značaj jedne takve filozofske podjele čije ispitivanje ne bih baš mnogo preporučiti duhovi, ona ostaje u stvari, nedovoljno ocijenjena čak i kod ručio, jer, pošto je u današnje vrijeme nisu, u principu, osporavali najeminentnijih umova. Moraćemo, dakle, naučiti da jedan veliki broj nepredviđenih pitanja konkretne sociologije, čije bi neposredno razmatranje radikalno ukočilo početak razvoja apstraktne sociologije, makoliko bio velik interes koji takva istraživanja mogu imati, sistematski ostavljamo za neku naučno napredniju epohu. Ljudski duh, sada naviknut na ta racionalna odgađanja u pogledu najprostijih pojava ne bi mogao, bez sumnje, da se, isto tako mudro, oslobodi i najsloženijih pojava ikojima je naš um ikada mogao pristupiti. Da bi se pomoću posljednjeg uvodnog razjašnjenja, bolje ocijenilo to veliko logičko pravilo, bez kojeg bi, usudujem se reći, socijalna dinamika bila onemogućena, biće mi dovoljno da ovdje na-vedem samo jedan značajan primjer tih interesantnih pitanja koje, danas, treba znati potčiniti neophodnom odlaganju koje opravdava njihova, u suštini, konkretna priroda. U tom smislu, biram, s obzirom na njegov veliki značaj, posebno objašnjenje agensa i pozornice najpotpunije socijalne evolucije, ono koje mora biti, na osnovu prethodno navedenih obrazloženja, gotovo isključiva tema naše historijske operacije. Zašto bijela rasa posjeduje vrlo izraženu privilegiju osnovnog socijalnog razvoja i zašto je Evropa bila glavno mjesto te nadmoćne civilizacije? Ova dvostruka tema za uzajamno razmišljanje, morala je, bez sumnje, više nego jedanput, podstaći inteligentnu radoznalost filozofa, pa čak i državnika. Ali, ma kakav interes i značaj ovakvo istraživanje, očigledno imalo, trebalo ga mudro odložiti do obavljanja prve apstraktne obrade osnovnih zakona socijalnog razvoja, bez kojih bi ovo pitanje stalno bilo preuranjeno i pored mudrih pokušaja koji bi, u tom smislu, mogli dati samo djelimične i izolovane preglede koji su, svakako, nedovoljni. Bez sumnje, već na prvi pogled se primjećuju, u karakterističnoj organizaciji bijele rase, a posebno kada se radi o moždanom aparatu, neke pozitivne klice njene stvarne superiornosti; ipak

su svi prirodnjaci danas vrlo daleko od prikladne saglasnosti u tom pogledu. Isto tako, sa druge tačke gledišta, mogu se naslutiti, na način koji više zadovoljava, razni fizički, hemijski, pa čak i biološki uslovi koji su, svakako, morali uticati, do određenog stepena, na očito svojstvo evropskih zemalja da posluže do sada kao glavna pozornica te nadmoćne evolucije ljudskog roda¹.

Radikalno nejasni duh teološko-metafizičke filozofije koji još uvijek vlada u svim socijalnim proučavanjima, često je morao dovesti do toga da se, iz jednog ili drugog razloga, sumnjiva objašnjenja jednog takvog pitanja, koje, inače, ta filozofija teško može sebi da postavi, smatraju zadovoljavajućim. Ali, kada bi neki um, dobro pripremljen na osnovu uobičajenih pozitivnih spekulacija drugih prirodnih pojava, razmatrala sve, već dobijene dokaze po tom pitanju, odmah bi, realno sagledavajući teškoću koju na taj način treba prevazići, shvatila njihovu duboku nedovoljnost. Ta nužna nedovoljnost nije posljedica toga, što bi se prvo moglo pomisliti, da su te informacije, s ovog ili onog gledišta, do sada malo proširivane i nepotpune; nju treba vezati za jedan više unutrašnji i jači uzrok za, odsustvo svake zdrave sociološke teorije sposobne da procijeni pravi naučni domet svakog pogleda, pa čak i da usmjeri njihovu kasniju obradu; bez tog opšteg i prethodnog razjašnjenja se, očigledno, ne bi moglo, pa čak i ako se uspiju sakupiti, u jednu stvarno racionalnu odluku, svi neophodni elementi. Dakle, nemoguće je da se ne prizna logička nužnost da se ta velika diskusija konkretne sociologije, sistematski odlaže sve dok se apstraktno ne donesu osnovni zakoni društvenosti, bar u njihovoj osnovnoj

¹ Takve su, na primjer, u fizičkom pogledu, pored termoloških prednosti u umjerenom pojasu, egzistencija divnog mediteranskog basena oko kojeg je, sigurno, prvo došlo do vrlo brzog socijalnog razvoja čim je pomorstvo dovoljno napredovalo da omogućiti korišćenje tog dragocjenog posrednika koji je nudio svim primorskim nacijama, istovremeno, kontakte koji su olakšali buduće odnose, i raznovrsnost koja je uticala na uzajamni socijalni podsticaj. Slično tome, sa hemijske tačke gledišta, veliko bogatstvo gvožđa i uglja u tim privilegovanim krajevima, svakako, je mnogo doprinijelo da se ubrza evolucija ljudskog roda. I na kraju, sa biološke tačke gledišta, bilo fitološke ili zoološke, jasno je da je u toj istoj sredini, koja je, s jedne strane, bila povoljnija za razvoj glavnih prehrambenih kultura, a s druge, za razvoj najdragocjenijih domaćih životinja, civilizacija, samim tim, morala biti podstaknuta. Ali, bez obzira na stvarni značaj koji se može pridati takvim pogledima, ovakve skice su još daleko od toga da budu dovoljne za stvarno pozitivno objašnjenje pomenute pojave: a kada odgovarajuće formiranje socijalne dinamike, kasnije, bude omogućilo da se direktno pride takvom objašnjenju, očigledno je da će biti potrebno da se svaki prethodni navod prvo izloži vrlo ozbiljnoj naučnoj reviziji, zasnovanoj na cjelokupnoj prirodnoj filozofiji.

cjelini: a ja ne sumnjam da samo ta indikacija koja se odnosi na tako karakterističan slučaj, ne podstiče čitaoca da po svakom analognom pitanju koje bi dalje ideje mogle postaviti ili izazvati, posebno ocijeni neophodnost filozofskog odlaganja čiji sam stvarni opšti princip direktno prethodno pokazao. Krajnja novina i vrhunska teškoća nauke koju nastojim da stvorim, neće mi, možda, uvijek dozvoliti da se sam strogo pridržavam tog značajnog pozitivnog logičkog pravila; ali, bar sam upozorio čitaoca koji će tako moći spontano da ispravi slučajna odstupanja koja bi me neosjetno odvukla.

Pošto je, na osnovu prethodnih razmatranja, na odgovarajući način okarakterisan pravi duh koji, nužno, mora vladati u racionalnoj primjeni istorijskih posmatranja, preostaje mi još, prije nego što napravim kratku ocjenu socijalnog razvoja, da preciznije dovršim, u cilju sprječavanja svake bitne konfuzije, određivanje osnovne metode za definisanje sukcesivnih epoha koje ćemo morati ispitati, a što nisam mogao da uradim u prethodnom poglavlju. Ali, osnovni zakon evolucije, bez sumnje, spontano utvrđuje, zaštićen od svake samovolje, glavni atribut i opštu koordinaciju tih raznih faza. vezujući ih uvijek za odgovarajuće teološke, metafizičko ili pozitivno stanje osnovnog filozofskog sistema ljudskih koncepcija. Ipak, po ovom pitanju, ostaje još jedna sekundarna nesigurnost koju moram, prvo, brzo razbiti, i koja je nužna posljedica nejednakog kretanja tih raznih poredaka misli koji su morali, ne mogavši ići u korak, prema hijerarhijskom zakonu donesenom u početku ove Rasprave, do sada uticati na često istovremeno postojanje metafizičkog stanja izvjesne intelektualne kategorije, na primjer, i teološkog stanja neke kasnije kategorije, manje opšte i naprednije kategorije, uprkos stalnoj težnji ljudskog duha ka jedinstvu metode i homogenosti doktrine. Ova prividna konfuzija mora, u stvari, da u početku, izazove mučnu neodlučnost u odnosu na pravi filozofski karakter odgovarajućih vremena kod onih koji nisu dobro shvatili njegov princip. Ali da bi se ona spriječila ili potpuno razbila, dovoljno je da se ovdje utvrdi, uopšte, na osnovu koje intelektualne kategorije treba provjeriti pravo spekulativno stanje neke epohe. Dakle, svi glavni motivi se, u tom pogledu, spontano takmiče da bi se jasno odredio najosobitiji i najkomplikovaniji poredak osnovnih pojmova, t.j. poredak moralnih i socijalnih ideja koje uvijek treba da budu nadmoćna osnova jedne takve odluke; ne samo zbog njihovog ličnog značaja koji je, svakako, superioran u mentalnom sistemu skoro svih ljudi, već i kod samih filozofa zbog njihovog racionalnog položaja na kraju stvarne enciklopedijske hijerarhije, ustanovljene na početku ove Rasprave. Preko tog dvostrukog uticaja, intelektualnim karakterom svake epohe, mora, u stvari, stalno dominirati karakter takvog tipa ljudskih spekulacija. Tek pošto novi mentalni režim bude u moguć-

nosti da dopre do te krajnje kategorije, odgovarajuća evolucija se može smatrati potpuno realizovanom, bez ikakvog straha ili nade da se može vratiti u prijašnje stanje: brže napredovanje opštijih i manje komplikovanih kategorija može, do tada, uglavnom poslužiti samo zato da se, u svakoj fazi, konstatuju neophodne klice slijedeće faze, ali bez bitnog uticaja na njen pravi karakter; ova uzgredna razmišljanja bi se mogla koristiti samo za pod-ipodjelu epoha do stepena o kojem je, za sada, suviše rano brinuti. Tako, na primjer, moramo smatrati da teološka epoha postoji sve dok moralne i političke ideje budu čuvala bitno teološki karakter, uprkos prelazu drugih intelektualnih kategorija u čisto metafizičko stanje, pa čak i kada za najjednostavnije među njima započne pozitivno stanje: slično tome, metafizičku epohu, u užem smislu, treba produžiti do rađanja pozitivnosti tog nadmoćnog poretka ljudskih koncepcija. Takav postupak će omogućiti da aspekt svake epohe bude izražen kolikogod je to moguće i da se jasno uoči spontano pripremanje slijedeće epohe.

SADRŽAJ

O sociologiji Ogista Konta	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5
Kurs (Tečaj) pozitivne filozofije	—	—	—	—	—	—	—	—	—	19
Piščevo obaveštenje uz prvo izdanje	—	—	—	—	—	—	—	—	—	21
Prvo predavanje	—	—	—	—	—	—	—	—	—	23
Drugo predavanje	—	—	—	—	—	—	—	—	—	47
Četrdeset šesta lekcija	—	—	—	—	—	—	—	—	—	71
Četrdeset sedma lekcija	—	—	—	—	—	—	—	—	—	H3
Četrdeset osma lekcija	—	—	—	—	—	—	—	—	—	121
Četrdeset deveta lekcija	—	—	—	—	—	—	—	—	—	195
Pedeseta lekcija	—	—	—	—	—	—	—	—	—	221
Pedeset i prva lekcija	—	—	—	—	—	—	—	—	—	225
KRAJ ČETVRTE KNJIGE										
Pedeset druga lekcija	—	—	—	—	—	—	—	—	—	301